Söz Edimleri

John R. Searle

FELSEFE

AYRAÇ

SÖZ EDİMLERİ

Bir Dil Felsefesi Denemesi

JOHN R. SEARLE

California Üniversitesi
Felsefe Profesörü

Felsefe / 05

AYRAÇ YAYINEVİ
Selanik Cad. 78/1 06640 Kızılay/ANKARA
Tel & Fax: (0 312) 418 22 63

SÖZ EDİMLERİ ***(Speech Acts)*** • John R. Searle • Sunuş ve Çeviri: R. Levent Aysever • Yayına Hazırlayan: Kurtuluş Dinçer • Felsefe / 05 • © **AYRAÇ YAYINEVİ** • Bu çevirinin tüm hakları saklıdır • ISBN 975-8087-38-X • Birinci Baskı: Nisan 2000 • Kapak Tasarımı: Ragıp İncesağır • Kapak Uygulama: Serap Yasa • Dizgi: Ayraç Yayınevi • Baskı: Şahin Matbaası

SÖZ EDİMLERİ
Bir Dil Felsefesi Denemesi

JOHN R. SEARLE

Sunuş ve Çeviri:
R. Levent Aysever

Ankara - 2000

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ: Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle 7
ÖNSÖZ 65

BİRİNCİ KISIM
SÖZ EDİMLERİ KURAMI

1. Yöntem ve Kapsam 69
1. Dil Felsefesi 69
2. Dilsel Iralamalar 70
3. Dilsel Iralamaların "Doğrulanması" 79
4. Neden Söz Edimlerini İncelemek Gerek? 83
5. Dilegetirilebilirlik İlkesi 87

2. Anlatımlar, Anlatmak İstemek ve Söz Edimleri 91
1. Anlatımlar ve Söz Edimleri 91
2. Yükleme 95
3. Bir Söz Edimi Olarak Gönderme 96
4. Önermeler 99
5. Kurallar 104
6. Anlamı Olmak-Anlatmak İstemek 114
7. Kaba Olgular ile Kurumsal Olgular Arasındaki Fark 123

3. Edimsöz Edimlerinin Yapısı 129
1. Nasıl Söz Verilir: Karmaşık Bir Edim 132
2. İçten Olmayan Söz Vermeler 139
3. Edimsöz Gücü Belirtme Aracının Kullanım Kuralları 140
4. Çözümlemenin Genişletilmesi 141

4. Bir Söz Edimi Olarak Gönderme 151
1. Kullanmak ve Anmak 153
2. Gönderme İlksavları 157

3. Belgili Gönderme Anlatımları 161
4. Göndermede Bulunmanın Gerekli Koşulları 162
5. Belirleme İlkesi 167
6. Belirleme İlkesinin Sınırları 171
7. Belirleme İlkesinin Kimi Sonuçları 174
8. Gönderme Kuralları 177
5. Yükleme 181
1. Frege: Kavram ve Nesne 181
2. Adcılık ve Tümellerin Varlığı 189
3. Varlık Kabulü 192
4. Önermelerle İlgili Terim Kuramı 200
5. Yüklemler ve Tümeller 207
6. Yükleme Bir Söz Edimi midir? 210
7. Yükleme Kuralları 212

İKİNCİ KISIM
KURAMIN KİMİ UYGULAMALARI

6. Günümüz Felsefesinin Üç Yanılgısı 221
1. Doğalcılık Yanılgısı Yanılgısı 222
2. Söz Edimi Yanılgısı 227
3. Kesinleme Yanılgısı 232
4. Yanılgıların Kaynağı: Anlam ve Kullanım 238
5. Getirilebilecek İkinci Bir Açıklama 241
7. Gönderme Sorunları 251
1. Betimlemeler Kuramı 251
2. Özel Adlar 257
8. '–dır'dan '–meli' Türetmek 271
1. Türetmenin Yolu 273
2. Türetmenin İçerdiği Sorunların Yapısı 280
3. İtirazlar ve Yanıtları 287

DİZİN 299

SUNUŞ

Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John R. Searle

Elinizdeki *Söz Edimleri*'nin yazarı California Üniversitesi Felsefe Profesörü John R. Searle (1932-), 50'li yılların ortalarından 70'li yılların sonlarına dek dil felsefesi; 70'li yılların sonlarından günümüzeyse, bu dil felsefesi çalışmalarının bir devamı olarak zihin felsefesi alanında yaptığı çalışmalarıyla oldukça etkili olmuş, bugün de etkilemeyi sürdüren son derece verimli[1], önemli bir felsefecidir. *Söz Edimleri* onun ilk kitabıdır, ama Oxford'daki öğrenciliğinin ardından 50'li yılların ortalarında başlayan akademik yaşamının ilk yıllarından beri yayımladığı yazılarda bu kitabın bölümlerinin izlerini, zaman zaman da kendilerini görmekteyiz. Yayımlandığı yıldan beri büyük ilgi gören bu kitabın, Searle'ün Oxford'daki hocası John L. Austin'in dil felsefesinde başlattığı büyük dönüşümü kökleştirdiğini söylemek yanlış olmaz.

Benim bu Sunuşta amacım, Türkiye'de dilbilim ile dil felsefesi alanlarında çalışanların yakından tanıdığı yazarı ve kitabını, konunun yabancısı okura tanıtmak; içinde geçen birçok "teknik" terim-

---

1991 yılına dek yayımladığı yazılarla kitapların geniş listesi için bkz., *John Searle and His Critics* (yayl. E. Lepore-R. Van Gulick (Cambridge, Mass.: Basil Blackwell, 1991), s. 393-401. Yalnızca bugüne dek yayımladığı kitapları sıralamak gerekirse: *Speech Acts, An Essay in the Philosophy of Language* (Cambridge: Cambridge UP, 1969); *The Campus War* (New York: World Pub. Co.), 1971; *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts* (Cambridge: Cambridge UP, 1979); *Intentionality, An Essay in the Philosophy of Mind* (Cambridge: Cambridge UP, 1983); *Minds, Brains and Science* (Londra: BBC, 1984); Daniel Vanderveken ile birlikte, *Foundations of Illocutionary Logic* (Cambridge: Cambridge UP, 1985); *The Rediscovery of Mind* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1992); *The Construction of Social Reality* (1995); *The Mistery of Consciousness* (1997); *Mind, Language and Society* (1998).

le ilk bakışta oldukça zor görünebilecek, ama okudukça, aslında bizim adını koymadan, kurallarının bilincinde olmadan hep oynadığımız bir oyundan söz ettiği anlaşılacak bu kitabın okunmasını kolaylaştıracağını düşündüğüm bir çerçeve sunmak. Bu amaçla, yazarın kitabın hemen başında dile getirdiği iki ayırımla, dil felsefesi-dilci felsefe ve dil felsefesi-dilbilim ayırımlarıyla başlayacak; daha sonra da dil felsefesinin tarihine kısa bir bakışın ardından, kuramı ilk ortaya atan kişi olarak John L. Austin'in, geliştiren kişi olarak da Searle'ün söz edimleri kuramına katkılarını, kimi yerlerde açıklayıcı olduğunu düşündüğüm kendi örneklerimi de araya sokarak sergilemeye çalışacağım. Austin'in katkılarını, temel yapıtı *How to Do Things with Words*'ü[1] kullanarak belirteceğim. Searle'de ise, tekrar olmaması için, *Söz Edimleri*'ni dikkate almayacak, yalnızca, Austin'le hesaplaştığı ve bu kitapta dile getirdiği düşüncelerini tamamlayıp geliştirdiği yazılarını kullanacağım. Dolayısıyla okuyucu, bu Sunuşta Searle'ün söz edimleri kuramının eksiksiz bir özetini bulacağını düşünmemelidir. Aşağıdaki satırlarda bulacağı şey, elindeki *Söz Edimleri*'nin öncesi ile sonrasıdır. Ancak bu sonrası, onun 1979 ve sonrasında geliştirmeye başladığı zihin kuramına dek uzanmayacaktır. Ayrıca Austin ile Searle'ün çalışmaları sonrasında söz edimleri kuramında ne tür gelişmeler olduğu, kuram çerçevesinde hangi tartışmaların yapıldığı ve yapılmakta olduğu üzerinde de durulmayacaktır. Bu Sunuş Austin ile Searle'ün söz edimleri kuramıyla sınırlı tutulmuştur.

DİL FELSEFESİ, DİLCİ FELSEFE, DİLBİLİM

Searle, kitabının hemen başında, bu kitabın "dilci felsefe sınırları içinde bir deneme olmadığı" gibi "dilbilim alanında bir deneme de olmadığını" vurgulamaktadır. Konunun yabancısı olmayanların bile zaman zaman bu üçünü birbirine karıştırdığı düşünülürse, Searle'ün bu uyarısının ne denli önemli olduğu anlaşılır. Başka yerlerde de belirtir:[2] Dilci felsefe, konuştuğumuz dilde yer alan

---

Oxford: Oxford University Press, 1984.

2 Bkz., "Dil Felsefesi: John R. Searle ile Söyleşi". çev. T. Alkan. Bryan Magee, *Yeni Düşün Adamları* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), s. 278-279; John R. Searle (yay.), *The Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 1989), s. 1.

sözcüklerin günlük kullanımlarını ve bu sözcüklerin arasındaki mantıksal ilişkileri çözümleyerek felsefe sorunlarını çözmeye çalışır. Dilci filozof söz konusu çözümlemeleri belirlenimcilik, kuşkuculuk ve nedensellik gibi geleneksel felsefe sorunlarını çözmek amacıyla yapabileceği gibi, herhangi bir geleneksel sorunu dikkate almadan sadece bir kavramı soruşturmak ya da sırf dünyayı sınıflandırıp betimlemek için de yapabilir. Dil felsefesi ise dilin, anlam, gönderme, doğruluk, doğrulama, söz edimleri gibi temel yanlarını çözümlemeye çalışır.

'Dilci felsefe' felsefede bir yöntemin, 'dil felsefesi' ise felsefede bir alanın adıdır. Ancak bu ikisi birbirinden kopuk olarak düşünmek yanlış olur. Dil felsefesinin sorunları dilci felsefenin yöntemleri kullanılarak çözülmeye çalışılabilir. Örneğin 'doğru' sözcüğünün ve kavramının çözümlenmesi yoluyla doğruluk sorununa bir çözüm getirilmek istenebilir. Daha da önemlisi, dilci filozofun dilsel çözümlemelerini yürütürken kullandığı yöntemler, sonunda gelip kendisinin dil felsefesine dayanır.

Dilbilim ile dil felsefesi arasındaki ayırıma gelince, bunların ikisi de bir alanın adıdır; ancak biri bilimde, öteki felsefede bir alanın. Dolayısıyla aralarındaki en temel fark, bilim ile felsefe arasındaki farktır: Bilimin her dalı gibi dilbilim de "Neden?" diye sorarken, felsefenin her dalı gibi dil felsefesi de "Nedir?" diye sorar. Hemen, bu iki alanın arasındaki tek farkın bu olduğu, ikisinin bir ve aynı konu hakkında iki farklı soru soran iki alan olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki, dilbilim ile dil felsefesi arasındaki tek fark bu değildir. İkisinin konuları da farklıdır: Dilbilim varolan doğal dilleri konu edinir, dil felsefesi ise dilin kendisini. Elbette dilbilim ile dil felsefesi arasında sıkı bir ilişki de vardır. Dil felsefesi, dilbilimin verilerini dikkate alır; sorduğu bir 'Nedir?' sorularının yanıtını vermeye çalışırken dilbilimin verilerini göz önünde bulundurur. Dilbilim de dil felsefesinin verilerini kullanır; sorduğu 'Neden?' sorularını, dil felsefesinin 'Nedir?' sorularına verdiği yanıtlardan yola çıkarak biçimlendirir. Kısaca söylemek gerekirse, dilbilim, bilimin her dalı gibi olgusal; dil felsefesi ise, felsefenin her dalı gibi kavramasal bir etkinliktir. Dolayısıyla dilbilimin işi açıklamak ve kanıtlamak; dil felsefesininki ise tanımlamak ve tanıtlamaktır.

DİL FELSEFESİNİN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Felsefenin, dili konu edinen ayrı bir altalanı olarak dil felsefesinin, 19. yüzyılın sonlarında Gottlob Frege'nin, 20. yüzyılın başlarında Bertrand Russell'ın matematiğin temellerini ve matematiksel bilginin doğasını araştırırken yaptıkları çalışmalara dek uzanan ancak yüz yıllık bir geçmişi vardır ama dil Eskiçağdan beri filozofların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Yunan dünyasında adlar ile adlandırılan nesneler arasındaki ilişki önemli tartışma konularından biridir.[1] Felsefe tarihinin dille ilgili en eski tartışması olan bu tartışmada bir taraf, bu ikisi arasındaki ilişkinin doğal olduğunu, adların adlandırdıkları şeylerin özünü yansıttıklarını, bunu da adlandırdıkları şeyleri sesler aracılığıyla taklit ederek yaptıklarını ileri sürer. Felsefe tarihinde Pythagoras'a kadar geri götürülen bu doğalcı görüşe karşılık, Demokritos'a kadar geri götürülen karşı görüş uylaşımcılık, bu ilişkinin uylaşımsal olduğunu, adların nesnelere rasgele verildiklerini ileri sürer. Platon'un *Kratylos*[2] diyalogunda ayrıntılı bir biçimde işlediği bu tartışmanın arkasında, aslında, Eskiçağdan bugüne sürekli sorulan bir soru vardır: Dil ile dünya arasındaki ilişki nedir? Aristoteles ile Ortaçağ filozoflarının düşünmenin yapısını, Aydınlanma dönemi filozoflarının bilginin kaynağını ve bilme yetisinin sınırlarını araştırırken değişik biçimlerde sordukları soru bundan başka bir soru değildir aslında.[3]

---

1 Bu, Eskiçağda yalnız Yunanlı filozofların değil, Hintli dilbilimcilerin de önemli tartışma konularında biridir. Eski Hint dünyasındaki bu tartışmanın kısa bir özeti için bkz., Johannes Bronkhorst, "Language, Indian Theories of ", Edward Craig (yay.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (Londra-New York: Routledge, 1998), VIII. cilt, s. 379-384.

2 Diyalogun iki ayrı çevirisi vardır: Suat Y. Baydur çevirisi (Eflatun, *Kratylos*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1944) ile Teoman Aktürel çevirisi (Platon, *Diyaloglar 1*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982; s. 189-260).

3 Eskiçağdan 19. yüzyılın sonuna kadar felsefe tarihindeki bütün bu gelişmelerin ayrıntılarına toplu bir bakış için özellikle bkz., Norman Kretzmann, "Semantics, History of ", Paul Edwards (yay.), *The Encyclopedia of Philosophy*, (New York: Macmillan Company and Free Press, 1967), VII. cilt, s. 358-406. Ayrıca bkz., Christopher Shields, "Language, Ancient Philosophy of"; Zoltan Gendler Szabó, "Language, Early Modern Philosophy of"; Sten Ebbesen, "Language, Medieval Theories of", Edward Craig (yay.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (Londra-New York: Routledge, 1998), VIII. cilt, s. 356-361; 371-379; 389-404.

Ne var ki, Eskiçağdan 20. yüzyılın başlarına dek, Frege ile Russell'ınkiler de içinde olmak üzere, yapılan bütün bu araştırmalar, doğrudan doğruya dillin yapısını anlamak için yapılmış araştırmalar değildir. Dolayısıyla onları dil felsefesi araştırmaları olarak görmek yanlış olur. Doğrudan doğruya dilin kendisinin bir sorun olarak görülmesi Frege ile Russell'ın çalışmalarının, felsefenin dili konu edinen ayrı bir alanı olarak dil felsefesinin doğuşu ise Ludwig Wittgenstein'ın ilk dönem çalışmalarının bir sonucudur.

Dil felsefesinin yüz yıllık kısa tarihinde yanıtı aranan iki ana soru vardır. Bu iki ana soru filozofların dil felsefesinin tarihi içinde ele aldıkları iki ana soru olmanın ötesinde, dil felsefesinin de iki ana sorusudur. Bryan Magee'nin bakışıyla[1], dil kullanıldığında karşımıza çıkan iki uçtan, yani üzerine konuşulan dünyayı gösteren "nesne" ucu ile dili kullanan kişiyi gösteren "özne" ucundan çıkan iki ana sorudur bunlar. Tarihsel olarak bakıldığında başlangıçta[2] ele alınıp yanıtı verilmeye çalışılan soru "nesne" ucundan çıkar ve felsefe tarihinin o eski bildik sorusunu sorar: Dil ile dünya arasındaki ilişki nedir? Ancak bu sorunun yanıtını arayanlar bununla yetinmezler, bir de bu ikisi arasında kurdukları (ya da gördükleri) ilişkiden bir anlam kuramı türetirler. Frege ile Russell, ilk dönem çalışmalarıyla Wittgenstein, başta Carnap olmak üzere mantıkçı pozitivistler, günümüzde Willard van Orman Quine ile Donald Davidson bu çizgide ürün veren kişilerdir.[3]

Dil kullanımının "özne" ucundan çıkan soruya gelince, bu 50'li yıllarda sorulmaya başlayan, dilsel davranışın nasıl bir davranış olduğu sorusudur.[4] Dilin kullanım yönüne dikkat çekmesi ve

---

1 Bkz., B. Magee, *Yeni Düşün Adamları*, s. 289.

2 Frege'yi başlangıç alırsak 19. yüzyılın sonunda, Wittgenstein'ı başlangıç alırsak 20'li yılların başında.

3 Türkiye'de de Teo Grünberg *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme* (Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1970) başlıklı yapıtıyla bu çizgide yer almaktadır.

4 Dili bir davranış olarak alıp çözümlemek ne ilk kez 50'lerde yapılan bir şeydir, ne de yalnızca felsefecilerin yaptığı bir şey. Söz gelişi 30'lu yıllarda dilbilimci Leonard Bloomfield, 50'li yıllarda ruhbilimci Charles Osgood da bunu yapar. 40'lı yıllarda da felsefeci Charles Morris ile C. L. Stevenson'un yaptığı budur. Ancak 50'li yıllardaki sözü edilen çözümlemelerle bütün bu anılan kişilerde karşımıza çıkan çözümlemeler arasında önemli bir fark vardır. İlk sözü edilen çözümlemelerde dil herhangi bir davranış olarak değil, kendine özgü bir yapısı

dili bir insan davranışı olarak incelemenin önemini vurgulaması bakımından ikinci dönemindeki Wittgenstein ile de ilişkilendirilebilecek bu çizgi, dil ile dünya arasındaki ilişkinin ne olduğu sorusunu da yanıtını aradıkları bu sorunun bir parçası olarak görür ve dilin dünyayla ilişkisini, dilsel davranışı yöneten kuralların belirlediğini ileri sürer. Bu çizginin önemli bir özelliği de dilsel davranışı yöneten kuralları ortaya çıkarmaya yönelik araştırmayı, anlam sorununun çözümü olarak da görmesidir. Austin ile Searle[1] işte bu çizgide yer alan kişilerdir.

SÖZ EDİMLERİ KURAMI: JOHN L. AUSTİN

Frege-Russell-Wittgenstein çizgisinin dil ile dünya arasındaki ilişkiyi açıklarken ve bu ilişkiden bir anlam kuramı çıkarırken dayandığı temel bir görüş vardır. Dilin ana işlevi olguları betimlemektir. Söz edimleri[2] kuramı, Austin'in, felsefe tarihinde Aristoteles'e dek geri götürülebilecek[3] bu görüşe itiraz ederek ortaya attığı bir kuramdır. Kuram, ortada biri konuşan öteki dinleyen olmak üzere en az iki kişinin bulunduğu (ya da bulunduğunun varsayıldığı), konuşan kişinin ne söylüyorsa onu anlatmaya çalıştığı

---

olan bir davranış olarak alınırken, ikincilerde dilsel davranış ruhbilimin o bilinen klasik davranış modeline indirgenerek uyaran ve tepki kavramlarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bkz, William P. Alston, *The Philosophy of Language* (Englewood Cliff, N.J.: Prentice Hall, 1965), s. 25-31; Arda Denkel, *Anlamın Kökenleri* (İstanbul: Metis Yayınları, 1984), II. Bölüm.

1 Paul Grice da bu çizgide ürün veren bir kişidir. Bkz., "Logic and Conversation", *Studies in the Way of Words* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1989), s.22-40 (Türkçesi: "Mantık ve Karşılıklı Konuşma", çev. Evren Erem, *Kuram*, Kitap 2, Mayıs 1993, s. 3-13). Austin ve Searle gibi o da dilsel davranışı yöneten kuralları bulmaya çalışır. Ancak Austin ile Searle bunu söz edimlerinin başarı koşullarını, Grice ise karşılıklı konuşmanın başarı koşullarını araştırarak yapar. Türkiye'de Arda Denkel Grice çizgisinin önemli bir temsilcisi sayılabilir.

2 Terim 30'lu yıllarda Leonard Bloomfield gibi dilbilimciler tarafından da kullanılmıştır. Ancak terime bugünkü anlamını veren Austin olmuştur.

3 Aristoteles, *Peri Hermenias*'ta (De Interpretatione/Yorum Üzerine), her tümcenin uylaşımsal olarak anlamlı olduğunu; bunların da hepsinin değil, yalnız bildiri tümcelerinin doğru ve yanlış olabildiklerini belirttikten sonra ricaların da tümce olduğunu ama doğru ya da yanlış olmadıklarını söyler. Ancak arkasından hemen, bu doğru ya da yanlış olamayan tümceleri incelemenin retoriğin ya da şiirin konusu olduğunu belirterek onları incelemeyi bir yana bırakır. (17a 1-5; Türkçesi: *Yorum Üzerine*, çev. Saffet Babür. Ankara: İmge Kitabevi, 1996).

(bir şey söyleyip başka bir şey anlatmaya çalışmadığı), şaka yapmadığı, yalan söylemediği, eğretilemelere başvurmadığı, ciddi ve olağan bir iletişim ortamını dikkate alarak konuşan kişinin dilsel davranışını çözümler. Çözümlenmeye çalışılan dilsel davranış, bütün o dışarıda bırakılan dilsel davranış biçimlerinin kendisinden türetilebileceği düşünülen ilkel dilsel davranıştır.

Edimsel Tümceler

Austin, konuşan kişinin ciddi ve olağan bir iletişim ortamında gerçekleştirdiği dilsel davranışı çözümlemeye çalıştığı temel çalışması *How to Do Things with Words*'te[1] dilin betimlemek, bildirmek dışında başka işlevleri de olduğunu göstererek işe başlar.[2] Birinci dersin hemen başında, ilk bakışta bir olguyu bildiriyormuş gibi görünen, ama aslında olgu bildiren tümcelerden farklı olarak doğru ya da yanlış olamayan şu tümcelere dikkat çeker:

1. Nikah masasında kadın ya da erkek tarafından söylenen 'Evet' ('Evet, bu kadını/erkeği karılığa/kocalığa kabul ediyorum'),
2. Bir geminin denize indirilmesi dolayısıyla düzenlenen törenin belli bir aşamasında, birinin çıkıp şampanya şişesini

---

1 Kitap, 1955 yılında Harvard Üniversitesinde verdiği, ölümünden (1960) sonra ilk kez 1962'de Oxford Üniversitesi Yayınları arasında yayımlanan dersleri içermektedir. Marina Sbisà ile birlikte dersleri yayına hazırlayan J. O. Urmson kitaba yazdığı önsözde, Austin'in bir notunda. bu derslere temel oluşturan görüşlerin 1939 yılında biçimlendiğini, 1946 yılında yayımlanan "Other Minds" başlıklı makalesinde bunları kullandığını, bundan kısa bir süre sonra da birkaç topluluk önünde "bu buzdağının bir bölümünü daha" dile getirdiğini yazdığını söyler. Austin 1952-54 yılları arasında da "Words and Deeds" başlığını verdiği, Harvard Üniversitesi'nde verdiği derslerle hemen hemen aynı içerikte dersler vermiştir. Dönüşünde ise 1955 yılında verdiği dersleri çok küçük değişikliklerle "Words and Deeds" başlığıyla vermeyi sürdürmüştür.

2 İkinci döneminde Wittgenstein da benzer biçimde, dilin tek işlevinin dünyayı betimlemek olmadığı, toplumsal etkinliklerde bulunmak için kullanıldığı görüşünü dile getirir. Onun bundan çıkardığı sonuç şudur: Anlam kullanımdır. Ancak Austin bu noktada Wittgenstein'dan farklı düşünür. Ona göre kullanılan tümcenin anlamı ile konuşan kişinin o tümceyi kullanarak yerine getirdiği söz edimi iki farklı şeydir.

geminin pruvasında kırarken söylediği "Bu gemiye 'Queen Elizabeth' adını veriyorum",

3. Miras bırakan kişinin miras bırakırken söylediği 'Saatimi kardeşime bırakıyorum'
4. Bahse giren kişinin bahse girerken söylediği 'Seninle ... lirasına bahse girerim ki, yarın yağmur yağacak'

tümceleri böyle tümcelerdir. Austin bu tür tümceleri, "gözlemleyiciler" (*constatives*) dediği olgu bildirimlerinden ayırır ve onlara "edimseller" (*performatives*) der. Ona göre bir iletişim ortamında kendisini dinleyen kişiye böyle bir tümce sözceleyen[1] kişi bir şey bildirmekten çok bir şey yapar. Söz gelişi, yukarıdaki tümceleri alacak olursak, sırasıyla, evlilik bağına girer, gemiye ad verir, miras bırakır, bahse girer. Doğru ya da yanlış olabilen gözlemleyicilerden farklı olarak bu tümceler ancak "isabetli" (*happy*) ya da "isabetsiz" (*unhappy*) olabilirler. Başka bir deyişle, bunların "yerinde olduklarını" (*felicitous*) ya da "yerinde olmadıklarını" (*infelicitous*) söyleriz.

Yerindelik Koşulları

Konuşan kişinin sözcelediği edimsel bir tümce ancak belli koşullarda yerinde olabilir. Örneğin yukarıdaki "Bu gemiye 'Queen Elizabeth' adını veriyorum" sözcelemi, söz konusu geminin zaten bir adı varsa, ortada gemiye ad veren kişi dışında kimse yoksa, bu töreni düzenleyen kişi ya da kişilerin bu iş için davet ettiği bir kişi değilse yerinde olmaz. Austin, edimsellerin yerinde olup olmadıklarını belirleyen ve "yerindelik koşulları" (*felicity conditions*) dediği koşulları üç ana ulama ayırarak altı kural halinde sıralar:

---

1 Söz edimleri kuramı, iletişim ortamlarında konuşan kişilerin, kendilerini dinleyen kişilere bir iletide bulunmak için ürettiği, ağzından çıkardığı (ya da kağıda döktüğü) tümceleri dikkate alır. 'Bir tümce sözcelemek' (*to utter a sentence*) terimi işte bunu anlatır: "(konuşan kişi olarak) bir tümceyi belli bir iletişim ortamında dinleyen kişiye bir iletide bulunmak amacıyla üretmek". 'Sözcelem' (*utterance*) terimine gelince, bu iki anlamda kullanılır: (1) "bir tümcenin konuşan kişi tarafından iletişim amacıyla **üretilmesi**"; (2) "iletişim amacıyla **üretilen tümce**". Dolayısıyla metin içinde geçen 'tümce'ler bu ikinci anlamında sözcelem olarak anlaşılmalıdır.

A.1 Ortada, belli bir uylaşımsal etkisi olan, kabul görmüş belli bir uylaşımsal işlem olmalıdır (İşlem, belli koşullarda belli kişilerce belli sözlerin söylenmesi işlemidir.).

A.2 Koşullar ile kişiler, işlem için uygun koşullar ve kişiler olmalıdır.

B.1 İşlemin tarafları, işlemi doğru bir biçimde yerine getirmelidir.

B.2 İşlemin tarafları, işlemi eksiksiz bir biçimde yerine getirmelidir.

C.1 İşlemin tarafları, işlemin belirttiği duygulara düşüncelere, yönelimlere sahip olmalıdır.

C.2 İşlemin tarafları, sonunda, yöneliminde oldukları şeyi gerçekten yapmalıdır.

Sözcelenen bir tümceyi isabetsiz kılan ya da yerinde olmaktan alıkoyan şey, işte, bu altı kuraldan birine ya da birkaçına aykırı davranmaktır. Yukarıdaki örnekleri sürdürecek olursak,

1.A Karısıyla arasında resmi nikah olan kocanın, karısını boşamak amacıyla karısına sözcelediği 'Üçten dokuza boş ol!' tümcesi,

yerinde değildir. Çünkü kocanın karısı karşısında bu tümceyi sözcelemesi, karısıyla arasında resmi nikah olan kocanın karısını boşaması sonucunu doğuracak uylaşımsal bir işlem değildir. Bu tümce, ancak ve ancak karısıyla arasında dini (islami) nikah olan kocanın sözcelemesi durumunda yerinde olur.

2.A Nikah töreninde nikah memurunun evli bir erkekle bekar bir kadına tanıklar huzurunda onaylarını aldıktan sözcelediği 'Sizi karı koca ilan ediyorum'

tümcesi, yerinde değildir. Çünkü nikah memurunun söz konusu koşullarda evli bir erkekle bekar bir kadına bu tümceyi sözcelemesi, o erkekle o kadını evlilik bağına sokma sonucunu doğuracak uylaşımsal bir işlem değildir. Bu tümce, ancak ve ancak bekar bir erkekle bekar bir kadına tanıklar huzurunda onayları alındıktan sonra sözcelenmesi durumunda yerinde olur.

B.1 Ertesi gün yağmur yağacağı konusunda bahse giren kişinin sözcelediği 'Seninle ... lirasına yokum ki, yarın yağmur yağacak'

tümcesi, yerinde değildir. Çünkü tümceyi sözceleyen kişi ile karşısındaki kişinin bahse girmesi sunucunu doğuracak doğru tümce, 'Seninle ... lirasına varım ki, yarın yağmur yağacak' tümcesidir.

B.2 Nikah masasında nikah memurunun 'Bu kadını/adamı karılığa/kocalığa kabul ediyor musun?' sorusunu sorup kadın ile erkekten 'Evet' yanıtını almadan sözcelediği 'Sizi karı koca ilan ediyorum'

tümcesi, yerinde değildir. Çünkü nikah memurunun o soruyu sorup olumlu yanıt almadan bu tümceyi sözcelemesi, bu eksiklikten dolayı, kadın ile erkeği evlilik bağına sokma sonucunu doğurmaz.

C.1 Konuşan kişinin ertesi gün gelme yöneliminde olmadan sözcelediği 'Söz, yarın geleceğim'

tümcesi, yerinde değildir. Çünkü bu tümce, ancak ve ancak, onu söyleyen kişi söz verdiği şeyi yapmak yönelimindeyse, kişinin söz vermesi sonucunu doğurur.

C.2 Ertesi gün gelmeye söz verdiği ve gerçekten de gelme yöneliminde olduğu halde gelmeyen bir kişinin sözcelediği 'Söz, yarın geleceğim'

tümcesi, yerinde değildir. Belirli bir iletişim ortamında bu tümceyi sözcelemenin doğal sonucu, söz verenin sözünde durması, söz verdiği şeyi yapmasıdır.

Austin'e göre, bu kurallara aykırı davranmak, bu tümceleri sözceleyen kişilerin onları sözcelerken yerine getirmeye çalıştığı edimlerin yerine gelmesinde birtakım engeller çıkarır. A ile B kurallarına aykırı davranan kişi o eylemlerde bulunmuş olmaz. Yani koca karısını boşamış olmaz (A.1), nikah memuru kadın ile erkeği karı koca ilan etmiş olmaz (A.2, B.2); kişi bahse girmiş olmaz (B.1). Buna karşılık, C kurallarına aykırı davranan kişi, ilgili eylem-

de bulunmuş olur, ama ya içten değildir ya da ilgili eylemi tam olarak yerine getirmemiş olur. Yani söz vermiş olur, ama içten değildir (C.1); söz vermiş, ama sözünde durmamış olur (C2). Austin, A ile B kurallarına uyulmadığı durumları silahın ateş almaması durumuna benzetir ve bu durumlarda tümceleri "tutukluk yapmış" (*misfire*) olarak niteler. C kurallarına uyulmaması durumuna gelince, Austin'e göre, böyle durumlarda tümceler "kötüye kullanılmış" (*abuse*) olur.

Söz Edimi: Düzsöz Edimi, Edimsöz Edimi, Etkisöz Edimi

Austin soruşturmasının belli bir noktasında (IV. Ders), yerinde olmaklığın edimsellerin olduğu kadar gözlemleyicilerin de bir özelliği olabileceğine ilişkin güçlü ipuçları yakalar. Bunun üzerine edimsel tümceleri edimsel olmayanlardan, yani gözlemleyicilerden ayırmamızı sağlayabilecek dilbilgisel ölçütler aramaya başlar (V. Ders). Fakat sonunda, dilbilgisel bakımdan hiçbir mutlak ölçüt bulunmadığı sonucuna ulaşır. Bu kez de edimselleri "ilkel"[1] (*primary*) ve "belirtik"[2] (*explicit*) diye ikiye ayırır ve bunlardan ilkel olanların belirtik olanlardan türetilebileceği (Bkz., VI. Ders); belirtik edimselleri adlandıran fiillerin[3] bir listesinin çıkarılabileceği (Bkz., VII. Ders) sonucuna varır. Ancak, en sonunda, belirtik edimsel fiillerin de, edimselleri gözlemleyicilerden ayırma konusunda her zaman işleri kolaylaştırmadığını görür. Örneğin, 'Kedinin masanın üzerinde olduğunu söylüyorum' sözcelemi edimsel olmanın bütün gereklerini yerine getirmektedir ama aynı zamanda gözlemleyici olmanın bütün gereklerini de yerine getirmektedir. Soruşturmanın bu noktasında Austin'in vardığı sonuç şudur: Aslında bir şeyi betimlerken de, bir bildirimde bulunurken de bir şey yaparız; dolayısıyla her bildirim öncelikle bir edimseldir. Başka bir deyişle, belli bir iletişim ortamında dinleyen kişiye bir şey anlatmak ama-

---

Söz gelişi 'Yarın geleceğim' gibi, tümce söylenirken yerine getirilen edimin hangisi olduğunu gösteren dilsel öğenin yer almadığı tümceler.

2 'Söz veriyorum, yarın geleceğim' gibi, tümce söylenirken yerine getirilen edimin hangisi (söz vermek) olduğunu gösteren dilsel öğenin ('söz veriyorum' dilsel öğesinin) bulunduğu tümceler.

3 Örneğin 'söz vermek', 'emretmek', 'rica etmek', 'uyarmak' böyle fiillerdir.

cıyla bir tümce ürettiği her durumda, konuşan kişi, o tümceyi söylerken bir şey yapar; yani bir söz ediminde bulunur. Bildirimde bulunmak da yalnızca bunlardan biridir.

Austin'e göre, iletişim ortamlarında bizi dinleyenlere bir tümce ürettiğimizde yerine getirdiğimiz edim anlamında bir söz ediminde bulunduğumuzda, şu üç edimde bulunmuş oluruz: (1) "Düzsöz edimi" (*locutionary act*), (2) "edimsöz edimi" (*illocutionary act*), (3) "etkisöz edimi" (*perlocutionary act*).

Düzsöz Edimi

Düzsöz edimi, "seslendirme" (*phonetic act*), "dillendirme" (*phatic act*) ve "anlamlandırma" (*rhetic act*) edimlerinden oluşan üç katlı bir edimdir.

Seslendirme edimi, birtakım sesler çıkarma edimidir. Örneğin, 'Kedi paspasın üzerinde' diyen kişi 'k', 'e', 'd', 'i', 'p', 'a', 's', 'p', 'a', 's', 'ı', 'n', 'ü', 'z', 'e', 'r', 'i', 'n', 'd', 'e' seslerini çıkarır. Austin bu edimde seslendirilen şeye "seslem" (*phone*) der. Dillendirme edimi, belli sözcükleri üretme, başka bir deyişle belli bir dilin söz varlığında yer alan belli ses bütünlerini, belli bir tonlamayla ve o dilin dilbilgisine uygun bir biçimde söyleme edimidir. Örneğin, 'Kedi paspasın üzerinde' sözlerini söyleyen kişi Türkçenin söz varlığında yer alan 'kedi', 'paspas', '–ın, 'üzeri' ve '–de' ses bütünlerini Türkçenin böyle bir durumda gerektirdiği tonlamayla ve Türkçenin dilbilgisine uygun olarak arka arkaya sıralar. Bu edimde üretilen şey "dillendirim"dir (*pheme*). Anlamlandırma edimine gelince, bu belli bir dilin söz varlığında yer alan ses bütünlerini az çok belli bir şeyi anlatmaya çalışarak ve az çok belli bir şeye göndermede bulunarak üretme edimidir. Örneğin, "Kedi paspasın üzerinde" diyen kişi, 'kedi' ile söz gelişi evin kedisi Sarman gibi belli bir kediye, 'paspas' ile söz gelişi bulunulan evin giriş kapısının önündeki paspas gibi belli bir paspasa göndermede bulunur; 'paspasın üzerinde' anlatımı ile de o kedinin *o anda o paspasın üzerinde bulunduğunu* anlatmaya çalışır. Austin bu edimde üretilen şeye ise "anlamlandırım" (*rheme*) der.

Austin'e göre bu üç edimle ilgili olarak şu noktaların gözden kaçırılmaması gerekir.

1. Dillendirme ediminde bulunmak seslendirme ediminde bulunmayı gerekli kılar. Başka bir deyişle, dillendirme ediminde

bulunan kişi seslendirme ediminde de bulunur. Ama bunun tersi doğru değildir. Söz gelişi, kusursuz bir biçimde 'g', 'i' ve 't' seslerini bir çırpıda arka arkaya sıralayan bir maymunun dillendirme ediminde bulunduğunu söyleyemeyiz.

2. Belli bir dilin söz varlığında yer alan öğeleri arka arkaya sıralamak dillendirme ediminde bulunmak demek değildir. Çünkü dillendirme edimi belli bir dilin söz varlığında yer alan öğeleri birbirinin peşi sıra sıralamak değildir yalnızca, öğeleri o dilin dilbilgisi kurallarına uygun olarak, o dilin gerektirdiği tonlamayla üretmektir. Dolayısıyla, örneğin 'Kedi eni konu ise' gibi Türkçenin söz varlığında yer alan sözcükleri arka arkaya gelişi güzel sıralayan kişinin bir dillendirme ediminde bulunduğu söylenemez.

3. Dillendirme edimi, seslendirme edimi gibi, özü gereği, (tonlama, bu sırada yapılan jest ve mimikler de dahil) taklit edilebilen, yinelenebilen bir edimdir. Örneğin biri "Kedi paspasın üzerinde" dediğinde, başka biri bu tümceyi aynı tonlamayla, aynı jest ve mimiklerle söyleyerek bu dillendirme edimini yineleyebilir. Örneğin, "'Kedi paspasın üzerinde' dedi" diyen kişinin yaptığı budur. Buna karşılık, anlamlandırma edimi yinelenemez, yalnızca bildirilebilir, aktarılabilir. Örneğin biri "Kedi paspasın üzerinde" diyerek bir anlamlandırma ediminde bulunduğunda, başka biri bu edimi "Kedinin paspasın üzerinde olduğunu söyledi" diyerek bir başkasına aktarabilir, bildirebilir.

4. Anlatma ile gönderme edimleri, anlamlandırma ediminde bulunulurken yerine getirilen yardımcı edimlerdir. Bu edimleri yerine getirmeden bir anlamlandırma ediminde bulunmak pek olanaklı değildir. Ama kimi kafa karıştırıcı örnekler de yok değildir. Örneğin, "Bütün üçgenlerin üç kenarı vardır" diyen kişinin göndermede bulunduğu şeyi bulmak hiç de kolay değildir.

5. Bir anlamlandırma ediminde bulunmadan bir dillendirme ediminde bulunmak olanaklıdır. Örneğin Latince bilmeden Latince bir tümceyi yineleyen kişi bunu yapar. Ama tersi, yani bir dillendirme ediminde bulunmadan bir anlamlandırma ediminde bulunmak olanaksızdır.

6. Aynı dillendirim, başka bir deyişle aynı tümce, farklı bir iletişim ortamında farklı bir şey anlatmaya çalışılarak ve farklı bir şeye göndermede bulunularak sözcelenebilir. Örneğin, 'Kedi burada değil' tümcesi bir iletişim ortamında Sarman'a, bir başkasında

ise Tekir'e göndermede bulunularak; bir iletişim ortamında *Mehmet'in odasında olmadığı*, bir başkasında ise *Zeynep'in odasında olmadığı* anlatılmaya çalışılarak kullanılabilir. Böyle bir durumda, anlamlandırım artık aynı anlamlandırım değildir. Buna karşılık, aynı şey anlatılmaya çalışılarak ve aynı şeye göndermede bulunularak sözcelenen iki farklı tümce, yani iki farklı dillendirim söz konusu olduğunda (Örnek olarak 'Amerika Birleşik Devletlerinin ilk Katolik Başkanı 1963 yılında bir suikasta kurban gitti' tümcesi ile 'John F. Kennedy 1963 yılında öldürüldü' tümcelerini alabiliriz), iki eşit anlamlandırımdan ve iki eşit anlamlandırma ediminden değil, ancak ve ancak "anlamlandırma bakımından eşdeğer" (*rhetically equivalent*) iki edimden söz edilebilir.

7. Dillendirim (tümce) dilin bir birimidir; hatalı bir dillendirime "saçma" (*nonsense*), "anlamsız" (*meaningless*) denir. Anlamlandırım ise bir iletişim birimidir; hatalı bir anlamlandırıma "bulanık" (*vague*), "boş" (*void*) ya da "belirsiz" (*obscure*) denir.

Edimsöz Edimi

Edimsöz edimi, düzsöz ediminde bulunan kişinin bu edimde bulunurken yerine getirdiği bir edimdir. Başka bir deyişle, iletişim ortamlarında konuşan kişilerin dinleyen kişilere bir şey söylerken gerçekleştirdiği işlerdir. Örneğin "Kedi paspasın üzerinde" derken yerine getirdiği bildirme edimidir, "Kedi paspasın üzerinde mi?" derken yerine getirdiği soru sorma edimidir, "Boğa saldıracak" derken yerine getirdiği uyarma edimidir; başka tümceler söylerken yerine getirdiği bilgi verme, randevu verme, yalvarma, emretme, rica etme, betimleme vb. edimleridir.

Austin'e göre, bir şey söylenirken yerine getirilen bu edimler, söylenen şeyin, yani belli bir iletişim ortamında üretilen tümcelerin "edimsöz güçleri"dir (*illocutionary force*). İletişim ortamlarında kullanılan tümcelerin işlevini gösteren bu güç hep gözardı edilmiş ve sorun düzsöz düzeyinde ele alınmıştır. Oysa düzsöz düzeyinde sorun bir "anlam" (*meaning*), yani bir "anlatmaya çalışma ve gönderme" (*sense and reference*) sorunu; edimsöz düzeyinde ise "güç" (*force*) sorunudur. Bu ikisi, yani anlam ve güç birbirinden ayrılmak zorundadır.

Edimsöz Edimlerinin Beş Türü

Austin iletişim sırasında kullanılan tümcelerin taşıyabilecekleri edimsöz güçlerinin, başka bir deyişle tümce söylenirken yerine getirilebilecek edimsöz edimlerinin sayısının binlerle ifade edilebileceği görüşündedir. Ona göre, bir dilin söz varlığında yer alan ve bu güçleri adlandıran fiillerin sayısı bunun kanıtıdır. Ancak, yine de bunları beş başlık altında toplamak olanaklıdır:

1. Karar-belirticiler (*verdictives*): Bir karar bildirilirken sözcelenen tümcelerin (örneğin bir jürinin, bir yargıcın, bir hakemin kararını bildirirken kullandığı tümcelerin) edimsöz güçlerini içerir. Burada, verilen ya da bildirilen kararın kesin olması gerekmez. Bu bir tahmin, bir sanı, bir takdir de olabilir. Karar-belirticiler için önemli olan, şu ya da bu nedenle hakkında tam bir karara varılamayan bir şeyle (bir olguyla, bir değerle) ilgili bir bulgunun dile getirilmesidir.

2. Yaptırıcılar (*exercites*): Bir güç, bir hak, bir erk kullanılırken sözcelenen tümcelerin taşıdığı edimsöz güçlerini kapsar. Örneğin, atama, oyunu belirtme, emretme, üsteleme, önerme, uyarma birer yaptırıcıdır.

3. Yükleyiciler (*comissives*): Söz verme gibi konuşan kişiyi bir şey yapmakla yükümlü kılan sorumluluklar altına girilirken sözcelenen tümcelerin edimsöz güçleri bu ulama girer. Bunun yanı sıra, söz verilmeksizin bir yönelim dile getirilirken kullanılan tümcelerle, birini desteklemek gibi daha belirsiz durumlarda üretilen tümcelerin edimsöz güçlerini de içerir bu ulam. Austin yükleyicilerin yaptırıcılarla ve karar-belirticilerle yakın bağlantıları olduğuna dikkat çeker.

4. Davranış-belirticiler (*behabitives*): Austin'e göre çok karmaşık olan bu edimsöz gücü tutumlarla ve davranışlarla ilgilidir. Örneğin, özür dileme, kutlama, saygı sunma, taziyede bulunma, beddua etme, meydan okuma bu sınıfa girer.

5. Serimleyiciler (*expositives*): Austin tanımlamakta güçlük çektiğini belirttiği bu son edimsöz gücünü şöyle açıklar: Bunlar sözcelendiğimiz tümcelerin bir uslamlamanın ya da bir söz alış verişinin akışı içindeki yerini; daha genel bir anlatımla iletişim sırasında tümcelerimizi nasıl kullandığımızı gösterir. Örneğin yanıtlama, kabul etme, varsayma, açıklama birer serimleyicidir.

Edimsözel Etkiler

Hangi türden olursa olsun bir edimsöz ediminin başarılı bir biçimde yerine getirilmesi, belli etkilerin yaratılmasına bağlıdır. Austin "edimsözel etkiler" (*illocutionary effects*) dediği bu etkileri üçe ayırır:

1. Kavramanın gerçekleşmesi (*securing uptake*): Tümce sözcelenirken (a) göndermede bulunulan şey, (b) anlatılmaya çalışılan şey, bir de (c) bu sırada yerine getirilen edimsöz edimi dinleyen kişi tarafından anlaşılmadıkça söz konusu edimsöz edimi başarılı bir biçimde yerine getirilmiş olmaz. Bir edimsöz ediminin başarılı bir biçimde yerine getirilmesi, buna, yani düzsözün anlamının ve gücünün anlaşılmasına bağlıdır. Dolayısıyla, iletişim sırasında konuşan kişinin, söz gelişi 'Boğa saldıracak' derken yerine getirdiği uyarma edimsözünün başarısı, dinleyen kişinin,
   a. konuşan kişinin 'boğa' ile, biraz önce gördükleri boynuzlu, kara, dört ayaklı yaratığa göndermede bulunduğunu,
   b. konuşan kişinin 'saldıracak' ile o yaratığın *kendilerine zarar vermek amacıyla harekete geçmek üzere olduğunu* anlatmaya çalıştığını,
   c. konuşan kişinin söz konusu tümceyi söylerken kendisini uyardığını kavramasına bağlıdır.

2. Etkisini gösterme (*taking effect*): Edimsöz edimlerinin, olayların akışında değişiklik yaratan birtakım etkileri olur. Olayların akışında bir değişiklik yaratmayan, yani etkisini göstermeyen bir edimsöz edimi başarılı olamaz. Örneğin, konuşan kişinin "Bu gemiye 'Queen Elizabeth' adını veriyorum" sözlerini sözcelerken yerine getirdiği ad verme ediminin başarısı, o andan sonra bu gemiye o adla göndermede bulunulmasına, söz gelişi 'Genarallisimo Stalin' adıyla göndermede bulunulmamasına bağlıdır. Bu etkiyi göstermiyorsa, konuşan kişinin yerine getirdiği ad verme edimsözü başarısız bir edimsöz olur.

3. Gerekli tepkinin verilmesi ya da ardışık davranışın gösterilmesi (*inviting a response or sequel*): Birçok edimsöz edimi, uylaşım yoluyla, belli bir tepkinin verilmesini ya da ardışık bir davranışın gösterilmesini gerektirir. Örneğin emir, emrin yerine getirilmesini; söz verme, sözünde durulmasını gerektirir. Dolayısıyla bu edimsöz edimleri, gerekli kıldıkları tepki gösterilmez ya da gerek-

tirdiği ardışık davranışta bulunulmazsa başarısız olurlar. Austin, bu tepki ya da ardışık davranışın, zaman zaman, ikili olabileceğini de belirtir. Söz gelişi erkeğin kadına "Benimle evlen" deyip evlenme teklifinde bulunduğu bir iletişim ortamını varsayalım. Bu teklif, kadının teklifi kabul etmesini ya da geri çevirmesini gerektirir. Kadının teklifi geri çevirmesi durumunda kadının da erkeğin de göstermesi gereken başka bir tepki ya da yerine getirmesi gereken başka bir ardışık davranış yoktur. Buna karşılık, teklifi kabul etmesi durumunda bu edimsöz ediminin gerektirdiği başka bir tepki ya da ardışık davranış daha vardır: Erkeğin kadın ile evlenmesi, yani teklif ettiği şeyi yapması.

Etkisöz Edimi

Bu edim bir düzsöz ediminde bulunup belli bir edimsöz edimini yerine getiren kişinin, bulunduğu düzsöz edimi aracılığıyla, isteyerek ya da istemeyerek, kendisini dinleyen kişinin ya da başkalarının[1] duyguları, düşünceleri, eylemleri üzerinde birtakım sonuçlar yaratma edimidir. Austin'e göre bu edim, bir şey söylerken bir şey yapma edimi olarak tanımladığı edimsöz ediminden farklı olarak, bir şey söyleyerek bir şey yapma edimidir. Bu üçüncü söz edimini şöyle bir dizi örnekle açıklayabiliriz:

Kocası öldürülen annenin oğluna, bir silah uzatıp "O adamı vur" dediğini düşünelim. Burada anne 'o adam' ile babayı vuran adama göndermede bulunur, 'vur' ile de oğulun o kişiyi *öldürmesini* anlatmaya çalışır. Bu, annenin gerçekleştirdiği düzsöz edimidir. Ancak anne bu sırada, yani söz konusu tümceyi söylerken, ayrıca oğluna o kişiyi öldürmesini de buyurur. Bu onun yerine getirdiği edimsöz edimidir. Ancak anne bu ikisi dışında, o tümceyi söyleyerek oğulun üzerinde söz konusu adamı öldürmesi için baskı oluşturup oğulun onu öldürmesi sonucunu yaratabilir. Bu da onun yerine getirdiği etkisöz edimidir.

Bu örnek, konuşan kişinin başkalarının duygularını, düşüncelerini eylemlerini isteyerek etkilemesine bir örnektir. Ancak konuşan kişi, yukarıda da belirtildiği gibi, bunu istemeden de yapabilir.

Austin, bu başkaları arasında konuşan kişinin kendisini de sayar (bkz., *How to Do Things with Words,* 101).

Örneğin, sözü geçen oğulun bir arkadaşına, içinde bulunduğu durumu anlatmadan yalnızca adam öldürmenin cezasının ne olduğunu sorduğunu, arkadaşının da bunun üzerine "Adam öldürmenin cezası idamdır" dediğini düşünelim. Burada, arkadaş, bu tümceyle *adam öldüren kişilerin ölüm cezasına çarptırıldıklarını* anlatamaya çalışmakta, bunu söylerken de kendisine sorulan soruyu yanıtlamaktadır o kadar. Bu durumda, arkadaşın, söz konusu tümceyi sözceleyerek oğulun duygularında, düşüncelerinde, ya da eylemlerinde bir değişiklik yaratmak istediği pek söylenemez. Ancak, amaçlamadığı halde, oğulun duygu, düşünce, ya da eylemleri üzerinde pekâlâ böyle bir sonuç yaratabilir: Arkadaşı bu sözleriyle onun babasının katilini öldürmekten vazgeçmesini sağlayabilir. Fakat bunun tersi de olabilir: Arkadaşının sözleri oğulu etkilemeyebilir ve oğul sonunda annesinin buyruğuna uyup babasının katilini öldürebilir.

Bunların dışında, konuşan kişinin, iletişim sırasında kullandığı tümce aracılığıyla, dinleyen kişinin ya da başkalarının duygu, düşünce, ya da eylemleri üzerinde istediği sonuçları yaratmaması da olanaklıdır. Örneğin, aynı oğulun bu kez arkadaşına durumu anlatıp babasının katilini öldüreceğini söylediğini, arkadaşının da bunun üzerine kendisine, 'Kendine gel; adam öldürmenin cezası ölümdür' dediğini düşünelim. Bu örnek durumda, arkadaş oğul üzerinde yaratmak istediği sonucu 'Kendine gel' sözleriyle açık açık ortaya koyduğu halde oğulun kendine gelmesini sağlamayabilir; onu yapmaya karar verdiği şeyden vazgeçiremeyebilir.

Austin bu durumları, etkisöz edimlerinin, edimsöz edimlerinden farklı olarak uylaşıma dayanan edimler olmamasıyla açıklar. Başka bir deyişle, Austin'e göre edimsöz edimi düzsöz ediminin bir sonucudur, ama etkisöz edimi değildir. Verdiğimiz son örneği alacak olursak, arkadaşının oğulu uyarması ile 'Kendine gel; adam öldürmenin cezası ölümdür' sözleri arasında uylaşımsal bir ilişki vardır: Söz konusu iletişim ortamında bu tümceyle, kullanılan dilin dizimbilgisi, anlambilgisi ve kullanımbilgisi gereği, ancak ve ancak bir uyarı ediminde bulunulabilir. Buna karşılık, arkadaşın oğulun kendine gelmesini sağlaması ya da oğulu yapmaya karar verdiği şeyden vazgeçirmesi ile bu tümce arasında uylaşımsal bir ilişki yoktur: Söz konusu iletişim ortamında bu tümceyle dinleyen kişinin davranışları üzerinde yaratılacak sonuçları belirleyen hiçbir dil

kuralı yoktur. Dolayısıyla konuşan kişinin bu tümceyi söyleyerek dinleyen kişiyi kendine getirmesi ne ölçüde olanaklıysa kendine getirmemesi de o ölçüde olanaklıdır. Oğulun arkadaşına yalnızca adam öldürmenin cezasını sorduğu örneği alacak olursak, konuşan kişinin 'Adam öldürmenin cezası idamdır' tümcesiyle dinleyen kişiyi babasının katilini öldürmekten vazgeçirmesi ne ölçüde olanaklı ise vazgeçirememesi de o ölçüde olanaklıdır.

Etkisözel Sonuçlar

Austin, etkisöz edimlerinin ürünü olarak yaratılabilecek sonuçları (1) "etkisözel bir hedefe ulaşmak" (*achieving a perlocutionary object*), (2) "etkisözel bir ardışık davranışa yol açmak" (*producing a perlocutionary sequel*) diye ikiye ayırır. Örneğin 'Boğa saldıracak' uyarısını alalım. Konuşan kişinin bu sözleri iki sonucu da yaratabilir: Hem dinleyen kişiye tehlikeyi haber verme hedefine ulaşabilir hem de dinleyen kişinin söz gelişi kaçması gibi ardışık bir davranışa yol açabilir. Ancak Austin'e göre, dinleyen kişi her zaman bu iki sonucun ikisini birlikte yaratamayabilir. Örneğin, bir görüşe karşı çıkarak karşı tarafın görüşünü değiştirme hedefine ulaşamayabilir ama karşı tarafın bizim görüşümüzün haklı olduğu konusunda ikna olması gibi ardışık bir davranış yaratabiliriz. Bundan başka, aynı sonuç bir edimde ulaşılmak istenen hedef, bir başkasında ise yaratılmak istenen ardışık davranış olabilir. Söz gelişi, hedefi dinleyen kişiye tehlikeyi haber vermek olan 'Boğa saldıracak' uyarısı, dinleyen kişinin o sırada yapmakta olduğu işi bırakması sonucunu yaratabilir. Buna karşılık hedefi bu olan 'Yapma!' buyruğu da dinleyen kişide bir tehlike olduğunu inancının oluşması gibi bir sonuca yol açabilir. Kimi etkisöz edimleri karşımıza her zaman, ardışık bir davranış yaratma edimi olarak çıkar. Örneğin şaşırtmak, üzmek, utandırmak böyle edimlerdir. Austin'e göre bu son tür etkisöz edimlerinin, onları ötekilerden ayıran önemli bir özelliği vardır: Bunlar edimsöz edimi kalıbında[1] dile getirilmesi olanaklı olmayan edimlerdir: Konuşan kişi bir şey söyleyerek dinle-

1 En basit biçimiyle, 'Söz veriyorum, geleceğim' örneğinde olduğu gibi, bir edimsöz belirticisi ('söz veriyorum') ile bir özne-yüklem tümceciğinden ('geleceğim') oluşan söyleyiş kalıbı.

yen kişiyi şaşırtabilir, üzebilir, utandırabilir; ama "... sözüyle seni şaşırtıyorum", "... sözüyle seni üzüyorum", "... sözüyle seni utandırıyorum" diyemez.

Ulaşılmak istenen hedefe ya da yaratılmak istenen ardışık davranışa dildışı araçlarla da ulaşılabilir. Örneğin konuşan kişi dinleyen kişiyi sopa sallayarak ya da silah doğrultarak da korkutabilir. Hattâ ikna etme, razı etme, inandırma sonuçlarına da dildışı araçlarla ulaşmak olanaklıdır. Örneğin konuşan kişi dinleyen kişiyi elindeki sopayı sallayarak da, söz gelişi, denileni yapmasının yapılacak en iyi şey olduğu konusunda ikna edebilir. Daha da önemlisi, istenen etkisözel sonuçlara ulaşmak için kullanılan araçların uylaşımsal olması da gerekmez. Örneğin, koca elindeki sopayı kibarca sallayarak ya da kibarca anne ile babasının Nazilerin elinde olduğunu söyleyerek, karısını kendisinden yapmasını istediği şeyi yapmasının yapılabilecek en iyi şey olduğu konusunda ikna ettiği bir durumda, kocanın karısını ikna etme hedefi ile bu hedefe ulaşmak için kullandığı araçlar arasında hiçbir uylaşımsal ilişki yoktur. Austin'e göre, bu, etkisöz edimlerinin edimsöz edimlerinden ayrıldığı en önemli noktadır. Tıpkı etkisöz edimleri gibi edimsöz edimleri de dildışı araçlarla yerine getirilebilir; ancak edimsöz edimleri söz konusu olduğunda, etkisöz edimlerinden farklı olarak kullanılan aracın uylaşımsal olması zorunludur. Kullanılan araçlar uylaşımsal değilse bir edimsöz ediminden söz edilemez. Dolayısıyla, konuşan kişinin elindeki sopayı sallarken, dinleyeni, kendisinden istenen şeyi yapması konusunda uyardığını söyleyebiliyorsak, bunu olanaklı kılan, sopayı sallamak ile uyarıda bulunmak arasında uylaşımsal bir ilişki olmasıdır.

SÖZ EDİMLERİ KURAMI: JOHN R. SEARLE

50'li yıllarda Oxford'da Austin'in öğrencisi olan John R. Searle, elinizdeki kitabın başında[1] ayrıntılarıyla ortaya koyduğu "bir oluşturucu kurallar dizgesi olarak dil" anlayışı çerçevesinde söz edimleri kuramını geliştirirken Austin'in kuramını üç temel noktada

1 Ayrıca "What is a Speech Act?" başlıklı yazısında. İlk yayını: *Philosophy in America*, yay. Max Black (New York: Cornel University Press/Londra: Allan and Unwin, 1965), s. 221-239.

yeniden ele alır: (1) düzsöz-edimsöz ayırımı, (2) edimsöz edimlerinin başarı koşulları, (3) edimsöz edimi türleri.

Düzsöz-Edimsöz Ayırımının Geçersizliği

Searle, Austin'in düzsöz-edimsöz ayırımını "Austin on Locutionary and Illocutionary" başlıklı yazısında[1] ele alır ve bunun uygun bir ayırım olmadığını ileri sürer:

Yapılan ayırım, belirli bir anlamla bir tümce sözcelemek ile belirli bir güçle bir tümce sözcelemek arasında yapılan bir ayırımdır. Bu ayırıma göre 'Bunu yapacağım' sözcelemi bir söz verme, bir bildirim, bir tehdit, bir uyarı gücü taşıyabilir ama bu tümcede 'yapmak' ile anlatılmak istenen her iletişim ortamında aynıdır. Başka bir deyişle, farklı iletişim ortamlarında göndermesinin de, yani 'bu' ile göndermede bulunulan şeyin de aynı olması durumunda, bu tümcenin sözcelendiği her iletişim ortamında aynı düzedimin yerine getirilmiş olur.

Ancak, Searle'e göre Austin'in çizdiği biçimiyle bu ayırım her durumda geçerli değildir. Çünkü, en azından kimi tümceler söz konusu olduğunda bu iki edimi birbirinden ayırmak olanaklı olamamaktadır. Örneğin, 'Bunu yapacağıma söz veriyorum' sözcelemiminde durum budur. Bu tümce sözcelendiği her durumda aynı gücü taşır: söz verme gücü. Çünkü tümcenin anlamı (tümceyle anlatılmak istenenler ile göndermede bulunulan şeyler) bunu gerektirir. Austin'e göre, düzsöz edimi ile edimsöz edimi, söz ediminin bütününden yapılan soyutlamalardır. Ne var ki, bu tümce söz konusu olduğunda, söz ediminin bütününden düzsöz edimini, edimsöz edimini dışarıda bırakarak çekip çıkarmanın olanağı yoktur. Tümcenin düzsöz anlamını, tümcenin taşıdığı güçten ayırmak da olanaklı değildir.

Searle, belli bir anlam taşıyan sözcelem, başka bir deyişle düzsöz edimi kavramının, belli bir güç taşıyan sözcelem, başka bir deyişle edimsöz edimi kavramından ayn olduğunu kabul eder. Ancak, ona göre, taşıdığı güç tümcenin düzsöz anlamı tarafından belirlenen birçok tümce olduğu için, bu iki kavram, farklı ama birbiriyle örtüşen edimleri kapsar. 'Bunu yapacağıma söz veriyorum'

1 *The Philosophical Review*, 77. sayı (Ekim 1968), s. 405-424.

örneğinde olduğu gibi, yerine getirilen edimsöz ediminin ne olduğunu gösteren fiillerin (kısaca, edimsöz fiillerinin) geçtiği tümcenin taşıdığı anlamı, taşıdığı güçten; yerine getirilen düzsöz edimini, yerine getirilen edimsöz ediminden ayırmaya çalışmak, evlenmemişleri bekarlardan ayırmaya benzer.

Searle'e göre, Austin'in düzsöz-edimsöz ayırımının ayrıntılarına inildiğinde, bu ayırımın karşımıza çıkardığı sorun kendini iyice belli eder. O, seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma olmak üzere üç alt edime ayırdığı düzsöz edimini, edimsöz edimiyle karşılaştırırken şu örnekleri kullanmaktadır:

Düzsöz: 'Kurşunla' ile *bir silahla ateş etmeyi* anlatmaya çalışıp 'o' ile A gibi belli bir bireye göndermede bulunarak "Onu kurşunla" dedi.
Edimsöz: Beni onu kurşunlamaya zorladı (ya da bana onu kurşunlamamı önerdi, emretti vb.).

Düzsöz: Bana "Yapamazsın" dedi.
Edimsöz: Yapmama karşı çıktı.

Austin, burada, düzsöz örneklerini verirken dolaysız anlatıma, edimsöz örneklerini verirken ise dolaylı anlatıma başvurmaktadır. Başka bir deyişle düzsözü örneklendirirken tırnak imini kullanmakta, buna karşılık edimsözü örneklendirirken kullanmamaktadır. Austin bu örneklendirme yolunu, başka bir yerde daha, ama bu kez düzsöz ediminin iki alt edimini, yani dillendirme edimi ile anlamlandırma edimini karşılaştırırken kullanır. Burada dikkat çeken nokta şudur: Bu defa, düzsöz ediminin alt edimlerindin biri olan anlamlandırma edimini, tıpkı edimsöz edimin örneklendirirken yaptığı gibi, dolaylı anlatımla dile getirmektedir:

Dillendirme: "Orada olacağım" dedi
Anlamlandırma: Orada olacağını söyledi.

Dillendirme: "Defol!" dedi.
Anlamlandırma: Defolmamı söyledi.

Dillendirme: "Oxford'da mı, yoksa Cambridge'te mi?" dedi.

Anlamlandırma: Bana Oxford'da mı, yoksa Cambridge'te mi olduğunu sordu.

Searle'e göre burada dikkat çeken şey, düzsözün bir yerde dolaysız anlatımla, bir başka yerde ise dolaylı anlatımla verilmesinden çok, düzsöz ediminin bir parçası olan anlamlandırma ediminin edimsöz fiili kullanılarak verilmesidir. Bu da özelde anlamlandırma ediminin, genelde ise düzsöz ediminin bir edimsöz edimi olarak alındığı gösterir.

Searle, Austin'in bunun dışında başka bir şey yapamayacağı görüşündedir. Çünkü bir anlamlandırma, ya da bir düzsöz ediminin herhangi bir edimsöz fiili kullanılmadan anlatılması zaten olanaksızdır: Aynı zamanda bir edimsöz edimi de olmayan hiçbir anlamlandırma ya da düzsöz edimi yoktur. Düzsöz-edimsöz ayırımı, aslında, sözcelenen tümcelerin, deyim yerindeyse, güç bakımından boş olduğu düşünülen durumları (yani tümce içinde, tümcenin taşıdığı edimsöz gücünü açık açık gösteren hiçbir belirtik öğenin bulunmadığı durumları) açıklamak için yerinde bir ayırımdır. Ancak, güç bakımından boş olan hiçbir sözcelem yoktur. Her sözcelem, örtük bile olsa, taşıdığı edimsöz gücünü gösteren birtakım öğeler içerir. Örneğin, annenin çocuğu sert bir tonlamayla sözcelediği 'İçeri gir!' tümcesi, ancak ve ancak emir gücü taşır. Buna karşılık, bağlamın pek açık olmadığı bir durumda sözcelenen 'Bunu yapacağım' tümcesi, önce de belirtildiği gibi, bir söz verme, geleceğe ilişkin bir bildirim, bir tehdit, ya da bir uyarı olabilir. Çünkü dilbilgisel yapısı gereği bunlardan biri olması olasıdır. Dolayısıyla, Austin'in ileri sürdüğünün tersine, bir edimsöz ediminden ayrı olarak düşünülebilecek hiçbir düzsöz ya da hiçbir anlamlandırma edimi olamaz. Belli sesler çıkarma edimi olarak seslendirme edimi vardır; belli sözcükleri ya da sözleri sözceleme edimi olarak dillendirme edimi vardır; ama edimsöz edimlerinden ayrı olarak düşünülebilecek hiçbir anlamlandırma edimi yoktur.

Searle, Austin'e yönelttiği bu itirazları şu üç dilsel ilkeye dayandırır: (1) Anlatılmak istenebilecek her şeyi dile getirmek olanaklıdır (dilegetirilebilirlik ilkesi[1]); (2) bir tümcenin anlamı, tümce-

1 Bu ilke elinizdeki kitapta da işlenen bir ilkedir. Bkz., Bl. 1.5.

nin bütün anlamlı bileşenleri tarafından belirlenir; (3) sözcelemlerin edimsöz güçleri az çok belli olabilir; edimsöz edimlerini birbirinden ayırırken başvurulacak ilkeler farklıdır.

1. Genellikle söylediğimizden daha fazlasını anlatmak isteriz. Örneğin, 'Okula gidecek misin?' sorusuna "Evet" karşılığını verdiğimizde, anlatmak istediğimiz, *çok güzel bir gün olduğu* değil, *okula gidecek olduğumuz*dur. Aynı şekilde, "Geleceğim" diyerek karşımdaki kişiye söz verebilirim; yani "Geleceğime söz veriyorum" derken anlatmak istediğim şeyi anlatmaya çalışabilirim. Elbette, pek iyi bilmediğim bir dili konuşurken, gerekli sözcükleri bilmediğim ya da konuşmakta olduğum dilde, anlatmak istediğimi dile getirmemi sağlayacak sözcükler ya da başka dilsel araçlar olmadığı için, istesem bile anlatmak istediğimi tam olarak dile getiremediğim zamanlar olabilir. Ancak, her iki durumda da, anlatmak isteyebileceğim şeyi dile getirebilecek bir duruma gelmem ilkece olanaklıdır. İlkece, pek iyi bilmediğim o dile ilişkin bilgimi her an tamamlayabilme olanağım vardır. Konuşmakta olduğum dil yeterince zengin değilse ya da anlatmak istediğim şeyi dile getirmemi sağlayacak olanaklardan yoksunsa, en azından ilkece, o dili zenginleştirme olanağım vardır. Dillerin söz dağarları, dizimsel olanakları sınırlıdır, ama dilleri zenginleştirmenin, ilkece, hiçbir sınır yoktur.

2. Bir tümcenin anlamının, onun bütün anlamlı parçalarının anlamlarınca belirlendiği herkes için apaçıktır ama bir tümcenin anlamlı öğelerinin, tümcenin içinde geçen sözcüklerle ve bu sözcüklerin diziliş sırasıyla sınırlı olmadığı herkes için apaçık değildir. Bir tümcenin derin yapısı, vurgusu, tonlaması da onun anlamını belirleyen öğeler arasında yer alır.

3. Sözcelemlerin hangi edimsöz gücünü taşıdıkları az çok belli ya da az çok belirsiz olabilir. Örneğin, sizden benim için bir şey yapmanızı istediğimi düşünün. Sözcelemim rica gücünü taşıyabileceği gibi, bir yakarı ya da bir emir gücü de taşıyabilir. Ancak sözcelemim bu edimsöz güçlerinden hangisini taşırsa taşısın, gerçekleştirdiğim edimsöz edimini, ancak sizden şunu-şunu yapmanızı istediğimi söyleyerek gerçekleştirebilirim. Daha önemlisi, bu edimsöz edimlerinden hangisini gerçekleştirdiğim benim için bile açık olmayabilir. Örneğin size, "Bana biraz yardım et" dediğimi düşünün. Bu sözcelemimle sizden benim için bir şey yapmanızı

istediğim ortadadır. Ancak öyle durumlar olabilir ki, bunu söylerken yerine getirdiğim edimsöz ediminin bir emir mi, bir rica mı, yoksa bir yalvarı mı olduğu hem konuşan hem dinleyen kişi için açık olmayabilir. Nitekim, bu isteğimi geri çevirdiğinizde, "Rica ediyorum" diyerek; yine geri çevirdiğinizde "Emrediyorum" diyerek; bir kez daha geri çevirdiğinizde de "Yalvarıyorum" diyerek sözcelemimin edimsöz gücünü arka arkaya değiştirmemi engelleyen hiçbir şey yoktur.

Yerine getirilen edimsöz ediminin hangisi olduğunun belli olmadığı durumlarda, hangisi olduğunu belirlemek için bakılacak noktalar her zaman aynı değildir. Örneğin, yerine getirilen edimin ereği, söz gelişi emir ile bildirme edimsözleri gibi ereği farklı olan[1] edimsözleri birbirinden ayıran en önemli noktalardan biridir, ama emir ile rica gibi ereği aynı olan[2] edimsözleri birbirinden ayırmak için uygun değildir. Bu son iki edimi birbirinden ayıran şey, dinleyen ile konuşanın birbirleri karşısındaki durumlarıdır.[3] Bunlardan başka ölçütler de vardır. Örneğin, üstlenilen sorumluluğun derecesi (söz gelişi, bir şey yapacağına söz vermek ile bir şey yapacağı konusunda yemin etmek arasındaki ayırım buna dayanır); yerine getirilen edimin o anki konuşmanın bütünü içindeki yeri (söz gelişi, söyleneni onaylamak ile söylenene itiraz etmek arasındaki ayırım buna dayanır) vb.

Searle'e göre, Austin'in düzsöz-edimsöz gibi pek yerinde olmayan bir sınıflandırmaya gitmesinin nedeni bu üç ilkeyi gözden kaçırmasıdır. Austin birinci ilkeyi, yani dilegetirilebilirlik ilkesini gözden kaçırdığı için, tümcenin düzsöz anlamı ile edimsöz gücünü birbirinden ayırma yoluna gitmiştir. Oysa, her sözcelemin, örtük ya da belirtik bir edimsöz gücü belirticisi içerdiği olgusuyla birlikte bu birinci ilke dikkate alınırsa, anlam ile güç soruşturmasının iki ayrı soruşturma olmadığı, iki farklı bakış açısından yapılan bir ve

1 Emrin ereği, dinleyen kişiye, konuşan kişi için bir şey yaptırma; bildirimin ereği ise konuşan kişiyi, söylediğinin doğru olduğu konusunda bir yükümlülük altına sokmaktır.

2 İkisinin de ereği, dinleyen kişiye bir şey yaptırmaktır.

3 Emirleri emir yapan şey, konuşan kişinin, dinleyen kişiye yaptırmak istediği şeyi yaptırabilecek güçte ve konumda olmasıdır; ricalarda ise konuşan ile dinleyen kişiler aynı konumdadır.

aynı soruşturma olduğu ortaya çıkar. Buna göre, yerine getirilmesi olanaklı her edimsöz edimi için, uygun koşularda sözcelenmesi durumunda onu sözceleyen kişinin o edimsöz ediminde bulunmuş sayılacağı bir ya da bir dizi tümce bulmak olanaklıdır. Dolayısıyla sözcelenen tümcelerin düzsöz anlamı ile edimsöz gücü birbirini dışarıda bırakan şeyler değildir. Bir sözcelemin taşıdığı edimsöz gücü, düzsözün içinde belli bir anlatım aracılığıyla verilebilir. Böyle durumlarda da sözcelenen tümcenin düzsöz anlamı, o edimsöz gücü belirticilerini de içerir.

Austin'in birinci ilkeyi gözden kaçırması, tümcelerin düzsöz anlamı ile edimsöz gücünü birbirinden ayırmasına yol açarken ikinci ilkeyi gözardı etmesi edimsöz gücünün tümcenin anlamının bir parçası olduğu olgusunu gözden kaçırmasına neden olmuştur. Anlamlandırma edimini, belli bir şeyi anlatmaya çalışıp belli bir şeye göndermede bulunarak bir tümce sözcelemek olarak görmesi, onun, tümcenin taşıdığı edimsöz gücünü ya da taşıyabileceği edimsöz güçlerini belirleyen en önemli öğeleri, yani derin yapı, tonlama gibi anlam öğelerini gözünden kaçırmıştır. Tümcenin anlamı sorunu, bir şeyi anlatmaya çalışma ve bir şeye göndermede bulunma sorunu olarak görülüp bir şeyi anlatmaya çalışma ve göndermede bulunma da sözcüklere ve betimlemelere özgü şeyler olarak alındığında, sözcüklerle betimlemelere bağlı olmayan anlam öğelerinin, dolayısıyla da, çoğu durumda birer edimsöz gücü belirticisi olan öğelerin gözden kaçırılması kaçınılmazdır. Son ilkeye gelince, Searle'e göre, bu ilkeyi gözardı etmesi, Austin'in, 'şöyle şöyle olacağını söylemek', 'olduğunu söylemek', 'yapacağını söylemek', 'yapmasını söylemek' ya da 'olup olmadığını sormak' gibi anlatımların, en az 'olduğunu bildirmek', 'yapmasını emretmek', yapacağına söz vermek' anlatımları kadar birer edimsöz anlatımı olduğunu görememesine yol açmıştır.

Searle'e göre, herşeye rağmen, Austin'in düzsöz-edimsöz ayırımının altında üç önemli ayırım yatmaktadır. İlki, yalnızca bir tümce sözceleyip bir edimsöz ediminde bulunmaya çalışmak ile bu edimsöz ediminde bulunmayı başarmak ayırımı; ikincisi, bir tümcenin tek başına (iletişim ortamından bağımsız olarak) anlattığı şey ile o tümceyi sözcelerken konuşan kişinin anlatmış olduğu şey ya da şeyler ayırımı; üçüncüsü ise önerme edimi ile edimsöz edimi ayırımıdır. Searle, ilk iki ayırımın Austin'in kafasında olan ayırımlar

olduğundan emindir. Fakat, üçüncü ayırım konusunda kuşkuları vardır. Kimi sözlerinden[1] Austin'in böyle bir ayırım yapmış olabileceğini sonucunu çıkarır. Bu ayırım, bir edimsöz ediminin içeriği ile yerine getirilen edimin türü arasındaki ayırımdır. Searle'e göre, asıl dikkate alınması gereken de budur. Gerçekten de, örneğin 'Evden gideceğim' biçimindeki bir önerme, edimsöz gücü farklı olan farklı sözcelemlerin ortak içeriği olabilir. Bu tümceyi sözceleyerek evden gitmekle tehdit edebilirim, evden gideceğim uyarısında bulunabilirim, evden gideceğimi bildirebilirim, evden gideceğime söz verebilirim. Bu nedenle, edimsöz ediminin bütünü içinde, edimin türünü edimin içeriğinden ayırmak gereği vardır. Daha doğru bir deyişle, edimsöz edimini önerme ediminden (edimsöz gücü bakımından yansız olan söz takımını dile getirme edimden) ayırmamız gerekir. Çünkü önerme ediminin özdeşlik koşulları ile edimsöz ediminin özdeşlik koşulları aynı değildir. Austin haklıdır: Betimleyici sözcelemlere baktığımızda, dikkatimizi edimsöz gücünden çok önerme boyutu üzerinde toplarız; zira edimsöz ediminin olgularla karşılıklılık ilişkisi içinde olan parçası önermedir. Edimsel sözcelemlere baktığımızda ise görmeye çalıştığımız şey, sözcelemin edimsöz gücünden başka bir şey değildir. Söz gelişi, o gün saat beş gibi geleceğini söyleyen arkadaşına "Geleceğini söylüyorsun; tamam da, söz veriyor musun?" diye soran kişinin yaptığı bundan başka bir şey değildir.

Söz Edimi: Sözceleme Edimi, Önerme Edimi, Edimsöz Edimi, Etkisöz Edimi

Peki, Austin'in düzsöz-edimsöz ayırımıyla ilgili olarak yaptığı bütün bu irdelemelerden Searle nasıl bir sonuç çıkarır? Searle'ün, "Austin on Locutionary and Illocutionary"de çıkardığı sonuç şudur: Belli bir iletişim ortamında, kendisine bir iletide bulunmak amacıyla dinleyen kişiye bir tümce sözceleyen kişi (konuşan kişi), etkisöz

1 "Betimleyici sözcelemler söz konusu olduğunda, söz edimini edimsözel yönlerinden de soyutlayıp bütün dikkatimizi düzsözel yanları üzerinde toplarız. ... Edimsel sözcelemler söz konusu olduğunda, olanaklı olduğu ölçüde, dikkatimizi edimin gücü üzerinde toplayıp onu, olgularla karşılıklılık boyutundan soyutlarız." (Austin, *How to Do Things with Words*, 144-145)

edimi bir yana bırakılacak olursa, şu dört söz edimde, (1) Seslendirme ediminde, (2) dillendirme ediminde, (3) önerme ediminde ve (4) edimsöz ediminde bulunur. Ancak kitapta[1] ise Searle bu dört edimden ilk ikisini "sözceleme edimi" dediği tek bir edime indirgeyerek konuşan kişinin dinleyen kişiye bir tümce sözcelediğinde yerine getirdiği söz edimlerini, etkisöz edimi dışında, üçe ayırır:

1. Sözceleme edimi: Belli bir dilde bir tümce üretmek.
2. Önerme edimi: Belli bir nesneye göndermede bulunup ona belli bir anlatımı (yüklem anlatımını) yüklemek.
3. Edimsöz edimi.

Bu üç edim, aslında konuşan kişinin bir tümce sözceleyerek yerine getirdiği edimin bütününden yapılan birtakım soyutlamalardır. Aslında konuşan kişi bir tümce sözceleyerek, *Ö* gibi bir önerme içeriği olan, *G* gibi de bir edimsöz gücü taşıyan *G(Ö)* gibi bir edimsöz ediminde bulunur. Dolayısıyla yapılacak bir çözümlemede dikkate alınması gereken edim, edimsöz edimidir. Böyle bir edimsöz ediminde bulunan kişi, *g(ö)* biçiminde bir tümce sözceler. Bu tümcenin derin ya da yüzey yapısında, *G* edimsöz gücüne karşılık gelen *g* gibi edimsöz gücünü belirten bir öğe, *Ö* önerme içeriğine karşılık bu sırada dile getirilen önermeyi gösteren *ö* gibi başka bir dilsel öğe bulunur.[2] Uygun koşullarda 'Söz, yarın geleceğim' tümcesini sözceleyerek söz verme ediminde bulunan kişiyi örnek gösterecek olursak, sözcelediği 'Söz, yarın geleceğim' tümcesi, onun yerine getirdiği edimsöz edimine karşılık gelen dilsel öğedir; sözcelediği tümcede geçen 'söz', bu tümcenin edimsöz gücüne karşılık gelir (başka bir deyişle, bu tümceyi sözcelerken yerine getirdiği edimsöz edimini –söz verme edimini– gösterir). Önerme içeriğine karşılık gelen dilsel öğeye gelince, bu da 'yarın geleceğim'dir.

---

1 Bkz., Bl. 2.1.
2 Bkz., Bl. 2.4.

Searle, edimsöz edimlerinin başarı koşullarını ilk önce "What is a Speech Act?" yazısında, ardından elinizdeki *Söz Edimleri*'nin 3. Bölümünde, daha sonra da Daniel Vanderveken ile birlikte kaleme aldığı *The Foundations of Illocutionary Logic*'te[1] ele alır. "What is a Speech Act?"ta belirli bir edimsöz edimini, yani söz verme edimini ele alır ve bu edimin başarı koşullarını, "temel koşul", "önerme içeriği koşulları", "hazırlayıcı koşular" ve "içtenlik koşulu" dediği dört ana başlık altında toplayarak sıralar, arkasından da bu koşullardan edimsöz edimi belirtme araçlarının kullanım kurallarını türetir. Daha sonra *Söz Edimleri*'nin ilk kısmında, "oluşturucu kural" kavramına dayanan bir dil kuramı çerçevesinde bu koşulları yeniden ele alır ve onları söz verme edimi dışında başka edimsöz edimlerine de uygular. Vanderveken ile birlikte edimsöz gücünün mantıksal yapısını incelediği *The Foundations of Illocutionary Logic*'te ise, bu koşulları edimsöz gücünün bileşenlerinden türetir.

Searle bütün bu çalışmalarında, başarılı edimlerle kusurlu edimleri birbirinden ayırır. Ona göre, doğru ya da yanlış olan önermelerdir; buna karşılık edimsöz edimleri başarılı ya da başarısız olurlar. Örneğin emir verme edimi, emir veren kişinin emir verdiği kişiye emir verebilecek güçte ve konumda ise; söz gelişi emir verdiği kişinin amiri, komutanı, babası ise başarılı olur. Yoksa, emir "emir" olmaz; başka bir deyişle emir verme edimi başarısız olur. Ancak kimi durumlarda edimsöz edimleri başarılı oldukları halde kusurlu olabilirler. Örneğin konuşan kişi emir verirken içten değilse, yani yapılmasını emrettiği şeyin yapılmasını aslında istemiyorsa, ya da dinleyen kişi kendisine verilen emri yerine getirebilecek durumda değilse, yerine getirilen emir verme edimi başarılı ama kusurlu bir edim olur. Aynı şekilde söz verme ediminde, konuşan kişi yapacağına söz verdiği şeyi aslında yapmak yöneliminde değilse ya da bu şeyi yapabilecek durumda değilse edim başarılı ama kusurlu bir edim olur. Bildirimlerde ise, bir şeyin öyle olduğu konusunda bir dayanağı olmadığı halde yerine getirilen bir bildirim başarılı ama kusurlu bir bildirimdir. Örneğin, kitabı Mehmet'in

1 Cambridge: Cambridge University Press, 1989 (ilk basım, 1985).

aldığı konusunda bir dayanağı olmayan birinin "Kitabı Mehmet aldı" diyerek yerine getirdiği bir bildirim, başarılı ama kusurlu bir bildirimdir. Dolayısıyla, Searle'e göre edimsöz edimlerini "başarılı" ve "başarısız" diye, ya da Austin'in yaptığı gibi "yerinde" ve "yerinde olmayan" edimler olarak ikiye ayırmak yeterli değildir. Kimi durumlarda edimsöz edimlerinin başarılı ama kusurlu olabileceklerini gözden kaçırmamak gerekir. Austin'in gözden kaçırdığı nokta da işte budur.

Peki bir edimsöz edimini başarılı ve kusursuz bir edim kılan nedir? Bir iletişim ortamında konuşan kişi hangi koşullarda bir edimsöz edimini başarılı ve kusursuz bir biçimde yerine getirmiş olur? Başka bir deyişle, bir edimsöz ediminin başarılı ve kusursuz bir edim olup olmadığını belirleyen temel koşul, önerme içeriği koşulları, hazırlayıcı koşullar, içtenlik koşulu nedir? Searle Vanderveken ile birlikte yazdıkları *The Foundations of Illocutionary Logic*'te, edimsöz gücünün oluşturucuları olarak gördüğü birtakım öğeler saptar ve bu koşulları onlara dayanarak bir kez daha tanımlar.

Edimsöz gücünün yedi bileşeni vardır:

1. Edimsöz ereği (*illocutionary point*): Her edimsöz ediminin, belli bir tür edimsöz edimi olmasından kaynaklanan belli bir ereği, belli bir hedefi vardır. Örneğin bir şey yapmaya yemin etmek ile söz vermeyi alalım. Bu iki edimin de ereği, konuşan kişiye bir şey yapma sorumluluğu yüklemektir. Bildirimde bulunmanınki bir şeyin olduğu gibi olduğu konusunda konuşan kişiyi bir yükümlülük altına sokmak; emir vermeninki dinleyen kişiye bir şey yaptırmaya çalışmaktır. Başarılı ve kusursuz edimler, ereklerine ulaşmış olan ereklerdir. Elbette, konuşan kişinin başka birtakım erekleri, amaçları olabilir. Örneğin konuşan kişi bu arada dinleyen kişiyi rahatlatmak ya da kendini dinleyen kişiye beğendirmek isteyebilir. Ancak bunlar, söz verme ediminin özünden kaynaklanan amaçlar ya da hedefler değildir. Yani bunlar, konuşan kişinin sözcelediği tümceyi sözcelerkenki hedefi değil, sözceleyerek varmaya çalıştığı hedeflerdir.

2. Edimsöz ereğinin şiddet derecesi (*degree of strenght of the illocutionary point*): Kimi edimsöz edimleri aynı edimsöz ereğine farklı şiddet dereceleriyle ulaşabilir. Örneğin konuşan kişiler-

den birinin dinleyen kişiye *ö* yapmasını rica ettiğini, ötekinin ise *ö* yapması için ısrar ettiğini düşünelim. Böyle bir durumda konuşan kişilerden ikincisi dinleyen kişiye *ö* yaptırmaya çalışırken birincisinden daha güçlü bir çaba içerisindedir. Bunun gibi, bir konuşanın kendisini dinleyen kişiye *ö* yapma konusunda yemin ettiği, ikincisinin *ö* yapmaya yemin ettiği bir durumda da, konuşan kişilerden ikincisi, *ö* yapma sorumluluğunu birincisinden daha güçlü bir biçimde yüklenir. Şiddet derecelerinin güçlerinin kaynağı farklı olabilir. Örneğin, yalvarmak ile emretmek rica etmekten daha güçlü edimlerdir. Fakat yalvarmanın şiddet derecesinin rica etmeninkinden güçlü olması, *ö* yapılması konusunda konuşan kişinin duyduğu arzunun büyüklüğünden kaynaklanır. Buna karşılık emretmenin şiddet derecesinin büyüklüğünün kaynağı, konuşan kişinin dinleyen kişi üzerindeki otoritesidir.

3. Edimsöz ereğine ulaşma yolu (*mode of achievement*): Kimi edimsöz edimleri, edimsöz ereğine ulaşmak için özel bir yolun kullanılmasını ya da özel birtakım koşulların varlığını gerekli kılar. Örneğin, emir vermek ile söz vermenin ereği aynıdır, fakat emir vermek söz konusu olduğunda konuşan kişi bu ereğe dinleyen kişi üzerindeki otoritesini kullanarak ulaşabilir. Aynı şekilde, tanıklık etmek ile bildirimde bulunmanın edimsöz erekleri aynıdır, ama tanıklık eden kişi bildirimde bulunan kişiden farklı olarak dinleyen kişiye bir şeyin olduğu gibi olduğu konusunda onun öyle olduğuna ilişkin tanıklığına dayanarak bir yükümlülük altına girer. Kimi zaman, edimsöz ereğine ulaşma yolu edimsöz ereğinin şiddet derecesini etkiler. Örneğin konuşan kişinin dinleyen kişiye üzerindeki otoritesini kullanarak bir şey yaptırmaya çalışması, bu çabanın gücünü de arttırır.

4. Önerme içeriği koşulları (*propositional content conditions*): Çoğu durumda, yerine getirilen edimin edimsöz gücü, edimin önerme içeriğiyle ilgili birtakım koşulları gerekli kılar. Örneğin söz vermek, konuşan kişinin gelecekte bir eylemde bulunacağı yollu bir önerme içeriğini gerekli kılar. Nitekim, dinleyen kişinin ya da üçüncü bir kişinin bir şey yapacağı konusunda söz verilemeyeceği[1] gibi, geçmişte yapılmış bir şey için de söz verilemez. Aynı

Elbette, uygun koşullarda, "Söz, Mehmet yarın gelecek" dediğimizde de bir söz vermiş oluruz. Ancak, bu sözcelemde konuşan kişinin söz verdiği şey, Mehmet'in gelmesi değil, Mehmet'in gelmesi konusunda kendi üzerine düşeni yapacağıdır.

şekilde, konuşan kişi bir konuda özür diliyorsa, bu şey (yani özür dileme ediminin önerme içeriği) ya konuşan kişinin yaptığı ya da yapılamasında konuşan kişinin bir biçimde sorumlu olduğu bir şey olmalıdır.

5. Hazırlayıcı koşullar (*preparatoray conditions*): Her edimsöz edimi birtakım varsayımları içerir. Örneğin söz verme ediminde, konuşan kişi yapmaya söz verdiği şeyin dinleyen kişinin yararına olduğunu, dinleyen kişinin bu şeyin yapılmasını kendisinden istediğini, söz verdiği şeyi yapabilecek durumda olduğunu varsayar. Özür dilemede, konuşan kişi özür dilediği şeyin kötü ya da ayıplanacak bir şey olduğunu varsayar. Bu varsayımların yanlış olması durumunda konuşan kişi edimsöz ereğine ulaşır, yani edim başarılı olur; ama bu durum edimin kusurlu olmasına yol açar. Kimse, aykırı düşmeyi göze almadan, söz verip arkasından söz verdiği şeyi yapabilecek durumda olmadığını ileri süremez. Bu varsayımların birçoğunu edimin ereği belirler. Bunun için, ereği aynı olan bütün edimsöz edimlerinin ortak bir ya da bir dizi varsayımı vardır. Örneğin edimsöz ereği dinleyen kişiye bir şey yaptırmak olan bütün edimsöz edimlerinin (yani emir vermek, rica etmek, yalvarmak gibi edimlerin tamamı), bir hazırlayıcı koşul olarak, konuşan kişinin dinleyen kişinin, ondan yapılmasını istediği şeyi yapabilecek durumda olduğunu varsaymasını gerektirir. Fakat varsayımların kimilerini de edimsöz ereğine ulaşma yolu belirlediğinden, kimi varsayımlar da ancak belli edimsöz edimlerinde karşımıza çıkar. Örneğin emir ile rica, yukarıdaki varsayımı gerekli kılar; ancak emir ricadan farklı olarak, aynı edimsöz ereğine kendine özgü bir ulaşma yoluyla ulaşılmayı gerektirdiğinden, yani konuşan kişinin dinleyen kişiye onun üzerindeki otoritesini kullanarak bir şey yaptırmaya çalışmayı gerektirdiği için, konuşan kişinin dinleyen kişi üzerinde bir otoritesi olmasını da gerekli kılar. Dolayısıyla, ancak bu varsayımın doğru olması durumunda konuşan kişi dinleyen kişiye başarılı ve kusursuz bir biçimde emir vermiş sayılır.

Searle'e göre, bütün bu varsayımlar edimsöz gücünün arkasındaki varsayımlardır. Bir de önerme içeriğine özgü varsayımlar, kabuller vardır. Örneğin 'Fransa kralı keldir' bildiriminin önerme içeriği ('Fransa kralı keldir' önermesi yani) ortada bir Fransa Kralı olduğunu varsayar. Aynı şekilde, 'Köpeğin ne zaman öldü?' sorusu dinleyen kişinin bir köpeği olduğunu ve onun öldüğünü varsayar.

İşte bu tür varsayımları edimsöz gücünün arkasındaki varsayımlarla karıştırmamak gerekir. İkinci örneğimizi sürdürecek olursak, dinleyen kişinin bir köpeği olduğu ve o köpeğin öldüğü varsayımı, konuşan kişinin dinleyen kişinin köpeğinin ne zaman öldüğünü bilmediği varsayımıyla karıştırılmamalıdır.

6. İçtenlik koşulu (*sincerity condition*): Konuşan kişi, belli önerme içerikli bir edimsöz ediminde bulunduğu her durumda, bir de aynı içerikli belli bir ruhsal durumunu (*psychological state*) ya da belli bir zihin durumunu (*mental state*) dışavurur. Örneğin, *ö* sözü verdiğinde *ö* yapma yönelimini, *ö* olduğunu bildiriminde bulunduğunda *ö* olduğu inancını, *ö* yapılması için emir verdiğinde *ö* yapılması isteğini dışavurur. Elbette, konuşan kişi gerçekte *ö* yapma yönelimi olmadığı halde *ö* yapma sözü verebilir; *ö* olduğuna inanmadığı halde *ö* olduğu bildiriminde bulunabilir; *ö* yapılmasını istemediği halde *ö* yapılmasını emredebilir. Ancak bütün bu durumlarda, gerçekleştirdiği edimsöz edimi içten bir edim olmaz. İçten olmayan edimsöz edimleriyse başarısız değil, başarılı ama kusurlu edimlerdir. Konuşan kişi bu durumlarda da gerçekleştirdiği edimin ereğine ulaşmış sayılır: *ö* yapma yönelimi olmadığı halde *ö* yapmaya söz veren kişi, dinleyen kişi karşısında *ö* yapma sorumluluğunu üstlenmiş sayılır; *ö* olduğuna inanmadığı halde *ö* olduğu bildiriminde bulunan kişi, *ö* olduğu konusunda bir yükümlülük altına girmiş sayılır; *ö* yapılmasını istemediği halde dinleyen kişiye *ö* yapmasını emreden kişi, ona *ö* yaptırmaya çalışıyor sayılır. Kusurlu da olsa, başarılı her edimsöz edimiyle, konuşan kişi, o edimin içtenlik koşulunun belirlediği ruhsal durumu da dışavurmuş sayılır. Bir edimsöz ediminde bulunup hemen arkasından o edimsöze karşılık gelen ruhsal durum içinde olunduğunun yadsınmasının aykırılığı bunu gösterir. Hiçkimse, söz gelişi *ö* yapmaya söz verip arkasından *ö* yapma yöneliminde olmadığını; *ö* olduğunu söyleyip arkasından *ö* olduğuna inanmadığını; *ö* yapılmasını emredip arkasından *ö* yapılmasını istemediğini, aykırı düşmeyi göze almadan söyleyemez.

7. İçtenlik koşulunun şiddet derecesi (*degree of strenght of the sincerity condition*): Aynı edimsöz ereğine farklı şiddet dereceleriyle ulaşılabileceği gibi aynı ruhsal durum da farklı şiddet dereceleriyle dışavurulabilir. Örneğin rica eden de yalvaran da *ö* yapılması isteğini dışavurur. Ancak rica edilirken dışavurulan isteğin

gücü yalvarırken dışavurulan isteğin gücünden daha zayıftır. Çoğu zaman içtenlik koşulunun şiddet derecesi ile edimsöz ereğinin şiddet derecesi birlikte değişir. Örneğin rica etmek ile yalvarmak söz konusu olduğunda durum budur. Çünkü içtenlik koşulunun şiddet derecesinin artması onun edimsöz ereğinin şiddet derecesini de arttırır. Ama kimi durumlarda da bu iki şiddet derecesi birlikte değişmez. Örneğin emir vermenin edimsöz ereğinin şiddet derecesi, rica etmeninkinden daha büyüktür; ama içtenlik koşulunun şiddet derecesinin ricanınkinden daha büyük olması zorunlu değildir. Çünkü emrin edimsöz ereğinin şiddet derecesinin yüksek olması, bu edimin edimsöz ereğine ulaşma yolundan kaynaklanmaktadır: Emrin edimsöz ereğinin şiddet derecesi yüksektir, çünkü emir veren dinleyen kişiye, onun üzerindeki otoritesini kullanarak bir şey yaptırmaya çalışır.

Searle, edimsöz gücünü oluşturan işte bu yedi öğeyi dikkate alarak, bir edimsöz ediminin başarılı ve kusursuz olması için gerekli dört ana koşulu şöyle tanımlar: *g(ö)* gibi bir tümce sözceleyen *K* gibi konuşan biri, *İ* gibi belli bir iletişim ortamında, *D* gibi dinleyen biri karşısında, ancak ve ancak şu dört koşulu yerine geliyorsa, başarılı ve kusursuz bir biçimde *G(Ö)* gibi bir edimsöz ediminde bulunmuş sayılır.

1. Temel koşul: *K*, *G* edimsöz gücünün *Ö* ile bağlantılı edimsöz ereğine, *G* edimsöz gücünün kendine özgü ulaşma yoluyla ve şiddet derecesiyle ulaşıyorsa;
2. Önerme içeriği koşulu: *K*, *ö* önermesini dile getiren bir önerme ediminde bulunuyor, bu *ö* önermesi de *G* edimsöz gücünün gerektirdiği önerme içeriği koşullarını karşılıyorsa;
3. Hazırlayıcı koşul: *G(Ö)* edimsöz ediminin varsayımları ile *ö* önermesinin varsayımları geçerliyse;
4. İçtenlik koşulu: Konuşan kişi *K*, *G (Ö)* edimsöz ediminin içtenlik koşulunun belirlediği ruhsal durum içinde bulunuyor ve bu ruhsal durumu *G* edimsöz gücüne özgü şiddet derecesiyle dışavuruyorsa.

Edimsöz Edimlerini Sınıflandırma Ölçütleri

İletişim ortamlarında birbirlerinden şu ya da bu ölçüde farklı birçok edimsöz ediminde bulunabiliriz. Bir dilin söz varlığı içinde yer alan edimsöz fiillerinin sayısı, bir tümce sözceleyerek yerine getirebileceğimiz edimsöz edimlerinin sayısı konusunda bize bir fikir verebilir. Bir dilin sözlüğünde bulunan bu edimsöz fiillerinin yerine getirilebilecek edimsöz edimlerinin tamamı olmadığı, kendisine karşılık gelen ayrı bir edimsöz fiili olmayan birçok edimsöz ediminin bulunduğu; üstelik zaman zaman bir dilde aynı edimsöz fiilinin iki ayrı edimsöz edimine karşılık geldiği düşünülürse[1], bu sayının, Austin'in de belirttiği gibi, binlerle ifade edilebileceğini söylemek yanlış olmaz. Peki bunları sınıflandırıp belli başlıklar altında toplayamaz mıyız? Searle *Söz Edimleri*'nde bunun zorlu bir iş olduğunu, çünkü bir edimsöz edimini başkalarından ayırmak için başvurulacak ölçütlerin çok farklı olduğunu söyledikten sonra, edimsöz ediminin başarı koşullarından yola çıkarak, edimsöz edimleri arasındaki farklılığın yedi noktada ortaya çıktığını belirtmektedir:

1. Edimin ereğindeki farklılık,
2. Konuşan ve dinleyen kişilerin birbirleri karşısındaki durumlarındaki farklılık,
3. Yüklenilen sorumluluğun derecesindeki farklılık,
4. Önerme içeriğindeki farklılık,

Söz gelişi Türkçeyi düşünecek olursak, 'yemin etmek' edimsöz fiili, iki ayrı edimsöz edimine karşılık gelmektedir: (ı) '<bir şeyin öyle olduğuna> yemin etmek' ve (ıı) '<bir şey yapmaya> yemin etmek'. Üstelik hangi anlamda 'yemin etmek'i alırsak alalım, bu edimsöz fiili bir öbek edimsöz ediminin genel adıdır: İlk anlamda 'yemin etmek'i alacak olursak, 'Vallahi, ...' diyen de, 'Ekmek çarpsın, ...' diyen de, 'Tanrı şahidim olsun, ...' diyen de, 'İki gözüm önüme aksın, ...' diyen de "yemin etmekte", yani kutsal sayılan bir şeyi tanık göstererek bir şeyin öyle olduğu konusunda bir yükümlülük altına girmektedir. Ancak bunların hepsinde kişinin aynı edimsöz ediminde bulunduğunu söyleyemeyiz. Daha yalın başka bir örnek de verilebilir: Uygun bir iletişim ortamında, "Rica ederim, kitabımı getir" diyen kişinin yerine getirdiği edimsöz edimi ile "Çok rica ederim, kitabımı getir" diyen kişinin yerine getirdiği edimsöz edimi (içtenlik koşulunun şiddet derecesi bakımından) birbirinden farklıdır, ama bu ikisine karşılık gelen edimsöz fiili tekdir: 'rica etmek'.

5. Önerme içeriğinin konuşan ile dinleyen kişilerle ilişkisindeki farklılık,
6. Dışavurulan ruhsal durumdaki farklılık,
7. Sözcelemin, konuşmanın geri kalanıyla ilişkisindeki farklılık.

Searle, daha sonra, "A Taxonomy of Illocutionary Acts"[1] başlıklı yazısında bu konuyu yeniden ele alır ve *Söz Edimleri*'nde dile getirdiği bu ölçütleri gözden geçirip onlara yenilerini ekler:

1. Edimin ereğindeki farklılık: Searle, edimsöz ereğinin edimsöz edimlerini sınıflandırmak için başvurulabilecek temel ölçüt olduğu inancındadır. Ona göre, burada "erek" denilince akla, her edimsöz ediminin, tanımı gereği etkisözel bir yönelimle birlikte ortaya çıktığı gibi yanlış bir düşünce gelmemelidir. Çünkü birçok edimsöz edimi için böyle bir yönelim söz konusu değildir. Örneğin, bildirimde bulunmak ile söz vermek edimlerinin tanımında, dinleyen kişide etkisözel bir sonuç yaratma yönelimi yoktur.

2. Söz ile dünyayı birbirine uydurma doğrultusundaki farklılık:[2] Kimi edimsöz edimleri, edimsöz erekleri gereği, sözü (yani önerme içeriğini) dünyaya uydurmak, kimileri de dünyayı söze uydurmak zorundadır. Bildirimde bulunmak ilkine, söz vermek ile rica etmek ise ikincisine girer. Bunu daha iyi anlamak için, karısının verdiği, üzerinde "fasulye, yağ, salam, ekmek" yazılı bir alış veriş listesiyle süpermarkete giren bir adam ve bu adam listede yazılanları sepetine ata ata raflar arasında dolaşırken onun her aldığını bir kağıda yaza yaza adamı izleyen bir dedektif düşünelim. Dışarı çıktıklarında her ikisinin de elinde aynı liste olacaktır. Fakat bu iki listenin işlevleri çok farklıdır. Alış veriş yapan adamın elindeki listenin amacı, deyim yerindeyse, dünyayı söze uydurmaktır: Eylemlerini listeye uydurduğu düşünülebilir. Buna karşılık dedektifin elindeki listenin amacı sözü dünyaya uydurmaktır: Listeyi alış veriş yapan adamın eylemlerine uydurduğu söylenebilir. Araların-

---

1 John R. Searle, *Expression and Meaning* (Cambridge, Cambridge University Press, 1989-ilk basım 1979), s. 1-29. Yazı ilk kez 1975 yılında yayımlanmakla birlikte (*Language, Mind, and Logic, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, VII. cilt, s. 344-369), daha önce 1971 yılında Buffalo'da sunulmuştur.

2 *Söz Edimleri*'nde yer almayan bir ölçüttür bu.

daki fark, her iki durumda bir hata yapıldığında olup bitene bakarak daha iyi anlaşılabilir. Söz gelişi, dedektifin eve gittiğinde, birden, adamın salam yerine kuşbaşı et aldığını fark ettiğini düşünelim. Bu durumda onun yapacağı tek şey, elindeki listede yer alan 'salam' sözcüğünü çizip yerine 'kuşbaşı et' yazmak olacaktır. Ama eve gidince salam yerine kuşbaşı et aldığı fark edildiğinde, adamın bu hatayı aynı yolla düzeltmesi olanaklı değildir.

Bu örnekte, eldeki listeler önerme içeriğine, adam ile dedektifin yaptıkları ise edimsöz edimine karşılık gelmektedir. Burada nasıl yapılan işlerin niteliği eldeki listede yazılanlarla markette bulunan mallar arasındaki ilişkinin yönünü belirliyorsa, tıpkı bunun gibi, yerine getirilen edimsöz edimleri de, söz (yani önerme içeriği) ile dünya arasındaki ilişkinin yönünü belirler. Searle, söz ile dünya arasındaki ilişkinin yönü bakımından ortaya çıkan bu farklılığa, kısaca "uydurma doğrultusundaki farklılık" (*difference in direction of fit*) demektedir. Ona göre, bildirimde bulunmak, betimlemek, açıklamak gibi edimsöz edimlerinde söz dünyaya uydurulur; rica etmek, yalvarmak, emretmek, söz vermek gibi edimsöz edimlerinde ise dünya söze uydurulur. Bir edimsöz ediminin uydurma doğrultusunun bunlardan hangisi olduğunu, onun edimsöz ereği belirler.

3. Dışavurulan ruhsal durumdaki farklılık: Bu farklılık edimlerin içtenlik koşulundaki farklılıktan başka bir şey değildir. *Ö* önerme içerikli bir edimsöz ediminde bulunan kişi, o edimsöz ediminde bulunurken bu *Ö* ile ilgili olarak içinde bulunduğu ruhsal bir durumu da dışavurur. Dışavurulan ruhsal durumları belirleyen, edimin ereğidir. Dolayısıyla erekleri aynı olan edimlerin hepsinde tek bir ruhsal durum dışavurulur. Örneğin bildirmek, (olduğuna) yemin etmek, tanıklık etmek, açıklamak vb. edimlerin ereği konuşan kişiyi bir şeyin olduğu gibi olduğu konusunda bir yükümlülük altına sokmaktır; bu edimleri yerine getiren kişi o şeyin öyle olduğu inancını dışavurur. Emretmek, rica etmek, yalvarmak vb. edimlerin ereği, dinleyen kişiye bir şey yaptırmaktır; bu edimlerin hepsinde dinleyen kişiye bir şey yaptırma isteği dışavurulur. Searle'e göre, önceki iki farklılık ile birlikte bu farklılık, edimsöz edimlerini sınıflandırırken kullanılabilecek en önemli üç ölçüttür.

4. Edimsöz ereğinin şiddet derecesindeki faklılık: Örneğin, önermek ile ısrar etmenin erekleri aynıdır: İkisinde de konuşan ki-

şi dinleyen kişiye bir şey yaptırmaya çalışır; ama *ö* yapılmasında ısrar eden kişi, *ö* yapılmasını öneren kişiden daha güçlü bir biçimde dinleyen kişiye *ö* yaptırmaya çalışır. Aynı şekilde *ö* olduğuna yemin edildiğinde de, *ö* olduğu tahmininde bulunulduğunda da erek *ö* olduğu konusunda bir yükümlülük altına girmektir; ama *ö* olduğuna yemin edildiğinde altına girilen yükümlülüğün şiddet derecesi, *ö* olduğu tahmininde bulunulduğundan altına girilen yükümlülüğünkinden daha büyüktür.

5. Sözcelemin edimsöz gücü üzerinde etkisi olan kişiler olarak konuşan ile dinleyenin birbirleri karşısındaki konumlarındaki farklılık: Üst asttan bir şey yapmasını isterse, bu ancak bir emir olabilir; buna karşılık ast üstten bir şey yapmasını isterse, bu ancak bir öneri ya da rica olabilir.

6. Önerme içeriğinin, konuşan ile dinleyenin tutum ve davranışlarıyla ilişkisindeki farklılık: Örneğin övünmek ile yerinmek, tebrik etmek ile taziyede bulunmak arasındaki farkı düşünelim. Bu edimsöz edimleri, konuşan kişi ile dinleyen kişinin, bu edimlerin önerme içerikleriyle ilgili tutumları farklı olduğu için birbirinden farklıdır. Başka bir deyişle, bu edimler, konuşan kişi ile dinleyen kişinin gözünde önerme içeriklerinin değeri farklı olduğu için birbirinden ayrılmaktadır: *ö* olmasıyla övünen kişi *ö* olmasından hoşnutken, *ö* olması karşısında yerinen kişi *ö* olmasından hoşnut değildir. Aynı şekilde, konuşan kişi dinleyen kişiyi *ö* olmasından dolayı tebrik ediyor, dinleyen kişi de bunu kabul ediyorsa, *ö* olması dinleyen kişi açısından mutluluk verici bir şey demektir; buna karşılık konuşan kişi dinleyen kişiye *ö* olmasından dolayı taziyede bulunuyor, dinleyen kişi de bunu kabul ediyorsa, *ö* olması dinleyen kişi açısından mutsuzluk veren bir şeydir. (Searle 1989: 6)

7. Sözcelemin, konuşmanın geri kalanıyla ilişkisindeki farklılık: Özellikle bildirim türüne giren edimsöz edimleri söz konusu olduğunda bu farklılık önem kazanmaktadır. Örneğin yanıtlamak, sonuç çıkarmak, kabul etmek, reddetmek edimleri, başkalarının yanı sıra bu bakımdan da birbirlerinden ayrılan edimlerdir. Sözcelemin, konuşmanın geri kalanıyla ilişkisi, ancak sözcelem içinde geçen 'kabul etmek', 'reddetmek' gibi edimsöz fiillerinin yardımıyla kurulabilir. Bundan başka, yine sözcelem içinde geçen 'bununla birlikte', 'üstelik', 'öyleyse' gibi anlatımlar ve sözcelemin geçtiği iletişim ortamının sağladığı açık ipuçları da bu ilişkiyi ortaya çıkarabilir.

8. Önerme içeriğinde, edimsöz gücü belirtme araçlarının belirlediği farklılık: Örneğin *ö* olduğuna yemin etmek ile *ö* yollu bir öndeyide bulunmak arasındaki fark, böyle bir farktır: Bu anlamıyla yemin etmek, geçmiş, şimdi ya da gelecekle ilgili bir önerme içeriğini kabul edebilir; buna karşılık öndeyide bulunmak, yalnızca gelecekle ilgili bir önerme içeriğini kabul eder.

9. Her zaman edimsöz edimi olması gereken edimlerle, edimsöz edimi olabilen ama bir edimsöz edimi olarak yerine getirilmesi gerekmeyen edimler arasındaki farklılık:[1] Örneğin önümde duran bir öbek nesneyi, "Şunları *A*, şunları da *B* olarak sınıflandırıyorum" diyerek sınıflandırabilirim. Fakat bu işi herhangi bir tümce sözcelemeden de yapabilirim: Bütün *A*'ları *A* kutusuna, bütün *B*'leri de *B* kutusuna atarak da önümdeki nesneleri sınıflara ayırabilirim örneğin. Aynı durum tahmin etmek, tanı koymak, sonuç çıkarmak için de geçerlidir: '... olduğunu tahmin ediyorum' tümcesini sözceleyerek bir tahminde bulunabilir; '... olduğu tanısını koyuyorum' tümcesini sözceleyerek bir tanı koyabilir; '... olduğu sonucunu çıkarıyorum' tümcesini sözceleyerek bir sonuç çıkarabilirim. Fakat bütün bunların yapılabilmesi için yukarıdaki tümcelerin ya da benzerlerinin sözcelenmesi zorunlu değildir: Bir binanın yalnızca önünde durup yüksekliğini tahmin edebilirin; birine sessizce şizofreni tanısı koyabilirim; yine sessizce yanımdaki adamın sarhoş olduğu sonucunu çıkarabilirim. Yani bütün bunları hiçbir tümce sözcelemeden, hattâ içsel bir edimsöz ediminde bile bulunmadan yapabilirim.

10. Gerçekleştirilebilmeleri birtakım dildışı dizgelerin ya da kurumların varlığına bağlı olan edimlerle böyle şeylerin varlığına bağlı olmayan edimler arasındaki farklılık:[2] Başarılı ve kusursuz bir biçimde yerine getirilebilmeleri için dildışı bir dizgeyi ya da bir kurumu, konuşan ile dinleyen kişilerin bu dizge ya da kurum içinde bir yerleri olmasını gerekli kılan çok sayıda edimsöz edimi vardır. Söz gelişi aforoz etmek, mahkum etmek, savaş ilan etmek böyle edimlerdir. Konuşan kişinin çıkıp "Seni aforoz ediyorum", "Seni beş yıla mahkum ediyorum", "Amerika'ya savaş ilan ediyorum" demesi, bu edimlerin yerine getirilmiş sayılmaları için yeterli değildir.

---

1 *Söz Edimleri*'nde yer almayan bir başka ölçüt.

2 *Söz Edimleri*'nde yer almayan bir üçüncü ölçüt.

Aforoz etmek için bir aforoz kurumunun, hapse mahkum etmek için yargı kurumunun, savaş ilan etmek için de bir devlet kurumunun olması gerekir. Daha da önemlisi, bu edimleri yerine getiren kişi olarak konuşan kişinin, bu kurumlar içinde bu edimlerde bulunabilecek yetki ve konumda olması; dinleyen kişinin de bu kurumların otorite alanı içinde bulunması gereklidir. Buna karşılık, bildirimde bulunmak ya da söz vermek gibi edimler söz konusu olduğunda böyle dildışı bir dizgenin ya da kurumun olması gerekmez. Yağmur yağdığı yollu bir bildirimde bulunmak, yarın gelip sizi gereceğime söz vermek için dil kurallarına uymam yeterlidir. Ancak, edimsöz edimlerinin bu yönü, yukarıda beşinci ölçütü dile getirirken karşımıza çıkan yönüyle karıştırılmamalıdır. Burada sözü edilen dildışı kurumlar, konuşan kişi ile dinleyen kişinin birbirleri karşısındaki konumlarını da verir. Fakat konuşan ile dinleyen kişilerin konumlarındaki farklılığın kaynağı, her zaman, bir parçası oldukları dildışı kurum değildir. Örneğin kurbanına elindeki silahı doğrultup bütün parasını kendisine vermesini söyleyen soyguncunun, sözcelemiyle yerine getirdiği edimsöz edimi emirdir, ama burada soyguncunun (konuşan kişinin) kurbanı (dinleyen kişi) karşı-sındaki konumunu belirleyen herhangi bir dildışı kurum değil, elinde tuttuğu silahtır.

11. Edimsel bir kullanımı olan fiillerle adlandırılan edimsöz edimleriyle, edimsel bir kullanımı olmayan fiillerle adlandırılan fiiller arasındaki farklılık[1]: Bir tümce sözceleyerek gerçekleştirdiğimiz edimleri, edimsöz edimlerini adlandıran fiillerin çoğunun edimsel kullanımı vardır. Örneğin Türkçede 'rica etmek', söz vermek', 'em-retmek' edimsel kullanımı olan edimsöz fiilleridir. 'Gelmeni rica ediyorum', 'Gelmeye söz veriyorum', 'Gelmeni emrediyorum' tüm-celerini sözceleyerek rica etme, söz verme, emretme edimlerinde bulunuruz. Buna karşılık, yine Türkçede, söz gelişi 'böbürlenmek ile 'tehdit etmek' fiilleri, edimsel kullanımı olmayan edimsöz fiilleridir: "Sınavdan tam not aldığım için böbürleniyorum" diyerek bö-bürlenme ediminde bulunmak, "Seni tehdit ediyorum, sınavdan zayıf not vereceğim" diyerek tehdit etme ediminde bulunmak, Türkçeye aykırıdır.

1 *Söz Edimleri*'nde yer almayan dördüncü ölçüt.

12. Edimsöz ediminin gerçekleştirildiği deyiş biçimindeki farklılık[1]: Kimi edimsöz fiilleri, bir başka edimsöz fiiliyle aynı edimsöz edimini adlandırır. Örneğin, Türkçede 'faş etmek', 'duyurmak' edimsöz fiiliyle aynı edimsöz edimini adlandırır: Bu iki edimsöz fiilinin adlandırdıkları edimsöz ediminin başarı koşulları aynıdır. Bu ikisi arasında yalnızca bir deyiş farkı vardır.

Searle "A Taxonomy of Illocutionary Acts"ta edimsöz edimlerini sınıflandırırken, bu oniki ölçütün yanında, Austin'in yaptığı sınıflandırmayı da kendisine çıkış noktası yapar. Ancak ona göre, Austin'in yaptığı sınıflandırma kusursuz bir sınıflandırma olmadığı gibi uygun bir sınıflandırma da değildir. O her şeyden önce, edimsöz edimlerini değil, edimsöz fiillerini sınıflandırmaktadır. Oysa, yukarıda da de belirtildiği gibi, bir dilde yerine getirilebilecek her edimsöz edimi için ayrı bir edimsöz fiilinin olması zorunlu değildir. Ayrıca, bir dilde iki edimsöz fiili bir ve aynı edimsöz ediminin adı olabilir. Austin'in yaptığının bir edimsöz fiilleri sınıflandırması olmasında, sınıflandırmanın uygunluğu açısından bir sakınca görülmeyebilir. Ancak Searle, Austin'in sınıflandırmasında aksayan başka yanlar da görür:

1. Austin'in saydığı edimsöz fiillerinin kimileri, edimsöz fiili bile değildir. Örneğin 'duygudaş olmak' (*sympathize*), 'diye saymak' (*regard as*), 'kastetmek' (*mean to*), 'niyetinde olmak' (*intend*) böyle fiillerdir. Elbette, söz gelişi uygun iletişim ortamında "Yarın sinemaya gitmek niyetindeyim" diyen kişi bir edimsöz ediminde bulunmuş sayılır. Ancak böyle bir durumda yerine getirilen edimsöz ediminin karşılığı olan edimsöz fiili 'niyetinde olmak' değil, 'bir niyeti dile getirmek'tir. Bir edim olarak bir şey yapma niyetinde olmak, asla bir edimsöz edimi değildir; bir niyeti dile getirmek ise, her durumda, bir edimsöz edimidir.

2. Austin'in sınıflandırmasını yaparken dayandığı ölçütler açık ve tutarlı olmaktan uzaktır. Yalnızca "yükleyiciler" söz konusu olduğunda açık ve tutarlı bir biçimde edimsöz ereğini temele alır. "Serimleyiciler"i, göründüğü kadarıyla, yukarıdaki 7. ölçütü, yani sözcelemin konuşmanın geri kalanıyla olan ilişkisini temele alarak tanımlamaya çalışır. "Yaptırıcılar"ı, hiç olmazsa bir yanıyla, otorite

1 *Söz Edimleri*'nde yer almayan beşinci ölçüt.

kullanılmasına dayanarak tanımlar. Burada dildışı kurumla (10. ölçüt) ve konuşan ile dinleyen kişilerin birbirleri karşısındaki konumlarıyla (5. ölçüt) ilgili ölçütleri de ayrıca kullanır. "Davranış-belirticiler"e gelince, bu sınıfı, kendisinin de farkında olduğu gibi, doyurucu bir biçimde tanımlayamaz ama bu sınıf için konuşan ile dinleyen kişiler açısından iyi olma kavramı (6. ölçüt) ile tutumları dışavuran anlatımları (3. ölçüt) ölçüt olarak kullanıyor gibidir.

3. Açık hiçbir sınıflandırma ölçütüne başvurulmadığı, edimsöz edimleriyle edimsöz fiilleri birbirine karıştırıldığı için belirlenen edimsöz sınıfları iç içe geçmiş durumdadır. Searle'e göre, burada sorun, hangi sınıfa girdiği tam olarak kestirilemeyen, iki sınıfa da girebilecek birkaç örneğin bulunması ya da birkaç örneğin en az üç sınıfa birden girebilecek nitelikte olması değildir. Sorun, verilen örneklerin büyük bir bölümünün, sınıflandırma ölçütleri tutarlı olmadığı için, iki farklı sınıfa birden girmesidir. Örneğin, önemli bir edimsöz fiili olan 'betimlemek' (*describe*) fiilini alalım. Austin bu fiili, hem "karar-belirticiler" hem de "serimleyiciler" arasında sayar. Austin açısından, bu, anlaşılmaz bir durum değildir. Çünkü bir edimsöz edimi olarak betimleme edimi, Austin'in verdiği tanımlar dikkate alındığında, bir kararın verilmesi edimi de olabilir, bir serimleme edimi de. Sonra, yine onun verdiği tanımlara göre, bir serimleme edimi aynı zamanda bir karar belirtme edimi de olabilir. Gerçekten de, Austin'in "serimleyiciler" arasında saydığı fiillerin çoğu için durum budur: Bunların çoğu, "karar-belirticiler" için verdiği tanıma da uyar. Örneğin 'onaylamak' (*affirm*), 'yadsımak' (*deny*), 'bildirmek' (*state*), 'sınıflandırmak' (*class*), 'özdeşleştirmek' (*identify*), 'sonucuna varmak' (*conclude*), 'olduğunu göstermek' (*denote*) böyledir. Bunların hepsi "serimleyiciler" arasında sayılır; ama "karar-belirticiler" arasında da sayılabilirlerdi.

4. Austin'in edimsöz fiili sınıfları yalnızca iç içe girmiş değildir, bir de kimi edimsöz fiili sınıflarında çok farklı türden edimsöz fiiline yer almaktadır. Örneğin Austin, "davranış-belirticiler" arasında 'teşekkür etmek' (*thank*), 'özür dilemek' (*apologize*), 'esef etmek' (*deplore*), ve 'buyur etmek' (*welcome*) fiillerinin yanında 'meydan okumak' (*dare/defy*), 'düelloya davet etmek' (*challange*) fiillerini de sayar. Ne var ki bu son iki edimsöz fiili dinleyenin daha sonraki eylemleriyle ilgilidir; dolayısıyla hem dizimsel hem de anlamsal gerekçelerle 'emretmek' (*order*), 'buyurmak' (*command*) ve

'yasaklamak' (*forbid*) fiilleri 'zorlamak' (*urge*) fiiliyle birlikte düşünülebilir. Oysa Austin bu son edimsöz fiillerini 'veto etmek' (*veto*), 'kiralamak' (*hire*) 'rütbesini indirmek' (*demote*) fiillerinin yanında "yaptırıcılar" arasında sayar. Searle'e göre bu son iki öbek fiil çok farklı iki edimsöz türüne girer.

5. Austin'in, saptadığı beş edimsöz fiili sınıfı içinde saydığı fiillerin kimileri, içine sokuldukları fiil sınıfının tanımına uymamaktadır. Örneğin 'aday göstermek' (*nominate*), 'atamak' (*appoint*), 'aforoz etmek' (*excommunicate*), şu ya da bu nedenle hakkında tam bir karara varılamayan bir varlıkla, bir olguyla ya da bir değerle ilgili bir bulguyu dile getirmek demek değildir.

Beş Tür Edimsöz Edimi

Austin'in yaptığı sınıflandırmayı beş noktada eleştiren Searle, anılan yazısının sonunda, yukarıda belirtilen sınıflandırma ölçütlerinden ilk üçünü (edimsöz ereğini, uydurma doğrultusunu ve dışavurulan ruhsal durumu) temele alarak, edimsöz edimlerini beş başlık altında toplar: (1) "kesinleyiciler" (*assertives*), (2) yönelticiler (*directives*), (3) "yükleyiciler" (*commissives*), (4) dışavurucular (*expressives*), (5) bildirgeler (*declarations*).[1]

1. Kesinleyici sınıfına giren edimsöz edimlerinin ereği, bir şeyin söylendiği gibi olduğu, başka bir deyişle dile getirilen önermenin doğru olduğu konusunda konuşan kişiyi, değişik ölçülerde, yükümlülük altına sokmaktır. Bu tür edimsöz edimlerinde söz dünyaya uydurulur. Daha açık bir deyişle bu tür edimsöz edimlerinin önerme içeriğinin dünyaya uygun olması beklenir. Bu edimlerde konuşan kişi, *ö* olduğu yollu bir inancını da dışavurmuş sayılır. Örneğin ileri sürmek, iddia etmek, bildirmek, yadsımak, savunmak, bilgi vermek, aktarmak, (bir şeyin ... olduğunda) ısrar etmek, varsaymak, tahmin etmek, (... olduğuna) yemin etmek, itiraf etmek, tanıklık etmek, öndeyide bulunmak, şikayet etmek bu tür edimsöz edimlerindendir. Searle'e göre, Austin'in "karar-belirticiler"i ile "serimleyiciler"inin birçoğu aslında birer kesinleyicidir.

---

1 Ayrıca bkz., J. R. Searle- D. Vanderveken, *The Foundations of Illocutionary Logic.*

2. Yöneltici edimsöz edimlerinin ereği, dinleyen kişiye bir şey yaptırmaya çalışmaktır. Bu edimlerde dünya söze uydurulur. Dolayısıyla beklenen, bir süre sonra dinleyen kişi tarafından dünyada edimin önerme içeriği *Ö* doğrultusunda bir değişiklik yaratılmasıdır. Bu tür bir edimde bulunan kişi (konuşan kişi) *ö* olması isteğini dışavurur. Sormak, emretmek, buyurmak, rica etmek, yalvarmak, dua etmek yasaklamak, izin vermek, önermek, (... yapması konusunda) ısrar etmek bu edimlerin tipik örnekleridir. Searle'e göre, Austin'in "yaptırıcılarının çoğu bu sınıfa girer.

3. Searle, Austin'in yükleyici tanımına karşı çıkmaz ve bu edimsöz sınıfını onun tanımladığı biçimiyle kabul eder. Dolayısıyla, ona göre de yükleyici edimsöz edimleri, ereği, konuşan kişiyi gelecekte bir şey yapma konusunda bir yükümlülük altına sokmak olan edimlerdir. Böyle bir edimde bulunan kişi, bir yönelimini dışavurur. Söz ile dünya arasındaki ilişkiye gelince, bu edimlerde de yöneltici edimler gibi dünya söze uydurulur. Ancak bir farkla, dünyada edimin önerme içeriği doğrultusunda bir değişiklik yaratması beklenen bu kez konuşan kişidir. Söz vermek, tehdit etmek, (...yapacağına) yemin etmek, (... yapmayı) reddetmek, (...yapmayı) teklif etmek, (...yapacağı konusunda) güvence vermek böyle edimlerdir.

4. Dışavurucular, ereği, edimin önerme içeriğiyle ilgili olarak konuşan kişinin içinde bulunduğu ruhsal durumu dışavurmak olan edimsöz edimleridir. Örneğin teşekkür etmek, tebrik etmek, özür dilemek, taziyede bulunmak, esef etmek bu türe girer. Bu edimlerde, bundan önceki edimsöz edimlerin tersine, tek bir ruhsal durum dışavurulmaz; dışavurulan ruhsal durumlar çok çeşitlidir. Söz gelişi konuşan kişi, teşekkür etmede, edimin önerme içeriğinin gösterdiği olgu ya da durum karşısında duyduğu şükran duygusunu; tebrik etmede, sevincini; taziyede bulunmada, üzüntüsünü dışavurur. Dışavurucu edimlerin bir uydurma doğrultusu olmaz: Böyle bir edimde bulunan kişi, ne sözü dünyaya uydurmaya çalışır ne de dünyayı söze. Dile getirilen önermenin doğruluğu peşin peşin kabul edilir.

5. Son edimsöz türü olan bildirgelerin ereği dünyada bir değişiklik yaratmaktır. Bu tür edimsöz edimlerinde, konuşan kişinin ilgili tümceyi sözcelemesi, edimin önerme içeriğinin gösterdiği olgu ya da duruma gerçeklik kazandırır. Örneğin istifa etmek, işten

kovmak, atamak böyle edimlerdir. Konuşan kişinin, başarılı ve kusursuz bir biçimde bu tür bir edimde bulunmasının, edimin önerme içeriğini dünyaya uygun hale getirmesi, bildirgelerin ayırıcı özelliğidir. Örneğin uygun koşullarda "İstifa ediyorum" deyip başarılı ve kusursuz bir biçimde istifa eden kişi, bu tümceyi sözcelediği anda istifa etmiş olur; uygun koşullarda "Seni kovuyorum" deyip başarılı ve kusursuz bir biçimde kovma ediminde bulunan kişi, bu tümceyi sözcelediği anda dinleyen kişiyi kovmuş olur. Dolayısıyla bildirgelerin iki yönlü bir uydurma doğrultusu vardır: Konuşan kişi dünyada dünyayı söze uydurarak bir değişiklik yaratmak yoluyla sözünü dünyaya uygun bir hale getirir. Bildirgelerde bunu olanaklı kılan şey, ortada dildışı bir kurumun ya da dildışı bir ilişkiler ağının olması, konuşan ile dinleyen kişilerin bu kurum ya da ilişkiler ağı içinde yer alıyor olmalarıdır. Örneğin konuşan işçi, dinleyen işveren olduğu içindir ki, konuşan kişi dinleyen kişiye "İstifa ediyorum" dediğinde, dünyada edimin önerme içeriği yönünde bir değişiklik yaratarak bu önerme içeriğini dünyaya uygun bir hale getirebilmektedir. İşten kovma örneğinde de, yine ortada bir işçi-işveren ilişkisi olduğu, yani konuşan kişi işveren, dinleyen kişi işçi olduğu içindir ki, konuşan kişi dinleyen kişiye "Seni kovuyorum" dediğinde, dünyada önerme içeriği yönünde bir değişiklik yaratarak sözü dünyaya uydurabilmektedir.[1]

Searle, bildirge türüne giren her edimsöz ediminin dildışı bir kurumu gerektirmediğine de dikkat çeker. Ona göre, insanlar kimi zaman ortada içinde yer aldıkları bir kurum olmadığı halde, böyle bir kurum varmış gibi davranarak dünyada bir değişiklik yaratırlar. Söz gelişi Amerika'da bundan iki yüz yıl önce Bağımsızlık Bildirgesi ile yapılan bundan başka bir şey değildir: Bağımsızlık ilan edecek konumda olmayan insanlar, kendilerine bu konumu sağlayan bir kurum varmış gibi davranarak dildışı bir kurum yaratmışlardır. Ayrıca bir de doğaüstü bildirimler vardır. Örneğin, Tanrının "Işık olsun!" demesi de bir bildirimdir. Bu sözcelem 'Işığı yak!' sözcelemi gibi bir sözcelem olmadığı gibi, bir öndeyi ya da bir isteğin dışavurumu da değildir. Son olarak, bir de, dilin kendisiyle ilgili birtakım bildirimler vardır. Söz gelişi, 'Bundan böyle bildirgelere

1 Ayrıca bkz. "Mind and Language", W. J. Megaw (yay), *Prospects for Man: Communication* (Toronto: York University Press, 1978), s. 39-40.

kısaca B diyeceğim' sözcelemi bir bildirgedir: Bu tümceyi sözceleyerek 'Bildirge' sözcüğünü 'B' biçiminde kısaltmış olurum, ama bunu yapmak için de dildışı bir kurumun varlığı gerekli değildir; çünkü dünyadaki değişiklik yalnızca dilde kalan bir değişikliktir.[1]

Bildirgelerde konuşan kişilerin dışavurduğu ruhsal durum ya da durumlara gelince, Searle, bu konuyu işlediği ilk yazılarında[2] bu tür edimlerde konuşan kişinin, genellikle, herhangi bir ruhsal durumu dışavurmadığını belirtmekle birlikte, daha sonra[3] bütün bu tür edimlerde konuşan kişilerin bir isteğini ve bir inancını dışavurduğu sonucuna varır. Ona göre *Ö* olduğu yollu bir bildirge dile getiren kişi, *Ö* önermesinin gösterdiği olgu ya da durumun olması isteğiyle sözcelemin o olgu ya da durumu yarattığı inancını eşzamanlı olarak dışavurur.

Beş İlkel Edimsöz Edimi

Searle, Vanderveken ile birlikte edimsöz edimlerinin mantıksal yapısını ortaya çıkarmaya çalıştıkları *The Foundations of Illocutionary Logic*'te, bu beş tür edimsöz ediminin herbirinin, bütün öteki edimsöz edimlerinin ondan türetilebileceği ilkel (*primitive*) bir biçimi olduğunu ileri sürer ve bu ilkel edimleri edimsöz gücünün yedi temel bileşeniyle tanımlar: Bu ilkel edimsöz edimleri, kendine özgü edimsöz ereğine özel bir ulaşma yoluyla varmayı gerektirmeyen; şiddet dereceleri sıfır olan (yani güçlü olmadığı gibi zayıf da olmayan); edimsöz ereğinin belirlediği önerme içeriği koşullarını, hazırlayıcı koşulları ve içtenlik koşulunu gerekli kılan edimlerdir. Buna göre:

1. İlkel kesinleyici edim: Ereği konuşan kişiye dile getirdiği *ö* önermesinin doğruluğu konusunda bir yükümlülük altına sokmaktır. Dile getirilen bu önermenin dünyaya uygun olması beklenir. Edimsöz ereğinin belirlediği özel hiçbir önerme içeriği koşulu yoktur. Hazırlayıcı koşul olarak, konuşan kişinin *ö* önermesinin doğru olduğu konusunda birtakım gerekçeleri olmasını gerektirir. Bu edimde bulunan kişi, *ö* olduğu inancını dışavurur.

---

1 Ayrıca bkz., "Mind and Language", a.g.e., s. 40-41.

2 "A Taxonomy of Illocutionary Acts", a.g.e., s. 18-19; "Mind and Language", a.g.e., s. 40.

3 *The Foundations of Illocutionary Logic*, s. 57.

2. İlkel yöneltici edim: Ereği dinleyen kişiye bir şey yaptırmaya çalışmaktır. Dolayısıyla bu edimde dinleyen kişinin dünyayı söze uydurması beklenir. *ö* önermesinin, dinleyen kişinin ileride yerine getireceği bir edimi göstermesi önerme içeriği koşulu; dinleyen kişinin *ö* önermesinin gösterdiği edimi yapabilecek durumda olduğunu varsayması hazırlayıcı koşuldur. Konuşan kişi, dinleyen kişinin *Ö*'yü gerçekleştirmesi için duyduğu isteği dışavurur.

3. İlkel yükleyici edim: Ereği konuşan kişiyi ileride bir şey yapma konusunda bir yükümlülük altına sokmaktır. Uydurma doğrultusu temel yöneltici edimle aynıdır ama bu kez dünyayı söze konuşan kişinin uydurması beklenir. *Ö* önerme içeriğinin, konuşan kişinin ileride yapacağı bir edimi göstermesi gerekir. Bu, edimin önerme içeriği koşuludur. Hazırlayıcı koşul ise konuşan kişinin *ö*'yü yerine getirebilecek durumda olduğunu varsaymasıdır. Konuşan kişi *ö*'yü gerçekleştirme yönelimini dışavurur.

4. İlkel dışavurucu edim: Ereği, konuşan kişinin *Ö* karşısındaki duygu ya da tutumunu dışavurmaktır. Edimin bir uydurma doğrultusu yoktur. *ö*'nün ilgili tümcenin sözcelendiği iletişim ortamında doğru olduğu varsayımı, hazırlayıcı koşuldur. Bu edimde herhangi bir ruhsal durum dışavurulabilir.

5. İlkel bildirge: Bu edimin ereği, konuşan kişinin *ö* olduğunu söyleyerek dünyada *ö* 'nün gösterdiği yönde bir değişiklik yaratmaktır. Dolayısıyla iki yönlü bir uydurma doğrultusu vardır. Bu edimde bulunan *ö* olması isteğini ve *ö* olduğu inancını aynı anda dışavurur. Özel hiçbir önerme içeriği koşulu yoktur. Dildışı bir kurumun varlığı, konuşan ve dinleyen kişilerin bu kurum içinde bir yeri olması birçok bildirge için bir hazırlayıcı koşuldur, ama bu koşulu gerektirmeyen bildirgeler de vardır. Bu bakımdan, temel bildirgenin hazırlayıcı koşulunu şöyle dile getirmek gerekir: Konuşan kişi, bir tümce sözceleyerek *ö*'nün gösterdiği olgu ya da durumu yaratacak güçte olmalıdır.

Bütün öteki edimsöz edimleri bu beş ilkel edimsöz ediminden, edimsöz gücünün edimsöz ereği dışında kalan altı bileşeninden birinde ya da birkaçında birtakım değişiklikler yapılarak, başka bir deyişle ereğine dokunmadan edime birtakım yeni koşullar eklenerek türetilebilir. Böyle değişiklikler yapmaya, yeni koşullar eklemeye "edimsöz gücü işlemleri" (*operations on illocutionary forces*) diyen Searle, beş tür edimsöz gücü işlemi saptar:

1. Önerme içeriği koşulu ekleme işlemi: Örneğin ilkel kesinleyici edime, "*Ö* önerme içeriği gelecekte olacak bir olgu ya da durumu göstermelidir" biçiminde bir koşul eklediğimizde, öndeyide bulunma edimini elde ederiz.

2. Hazırlayıcı koşul ekleme işlemi: Söz gelişi, (bir daveti, bir öneriyi) kabul etme edimi, ilkel yükleyici edime, "Konuşan kişiye daha önce, yapmama hakkı tanınarak *ö* yaptırılmaya çalışılmış olmalıdır" biçiminde bir hazırlayıcı koşul eklenerek elde edilir. Razı olmak edimini, ilkel yükleyici edime, bu hazırlayıcı koşulun yanında, "Konuşan kişinin *ö* yapmama konusunda birtakım gerekçeleri olmalıdır" biçiminde ikinci bir hazırlayıcı koşul eklenerek elde edilir.

3. İçtenlik koşulu ekleme işlemi: Örneğin, şikayet etmek, ilkel kesinleyici edime, "Konuşan kişi *ö* olduğu inancının yanı sıra *ö* olmasından dolayı duyduğu hoşnutsuzluğu da dışavuruyor olmalıdır" biçiminde bir içtenlik koşulu eklediğimizde elde ettiğimiz bir edimdir.

4. Edimsöz ereğine ulaşma yolunu sınırlandırma işlemi: Örneğin hiçbir özel ulaşma yolunu gerektirmeyen ilkel yöneltici edime, "konuşan kişi edimin ereğine kendisini acındırarak ulaşmalı" biçiminde bir sınırlama getirerek (yapması için) yalvarma edimine ulaşırız.

5. Şiddet derecelerini artırma ya da azaltma işlemleri: Söz gelişi, dinleyen kişiye *ö* yaptırma çabasının şiddetiyle dinleyen kişinin *ö* yapması konusunda duyduğu isteğin şiddetini artırarak (yapması konusunda) ısrar etme edimine; azaltarak, söz gelişi (yapmasını) önerme edimine varılır.

Edimsöz gücü işlemleri, genellikle, edimsöz gücünün yalnız bir bileşeni üzerinde etkili olan işlemlerdir; ama edimsöz gücünün kimi bileşenleri arasında mantıksal bir bağ olduğu için, zaman zaman, bu işlemlerden birinin uygulanması o edimsöz gücünün iki bileşenini de değişikliğe uğratır. Örneğin, edimsöz ereğinin şiddet derecesi ile içtenlik koşulunun şiddet derecesi arasında böyle bir bağıntı olduğundan, bunlardan birini artırmak sonuçta ötekini de artırır. Ancak bu işlemlerin hiçbiri edimsöz ereğini etkilemez. Bu işlemlerin uygulandığı her durumda, edimsöz ereği aynı olan başka bir edimsöz gücü elde edilir. Sonra, bir edimsöz gücüne bu işlemlerden birini uygulamak, yeni bir edimsöz gücü elde etmek

için yeterli değildir. Bu işlemlerden biri uygulanarak eklenen yeni bir koşulun, şiddet dereceleriyle oynamanın ya da ulaşma yoluna bir sınırlama getirmenin dilsel bakımdan bir değeri olması gerekir. Söz gelişi ilkel yöneltici edime, "Dinleyen kişi çok güzel olmalıdır" biçiminde yeni bir hazırlayıcı koşul eklediğimizde yeni bir edimsöz gücü elde edemeyiz; çünkü bu koşulun dilsel bakımdan bir değeri yoktur. Bundan başka, eklenen yeni koşulun, şiddet derecelerinde yapılacak bir değişikliğin, edimsöz ereğine ulaşma yoluna getirilecek bir sınırlamanın, işlemin uygulandığı edimsöz gücünün öteki bileşenleriyle tutarlı olması gerekir. Son olarak, kimi edimsöz güçleri, bir edimsöz gücüne bu işlemlerin ikisinin ya da daha fazlasının arka arkaya uygulanması sonucu elde edilebilirler ancak. Söz gelişi, önermek, temel yöneltici edimin şiddet derecelerini azaltıp ona "Konuşan kişi, *ö*'yü gerçekleştirmesinin dinleyen kişinin yararına olduğunu varsaymalı" biçiminde bir hazırlayıcı koşul eklenerek elde edilebilir.

Söz Edimleri Kuramının Temelleri: Yönelmişlik

Searle dil felsefesini zihin felsefesinin bir dalı olduğu; dil ile zihnin, söz edimleri ile zihnin Yönelmişliğinin[1] (*Intenlionality*) ilişkisini kurmayan bir dil felsefesinin eksik olacağı düşüncesindedir. Bunun için de *Söz Edimleri* ile bu kitabında ortaya koyduğu kuramının ayrıntılarını işlediği çalışmalarının yer aldığı *Expression and Meaning*'in ardından yayımladığı *Intentionality*'de[2] söz edimleri, daha doğrusu edimsöz edimleriyle zihnin Yönelmişliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışır.

Ona göre, başarılı ve kusursuz bir biçimde birine bir şey bildiren, söz veren, soru soran, kısaca başarılı ve kusursuz bir edimsöz ediminde bulunan kişi, bir yönüyle, birtakım sesler çıkarmaktan ya da bir şey üzerine birtakım çizgiler çizmekten başka bir şey yapmaz. Ancak, kişiler uygun iletişim ortamlarında bu sesleri ya da çizgileri üreterek onların dışında başka bir şeyi, yani dünyadaki bir nesne ya da olguyu resmederler (*represent*); onların ürettikleri bu

1 Searle sözcüğü sürekli özel admış gibi büyük harfle başlatır. Bunun nedeni, biraz aşağıda da görüleceği gibi, terimi günlük dilde kullandığımız 'yönelim'den (niyet'ten) ayırmak istemesidir.

2 Cambridge: Cambridge University Press, 1990 (ilk baskı 1983).

sesler ya da çizgiler kendileri dışında bir şeyi, bir nesneyi ya da bir olguyu temsil ederler (*represent*). Searle'e göre bunu olanaklı kılan zihnin Yönelmişliği, yani zihnin (ya da beynin), inanç ve arzu gibi zihin durumları (*mental state*) aracılığıyla canlının dünyayla ilişkisini kurma gücüdür.

Yönelmişlik, birçok zihin durumu ile zihin olayının (*mental event*) dünyadaki nesne ya da durumlar hakkında olmaları, dünyadaki nesne ya da durumlarla ilgili olmaları, onlara Yönelimli (*Intentional*) olmaları özelliğidir. Örneğin bir inancım varsa bu şöyle-söyle olduğu inancı olmalıdır; bir korkum varsa bu bir şeyden ya da bir şey olmasından duyulan korkudur; bir arzum varsa bu bir şey yapmak ya da bir şeyin olması için duyulan bir arzu olmalıdır; bir yönelimim varsa bu bir şey yapma yönelimi olmalıdır.

Searle, zihin durumlarının bu özelliğine, uzunca bir geçmişi olan bir felsefe geleneğini izleyerek "Yönelmişlik" dediğini, ama terimi birçok bakımdan da yanıltıcı bulduğunu belirtir. Bunun için de işin hemen başında geleneksel tutumla kendi tutumu arasındaki farkları dile getirir: Ona göre, her şeyden önce Yönelmişlik her zihin durumunun bir özelliği değildir; kimi zihin durumlarının Yönelimli olmayan biçimleri de vardır. İkincisi Yönelmişlik ile bilinç aynı şey değildir. Üçüncüsü "yöneliminde olma" (*intending*) ve "yönelim" (*intention*) Yönelmişliğin biçimlerinden yalnızca biridir; bu Yönelmişlik biçiminin Yönelmişlik kuramı içinde belirleyici bir rolü olmaması gerekir. Bu ikisi birbirine karıştırıldığı için inanmak, korkmak, umut etmek, arzulamak bir zihin edimi sanılır. Oysa bunlar zihin edimleri değildir. Edimler, kişilerin yaptıkları şeylerdir. Bunun için de kimse çıkıp "Ne yapıyorsun?" diye soran birine, kalkıp, "Yağmur yağacağına inanıyorum", "Vergilerin düşeceğini umut ediyorum", "Sinemaya gitmeyi arzuluyorum" diye karşılık vermez. Kısaca zihin durumları yalnızca bir durumdur.

Searle "Yönelmişlik" kavramını böyle belirledikten sonra Yönelimli durumlarla (*Intentional state*) edimsöz edimleri arasında bir dizi bağlantı noktası belirler.

1. Söz edimleri kuramından bildiğimiz edimsöz gücü-önerme içeriği ayırımı Yönelimli durumlara da uygulanabilir. Nasıl, size odadan çıkmanızı emrediyor, odadan çıkacağınız öndeyisinde bulunuyor ya da odadan çıkmanızı öneriyorsam; tıpkı bunun gibi odadan çıkacağınıza inanabilirim, odadan çıkmanızdan korkabili-

rim, odadan çıkmanızı isteyebilirim. Dolayısıyla, nasıl edimsöz edimlerinde önerme içeriğini edimsöz gücünden ayırıyorsak, Yönelimli durumlarda da Yönelim içeriğini (*Intentional content*) içinde bulunulan zihin durumundan ayırabiliriz.

2. Farklı uydurma doğrultulan, edimsöz edimleri gibi Yönelimli durumlar için de geçerlidir. Örneğin inançlar söz konusu olduğunda, inançların dünyaya uydurulması gerekir. Dolayısıyla inancımın yanlış olduğu ortaya çıkarsa, düzeltmem gereken dünya değil, inancımdır. Buna karşılık yönelimler, arzular söz konusuysa, dünyanın onlara uydurulması gerekir. Bunun içindir ki bir yönelimimi ya da bir arzumu gerçekleştirmede başansız olduğumda, durumu, yönelimimi ya da arzumu değiştiremem. Böyle durumlarda hata, yönelimini ya da arzusunu gerçekleştirecek kişi olarak benim içinde bulunduğum dünyadadır. Uydurma doğrultusu olmayan, başka bir deyişle "boş" olan başka zihin durumları da vardır. Söz gelişi, eğer size kötü söz söylediğim için duyduğum üzüntü, ödül kazanmanızdan duyduğum memnuniyet böyledir.

3. Yönelimli durumlarla edimsöz edimleri arasındaki üçüncü bağlantı noktası, edimsöz edimlerinin içtenlik koşuludur. Belli bir önerme içeriği olan bir edimsöz ediminde bulunduğumuz her durumda, Yönelim içeriği o önerme içeriğiyle aynı olan Yönelimli bir durumu dışavururum. Söz gelişi *ö* olduğunu bildirdiğimde, *ö* olduğu inancını dışavururum; *ö* yapmanızı emrettiğimde, *ö* yapmanız için duyduğum isteği dışavururum; Ö yapmaya söz verdiğimde, *ö* yapma yönelimimi dışavururum. Özetle söylemek gerekirse, bir edimsöz edimini yerine getirmek demek, ona karşılık gelen Yönelimli durumu dışavurmak demektir.

4. Uydurma doğrultularının olması koşuluyla, "başarı koşulları" kavramı Yönelimli durumlara da uygulanabilir. Örneğin bir bilirim, ancak ve ancak bildirimin önerme içeriği dünyaya uygun, başka bir deyişle doğruysa; bir emir, ancak ve ancak dünyada emrin önerme içeriği doğrultusunda bir değişiklik ortaya çıktıysa, başka bir deyişle emir yerine getirdiyse başarılı sayılır. Bunun gibi, söz gelişi inançlarım ancak ve ancak, olduğuna inandığım şeyler gerçekten olduğuna inandığım gibiyse, başka bir deyişle inancımın içeriği dünyaya uygunsa; arzularım ancak ve ancak yerine geldilerse, başka bir deyişle dünyada arzumun içeriği doğrultusunda bir değişiklik olduysa başarılı sayılır.

Dolayısıyla Yönelimli durumlarla ilgili olarak şunları söylemek hiç de yanlış olmaz: (1) Her Yönelimli durum, belli bir zihin durumu ve bir Yönelim içeriğinden oluşur. (2) Yönelimli durumlar, edimsöz edimlerinin dünyayı resmetmesi, temsil etmesi anlamında, dünyayı resmeder, temsil eder (elbette farklı araçlarla ve farklı bir yolla). Söz gelişi, yağmur yağdığı bildirimi nasıl yağmur yağdığı olgusunu resmeder, bu olguyu temsil ederse; yağmur yağdığı inancı da yağmur yağdığı olgusunu resmeder. Nasıl Mehmet'e odadan çıkması için verdiğim emir, Mehmet'le ilişkisinde bir eylemi resmeder, onu temsil ederse; Mehmet'in odadan çıkması için duyduğum arzu da onunla ilişkisinde bir eylemi resmeder, temsil eder. Searle, burada "resmetme", "temsil etme" (*representation*) kavramını, bütün bu söylenenlerden de anlaşılacağı üzere, genellikle yapılandan farklı olarak, yalnızca göndermeyle sınırlı tutmaz. Onu, göndermenin yanı sıra, yükleme ve başarı koşullarını da içine alacak biçimde kullanır. Ona göre, bir uydurma doğrultusu ve bir Yönelim içeriği olan her Yönelimli durum, bir uydurma doğrultusu ve bir önerme içeriği olan her edimsöz ediminin kendi başarı koşullarını resmetmesiyle, temsil etmesiyle aynı anlamda, kendi başarı koşulların resmeder, temsil eder.

Edimsöz edimleri ile zihin durumları arasındaki bütün bu ortak noktalara rağmen, bu ikisi arasında önemli farklar da vardır. Herşeyden önce, zihin durumları birer durum, edimsöz edimleriyse bir yönelimle gerçekleştirilen edimlerdir. Bundan başka Yönelmişlik bütün zihin durumlarının özünde vardır; oysa edimsöz edimleri özlerinde Yönelimli değildir. Peki, özlerinde Yönelimli olmayan edimsöz edimlerindeki Yönelmişliğin kaynağı nedir?

Searle'e göre, edimsöz edimlerinde çifte Yönelmişlik vardır: Her şeyden önce Yönelimli bir durum, bir zihin durumu dışavurulur; ikinci olarak da, edimin yerine getirilme yönelimi. Söz gelişi, yağmur yağdığı yollu bir bildirimde bulunduğumda hem yağmur yağdığı yollu bir inancımı dışavururum, hem de yağmur yağdığı yollu bir bildirimde bulunma yönelimimi. Edimsöz edimlerine Yönelmişliğini veren işte bu ikinci Yönelmişlik düzeyidir. Biz özünde Yönelimli olmayan birtakım seslere ya da çizgilere, belli bir yönelimle, onlarla dışavurulan zihin durumunun gerçekleşme koşullarını yükleyerek Yönelmişlik yükleriz. Başka bir deyişle, yerine ge-

tirmekte olduğumuz edimsöz ediminin temel koşulunun belirlediği gerçekleşme koşulları olan birtakım sesleri ya da işaretleri belli bir yönelimle sözceleyerek, o sesleri Yönelimli bir hale getirir, böylece de o edimsöz edimine karşılık gelen zihin durumunu dışavuruyuz. Bir inancı dışavurmadan bir bildirimde bulunmak, bir yönelimi dışıvurmadan söz vermek, bir isteği ya da arzuyu dışavurmadan emretmek olanaklı değildir; çünkü edimsöz ediminin başarı koşulları ile, o edimsöz ediminin temel koşulunun belirlediği zihin durumunu gerçekleştirme koşulları bir ve aynıdır.

Zihin durumlarının Yönelmişliği, ya da kısaca Yönelmişlik kavramı Searle'ün söz edimleri kuramının bittiği, zihin kuramının başladığı noktayı gösteren sınır kavramdır. Searle bu noktadan sonra artık, zihin felsefesindeki yaygın görüşlerle hesaplaşa hesaplaşa, Yönelmişlik ve bilinç kavramlarına dayanan kendi zihin kuramını geliştirir. Onun bugün de yapmakta olduğu budur.

*
* *

ÇEVİRİ ÜZERİNE

Sunuşun hemen başında belirtmiştim: Kitap konunun yabancısı okura anlaşılması güç bir metin gelebilir. Ancak bu metnin, bu konumdaki bir okurun işini kolaylaştıran iki önemli özelliği var. Bunlardan ilki konusu. Kitabın konusu, bizim neredeyse yaşamın her anında oynadığımız bir "oyun". Ancak bu "oyun"un, oynadığımız öteki oyunlardan çok önemli bir farkı var: Biz bu oyunu adını koymadan, kurallarının bilincinde olmadan oynuyoruz. Kitapta yapılan şey, bu oyunun adını koymak ve kurallarını bulup çıkarmak. Bu bir ölçüde, adını ve kurallarını bilmediğimiz bir oyunu dikkatli bir biçimde seyrederek kurallarını çıkarıp adını koymaya benzetilebilir. Ancak oyun kendi oynadığımız bir oyun, seyreden de yine kendimiz olunca işin biraz güçleştiğini de kabul etmek gerek.

Konunun yabancısı okurun işini kolaylaştıran ikinci nokta, kitapta izlenen yöntem. Kitapta oynadığımız bu "oyun" çözümlenip parçalarına ayrılmakla kalmıyor, hangi parçaya hangi adın verildiği de her zaman açık bir biçimde belirtiliyor. Başka bir deyişle, me-

tinde geçen her terim, yine metin içinde açık açık tanımlanıyor. Metin içinde kullanılan terimlerin büyük bir bölümü, geçmişte Türk Dil Kurumunun yayımladığı terim sözlüklerinden, özellikle de *Dilbilim ve Dil Terimleri Sözlüğü*'nden[1], *Mantık Terimleri Sözlüğü*'nden[2] ve *Felsefe Terimleri Sözlüğü*'nden[3] alınmıştır. Ancak bu sözlüklere başvuran okuyucunun bunların birer felsefe terimi olduğunu, felsefede de bir terimin farklı filozoflarda farklı anlamlar taşıyabileceğini unutmaması gerekir.

Söz Edimleri Searle'den yapılan ilk Türkçe çeviri değil. Daha önce yapılmış iki çeviri daha var. Bunlardan birincisi "Dil Felsefesi: John Searle ile Söyleşi"[4], Bryan Magee'nin onunla önceden yapıp banda kaydettiği, 1978 yılı içinde de BBC'de yayımlanan bir söyleşi; ikincisi "Söz Eylem Nedir?"[5] ise, *Söz Edimleri*'nin ilk çekirdeği olan ve Searle'ün bu kitabın ilk iki bölümünde, yer yer satır satır olmak üzere büyük ölçüde kullandığı 1965 tarihli bir yazısı. Bu çevirilerin dışında bir de söz edimleri kuramından söz eden ya da kuramı anlatan telif kitaplar, telif yazılar var.[6] Kimi üniversitelerin felsefe bölümleriyle dilbilim bölümlerindeki derslerde kuramın öğretildiğini, tartışıldığını da biliyorum. Bu etkinleri yürütenlerin, onlara şu ya da bu ölçüde, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde katılanların karşılaştıklarına inandığım terim ve deyiş sorunları, benim hem bu çeviride hem doktora çalışmamda hem de Hacettepe Üniversitesi'nde verdiğim dil felsefesi derslerinde üstesinden gelmeye çalıştığım sorunlar. Terim sorununun, Türk Dil Kurumunun yayımladığı terim sözlüklerinin desteğiyle önemli oranda aşılabilecek bir sorun olduğuna inanıyorum. Ben bu çeviride, çok büyük ölçüde, yukarıda andığım terim sözlükleriyle Ahmet Kocaman'ın *Dilbilim Araştırmaları*'nda yayımladığı "Dilbilim Terimleri Sözlüğü" ile "Toplumdilbilim Terimleri"nde[7] önerilen karşılıkları kullandım.

---

1 Berke Vardar'ın yönetiminde (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1980).

2 T. Grünberg-A. Onart (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1976).

3 Bedia Akarsu (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1979)

4 "Philosophy of Language". Çev. Türker Alkan. Bryan Magee, *Yeni Düşün Adamları* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979), s. 275-306.

5 "What is a Speech Act?". Çev. Oya Gödekli. *Dilbilim Seçkisi*, yay. Doğan Aksan (Ankara: TDK Yayınları, 1982), s.187-204.

6 Örneğin, Arda Denkel, *Anlamın Kökenleri*; Akşit Göktürk, *Okuma Uğraşı* (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1980).

7 İlki için bkz., 1990 ve1991 sayıları; ikincisi için bkz., 1992 sayısı.

Bu sözlüklerde bir karşılığını bulamadığım terimlerin büyük bir bölümünü de bu sözlüklerde verilen karşılıklardan türettim (söz gelişi, *illocution*'a karşılık olarak önerilen 'edimsöz'den yola çıkarak, *illocutionary force*'a 'edimsöz gücü' dedim). Az da olsa kaynak metinde geçen bir terime, bu terimlerde karşılığı ya da izi olduğu halde yeni bir karşılık uydurduğum oldu. Söz gelişi, *utterance*'a 'sözce' değil, 'sözcelem' dedim. Ancak bunu da yerinde olduğunu düşündüğüm gerekçelerim olmadıkça yapmadım. Aynı örneği verecek olursam, *utterance*'a 'sözcelem' dedim; çünkü kaynak metinde (ve kuram çerçevesinde) sözcük, hem bir eylemi (tümce üretme işini) hem de bu eylem sonucu ortaya çıkan ürünü (üretilen tümceyi) gösteren terim olarak kullanılıyor.

Deyiş sorununa gelince, bununla, başka bir dilde düşünülüp o dilde dile getirilmiş düşünceleri Türkçe düşünüp Türkçe dile getirme sorununu anlatmak istiyorum. Bu, bir de belli bir takım diller dikkate alınarak dilin kendisi üzerine konuşulmaya, ya da bir sorun o sorun dile getirilirken geçen bir ya da bir dizi anahtar sözcüğün dildeki kullanımına bakılarak çözülmeye çalışılıyorsa daha da yoğunlaşan bir sorun. Elinizdeki kitabın yazarının bunları da yaparak sorunu iyice yoğunlaştırdığını söylemek ona haksızlık olur ama bu çeviride deyiş sorunun yaşanmadığı da söylenemez. Ben bu sorunu, kendi Türkçe sezgime ve Türkçesine güvendiğim insanların Türkçe sezgilerine dayanarak aşmaya çalıştım. Ancak çevirinin hiçbir noktasında da Türkçe kaygımı bir yana bırakıp kaynak metinde anlatılmak istenenlere öncelik tanımadığım gibi tersini de yapmadım: Anlatılmak istenenleri bir yana bırakıp Türkçe kaygıma da öncelik tanımadım. Bu konuda söz edimleri kuramından yararlandığımı da itiraf etmeliyim: Her tümceyi bir söz edimde bulunmak için sözcelenen bir tümce olarak aldım ve kaynak dildeki tümce ile Türkçesinin edimsöz güçlerinin (yani edimsöz ereklerinin, edimsöz ereklerine ulaşma yollarının, edimsöz ereklerine ulaşma yollarının şiddet derecelerinin, önerme içeriği koşullarının, hazırlayıcı koşullarının, içtenlik koşullarının ve içtenlik koşullarının şiddet derecelerinin) aynı olması dışında başka bir şeye dikkat etmedim. Belki, kısaca şöyle demeliyim: Metni çevirmedim, Türkçeleştirmeye çalıştım.

Metinde kullanılan örnekleri de çevirmekten çok Türkçeleştirmeye çalıştım. Ancak bunu yaparken de yanlış anlamalara yol

açmak ya da yanlış izlenimler yaratmak istemedim. Kitapta birtakım saptamalarda bulunulurken neredeyse her zaman İngilizceden örnekler veriliyor ama kitap, yazarının sözleriyle, "Fransızca, İngilizce ya da Swahili dili üzerine değil, dil üzerine" bir kitap. Bunu dikkate alarak, Türkçede karşılığının olmadığını düşündüğüm örnekler söz konusu olduğunda yazarın "İngilizcede" diye verdiği örnekleri, yanlış bir anlamaya yol açmamak için, "İngilizce gibi kimi dillerde" diyerek çevirdim Ancak, Türkçede karşılığını bulabildiğimiz örnekler söz konusu olduğunda da metindeki 'İngilizcede'leri, yazarın Türkçeyi de dikkate aldığı gibi yanlış bir izlenim yaratmamak için, "Türkçede" değil, "anlatımın ait olduğu dilde" diyerek çevirdim. Bundan başka, örneklerde geçen 'Johns'ları, 'Smith'leri Ali'ye, 'Veli'ye çevirmedim. Bunu da çeviride yine yanlış bir izlenim yaratmamak için yaptım. Herşeye rağmen elinizdeki çevirinin kusursuz olduğunu söyleyemem. Ama ben olmasına çalıştım.

R. Levent Aysever

Dagmar'a...

Önsöz

Bu kitapta hocalarımdan ikisine, J. L. Austin ile P. F. Strawson'a çok şey borçluyum. Onların dışında, kitabın elyazmasını okuyup düşüncelerini açıklayan birçok kişinin yararlı önerileri ile eleştirileri de kitaba çok şey kattı: Özellikle Julian Boyd'a, Noam Chomsky'ye, R. M. Harnishe'e, Benson Mates'e ve Hans Sluga'ya minnettarım.

Bu yapıtın çekirdeği, 1959'da Oxford'da verdiğim "Anlam ve Gönderme" konulu doktora tezimdir. Bu kitapta açıkladığım düşüncelerin birçoğu daha önce çeşitli yazılarımda ortaya attığım düşüncelerdir. Bu malzemelerin bir bölümünü yeniden kullanmama izin verdikleri için *Mind*'ın, *The Philosophical Review*'un, *The Encyclopedia of Philosophy*'nin yayımcıları ile yayıncılarına ve Routledge & Kegan Paul ile Allen & Unwin firmalarına teşekkür etmek istiyorum.

Ayrıca, 1963-64 yıllarında bu ve bununla bağlantılı konularda çalışmamı olanaklı kılan bursu için American Council of Learned Societies, dizgiyi denetlediği için Miss Ruth Anderson, dizin üzerinde çalıştıkları için R.M. Harnish ile M. Shapira, provalara yardımı için D. Partif, kapak tasarımı için R. B. Kitaj birer teşekkürü hak ediyor. En çok da süren yardımları ve önerleri için karıma teşekkür etmek istiyorum.

J. R. S.

BİRİNCİ KISIM

Söz Edimleri Kuramı

NOT

Bu kitapta, bir anlatım eğer anılıyorsa tek tırnak içinde gösterilmiştir.

1. Bölüm

YÖNTEM VE KAPSAM

1.1 *Dil felsefesi*

Sözcükler dünya ile nasıl bir ilişki içindedir? Konuşan biri dinleyen birinin karşına geçip birtakım sesler çıkardığında olağanüstü bir dizi şey olur: Konuşan bir şey anlatmaya çalışır; dinleyen anlatılmaya çalışılanı anlar; konuşan bildirimde bulunur, soru sorar ya da emir verir. Peki, bütün bunları olanaklı kılan nedir? Söz gelişi "Jones eve gitti" dediğimde, yani bir anlamda yalnızca birtakım sesler çıkardığımda, anlatmaya çalıştığım Jones'un eve gittiğidir. Peki, bunu olanaklı kılan nedir? Bir şey söyleyip o şeyi anlatmak istemek ile bir şeyi o şeyi anlatmak istemeden söylemek arasındaki fark nedir? Başka bir şeyin değil de, yalnızca belirli bir şeyin anlatılmasını sağlayan nedir? Örneğin, "Jones eve gitti" dediklerinde, ne oluyor da insanlar, söz gelişi Brown'ın partiye gittiğini ya da Green'in sarhoş olduğunu değil de, neredeyse her zaman Jones'un eve gittiğini anlatmak istemiş oluyorlar? Bir şey söylediğimde anlatmak istediğim şeyle, o söylediğim şeyin herhangi biri onu söylese de söylemese de taşıdığı anlam arasındaki bağ nedir? Sözcükler şeylerin yerine nasıl geçer? Anlamlı bir söz zinciri ile anlamsız olanı arasındaki fark nedir? Bir şeyin doğru ya da yanlış olması ne demektir?

Bu tür sorular dil felsefesinin konusunu oluşturur. Bunların dile getirdiğim biçimleriyle bir anlamı olduğu sanılmamalıdır. Ama yine de bu soruların kimilerinin şu ya da bu biçimiyle bir anlamı olsa gerek. Çünkü insanların iletişim kurduklarını; gerçekten bir şey söylediklerini, zaman zaman da söylediklerini anlatmak istediklerini; hiç olmazsa kimi zaman anlaşıldıklarını; soru sorduklarını, emrettiklerini, söz verdiklerini, özür dilediklerini; sözcelemlerinin doğru, yanlış, anlamsız, aptalca, abartılı vb. diye niteleyebileceğimiz biçimlerde dünya ile bir ilişki içinde olduğunu zaten bili-

yoruz. Bütün bu şeyler oluyorsa, bundan, yukarıda sözü edilenlerin de olanaklı olduğu çıkar; bütün o sözü edilenlerin olması olanaklıysa, o zaman bu olanağı gözden geçiren soruları sorup yanıtlarını aramak da olanaklı olmalıdır.

Dil felsefesi ile dilci felsefeyi birbirinden ayırıyorum. Dilci felsefe, belirli bir dildeki belirli sözcüklerin ya da başka öğelerin günlük kullanımlarına bakarak felsefe sorunlarını çözme girişimidir. Dil felsefesi ise dilin gönderme, doğruluk, anlam ve zorunluluk gibi dikkat çeken belli başlı yanlarına ışık tutan felsefi betimlemeler yapma girişimidir. Belli bir dilin belli öğeleriyle ancak yeri geldikçe ilgilenir. Bununla birlikte dil felsefesinin soruşturma yöntemi, *a priori* ve kurgusal olmaktan çok deneysel ve ussal olduğu oranda, elbette onu varolan doğal dillerle ilgili olguları da hiç gözden kaçırmamaya zorlar.

'Dilci felsefe' en başta bir yöntemin adıdır; 'dil felsefesi' ise bir alanın adıdır. Zaman zaman dilci felsefenin yöntemlerini kullanacak olsam da, bu kitap dilci felsefe değil, dil felsefesi sınırları içinde bir denemedir.

Elinizdeki kitap, dilbilim alanında bir deneme de değildir. Dilbilim doğal insan dillerinin varolan (ses, dizim ve anlam) yapılarını betimlemeye çalışır. Dil felsefesinin "verileri" genellikle doğal insan dillerinden gelir; ama, söz gelişi doğru olmanın, bir bildirim ya da söz verme olmanın neliği konusunda varılan sonuçların birçoğu, eğer sağlam sonuçlarsa, birtakım doğruluklar, bildirimler ya da söz vermeler üretebilen her olanaklı dil için de geçerli olsa gerektir. Bu deneme, bu anlamda, genel olarak Fransızca , İngilizce ya da Swahili dili gibi diller üzerine değil, dil üzerine bir denemedir.

1.2. *Dilsel Iralamalar*

Dil felsefesinin alanına giren bu sorunların kimilerini, söz edimleri, dilsel edimler ya da dil edimleri dediğim edimler açısından ele alacağım. Bu yaklaşımı benimsememin gerekçeleri daha sonra ortaya çıkacak. Bu ve izleyen bölümde, soruşturmayı yürütürken kullanacağım yöntemleri açıklamaya, bu yöntemlerin doğruluklarını göstermeye çalışacağım.

Çalışma boyunca dille ilgili birçok şey söyleyeceğim. Bunların çoğu, kabaca, iki başlık altında toplanacak. İlkin, dilsel öğelerle

ilgili birtakım *ıralamalarda* bulunacağım. Örneğin, şöyle şöyle bir anlatımın göndermede bulunmak için kullanıldığını, şöyle şöyle bir sözcük bileşiminin hiç bir anlamı olmadığını, ya da şöyle şöyle bir önermenin çözümleyici olduğunu söyleyeceğim. Zaman zaman ıralayıcı terim kendi bulduğum bir terim olacak. Bir ad vermek gerekliyse bunlara *dilsel ıralamalar* diyelim. İkincileyin, bu dilsel ıralamalarda örtük olarak bulunan olgularla ilgili birtakım açıklamalar yapıp genellemelerde bulunacağım. Örneğin, şu şu anlama gelen bir kural olduğu için şöyle şöyle diyemeyeceğimizi söyleyeceğim. Bu tür bildirimlere de *dilsel açıklamalar* diyelim. Bu ayırımın çok keskin ya da mutlak bir ayırım olduğunu söylemek istemiyorum; ama bu kitapta gözettiğimiz amaçlar dikkate alındığında öyle olduğunu düşünmek yerinde olacaktır.

Bu durumda, ortaya kendiliğinden, söylediklerimin doğru olduğunu nasıl bildiğim sorusu çıkıyor. Filozofların bu bağlamda kafalarını karıştıran daha çok dilsel ıralamalar olmuş ve genellikle iki nokta üzerinde yoğunlaşmışlardır: İlk olarak, 'çözümleyici', 'anlamlı', 'eşanlamlı' gibi terimlerin uygulanma ölçütleriyle ilgili bir dizi;[1] ikinci olarak da dille ilgili bildirimlerin *doğrulanmasına* ilişkin birtakım genel kuşkuları olmuştur.[2] Bu iki kuşku birbiriyle bağlantılıdır; bunları sırasıyla gözden geçireceğim. Tartışmalı ıralayıcı terimlerden 'çözümleyici' ile 'eşanlamlı' hepsinden daha çok dikkat çekmiştir; ben de onları irdeleyerek başlayacağım. Ama yine de birinin uslamlama biçimi ötekine pekâlâ uygulanabilir.

Sık sık, elimizde çözümleyicilik kavramıyla ilgili yeterli bir çözümleme olmadığı, bu yüzden bir bildirimin çözümleyici olup olmadığına karar verdirecek ölçütlerden yoksun olduğumuz ileri sürülmüştür. Bundan başka, bu çözümleme ve ölçüt yoksunluğu yüzünden sözcüğü bile doğru dürüst anlamadığımız; kavramın kendisinin ise akla aykırı, kusurlu, tutarsız, deneydışı vb. olduğu da

---

Örneğin bkz., W. Quine, "Two Dogmas of Empiricism", *Philosophical Review*, Ocak (1951), sonra da W. Quine, *From Logical Point of View* (Cambridge, 1661) içinde; Morton White "The Analitic and Synthetic, An Untenable Dualizm", L. Linsky (yay.), *Semantics and The Philosophy of Language* (Urbana, 1952) içinde.

2 Örneğin bkz., B. Mates, "On the Verification of Statements about Ordinary Language", *Inquiry*, I. cilt (1958), sonra da V.C. Chappell (yay.) *Ordinary Language* (Englewood Cliffs, 1964) içinde.

ileri sürülmüştür. Bu uslamlama (*K* gibi bir kavramla ilgili elimizde çözümleme ve ölçütler yoksa *K*'yı doğru olarak anlayamayız; elimizde çözümleme ve ölçütler olmadığı sürece de kavram şu ya da bu ölçüde akla aykırı olmaya devam eder) İkinci Dünya Savaşından beri çözümlemeci filozofların yazılarında sık sık görülür. Doğrusu, bu uslamlamanın bazı ayrıntıları yakından incelenmeye değer.

Bir kere, hemen çözümleyicilik ya da eşanlamlılık ölçütlerinden yoksun olduğumuzu söylemek olmaz. Biraz tuhaf görünmekle birlikte, bu terimler için verilebilecek tanımlar, bize, 'ölçüt'ün bu tartışmalarda kullanılan anlamında, bir tür ölçüt vermektedir. Eşanlamlılık şöyle tanımlanır: İki sözcük, ancak ve ancak aynı anlamı taşırlarsa eşanlamlı olurlar. Çözümleyicilik de şöyle tanımlanır: Bir bildirim, ancak ve ancak anlamından dolayı ya da tanımı gereği doğruysa çözümleyici olur. Böyle tanımlar, tam da bu sözcüklerin ne anlama geldiğinden gerçekten haberi olmayıp da bilmek isteyen kişilere verilebilecek tanımlardır. Hiç kuşkusuz, eğitsel açıdan, öğrencimizi söz konusu sözcükleri kullanma teknikleri konusunda ustalaştırmak için, bunların örneklerle desteklenmesi gerekirdi. Ama getirdiğimiz ölçüt oldukça açık: İki sözcüğün eşanlamlı olup olmadıklarını bilmek istiyorsan, kendine bunların aynı anlama gelip gelmediğini sor. Bir bildirimin çözümleyici olup olmadığını bilmek istiyorsan, kendine onun tanımı gereği ya da anlamından dolayı doğru olup olmadığını sor.

Ne var ki sorun bununla bitmiyor: Anlam kavramına dayandıkları, anlam kavramı da tıpkı eşanlamlılık ve çözümleyicilik kavramları kadar anlaşılmaz, tıpkı onlar kadar yorumlanma ihtiyacında olduğu için, böyle tanımlar hiçbir işe yaramazlar. İstenen çok farklı (kaplamsal, biçimsel ya da davranışsal) bir ölçüttür. Örneğin, tümceler üzerinde birtakım mekanik işlemler yaparak ya da konuşan kişinin davranışları gözlenerek bir bildirimin çözümleyici olup olmadığı bir şekilde belirlenebilirdi. Aynı ölçüde anlaşılmaz kavramlara dayanarak yalın bir açımlama yapılamaz. İstenen, çözümleyicilik ve eşanlamlılık için bir parça nesnel bir ölçüttür. İnsana bu kavramların kusurlu olduğunu düşündüren, böyle bir ölçütün olmamasıdır.

Son yıllarda bu çeşit itirazlara doyurucu karşılıklar vermek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Burada, söz konusu itiraz-

ların yanıtlarını vermeye çalışmayacağım; yapmaya çalışacağım şey, itirazların, kavramları anlama yetimiz ile bu kavramların uygulanmalarıyla ilgili belli ölçütler getirme yeteneğimiz arasındaki ilişki konusunda genel ve hatalı bazı sayıltılara dayandığını göstermek olacak.

Başlangıç olarak, önerilen türde bir ölçüt getirip onun neden tam anlamıyla yetersiz olduğunu görelim. Bir an için şöyle bir çözümleyicilik ölçütü kabul ettiğimizi düşünün: Bir bildirim, ancak ve ancak o bildirimde bulunurken kullanılan tümcenin ilk sözcüğü 'A' ile başlarsa çözümleyici olur. Bu ölçüt, çözümleyicilik kavramına itiraz edenlerin biçimsel bakımdan arzuladığı nesnelliğe bütünüyle sahip, ama sanırım tartışmanın bütün taraflarınca kabul edileceği gibi, çok açık bir biçimde saçma. Peki, neden bütünüyle saçma. Hepimiz saçma olduğunu biliyoruz, çünkü belli bir durumda bir bildirimde bulunmak için kullanılan bir tümcenin ilk sözcüğünün ilk harfinin, o bildirimin çözümleyici olmasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Yine de daha fazla gerekçe gösterilmesinde ısrar edilecek olsaydı, 'A' harfiyle başlamayan sınırsız sayıda çözümleyici bildirim ile 'A' harfiyle başlayan sınırsız sayıda çözümleyici olmayan bildirim örneği verebilirdik. Hatta bu ölçütün, farklı tümcelerle (örneğin farklı dillerde) sözcelendiğinde, aynı bildirimin birinde çözümleyici olduğu ötekinde ise çözümleyici olmadığı gibi saçma bir sonuca götüreceğine dikkat çekebilirdik. Kısaca, bu ölçüt, çözümleyicilik için buraya kadar önerilen bütün kaplamsal ölçütler gibi, yeterli olmayacaktır. Ne var ki bu durumda da, ölçütün yetersiz olduğunu bildiğimize, onun yetersiz olduğu savımıza türlü gerekçeler gösterebildiğimize göre, doğal olarak, bu bilginin nereden geldiği sorusu ortaya çıkıyor. Her şey bir yana, peki aslında, gösterdiğimiz gerekçelerin sorunla ilgili olduğunu nereden biliyoruz? Yanıt olarak şöyle bir öneride bulunup geliştirmek istiyorum: Bu şeyleri kesin olarak biliyoruz, çünkü 'çözümleyici'nin ne anlama geldiğini biliyoruz; ayrıca 'çözümleyici'nin ne anlama geldiğini bilmeseydik, bu şeyleri bilemezdik. Bir bildirimi çözümleyici ya da çözümleyici değil diye ıralama kararımızı nelerin etkilediğini, bunlar arasında da harflerin bulunmadığını biliyoruz. Fakat bu bilgi, kesin olarak, bir sözcüğün ne anlama geldiğini bilmeyi gerektirir. Aslında bir sözcüğün ne anlama geldiğini bilmek demek de bu bilgiye sahip olmak demektir. Önerilen türde ölçütler bulamayışımız, çözümle-

yicilik kavramını anlamadığımızı göstermez, aslında çözümleyiciliği anladığımızı gösterir. Kavramı anlamamış olsaydık soruşturmaya başlayamazdık bile. Kavramı anlamamız sayesinde önerilen ölçütlerin yeterliliği konusunda bir karar verebildik.

Bir çözümleyicilik ölçütü, belli sonuçlara götürebilme gücüyle değerlendirilmelidir. Örneğin, 'Oğlum şu anda elma yiyor' bildiriminin çözümleyici olmadığı, buna karşılık 'Dikdörtgenler dört kenarlıdır' bildirimimin çözümleyici olduğu sonucuna götürebilmelidir. Bu terimlerin yabancısı olmayan biri, bu örnek listesini sonsuza dek uzatabilir. Bunu yapabilmesi ise 'çözümleyici'yi bir şekilde anlaması demektir. Aslında, 'çözümleyici'yi açıklamak amacıyla yapılan bir biçimsel ölçütler araştırması, önceden bunu yapabilmeyi gerektirir. Bu 'Dikdörtgenler dört kenarlıdır' ile 'Oğlum şu anda elma yiyor' örneklerini, ikisini de şimdiye dek bir çözümleyici ya da bireştirici bildirimler listesinde hiç görmediğim için seçtim. Onları, çözümleyicilik kavramıyla ilgili olarak önerilen ölçütlerin yeterlilik koşullarına ilişkin bilgimizin *yansıtıcı* bir bilgi olduğunu örneklerle açıklamak için seçtim. 'Çözümleyici' kapalı bir bildirimler kümesini göstermez; bir listenin kısaltması değildir; ancak, genel terimlerin bir ırasıymış gibi, yansıtılma olanağına sahiptir. Onun yeni durumlara nasıl uygulanacağını biliriz.[1]

Demek, önerilen bir ölçütü, yalnızca, hepsi de aynı şekilde 'çözümleyici' genel teriminin önceden bir biçimde anlaşılmasını gerektiren çok bilinen belli örnekleri (söz gelişi, 'Hiçbir bekâr evli değildir') sınıflandırabilme gücüyle değil, yansıtma gücünün 'çözümleyici' ile aynı olup olmadığını denetleyerek sınayabiliriz.

Öyleyse eşanlamlılık ile çözümleyicilik kavramları konusundaki eleştirilerin bazılarının çelişkili bir yönü var: Bu eleştirilerin, ancak eşanlamlılık ile çözümleyicilik kavramlarının yeterli derecede anlaşıldıkları önceden kabul edilirse, yazarların düşündükleri gibi bir hükmü olabilir. Bunu biraz daha açayım. Quine, çözümleyicilik kavramını eleştirirken, "'Yeşil her şey yer kaplar' bildiriminin çözümleyici olup olmadığını bilmiyorum" diyor.[2] Seçilen örneğin bu olması çok şeyi gösteriyor. "'Okülist göz doktorudur'

1 Bu yansıtma niteliğinin önemi konusunda daha fazlası için bkz., P. Grice ve P.F. Strawson, "In Defense of a Dogma", *Philosophical Review*, Nisan 1965.

2 W. Quine, a.g.e., s. 32.

bildiriminin çözümleyici olup olmadığını bilmiyorum" diye bir şey söylemiyor, "'Şimdi yağmur yağıyor' bildiriminin çözümleyici olup olmadığını bilmiyorum" da demiyor. Yani seçtiği örnek sınır bir durumdur. Sınır bir durumdur, çünkü örneğin kimileri böyle şeylerin, yani yeşil olabilen şeylerin, duyu verileri olarak varolduğunu ileri sürüyor, fakat duyu verilerinin uzamsal olarak yer kapladıklarını kabul etmiyorlar. Örnek tam sınırda bir durum olduğu için böyle bir sonuca götürüyor. Onu çözümleyici olarak sınıflandırırken de, çözümleyici değil diye sınıflandırırken de kendimizden tam olarak emin değiliz.[1] Fakat durumu belirsiz bir durum olarak almamız, uygun bir çözümleyicilik kavramına sahip olmadığımızı değil, aslında tam tersini gösterir. Bir kere kavramı anlamamış olsaydık, kavramın sınır durumlarını sınır durumlar olarak kavramazdık. Bir kişinin, *yeşil* kavramını Chartreuse likörü* için kullanma konusunda kuşkuları olması kadar, bu kişinin aynı kavramı taze çimen için kullanma, ya da yeni yağmış kar için kullanmama konusunda hiçbir kuşkusu olmaması da, kişinin bu kavrama hakimiyetinin bir ölçütüdür. Yeşil her şeyin yer kapladığı bildiriminin çözümleyici olup olmadığından ben de emin değilim. Bu da benim çözümleyicilik kavramını az çok anladığıma (tam bir tanıklık olmasa da) tanıklık ediyor.

Eşanlamlılığı irdeleyen başka bir yazar[2], bir zamanlar, hiçbir iki sözcüğün tam olarak eşanlamlı olamayacağı sonucuyla biten bir çözümleme getirmişti.[3] Örneğin, 'göz doktoru olmayan bir okü-

---

* Fransa'da Grande-Charteuse manastırında yaşayan keşişlerce çeşitli bitkiler alkole yatırılarak imal edilen ünlü bir Fransız likörü. Sarımtırak açık yeşil bir rengi vardır. (ç.n.)

1 Grice ile Strawson'ın belirttiği gibi (a.g.e., s. 32), sorun, bunun *doğru* olmayabileceği değil, daha çok söz konusu bildirimi nasıl almamız gerektiğinin açık olmamasıdır.

2 N. Goodman, "On likeness of Meaning", *Analysis*, Ekim 1949. Gözden geçirilmiş biçimi L. Linsky (yay.) *Semantics and the Philosophy of Language*'te (Urbana, 1952) yayımlandı.

3 Hem Quine hem Goodman sözünü ettiğim çok bilinen iki makaleyi izleyen çalışmalarında görüşlerinde birtakım değişiklikler yaptılar gibi geliyor bana; bugün bu makalelerde açıkladıkları görüşlerin tamamını aynen savunmaları da olası değil. Ancak, beni burada ilgilendiren, birer filozof olarak onların düşüncelerindeki gelişme değil, felsefede, bu iki çalışmada ünlü ve güçlü örnekleri bulunan bir çözümleme örneği.

list' anlatımının bir okülist betimlemesi değil, bir göz doktoru betimlemesi olarak nitelenebileceğini, bunun da, 'göz doktoru'nun "ikincil kaplamı"nda 'okülist'inkinde olmayan bir şey bulunduğunu gösterdiğini savunur.[1] Her sözcük çifti için aynı şeyler söylenebildiği için, farklı hiçbir iki sözcüğün asla "tamamen aynı anlamda" olamayacağını ileri sürer.[2] Fakat bu noktada böyle bir uslamlamayla tam olarak neyin kanıtlandığına bir bakalım. Bu uslamlamanın, ikincil kaplamlarla ilgili bu tür olguların, iki terimin eşanlamlı olup olmadığı konusuyla hiçbir ilgisi olmadığını gösterdiği çok açık değil mi? Bir eşanlamlılık ölçütü aramanın başlangıç noktası, 'okülist'in göz doktoru anlamına gelmesi gibi olgulardır (öyle de olmalıdır). Eşanlamlılık gibi bir kavram için önerilen kaplamsal bir ölçütün, doğru sonuçlar verdiğinden emin olmak için gözden geçirilmesi gerekir öncelikle; yoksa ölçütün seçimi rasgele ve doğrulanmamış olur. Önerilen ölçüt doğru sonuçlar vermediği gibi, öyle olabilmesi için ortada herhangi bir *a priori* gerekçe de yoktur.

'Okülist'in göz doktoru anlamına geldiği savının, filozofların eşanlamlılık için önerebileceği ölçütleri karşılaması gerekmez; tersine eşanlamlılık için önerilen bir ölçütün 'okülist'in 'göz doktoru' ile eşanlamlı olduğu gibi bir olguyla tutarlı olması gerekir. *Tamlık* kavramıyla oynamanın da herhangi bir yardımı olamaz; çünkü, Wittgenstein'ın belirttiği gibi[3], tamlık bir amaçla ilgilidir; eşanlamlı sözcükler için gözettiğimiz amaçlara göre de 'okülist' 'göz

---

Ne yazık ki, yapılan kimi değişiklikler ileri bir adım gibi görünmüyor. Quine "uyaran-çözümleyiciliği" ile ilgili olarak şöyle bir tanım getiriyor: "Bir tümceye, özne (belli sınırlar içindeki) her uyarandan sonra uyaranı onaylar ya da hiçbir uyaranı onaylamazsa, o özne açısından uyaran-çözümleyici diyorum" (*Word and Object*, Cambridge 1960, s. 55). Bu durumda, her halde çoğumuz için hiçbir uyaran-çözümleyici tümce söz konusu olmayacaktır. Çünkü, söz gelişi uyaran, başımıza dayanmış bir silah ve "Sakın 'Hiçbir bekâr evli değildir'i onaylama, yoksa beynini dağıtırım" buyruğu ise, tümceyi onaylamak kahraman olup olmamaya bağlıdır. Anlamla ilgili bilgiler, sözcelemleri onaylama ya da onaylamaktan kaçınma gerekçelerinden yalnızca biridir. Bu nedenle, sözcelemlerin kendilerinden yola çıkarak sözcelemleri onaylama eğilimi, anlambilimsel kavramları tanımlamak için herhangi bir temel sağlayamaz.

1 Seçilen sözcük çiftleri benim kendi örneklerim, ama yazarın uslamlamalarını yansıtıyor.

2 Linsky (yay.), a.g.e., s. 74.

3 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations* (New York, 1953), 88. paragraf.

doktoru' ile tam olarak eşanlamlıdır. Çünkü, söz gelişi, 'göz doktoru'nun anlamını bilip de 'okülist'inkini bilmeyen çocuğum bana 'Okülist ne anlama geliyor?' diye sorsa, ona "'Okülist' göz doktoru anlamına gelir" diye karşılık veririm. Bunu söylediğimde onun bilmek istediği şeyi tam olarak söylemiş olmaz mıyım yani?

Sanırım, aslında, çözümleyicilik ve eşanlamlılık kavramları çok yararlı felsefe aletleri değil. Çok sayıda sınır durum, çok az sayıda açık seçik örnek var. Çözümleyiciliği alacak olursak, kaplamına giren çok çeşitli önermeler var, ayrıca terimi felsefi çözümleme için çok kör bir alet haline getirecek kadar çok sayıda yanıtsız soru var (söz gelişi, aritmetik bildirimler, gerçekten "çözümleyici" denmelerine yetecek kadar çözümleyicilik kalıbına uyuyorlar mı?). Fakat, öte yandan da, kör bir alet olduğunun görülmesinin, bunun sonucunda da işe yararlığı konusunda duyulan kuşkuların arkasında sayıltı olarak, çözümleyici önerme ile çözümleyici-olmayan önerme kavramları ve ayırımı bulunuyor.

Sözün kısası, kullanılagelen ve üzerinde (yansıtıcı türde) genel bir anlaşma olan bir kavramı alıp, bu kavramın, uygulanabilirliği ile ilgili belli hiçbir ölçüt olmadığı için bir bakıma kusurlu olduğunu söyleyen uslamlama, bir başına, kavramın anlaşılmadığını ya da geçersiz olduğunu asla göstermez. Uslamlamanın en çok gösterebildiği, önerilen türden ölçüler aramanın yerinde olmadığıdır.

Bu karşı çıkışların arkasında yatar görünen gizli düşünce, kaplamsal olmayan açıklamaların hiçbir şekilde açıklama olmadıkları, kaplamsal bakımdan açıklanamayan kavramların kusurlu olduğudur. Benim düşünceme göre, söz konusu uslamlama kendi kendini ortadan kaldırıyor. Belli bir kaplamsal ölçütün başarısız olduğunu, onu başarılı ya da başarısız kılan şeyin ne olduğuyla ilgili bir kavrayışınız olmadan bilemezsiniz. Buna karşılık, böyle bir kavrayışa sahip olmak da çoğu zaman kavramı anlamak demektir.

Elbette, kendisiyle ilgili yansıtıcı bir anlaşmanın bulunduğu bir kavramın kullanımının hatalı olduğunu göstermenin hiçbir biçimde olanaklı olmadığını söylemiyorum. Örneğin bir kabile, kimin büyücü olduğu kimin olmadığı konusunda anlaşıyor olabilir; ama yine de konuşmalarının değişik bakımlardan bulanık ve deneydışı olduğu gösterilebilir. Peki nasıl? Örneğin, 'büyücü' ile anlatmak istedikleri bulunup; ardından bir kişinin, söz gelişi bazı insanlar tarafından büyücü olmakla suçlanan yaşlı bir kadının büyü-

cü olduğunu belirlemek için kullandıkları ölçütlerin, o kişinin gerçekten büyücü, yani 'büyücü'nün anlamında kapsanan doğaüstü güçlere sahip olduğunu hiçbir zaman kanıtlayamadığı gösterilebilir.

Aynı şekilde, zaman zaman biri çıkıp, başka birine, çözümleyici olduğunu düşündüğü önermenin gerçekte çözümleyici olmadığını ya da eşanlamlı olduğunu düşündüğü iki anlatımın aslında öyle olmadığını açıklar. Fakat, yine bu işin nasıl yapıldığını düşünelim. Örneğin, felsefeye yeni başlayan bir öğrenci "'*X* iyidir', '*X* hoşuma gitti' anlamına gelir" dediğinde, ona yanıldığını göstermek için, insanın hoşlandığı ama iyi olduğunu söyleyemeyeceği örnekler verilir, ya da bu sözlerin belli biçimlerde, söz gelişi 'Hoşuma gitti, ama gerçekten iyi mi?' örneğinde, "'*X* iyidir', tastamam '*X* hoşuma gitti' anlamına geldi" denemeyecek bir anlam taşıdığı gösterilir. Bu tür tartışmaların ussal dayanakları bundan sonraki bölümde gözden geçirilecektir.

Anadili burada kullanılan dil olan biri olarak, 'okülist'in 'göz doktoru' ile eşanlamlı olduğunu, 'bakla'nın (en az) iki anlam taşıdığını, 'kedi'nin bir ad olduğunu, 'oksijen'in anlamca bulanık olmadığını, 'Shakespeare iyi bir şair olmaktan çok iyi bir oyun yazarıdır'ın anlamlı, 'Yırtmık kıtılıklar yömdü'nün anlamsız, 'Kedi paspasın üzerinde'nin bir tümce olduğunu bilirim. Ancak, eşanlamlılık, anlam bulanıklığı, ad olmaklık, anlamlılık ya da tümce olmaklık için hiçbir işler ölçütüm yok. Ayrıca, bu kavramlardan herhangi biri için ölçüt olabilecek şey de bilgilerimle (bilgilerimizle) tutarlı olmalı, değilse yetersiz denilerek bırakılmalıdır. Bunun için, bu çalışmanın hareket noktası, kişilerin dille ilgili bu tür olguları, böyle bilgiler için istenen türde ölçütler verebilme yeteneğinden bağımsız olarak bildiğidir.

Şöyle ya da böyle bir ölçüte başvurmak demek, o ölçütün yeterli olduğunu, bu yeterliliğin de ancak söz konusu ölçüt böyle örnekler karşısında sınanarak saptanabileceğini peşin peşin kabul etmek demektir. Sorun, dilsel ıralamalarla ileri sürelen savların doğruluğunun, istenen türde ölçütlerin olmaması durumunda gösterilememesi değildir; tersine, önerilen ölçütün doğruluğunun, daha önce dilsel ıralamalarla dile getirilen bilgiler olmadan gösterilememesidir.

Elbette, bütün bunları, ölçüt arama işini küçümsediğim için

söylemiyorum. Gerçekten, bana göre de kavramlarımız için ölçütler arama girişimleri, (en doğru yorumuyla) aslında kavramlarımızı açıklama girişimleridir. Felsefenin temel görevlerinden birinin bu olduğuna inanıyorum. Benim burada söylemek istediğim, üstün tuttuğumuz bazı açıklama modelleri kimi kavramlarımızı açıklayamıyorsa, gitmesi gerekenin kavramlar değil, modeller olduğudur.

1.3 *Dilsel Iralamaların "Doğrulanması"*

Buraya kadar söylediklerim, öncelikle yanıtlanması gereken bir soruyu akıllara getiriyor: Dil hakkında bildiğim savında olduğum şeyleri nasıl biliyorum? Belli türde ölçütlere başvurarak sezgilerimi desteklemeye ihtiyacım olmadığı kabul edilse bile, geçerli oldukları gösterilecekse, bir şeylerle desteklenmeleri gerekmez mi? Şöyle şöyle bir söz dizisinin bir tümce olduğu, 'okülist'in göz doktoru anlamına geldiği, ya da kadınların dişi olduğu savının çözümleyici olarak doğru olduğu iddiaları için ne tür açıklamalar getirebilir, ne tür gerekçeler ileri sürebilirim? Kısacası, böyle savlar nasıl doğrulanabilir? Bu sorular, daha altta yatan şu sorunun dışavurumu olarak alınırsa, özel bir önem kazanır: "Bütün böyle bilgilerin, gerçekten doğruysalar, insanın dilsel davranışıyla ilgili deneysel bir araştırmaya dayanması gerekmez mi?" Bilgilerin hakkında olduğu dili konuşanların sözel davranışıyla ilgili iyice ayrıntılı istatistiksel bir inceleme yapılıp, bu insanların sözcükleri nasıl kullandıkları ortaya çıkarılmadan o bilgiler nasıl bilinebilir? Bu inceleme yapılana kadar, bütün o söylenenler önseziye dayanan düşüncelerden başka bir şey olmaz mı?

Bu itirazlara yanıt verme yolunda bir ilk adım olarak şöyle bir düşünce ortaya atıp onu geliştirmek istiyorum: Bir dili konuşmak demek, kurala dayalı (son derece karmaşık) bir davranış girişiminde bulunmak demektir. Bir dili öğrenip ona hakim olmak demekse, (*inter alia**) bu kuralları bilmek ve onlara hakim olmak demektir. Bu, felsefe ile dilbilimde bilinen bir şeydir ama sonuçları her zaman tam olarak anlaşılmamıştır. Burada konuştuklarımız dikkate alınırsa, bu sonuçlar söyle sıralanabilir: Anadilini konuşan biri olarak yukarıda örnekleri verilen dilsel ıralamalarda bulunduğum-

* Başka şeylerin yanında. (ç.n.)

da, bir grubun davranışı hakkında bilgi vermiyor, kurala dayalı bir beceriyle ilgili ustalığımın görünümlerini betimliyorum. Sonra (bu da önemli), ıralanan öğelerin ait olduğu dilde ileri sürülen dilsel ıralamaların kendileri de kurallara uygun sözcelemler olduğuna göre, böyle ıralamalar da söz konusu ustalığın birer belirtisidir.[1]

Dilsel öğeler üzerinde yoğunlaşarak, tek tek sözcelemleri söz konusu etmeyen, dilsel öğelerin kurallar tarafından yönetildiği olgusundan türeyen genel nitelikli dilsel ıralamalarda bulunabilirim. Dilsel ıralamalarımda dışavuran dilsel sezgilerimin "doğruluğunu gösteren" şey, hakkında dilsel ıralamalarda bulunduğum öğelerin ait olduğu dilin belli bir lehçesinin benim ana dilim olmasından, dolayısıyla da o lehçenin kurallarına hakim olmamdan başka bir şey değildir. Söz konusu lehçenin kurallarına olan hakimiyetime gelince, bunu o lehçenin öğeleriyle ilgili dilsel ıralamalarım betimleyip açığa vurmaktadır. 'Nasıl biliyorsun?' (söz gelişi, 'Kadınlar dişidir'in çözümleyici olduğunu nasıl biliyorsun?) sorusuna verebileceğim tek karşılık, başka bir dilsel ıralamada (söz gelişi, 'kadın' "yetişkin insan dişisi" anlamına gelir) bulunmak; ya da bütün dilsel ıralamalardan sonra da hâlâ ısrarla 'Nasıl biliyorsun?' diye soruluyorsa, "Bu dili biliyorum" demek.

Benimle aynı lehçeyi konuştuklarını varsaydığım başka insanların farklı kurallar içselleştirmiş olması, bunun sonucu olarak da dilsel ıralamalarımın onlarınkiyle örtüşmemesi olanaklıdır (eşitler, çelişmez). Fakat, kendi konuşmamla ilgili, yukarıda örnekleri verilen türden dilsel ıralamalarımın, yetersiz deneysel verilerden çıkan yanlış sayımsal genellemeler olması olanaklı değildir; çünkü bunlar sayımsal olmadığı gibi başka tür deneysel genellemeler de değildir. Kendi kişisel dilimin belli bir lehçe grubuyla örtüşmesi gerçekten de deneysel bir varsayımdır (onunla ilgili olarak elimde bir yaşam boyu elde edilmiş bir "tanıklık" var), ancak benim kişisel dilimde 'ökülist'in göz doktoru anlamına geldiği gerçeğini, başkalarının davranışlarına ilişkin tanıklık çürütemez (bununla birlikte, benim kurallarımın diğerlerininkiyle örtüşmediğini saptarsam, onlara uydurmak için kurallarımı değiştiririm). Kısacası, gözden geçirmekte olduğumuz dilsel ıralamalarda gizli olmalarından dola-

---

Elbette, bu betimlemenin geçerli olmadığı, 'Ortalama bir Amerikalı günde 2432 sözcük kullanır' gibi başka dilsel ıralamalar da vardır. Bu, bir grubun sözel davranışıyla ilgili deneysel bir genellemedir. Benim burada üzerinde durduğum, bu tür dilsel ıralamalar değil.

yı böyle olguları, alışılmış belli deneysel doğrulama kalıplarına baş vurmadan bilebilmemin ve dile getirebilmemin olanaklılığı şöyle açıklanabilir. Bir dili bilmem, o dilin öğelerini düzenli ve düzgün kullanışımın dayanağı olan bir kurallar dizgesine hakim olmamı gerektirir. O dilin öğelerini kullanışıma bakarak, dilsel ıralamalarda gizli olguların bilgisine erişebilirim. Bu ıralamalar, öğelerin geçtiği geniş, hattâ sayımsal açıdan ilginç örneklere dayanmasa bile, söz konusu öğelerin şu ya da bu kullanım örneğini aşan bir genelliğe sahiptir; çünkü kurallar genelliğin güvencesidir.

Bir benzeşim: Biliyorum ki, beysbolde, vurucu topa kurala uygun bir biçimde vurduktan sonra, söz gelişi üçüncü minder ya da sol alan tribünü yönünde değil, ilk minder yönünde koşar. Peki, bu ne tür bir bilgi? Dayandığı şey ne? Nasıl olanaklı? Dikkat edilirse, mindere koşma davranışının şu ya da bu örneğiyle sınırlı olmayan genel bir savdır bu. Şimdiye dek hiç mindere koşma çalışması yapmadım, hattâ seyretmedim bile. Bu konuda bir kitaba da asla bakmış değilim. Dahası, biliyorum ki elimdeki kitap, bir kural kitabı olsa bile, buna aykırı bir şey söyleseydi, ya yanlış bir şey söylüyor, ya farklı bir oyunu betimliyor, ya da buna benzer başka bir şey yapıyor olurdu. Bilgim, *inter alia* bir kurallar dizisinin içselleştirilmesiyle oluşan, beysbol oyunun nasıl oynanacağı bilgisine dayanıyor. Dilsel ıralamalara ilişkin bilgimin de bu çeşit bir bilgi olduğunu söyleyebilirim.

Bu söylediklerim doğruysa, o zaman, filozofların "... olsa, ne söylerdik?" sorusuna verdikleri yanıt, gelecekteki sözel bir davranışla ilgili bir öndeyi değil, bir kurallar dizgesine bağlı koşullu bir niyet bildirimidir. Burada yanıtı vermeyi sağlayan şey, kurallara olan hakimiyettir (elbette, hem kuralların hem sorunun bir yanıt vermeyi, hiçbir zaman tam olarak yerine gelmeyecek olan koşulları söyletmeyi sağlayacak ölçüde belirgin olması şartıyla).

Dolayısıyla, dilsel ıralamaların güvenilir olduğu söylenemez; konuşan kişilerin dilsel sezgilerinin güvenilmez olduğu gün gibi ortadadır. Bir kişinin becerilerini ıralamak her zaman kolaydır, ama böyle durumlarda becerinin ıralamayı yapmayı içermesi sorunları kolaylaştırmaz.[1] Bir de, kişinin herhangi bir biçimde dile getirmeden önce o dile getirişten bağımsız olarak sahip olduğu

---

Biraz farklı bir bağlamda benzer bir noktaya Noam Chomsky de dikkat çekmiştir (*Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, 1965, s. 21-24).

bilgiyi doğru olarak dile getirme; yani *nasıl olduğu bilgisini*, *ne olduğu bilgisine* çevirme güçlüğü vardır. 'Neden olmak'ın, 'yöneliminde olmak'ın, 'anlatmak istemek'in ne anlama geldiğini hepimiz büyük ölçüde biliriz; ama bunların ne anlama geldiğini birine tam olarak *bildirmek* kolay değildir. Yaptığımız hatalar ile bu çalışma boyunca dilsel ıralamalarda bulunurken yapacağım hatalar, yeterli sayıda örneği dikkate almamak ya da dikkate alınan örnekleri yanlış betimlemek gibi şeylerden kaynaklanacaktır. Bir de dikkatsizlik, duyarsızlık ve aptallık gibi şeyler var kuşkusuz. Fakat bu yanlışlar, yinelemek gerekirse, grupların sözel davranışlarıyla ilgili yetersiz deneysel verilerden yola çıkılarak yapılan çok aceleci genellemelerden doğmayacaktır; çünkü ne böyle genellemeler ne de böyle veriler olacaktır.

(a) Konuşma, (b) ıralayıcı konuşma ve (c) açıklayıcı konuşma arasında –(a) 'O bir elmadır', (b) "'Elma' bir addır" ile (c) "İngilizcede bir sesliyle başlayan bir adın önüne gelen belgisiz tanımlıkla ilgili kural, '**an apple**' sözünde olduğu gibi bir 'n' sesinin eklenmesini ister" arasında– bir ayırım yapmamız gerekir. (b) ile (c), sırasıyla, dilsel ıralamalar ve açıklamalardır. (b) türüne giren kimi bildirimlerin bilgisini olanaklı kılan, açıkçası, bu bilginin olanağını açıklayan şeyin, (a) türü bildirimlerde bulunabilme yeteneği olduğunu belirtmiştim. (c) türü açıklamalarla açıklanan şey, (b) türü bildirimlerde gizli (a) türü verilerdir. (b) bildirimleri konusundaki felsefi tartışmalar beni onların bilgisel durumlarıyla ilgili bu irdelemeye zorladı. Fakat (c) bildirimleri böyle tartışmalara yol açmış değildir; ben de onlarla ilgili olarak, sağın bilimlerde olsun başka alanlarda olsun her açıklamanın bağlı olduğu (pek de belirgin bir biçimde dile getirilmeyen ve anlatılması zor) o bilinen kısıtlamalara bağlı oldukları dışında bir şey söylemeyeceğim. Bir işe yarayacaklarsa, her açıklama gibi bu tür açıklamalar da olgunun nedenini ortaya koyabilmeli, başka olgulara aykırı düşmemeli ve yalınlık, genellik, sınanabilirlik gibi açıkça tanımlanmamış öteki niteliklere sahip olmalıdır.

Bu nedenle, içinde bulunduğumuz son derece incelikli yöntemler çağında, bu kitapta izlenen yol, saflık ölçüsünde basit görünse gerek. Bir dili anadili olarak konuşan biriyim. Bu dilin öğelerini kullanışım konusunda bazı ıralamalarda ve açıklamalarda bulunmak istiyorum. Varsayımım şu: Dilsel öğeleri kullanışımın al-

tında belli kurallar yatıyor. Öyleyse, dilsel ıralamalarda bulunup, arkasından, bu ıralamaların ardındaki olguları, altta yatan bu kuralları belli bir biçime sokarak açıklamam gerekecek.

Bu yöntemin kendisine dayanak yaptığı şey, altını çizmiş olduğum gibi, anadilini konuşan kişinin sezgileridir. Fakat, dil felsefesi konusunda bugüne dek bütün okuduklarım da, hattâ en davranışçı ve en deneyci yazarların ürünleri olanlar bile, benzer biçimde konuşan kişinin sezgilerine dayanır. Gerçekten de, bunun başka yolunu bulmak zordur. Çünkü 'Bekâr'ın "evlenmemiş kişi" anlamına geldiği biçimindeki sezgimin doğruluğunu göstermem yolunda bana iletilen ciddi bir talep, belli bir yerde geçen 'bekâr'ın, başka bir yerde geçen 'bekâr' ile aynı anlama geldiği biçimindeki sezgimin doğruluğunu göstermem talebini de içerir. Bu sezgilerin doğruluğu gerçekten de gösterilebilir, ama ancak başka sezgilerin yardımına başvurularak.

1.4 *Neden Söz Edimlerini İncelemek Gerek?*

Yukarıda, bir dili konuşmanın kurala dayalı bir davranış girişiminde bulunmak demek olduğunu varsaydığımı söyledim. Bu varsayımı kanıtlamaya kalkışmak yerine, örneği verilen dilsel ıralamalarla dile getirilen bilgilerin olanaklı olduğunu açıklamaya çalıştım. Kitap, bir anlamda, bu varsayımı inceleme, onun kimi sonuçlarını ortaya koyma, böylece de onu sınama girişimi olarak alınabilir. Bu işte bir döngü yok, çünkü dilin kurala dayalı, yönelimli bir davranış olduğu varsayımını dilsel ıralamaların kanıtı olarak değil, dilsel ıralamaların olanaklılığını açıklamak için kullanıyorum. Bu varsayımın daha sonra alacağı biçim şu olacak: Bir dili konuşmak demek, söz edimlerinde bulunmak, yani bildirimde bulunmak, emir vermek, soru sormak, söz vermek vb. ile göndermede bulunmak ve yüklemek gibi biraz daha soyut edimlerde bulunmak demektir; bu edimleri olanaklı kılan, çoğunlukla, dilsel öğeleri yöneten kurallardır; bu edimler de bu kurallara göre yerine getirilir.

Söz edimleri üzerinde yoğunlaşma gereğinin nedeni basitçe şu: Her dilsel iletişim dil edimleriyle olur. Dilsel iletişim birimi, genellikle sanıldığı gibi, simge, sözcük ya da tümce, hatta simge, sözcük ya da tümce örneği değil, söz ediminde bulunulurken simge, sözcük ya da tümce üretme ya da kağıda dökme edimidir. Örneği

bir ileti olarak almak demek, onu ağızdan çıkmış ya da kağıda dökülmüş bir örnek olarak almak demektir. Daha doğru bir deyişle, belli koşullar altında bir tümce örneğinin ağızdan çıkması ya da kağıda dökülmesi, bir söz edimidir; (daha sonra belli türleri açıklanacak olan) söz edimleri ise dilsel iletişimin temel ya da en küçük birimidir. Bunu görmek için, kendinize şu soruyu sorun: Bir şeyi bir dilsel iletişim örneği olarak görmek ile öyle görmemek arasındaki fark nedir? En önemli farklardan biri şudur: Bir sesi ya da bir kağıt parçası üzerindeki çizgileri bir iletişim örneği, bir ileti olarak aldığımda, önceden kabul etmem gereken şeylerden biri, o ses ya da çizgilerin az çok bana benzeyen bir varlık ya da varlıklar tarafından, belli yönelimlerle üretilmiş olduğudur. Sesi ya da çizgileri ağaçların arasında esen bir rüzgar ya da kağıt üzerinde bir leke gibi doğal bir görüngü olarak görürsem, söz konusu ses ya da çizgiler söylenen ya da yazılan bir sözcükten ayırt edilemez olsa bile, onları dilsel iletişim sınıfına sokmam. Dahası, önceden, o ses ya da çizgilerin yönelimli bir davranışın sonucu olarak çıkarıldığını ya da çizildiğini kabul etmekle kalmayıp bu yönelimlerin bütünüyle söz edimlerine özgü yönelimler olduğunu da kabul etmem gerekir. Örneğin, mobilyaları belli bir biçimlerde yerleştirerek bir şeyler iletmek olanaklı olabilir. Birinin mobilyaları öyle yerleştirmesinin arkasındaki düşünce, eğer onu "anlayan" biri varsa, söz gelişi bulunduğum odadaki mobilyaların yerleştirilme biçimimin arkasındaki düşünceden oldukça farklı olabilir. Ancak her ikisinde de yerleştirme biçimini yönelimli bir davranışın sonucu diye görmemiz gerekir. Benim söz edimleri dediğim davranışların ardındaki yönelimler, ancak belli türden yönelimler olabilir (Bu yönelimler 2. bölümde ele alınacaktır).

Bu yaklaşıma, böyle bir soruşturma yalnızca bir dil kuramı ile bir eylem kuramının kesişme noktasını ele alıyor diye karşı çıkılabilir. Bu itiraza yanıtım şu olurdu: Benim dil kavrayışım eğer doğruysa, bir dil kuramı, konuşmak kurala dayalı bir davranış olduğu için bir eylem kuramının parçasıdır. Evet, kurala dayalılık söz konusu olduğu için dil kuramının ayrı bir soruşturma isteyen biçimsel yönleri vardır. Fakat, bu biçimsel yönlerin söz edimleri içindeki rollerini incelemeden yalnızca bu biçimsel yönleri incelemek, nakit para ile kredinin ticari işlemlerdeki rolünü incelemeden, ticari hayatta geçerli nakit ve kredi sistemlerini incelemeye benzerdi.

Söz edimleri soruşturmasını bir yana bırakan bir dil soruşturmasında çok şey söylenebilir, fakat böyle saf biçimsel bir kuram mutlaka eksik olur. Bu, beysbolü bir oyun olarak değil de, sırf bir biçimsel kurallar dizgesi olarak ele almak gibi olurdu.

Sorunu ele alış biçimim, Saussurecü terimlerle, basitçe, bir "*langue*" (dil) soruşturmasından çok bir "*parole*" (söz) soruşturması olarak görülebilir. Ancak ben, söz edimleriyle ilgili, gereken niteliklere sahip bir soruşturmanın bir *langue* soruşturması olduğunu savunuyorum. Bunun böyle oluğunu gösteren, iletişimin mutlaka söz edimleriyle olduğu savının ötesinde önemli bir gerekçe var. Anlatılmak istenebilecek her şeyin dile getirilebileceği ilkesini, dile ilişkin çözümleyici bir doğru diye alıyorum. Belli bir dil, benim o dilde anlatmak istediğim şeyi anlatabilecek kadar zengin bir sözdizimine ya da bir sözvarlığına sahip olmayabilir; fakat ilkece, bu yoksul dilin zenginleştirilmesini ya da anlatmak istediğim şeyin daha zengin bir dilde dile getirmesini engelleyen hiçbir şey yoktur.

O halde, biri tümcelerin anlamlarıyla, öteki söz edimlerinin yerine getirilişiyle ilgili birbirine indirgenemeyen iki ayrı anlam soruşturması yoktur. Çünkü, nasıl bir tümcenin anlamıyla ilgili görüşümüzün içinde, o tümceyi o anlamda belli bir bağlamda düz olarak sözcelemenin belirli bir söz ediminde bulunmak demek olduğu düşüncesi varsa, bir söz ediminin yerine getirilişiyle ilgili görüşümüzün içinde de, belli bir bağlamda sözcelenmesi, taşıdığı anlamdan (ya da anlamlarından) dolayı o söz ediminde bulunmak demek olan bir tümcenin (ya da tümcelerin) olmasının olanaklı olduğu düşüncesi vardır.

Söz edimleri ya da bir tümce sözcelenirken yerine getirilen edimler genelde tümcenin anlamının bir işlevidir. Bir tümcenin anlamı, o tümcenin belirli bir sözcelenişi sırasında yerine getirilen söz edimini her durumda aynı biçimde belirlemez. Çünkü konuşan kişi aslında söylediğinden daha fazlasını anlatmak isteyebilir; fakat onun anlatmak istediğini dolaysızca dile getirmesi ilkece her zaman olanaklıdır. O halde, konuşanın dolaysızca konuştuğunun, bağlamın da uygun olduğunun kabul edilmesi koşuluyla, bir kişinin yerine getirdiği ya da yerine getirebileceği her söz ediminin, belirli bir tümce (ya da bir tümce kümesi) tarafından tek biçimde belirlenmesi ilkece olanaklıdır. Bu nedenledir ki, ilkece, tümcelerin anlamıyla ilgili bir soruşturma, söz edimleriyle ilgili bir soruş-

turmadan ayrı değildir. Daha doğru bir deyişle, bu ikisi aynı soruşturmadır. Her anlamlı tümce, anlamının bir sonucu olarak belirli bir söz ediminde (ya da bir dizi söz ediminde) bulunmak için kullanılabildiğine, her olanaklı söz ediminin de, ilkece, (sözcelem bağlamının uygun olması koşuluyla) bir tümce ya da bir dizi tümceyle tam olarak dile getirilmesi mümkün olduğuna göre, tümcelerin anlamıyla ilgili soruşturma ile söz edimleriyle ilgili soruşturma birbirinden bağımsız iki ayrı soruşturma değil, iki farklı bakış açısıyla yapılan tek bir soruşturmadır.

Dil felsefesi alanında yapılan çağdaş çalışmalarda, biri konuşma ortamlarında anlatımların kullanımları, öteki tümcelerin anlamları üzerinde duran en az iki çizgi ayırt etmek olanaklıdır. Bu yaklaşımların savunucuları zaman zaman birbirlerinin söylediklerine aykırı şeyler söylüyorlarmış gibi yazarlar. En azından, anlamla ilgili tarihsel olarak birbirleriyle çelişen görüşlerle ilişkilendirilmeleri, bu iki çizginin birbiriyle bağdaşmadığı görüşünü desteklemektedir. Nitekim, söz gelişi Wittgenstein'ın ikinci çizgi içinde yer alan ilk dönem çalışmalarında, anlam hakkında, birinci çizgide yer alan ikinci dönem çalışmalarında reddettiği görüşler yer alır. Fakat bu iki yaklaşımın savunucuları arasında keskin anlaşmazlıklar olmakla birlikte, kuram değil, birer yaklaşım olarak yorumlandıklarında, bu iki yaklaşımın birbirine rakip olmadıkları, tersine birbirlerini tamamladıkları anlaşılır. 'Bir tümcenin öğelerinin anlamları bütün tümcenin anlamını nasıl belirler?' sorusu, ikinci yaklaşımın tipik sorusudur.[1] 'Konuşan kişilerin birtakım anlatımlar sözcelediklerinde yerine getirdikleri söz edimleri nelerdir?' sorusu ise birinci yaklaşımın tipik sorusudur.[2] Eksiksiz bir dil felsefesi için her iki sorunun yanıtı da gereklidir; daha da önemlisi bu iki soru zorunlu olarak birbiriyle bağlantılıdır. Bağlantılıdır, çünkü olanaklı her söz edimi için, belirli bir bağlamda dolaysızca sözcelenmesi o söz ediminin yerine getirilmesi demek olan olanaklı bir ya da bir dizi tümce vardır.

1 Krş., J. Katz, *The Philosophy of Language* (New York, 1966).
2 Krş., J. L. Austin, *How to Do Things with Words* (Oxford, 1962).

1.5 *Dilegetirilebilirlik İlkesi*

'Dilegetirilebilirlik ilkesi' diye anacağım, anlatılmak istenebilecek her şeyin dile getirilebileceği ilkesi bu kitapta bundan sonra ileri sürülecek savlar açısından oldukça önemlidir. Ben de, özellikle onu yanlışlayacak yanlış anlamalar ortaya çıkabileceği için, bu ilkenin kısaca ayrıntılarına ineceğim.

Sık sık gerçekte söylediğimiz şeyden daha fazlasını anlatmak isteriz. Bana "Sinemaya gidecek misin?" diye soracak olursanız "Evet" diye karşılık verebilirim, fakat bağlamdan da anlaşılacağı gibi, böyle bir durumda anlatmak istediğim şey, "Evet, güzel bir gün" ya da "Evet, hiç muzumuz yok" değil, "Evet, sinemaya gideceğim"dir. Aynı şekilde, "Geleceğim" diyebilir ve bununla geleceğim konusunda söz verdiğimi anlatmak isteyebilirim; yani onunla, tümceyi sözcelemek ve doğrudan doğruya söylediğimi anlatmak istemek koşuluyla, "Geleceğime söz veririm" tümcesini sözcelediğimde anlatmak istediğim şeyi anlatmak isteyebilirim. Bu gibi durumlarda, anlatmak istediğim şeyi tam olarak söylemesem bile, benim için her zaman bunu yapma olanağı vardır: Karşımdaki kişinin beni anlamama olasılığı varsa, bunu yapabilirim. Fakat çoğu zaman, istesem bile, dili anlatmak istediğimi söyleyebilecek kadar iyi bilmediğim için (söz gelişi İspanyolca konuşuyorsam), ya da daha kötüsü konuştuğum dil anlatmak istediğim şeyi söylemek için gerekli sözcüklere ya da başka araçlara sahip değilse, anlatmak istediğim şeyi tam olarak söyleyemeyebilirim. Fakat, anlatmak istediğim şeyi söylemenin gerçekten olanak dışı olduğu durumlarda bile, söylemek istediğimi tam olarak söyleyebilecek bir duruma gelmem, ilkece, olanaklıdır. Konuştuğum dile ilişkin bilgimi artırabilirim; var olan dil ya da diller yeterli değilse, anlatmak istediğim şeyin söylenmesi o dilde olanaklı değilse, o dile yeni terimler ya da başka araçlar katarak hiç olmazsa o dili zenginleştirmem ilkece mümkündür. Bir dil, bize, anlatmak istediklerimizi söylemek için sınırlı sayıda sözcük ve dizimsel yapı verir; fakat belirli bir dilde ya da her dilde dilegetirilebilirlikle ilgili bir üst sınırın, yani o belirli bir dilde ya da her dilde dile getirilemez düşüncelerin olması mutlak bir doğru değil, olumsal bir durumdur.

Bu ilkeyi şöyle de dile getirebiliriz: Ortada *X* gibi anlatılmak istenen bir şey, *K* gibi konuşan biri varsa, *K*'nın *X*'i anlatmak istedi-

ği (bildirmek yöneliminde olduğu, bir sözcelemde bulunarak iletmek arzusu taşıdığı) her durumda, *X*'i tam olarak anlatan *A* gibi bir anlatım bulmak olanaklıdır. Simgesel olarak dile getirecek olursak: *(K) (X)* [*K* anlatmak istiyor $X \rightarrow \ddot{O}$ *(*$\exists A$*) (A, X*'in tam bir anlatımıdır)].[1]

İki yanlış anlamayı önlemek için bu ilkeyle ilgili olarak iki noktanın vurgulanması yerinde olur. İlki, dilegetirilebilirlik ilkesi, dinleyen kişi üzerinde yaratılmak istenen bütün etkileri, örneğin yazınsal ya da şiirsel etkiler, duygulanımlar, inançlar vb. yaratacak bir anlatım ya da anlatım biçimi bulmanın ya da uydurmanın her zaman olanaklı olduğunu söylemiyor. Konuşan kişinin anlatmak istediği şeyi, onun dinleyen kişiler üzerinde yaratmak yöneliminde olduğu belli etkilerden ayırmamız gerekir. Bu konu 2. bölümde ayrıntılı olarak işlenecektir. İkincisi, anlatılmak istenebilecek her şeyin dile getirilebileceği ilkesi, söylenebilecek herşeyin diğerleri tarafından anlaşılabileceğini ileri sürmüyor; çünkü bu, özel dilin, yani konuşan kişi dışında başka herhangi biri tarafından anlaşılması mantıksal olarak mümkün olmayan dilin var olma olanağını ortadan kaldırırdı. Böyle diller aslında mantıksal olarak olanaksız olabilir, fakat ben elinizdeki soruşturma boyunca bu sorunla ilgili bir kanı belirtmeye çalışmayacağım.

Bu ilkenin geniş sonuçları vardır. Örneğin (4. bölümde) Frege'nin anlam ve gönderme kuramının önemli yönlerini açıklamamızı sağlayacaktır. Bir başka sonucu, konuşan kişinin anlatmak istediğini tam olarak söyleyemediği durumların (dolaylılık, belirsizlik ve bulanıklık gibi temel durumların), kuramsal bakımdan dilsel iletişim için esas teşkil etmediğini göstermesidir. Fakat bu soruşturma açısından en önemlisi, bize, söz edimlerini yerine getirmenin kurallarını, belirli dilsel öğeleri sözcelemenin kurallarıyla özdeşleştirme olanağı vermesidir. Çünkü olanaklı her söz edimi için, (sözcelem bağlamı belli olmak koşuluyla) anlamı, o öğeyi düz olarak sözcelemenin kesin olarak o söz edimini gerçekleştirmek demek olduğunun belirlenmesi için yeterli olan, olanaklı dilsel bir öğe vardır. Söz verme ya da özür dileme söz edimlerini

---

Bu biçimselleştirme, niceleyicilerin kipsel bir bağlam içinde belirtik bir biçimde kullanılmasını gerekli kılıyor, fakat nicelenen nesne "içlemsel" olduğu için, kipsel bağlam özel bir güçlük yaratacak gibi görünmüyor.

incelemek için, yalnızca, düz ve doğru olarak sözcelenmeleri, söz vermek ya da özür dilemek demek olan tümcelere gereksinmemiz var.

Dilegetirilebilirlik ilkesiyle birlikte alındığında, söz ediminin temel iletişim birimi olduğu varsayımı, konuşan kişinin anlatmak istediği şey, sözcelenen tümcenin (ya da başka bir dilsel öğenin) taşıdığı anlam, konuşan kişinin yönelimleri, dinleyen kişinin anladığı şey ve dilsel öğeleri yöneten kurallar ile söz edimleri kavramı arasında bir dizi çözümleyici bağ olduğunu söylüyor bize. Bundan sonraki dört bölümün amacı, bu bağların kimilerini gözler önüne sermek olacaktır.

2. Bölüm

ANLATIMLAR, ANLATMAK İSTEMEK VE SÖZ EDİMLERİ

Demek bu çalışmanın altında yatan varsayım şu: Bir dili konuşmak demek, kurala dayalı bir davranış girişiminde bulunmak demektir. Daha anlaşılır bir biçimde dile getirmek gerekirse, konuşmak, kurallara uygun davranışlarda bulunmaktır. Bu varsayımı temellendirmek ve konuşma dediğimiz edime ayrıntılı bir açıklama getirmek için, konuşmamızı yönlendiren kimi kuralları dile getireceğim. İzleyeceğim yöntem, önce belirli söz edimlerinde bulunmak için gerekli ve yeterli koşulları dile getirmek, sonra da bu koşullar kümesinden, sözcelemlere o söz ediminin damgasını vuran dilsel araçları yöneten anlam kuralları kümesini çıkarmak biçiminde olacaktır. Bu, göründüğünden daha kapsamlı bir iş olabilir. Bu bölümde, *farklı söz edimlerinin* arasındaki ayırımlar ortaya konup *önerme*, *kural*, *anlatmak istemek* ve *olgu* kavramları irdelenerek bu işin temeli hazırlanmaya çalışılacaktır.

2.1 *Anlatımlar ve Söz Edimleri*

Soruşturmamızın bu aşamasına, dikkatimizi birtakım yalın konuşma örnekleri üzerinde toplar toplamaz kendilerini bize hemen gösteren bazı ayırımlar yaparak başlayalım (Örnek seçtiğimiz tümcelerin yalınlığı yapmaya çalıştığımız ayırımların genel geçerliliğini etkilemeyecektir.). Gözünüzün önüne konuşan biri ile onu dinleyen başka birini getirin ve konuşan kişinin koşulların uygun olduğu bir ortamda şu tümcelerden birini sözcelediğini düşünün:

1. Sam sürekli sigara içer.
2. Sam sürekli sigara içer mi?
3. Sam, sürekli sigara iç.
4. Sam keşke sürekli sigara içse.

Şimdi, kendimize, konuşan kişinin bu tümcelerden birini sözcelemesini nasıl nitelendirebileceğimizi ya da nasıl betimleyebileceğimizi soralım. Bunlardan birini sözcelediğinde konuşan kişinin ne yaptığını söyleriz?

Bir şey çok kesin: Bunlardan birini sözceleyen kişinin şu an okuduğunuz dilin söz varlığı içinde yer alan sözcüklerden kurulu bir tümce sözcelediği söylenebilir. Ne ki, bunun, yapılacak betimlemenin yalnızca ilk bölümü olduğu açıktır. Çünkü konuşan kişi bunlardan birini sözcelerken yalnızca birtakım sözcükleri sıralamaz, ıralayıcı olarak bir şeyler de söyler. Birinci tümceyi sözcelerken (filozofların dedikleri gibi) bir kesinlemede bulunur, ikincisinde bir soru sorar, üçüncüsünde bir emir verir, dördüncüsünde ise bir arzusunu ya da isteğini dışavurur. Konuşan kişi, ayrıca, bu dört farklı edimin her birini gerçekleştirirken dördünde de ortak olan belli başka edimlerde de bulunur: Hepsinde de, Sam diye belli bir nesneye *göndermede bulunur* (ya da onu anar veya gösterir) ve göndermede bulunduğu bu nesneye 'sürekli sigara içer' (ya da onun farklı biçimlerinden birini) yükler. O halde şunu söyleyebiliriz: Tümcelerin dördü de sözcelenirken gönderme ile yükleme aynı olmakla birlikte, her birinde, bu ortak gönderme ile yükleme, öteki üçünden farklı, gerekli bütün niteliklere sahip bir söz ediminin parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, gönderme ile yükleme kavramlarını hepsi tam anlamıyla birer söz edimi olan kesinleme, soru sorma, emir verme vb. kavramlarından ayırmak zorundayız. Bu ayırımın dayanağı, aynı gönderme ile yüklemenin farklı söz edimlerinde karşımıza çıkabilmesidir. Austin, bu dört dörtlük söz edimlerine "edimsöz edimleri" adını vermiştir; ben de bundan böyle aynı terim dizgesini kullanacağım.[1] Şu anda okuduğunuz dilde edimsöz edimlerini gösteren fiillerden kimileri şöyle sıralanabilir: 'Bildirmek', 'betimlemek', 'kesinlemek', 'uyarmak', 'yorumda bulunmak', 'buyruk vermek', 'emretmek', 'rica etmek', 'eleştirmek', 'özür dilemek', 'kınamak', 'onaylamak',

1 J. L. Austin, *How to Do Things with Words* (Oxford, 1962). Austin'in *düzsöz* edimi ile *edimsöz* edimi arasında yaptığı ayırımı kabul etmediğim için, 'edimsöz edimi' deyimini bazı kaygılar taşıyarak kullanıyorum. Krş. J. R. Searle, "Austin on Locutionary and Illocutionary Acts", *Philosophical Review*, gelecek sayı [Yazı, derginin 77. cildinin 4. sayısında (s. 405-424), Ekim 1968'de yayımlanmıştır (ç.n.)].

'buyur etmek', 'söz vermek', 'itiraz etmek', 'talepte bulunmak', 'gerekçelendirmek'. Austin İngilizcede böyle binlerce anlatım bulunduğunu ileri sürmüştür.[1]

Öyleyse, hemen aklımıza gelen bu düşüncelerin ilk sonucunu şöyle dile getirebiliriz: Örnek verilen dört tümcenin hangisini sözcelerse sözcelesin, konuşan kişi bunları sözcelerken, ıralayıcı olarak en az üç farklı edimde bulunur: (*a*) Sözcükler (biçimbirimler, tümceler) sözceler; (*b*) gönderme yapıp yüklemede bulunur; (*c*) bildirir, soru sorar, emreder, söz verir vb.

Şimdi de söz edimi genel başlığı altında bu üçünün adlarını koyalım:

(*a*) Sözcükler (biçimbirimler, tümceler) sözcelemek = *sözceleme edimi*nde bulunmak.

(*b*) Gönderme yapıp yüklemede bulunmak = *önerme edimi*nde bulunmak

(*c*) Bildirmek, soru sormak, emretmek, söz vermek vb. = *edimsöz edimi*nde bulunmak.

Elbette bunların, bir insanın aynı anda bir yandan sigara içip kitap okuması bir yandan da kafasını kaşıması gibi, konuşan kişinin rasgele olarak aynı anda yaptığı ayrı ayrı işler olduğunu söylemiyorum. Tersine, insanın bir edimsöz ediminde bulunurken ıralayıcı olarak önerme edimi ile sözceleme ediminde de bulunduğunu söylüyorum. Fakat bundan yola çıkarak, sözceleme edimi ile önerme ediminin, bilet alıp trene binmenin bir tren yolculuğuna çıkmaya karşılık gelmesi anlamında, bir edimsöz edimine karşılık geldiği düşünülmemelidir. Bu iki edim, bir amaca ulaşmanın araçları değildir; daha çok, sözceleme edimi, söz gelişi oy pusulasına bir '*X*' imi çizmenin oy vermeye karşılık gelmesi anlamında, önerme edimi ile edimsöz edimine karşılık gelir.

Bunların herbirini diğerlerinden ayırmanın özünde yatan şey, herbirinde özdeşlik ölçütlerinin farklı olmasıdır. Aynı önerme ediminin farklı edimsöz edimlerinde karşımıza çıkabileceğini yukarıda gördük; sonra insan bir önerme ya da edimsöz ediminde hiç bulunmadan bir sözceleme ediminde bulunabileceği de ortada (Kişi, sözcükleri herhangi bir şey söylemeden sözceleyebilir.). Aynı şekilde,

1 Austin, a.g.e., s. 149.

5. Samuel Martin devamlı tütün içer.

gibi bir tümceyi dikkate alırsak, bu tümceyi belli bağlamlarda sözceleyen kişinin yukarıdaki 1-4 örneklerinde yerine getirilen önerme edimi (gönderme ile yükleme) ile 1'de yerine getirilen edimsöz ediminin (bildirimde ya da kesinlemede bulunmak) aynısını yerine getirdiğini, ama ilk dört tümcede geçen sözcüklerden hiçbirinin geçmediği bir tümce sözcelediği için onlardakinden farklı bir sözceleme ediminde bulunduğunu söylemekte haklı olduğumuz da ortada. Dolayısıyla farklı sözceleme edimlerinde bulunan bir konuşucunun bu sözceleme edimlerini yerine getirirken aslında aynı önerme ve edimsöz edimlerinde bulunması olanaklıdır. Kuşkusuz, aynı sözceleme ediminin iki farklı kişi tarafından ya da aynı kişi tarafından iki farklı ortamda gerçekleştirilmesi durumunda, önerme ile edimsöz edimlerinin de aynı olacağını söylemek doğru olmaz: Aynı tümce, söz gelişi, iki farklı bildirimde bulunmak için kullanılabilir. Sözceleme edimleri yalnızca birtakım sözcük dizilerini sözcelemeye dayanır. Edimsöz edimleri ile önerme edimleri ise, daha sonra göreceğimiz gibi, ıralayıcı olarak sözcükleri bir tümce biçiminde, belli bağlamlarda, belli koşullar altında ve belli yönelimlerle sözcelemeye dayanır.

Buraya dek, yaptığım ayırım konusunda, bu ayırımın yapılabilecek ayırımlardan biri olduğu dışında başka bir anlama gelebilecek hiçbir şey söylemedim. Bu anlaşılmamış olabilir. Hele hele, bu ayırımın yapılabilecek tek ayırım olduğunu hiç söylemedim. Örneğin, benim sözceleme edimi dediğim edimi, belli bir amaçla, sesçil edim, sesbirimsel edim, biçimbirimsel edim vb. gibi edimlere bölenler çıkabilir. Sonra, hiç kuşku yok, dilbilimde çoğu durumda söz edimlerinden söz etmek hiç de gerekli değildir. Kişi yalnız sesbirimleri, biçimbirimleri, tümceleri vb. irdelemekle yetinebilir.

Bu üç kavrama şimdi de Austin'in *etkisöz edimi* kavramını eklemek istiyorum. Bu, edimsöz edimi kavramıyla bağlantılı, edimsöz edimlerinin dinleyen kişilerin eylemleri, düşünceleri, inançları vb. üzerindeki sonuçlarını ya da *etkilerini* gösteren bir kavramdır. Örneğin, düşüncelerimi gerekçelendirerek karşımdaki kişiyi *kandırmaya* ya da *ikna etmeye*; birini uyararak, onu *korkutmaya* ya da *telaşlandırmaya*; birinden bir ricada bulunarak, *kişiye bir şey yaptırmaya*; bilgilendirerek, kişiyi *ikna etmeye* (*aydınlatmaya*,

eğitmeye, ya da kişiye *esin vermeye*, kişinin *bir şeyi kavramasını sağlamaya*) çalışabilirim. Bütün bu italik anlatımlar etkisöz edimlerini gösterir.

Önerme edimi ve edimsöz edimi kavramıyla bağlantılı olarak, bu edimler yerine getirilirken, sırayla, belli tür anlatımlar sözcelenir: Edimsöz edimine karşılık gelen ıralayıcı dilbilgisel biçim tam tümcedir (bu tek sözcüklü bir tümce de olabilir). Önerme edimlerine karşılık gelen dilbilgisel biçim, tümcenin bölümleridir: Yükleme edimine dilbilgisel yüklem, gönderme edimine ise, özel adlar, adıllar, öteki ad öbekleri karşılık gelir. Önerme edimleri tek başına karşımıza çıkmaz; yani bir insan bir kesinlemede bulunmadan, bir soru sormadan ya da başka bir edimsöz ediminde bulunmadan *yalnızca* gönderme ve yükleme edimlerinde bulunamaz. Bunun dilbilimdeki karşılığı şudur: Bir şey söylemek için sözcükler değil, tümceler kullanılır. Sözcüklerin ancak bir tümce bağlamında göndergeleri olur ("Nur im Zusammenhang eines Satzes bedeuten die Wörter etwas") derken[1] Frege'nin de anlatmak istediği budur. Benim terim dizgeme göre dile getirilecek olursa, kişi, ancak bir edimsöz ediminin parçası olarak göndermede bulunabilir, bir edimsöz ediminin dilbilgisel kılıfı da eksiksiz bir tümcedir. Bir gönderme anlatımının sözcelenmesi, ancak kişi bir şey söylüyorsa göndermede bulunmak sayılır.

Anlatım çeşitleri ile önerme edimi çeşitleri arasında, kuşkusuz, tam bir koşutluk yoktur. Örneğin, 'Beni orta yerde bıraktı' dediğimde, 'orta yer' biçimsel olarak tam bir gönderme anlatımı olmakla birlikte, bırakıldığım belli bir yere göndermede bulunuyor değilim.

2.2 *Yükleme*

'Yüklemek' fiilini, felsefede yaygın kullanımından önemli bir farkla kullanıyorum. Bunun gerekçelerini hemen vermem gerekir. Öncelikle, nesnelere tümeller değil, anlatımlar yüklenir.[2] Yüklem

---

G. Frege, *Die Grundlagen der Arithmetik* (Breslau, 1884), s. 73)

2 Fakat yüklenen anlatımın aynı olması, mutlaka yüklemenin de aynı olduğunu göstermez. Farklı, ama eşanlamlı anlatımlar kullanılarak aynı yükleme ediminde bulunulabilir. Örneğin, 'sürekli sigara içer' ile 'devamlı tütün içer' böyle iki anlatımdır.

anlatımlarının kullanımıyla ilgili bir açıklama getirirken tümelleri işin içine sokmanın hem yanıltıcı, hem de gereksiz olduğunu düşündüğüm; ayrıca da, yapmak istediğim şey, yükleme kavramı ile doğruluk kavramı arasındaki bağı (nesnelerle ilgili olarak tümellerin değil, anlatımların doğru ya da yanlış olduğu söylenebilir) ortaya çıkarmak olduğu için bu uylaşımı benimsiyorum (Krş., 5. Bölüm). İkinci olarak, benim terim dizgeme göre, yukarıdaki 1-5 örneklerinin hepsinde aynı yükleme ediminde bulunulduğu halde, birçok filozof, yükleme edimiyle yalnız kesinlemelerde karşılaşılıyormuş, 2-4 sözcelemlerinde herhangi bir yükleme ediminde bulunulmuyormuş gibi konuşmaktadır. Bu terim dizgesi bana elverişsiz gelmekle kalmıyor (çünkü ortak bir yüklem anlatımının farklı biçimlerinin farklı edimsöz edimlerinde kullanıldığını söylememize izin vermiyor); kesinlemeler ile öteki edimsöz edimleri arasındaki benzerliklerin ve edimsöz edimleri ile önermeler arasındaki (aşağıda 2.4'te kısaca açıklayacağım) ayırımın büyük ölçüde yanlış anlaşıldığını da gösteriyor.

2.3 *Bir Söz Edimi Olarak Gönderme*

Şimdi de göndermede bulunma kavramına bir ölçüde ışık tutmaya çalışacağım. "Belgili tekil gönderme anlatımları" (bundan sonra kısaca "gönderme anlatımları") diyeceğim anlatımlara, 'sen', 'Waterloo savaşı', 'dünkü gazete', 'Caesar', 'Orion Takımyıldızı' gibi anlatımlar örnek verilebilir. Sözcelemlerinin, konuşan kişinin hakkında bir şey söylediği, soru sorduğu vb. bir "nesne"yi, bir "varlık"ı ya da bir "tikel"i belirlemeye ya da onu öteki nesnelerden seçip ayırmaya yaraması, bu anlatımların ıralayıcı özelliğidir. Bir nesneyi, bir süreci, bir olayı, bir eylemi ya da başka bir "tikel"i ya da "birey"i belirlemeye yarayan anlatımlara gönderme anlatımları diyeceğim. Gönderme anlatımları dikkatleri belli nesnelere çeker; 'Kim?', 'Ne?', 'Hangi?' sorularına yanıt verirler. Bu anlatımlar sözlüklerdeki dilbilgisel biçimleriyle ya da işlevlerini yerine getirme şekilleriyle değil, işlevleriyle ayırt edilirler.

Ana örnek olarak aldığımız belgili tekil gönderme anlatımlarını öteki anlatımlarla karşılaştırırsak, bu söylediklerimiz biraz daha açıklık kazanacaktır. 'Bir erkek içeri girdi' sözceleminde geçen 'bir erkek' anlatımı gibi belgisiz anlatımların da belli bir erkeğe gön-

dermede bulunduğu söylenebilir[1]; fakat, bu tür anlatımlar, konuşan kişinin bir nesneyi belirleme yönelimini, 'Erkek içeri girdi' sözcelemindeki 'erkek' belgili anlatımı gibi anlatımların kimi kullanımlarının yaptığı biçimde belirlemez ya da göstermez. Öyleyse, belgili tekil gönderme anlatımları ile belgisiz tekil gönderme anlatımları arasında bir ayırım yapmamız gerek. Aynı şekilde, belgili çoğul gönderme anlatımları (örneğin, 'Erkekler içeri girdi' sözcelemindeki 'erkekler') ile belgisiz çoğul gönderme anlatımları (örneğin 'Bazı erkekler içeri girdi' sözcelemindeki 'bazı erkekler') arasında da bir ayırım yapmamız gerekecek.

Sonra, belgisiz anlatımların gönderme amaçlı kullanımlarını, gönderme dışı kullanımlarından ayırmak zorundayız. Örneğin, 'Bir erkek içeri girdi' sözceleminde geçen 'bir erkek', 'John bir erkektir' sözceleminde geçen 'bir erkek'ten farklıdır. İlk kullanımda bir gönderme, ikincisinde bir yükleme söz konusudur. Russell bir yazısında[2], bu iki kullanımda da bir gönderme ediminin söz konusu olduğunu, fakat ikinci tümcenin bir özdeşlik bildiriminde bulunmak için kullanıldığını ileri sürmüştür. Bunun yanlış olduğu ortadadır. Çünkü eğer ikincisi bir özdeşlik bildirimi olsaydı, olumsuz biçimi 'John bir erkek değildir' söz konusu oluğunda, John'un olmadığı erkeğin hangi erkek olduğunu sormak anlamlı olurdu. Oysa bu saçma bir sorudur.

Ayrıca bireylere ya da tikellere göndermede bulunmak için kullanılan anlatımları da filozofların tümeller dediği şeylere göndermede bulunmak için kullanılan anlatımlardan, yani 'Everest', 'şu sandalye' gibi anlatımları 'üç sayısı', 'kırmızı rengi', 'sarhoşluk' gibi anlatımlardan ayırmak gerekebilir. Tersi belirtilmedikçe, 'gönderme anlatımı' terimini, tikellere göndermede bulunmak için kullanılan anlatımlarla sınırlı tutacağım; tümellere gönderme konusuyla ilgili irdelememi ise 5. Bölüme kadar erteleyeceğim. 'Gönderme anlatımı' terimini, 'tekillere göndermede bulunmak için kullanılan belgili tekil anlatımlar' yerine kullanacağım. "Gönderme anlatımı" derken, anlatımların göndermede bulunduğu anlatılmak

---

Böyle sözcelemlerin birer gönderme örneği olmadığı yollu bir sav var. Benim burada amacım yalnızca belgili tekil gönderme anlatımlarını öteki anlatım çeşitleriyle karşılaştırmak olduğu için bu soruna girmiyorum.

2 B. Russell, *Introduction to Mathematical Philosophy*, (Londra, 1919), s. 172.

istenmiyor. Tersine, daha önce de vurgulandığı gibi, gönderme bir söz edimidir; söz edimleri ise sözcükler tarafından değil, konuşan kişiler tarafından sözcükler sözcelenirken yerine getirilirler. Bir anlatımın göndermede bulunduğunu (yüklediğini, kesinlediğini vb.) söylemek, benim terim dizgeme göre, ya anlamsızdır ya da o anlatımın konuşan kişiler tarafından göndermede bulunmak (yüklemek, kesinlemek vb.) kullanıldığını söylemenin kısa yoludur. Bu da bu çalışmada sık sık başvuracağım bir yol olacaktır.

Belgili gönderme kavramı ile onunla akraba belgili gönderme anlatımı kavramı arasında kesin sınırlar yoktur. Tipik belgili gönderme durumlarını örneklerle açıklamak için böyle anlatımların yer aldığı bir dizi tümce verilebilir, ama bir sözcüğün kullanımının gönderme örneği sayılıp sayılamayacağına bir türlü karar verilemeyen birçok durum yine de olacaktır. Kişi bir belgenin altına imzasını atarken kendine *göndermede* bulunmaz mı? Zaman eki eklenmiş fiiller sözcelendikleri zamana *göndermede* bulunmazlar mı? Bu tür durumlar, tipik bir belgili gönderme ile karşı karşıya kalındığının *işareti* olan niteliklerden yoksundur. Böyle soruların sağlıklı ve açık yanıtları olduğunu sanmak, felsefede genel bir yanılgıdır; ya da daha kötüsü, ortada sağlıklı ve açık yanıtlar yoksa, gönderme kavramının bir değeri olmadığı düşünülür. Bana gelince, ben en doğru yaklaşımın, önce gönderme kavramına tam bir örnek oluşturan durumları, ardından da bu tipik durumlarla olan benzerliklerini ve farklılıklarını hesaba katarak sınır durumları gözden geçirmek olduğunu söylüyorum. Bu benzerliklerle farklılıkların ayırtında olduğumuz sürece, sınır durumları gönderme diye kabul edip etmemenin çok da önemi yoktur.

Özetle, gönderme söz edimi, tipik gönderme anlatımı örnekleri verilerek, her bakımdan bir söz edimi sayılabilecek bir edim (edimsöz edimi) içinde bu anlatımların sözcelenmesinin işlevi açıklanarak, bir de bu anlatımların kullanımları öteki anlatımların kullanımlarıyla karşılaştırılarak açıklanmalıdır. Tümcelerin yüzey yapıları dikkate alınacak olursa, şu anda kullandığımız dilde tipik gönderme anlatımları üç çeşittir: Özel adlar, belgili adlarla belgili betimlemeler, bir de adıllar.* Bir gönderme anlatımının sözcelen-

* Burada söz konusu olan dil elbette Türkçedir. Searle, kitap boyunca olduğu gibi burada da İngilizceyi örnek veriyor: "Tümcelerin yüzey yapıları dikkate alınacak

mesi, ıralayıcı olarak belirli bir nesneyi öteki nesnelerden seçip ayırmaya ya da o nesneyi belirlemeye yarar. Bu anlatımların kullanımları yalnız yüklem anlatımlarının ve tam tümcelerin kullanımlarıyla değil; belgisiz gönderme anlatımlarının, tümellere gönderme yapan anlatımların ve belgili çoğul gönderme anlatımlarının kullanımlarıyla da karıştırılmamalıdır. Ayrıca, belgili gönderme kavramının sınırlarının çok belli olduğu da sanılmamalıdır.

2.4 *Önermeler*

İki edimsöz ediminin aynı gönderme edimi ile aynı yükleme edimini içerdiği her durumda, gönderme anlatımının anlamı da aynıysa, aynı önermenin dile getirildiğini söyleyeceğim.[1] Nitekim, yukarıdaki 1-5 sözcelemlerinde aynı önerme dile getirilmektedir. Aynı şekilde,

7. Sam sürekli sigara içerse, uzun yaşamaz.
8. Sam'in sürekli sigara içtiği önermesi ilginç değildir.

sözcelemlerinde de yine 1-5 sözcelemlerindeki önerme dile getirilmektedir, ancak bu önerme hem 6 hem 7 sözceleminde başka bir önermenin parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, ***bir önerme ile o önermenin kesinlenmesi ya da bildirilmesi kesin çizgilerle birbirinden ayrılmalıdır***; çünkü 1-7 sözcelemlerinde aynı önerme karşımıza çıktığı halde, bu önerme bunlardan yalnız 1 sözcelemi ile 5 sözceleminde kesinlenmektedir. Bildirmek ve kesinlemek birer edimdir, ama önermelerin kendileri edim değildir. Önerme, kesinleme ediminde kesinlenen, bildirme ediminde bildirilen şeydir. Başka bir biçimde dile getirilecek olursa, bir kesinleme, bir önermenin doğruluğu konusunda (çok özel) bir güvence vermek demektir.

---

olursa, İngilizcede tipik gönderme anlatımları üç çeşittir: özel adlar; belgili tanımlıkla, bir iyelik adılıyla ya da bir adla başlayıp en arkadan tekil bir adın geldiği ad öbekleri; bir de adıllar." Bu anlatımlara sırasıyla şunlar örnek verilebilir: 'John', '**the man**' (<daha önce sözü edilen o> adam), '**our copy of yesterday's newspaper**' (dünkü gazetenin bizdeki kopyası), '**the constellation of Orion**' (Orion Takımyıldızı), bir de '**you**' (sen). (ç.n.)

1 Bu, gerekli ama yeterli olmayan bir koşuldur. Varlıksal bildirimlerde herhangi bir gönderme yoktur örneğin.

Bir önermenin dile getirilmesi, bir edimsöz edimi değil, bir önerme edimidir. Sonra, gördüğümüz gibi, önerme edimleri tek başlarına karşımıza çıkmazlar. Başka hiçbir şey yapılmadan bir önermenin dile getirilmesi olanaksızdır; ancak eksiksiz bir edimsöz ediminde bulunularak bir önerme dile getirilebilir. Bunun dilbilgisel karşılığı şudur: Sözcelem içindeki önermeyi açıkça gösteren tümcecikler, tam tümceler değildir. Dile getirilen bir önerme her zaman bir edimsöz edimi içinde dile getirilir.[1]

Dikkat edin, tümcenin bir önermeyi dile getirdiğini söylemiyorum; tümcelerin böyle (ya da başka) bir edimi nasıl yerine getirebildiklerini bilmiyorum. Ama ben şöyle diyeceğim: Konuşan kişi tümceyi sözcelerken bir önerme dile getirir.

İrdelememin bu bölümünü, edimsöz edimi ile edimsöz ediminin önerme içeriğini birbirinden ayırdığımı söyleyerek özetleyebilirim. Elbette, her edimsöz ediminin bir önerme içeriği yoktur; örneğin, ne 'Yaşa!' sözceleminin ne de 'Ah!' sözceleminin bir önerme içeriği vardır.

Bu konuda yazılanların yabancısı olmayan okuyucu, bunun, birkaçını anmak gerekirse Frege, Sheffer, Lewis, Reichenbach ve Hare gibi birçok yazarın işaret ettiği eski bir ayırımın değişik bir biçimi olduğunu görecektir.

Bu anlambilimsel bakış açısıyla, tümcenin dizimsel yapısında (her zaman ayrıca yer alması zorunlu olmayan) önerme belirticisi ve edimsöz gücü belirticisi olarak adlandırabileceğimiz iki öğeyi ayırt edebiliriz. Edimsöz gücü belirticisi önermenin nasıl alınacağını, başka bir deyişle, sözcelemin taşıdığı edimsöz gücünün, yani konuşan kişinin tümceyi sözcelerken yerine getirdiği edimsöz ediminin ne olduğunu gösterir. Birçok dilde edimsöz gücü belirtme araçları arasında en azından şunlar yer alır: Vurgu, ezgi eğrisi, noktalama, fiilin kipi, bir de edimsel[2] fiil denen fiiller. Yerine getirmekte olduğum edimsöz ediminin hangisi olduğunu, tümceye 'Özür dilerim', 'Seni uyarıyorum', 'Haberin olsun' vb. ile başlayarak belirtebilirim. Çoğu iletişim durumunda, sözcelemin edimsöz gücünün ne olduğunu, uygun bir belirtik edimsöz gücü belirticisi-

---

Dolayısıyla bir önerme dile getirme edimi ile dile getirilen önerme arasındaki fark, bir bildirimde bulunmak ile bulunulan bildirim arasındaki farka karşılık gelir.

2 Kavramın açıklaması için bkz., Austin, a.g.e., s. 4 vd.

ne başvurma gereği kalmadan, bağlam belli eder.

Anlambilimsel olguların sözdizimindeki yansımaları her zaman tümcenin yüzey yapısında kendini göstermez, ama eğer bu ayırımın gerçek bir değeri varsa, onun bazı anlambilimsel karşılıklarının olması da beklenir. Örneğin, 'Gelmeye söz veririm' tümcesinde, yüzey yapı, edimsöz gücü belirticisi ile önerme içeriği belirticisini birbirinden ayırmamıza olanak vermiyor. Fakat 'Söz veririm, geleceğim' tümcesinde durum farklıdır: Bu ikinci tümcede, edimsöz gücü belirticisi ('söz veririm') ile önerme içeriği belirticisi ('geleceğim') tümcenin yüzey yapısında açıkça yer almaktadır. Yine de, birinci tümcenin derin yapısını incelersek, tıpkı ikinci tümcenin gizli söz yapısı gibi birinci tümcenin gizli söz yapısının da 'Söz veririm + geleceğim' sözlerini içerdiğini görürüz. Yinelenen öğelerle ilgili silme dönüşümlerinin yüzey yapıdaki ayırımı gözlerden sakladığı durumlarda bile, derin yapıda, edimsöz gücü belirticisine karşılık gelen öğeleri edimsöz içeriği belirticisine karşılık gelen öğelerden kolaylıkla ayırabiliriz çoğu zaman. Bu elbette, her tümcenin gizli söz yapısında onun edimsöz gücünü gösteren genellikle tek bir öğe bulunduğu anlamına gelmez. Tersine, bana öyle geliyor ki, doğal dillerde edimsöz gücü, kimileri dizimsel açıdan oldukça karmaşık bir yığın araçla belirtilebilir.

Edimsöz gücü belirticileri ile önerme belirticileri arasında yaptığımız bu ayırımın, 3. Bölümde bir edimsöz edimi çözümlemesi yaparken bize çok yardımı olacaktır. Aynı önerme farklı edimsöz edimlerinde karşımıza çıkabildiğine göre, önermeyle ilgili olarak yapacağımız çözümlemeyi, çeşitli edimsöz edimleriyle ilgili olarak yapacağımız çözümlemeden ayrı olarak yapabiliriz. Önermeleri dile getirmenin, yani gönderme ve yükleme gibi edimlerin kuralları vardır; fakat, bana öyle geliyor ki, bu kurallar edimsöz gücünü belirtme kurallarından bağımsız olarak irdelenebilir. Bu irdelemeyi 4. ve 5. Bölümlere bırakıyorum.

Bu ayırımları şöyle bir simgeleştirmeyle gösterebiliriz: *G* değişkenini edimsöz gücü belirtme aracı, *ö* değişkenini ise önerme anlatımı olarak kabul edecek olursak, (birçok) edimsöz ediminin genel biçiminin

G (ö)

olduğunu söyleyebiliriz.[1] Bu durumda, farklı edimsöz edimlerini, söz gelişi,

⊥ *(ö)*	(kesinlemeler)
! *(ö)*	(ricalar)
Sv *(ö)*	(söz vermeler)
U *(ö)*	(uyarılar)
? *(ö)*	(evet-hayır soruları)

vb. biçiminde simgeleştirebiliriz. Evet-hayır soruları dışındaki soruların simgeleştirilmesinde eksiksiz önermelerin değil, açık önermelerin temsil edilmesi gerekir; çünkü evet-hayır soruları dışındaki sorularda soru soran, yani konuşan kişi eksiksiz bir önerme dile getirmez. Bunun için, söz gelişi 'Ziyafette kaç kişi vardı?' sorusu

? (Yemekte *X* sayıda kişi vardı)

biçiminde; 'Bunu neden yaptı?' sorusu,

? (Bunu yaptı, çünkü ....)

biçiminde simgeleştirilir. Buna karşılık, bir evet-hayır sorusu olan 'Bunu yaptın mı?' sorusu ise,

? (Bunu yaptın)

biçiminde gösterilir.

İrdelememizi, özne yerinde bir belgili tekil gönderme teriminin yer aldığı yalın özne-yüklem önermeleriyle sınırlı tutmak koşuluyla, ayırımımızı (gönderme anlatımını *g*, yüklem anlatımını ise *y* harfiyle göstererek)

G (g y)

biçiminde simgeleştirebiliriz.

---

1 Her edimsöz edimi bu biçime uymayabilir. Söz gelişi, 'Yaşasın kral' ile 'Caesar'a ölüm!', 'n' değişkeninin gönderme anlatımlarını göstermesi koşuluyla, *G (n)* biçiminde simgeleştirilebilir.

Bu ayırımları yapmanın ardındaki bir başka ve güçlü neden de, onların genellikle gözden kaçırılan bir ayırımı, edimsöz değillemesi ile önerme değillemesi, yani

$$\sim G(\ddot{o})$$

ile

$$G \sim (\ddot{o})$$

arasındaki ayırımı açıklamamıza ve simgeleştirmemize olanak tanımasıdır. Nitekim, örneğin 'Gelmeye söz veririm' tümcesinin iki değillemesi vardır: 'Gelmeye söz vermiyorum' ve 'Gelmemeye söz veririm'. İlki bir edimsöz değillemesi, ikincisi ise bir önerme değillemesidir. Önerme değillemeleri, aynı edimsöz gücüne sahip bir başka önermenin gösterilmesi sonucunu yarattığı için, edimsöz ediminin niteliğini değiştirmez. Edimsöz değillemeleri ise genellikle edimsöz ediminin niteliğini değiştirir. Nitekim, 'Gelmeye söz vermiyorum' tümcesi sözcelendiğinde söz verilmiş olmaz, söz vermek reddedilmiş olur. Konuşan kişi 'Senden bunu yapmanı istemiyorum' tümcesini sözcelediğinde, ricada bulunmayı reddetmiş olur. Bu da 'Bunu yapma' biçimindeki olumsuz ricadan çok farklıdır. Aynı ayırım bildirimler için de geçerlidir. 'Atlar var' bildirimini alalım:

$$\perp (\exists x)\ (x \text{ bir attır}).$$

'Hiçbir at yok' bildirimi

$$\perp \sim (\exists x)\ (x \text{ bir attır})$$

ile 'At olmayan şeyler var'

$$\perp (\exists x) \sim (x \text{ bir attır})$$

bildirimi dışında, 'Atlar olduğunu söylemiyorum' bildirimini de

$$\sim \perp (\exists x)\ (x \text{ bir attır}),$$

bu 'Atlar var' bildiriminden ayırmamız gerekir. Akıllara, bir edimsöz gücü belirtme aracının değillemesinin, bizi, konuşan kişi hak-

kında, onun bir edimsöz ediminde bulunmadığı içerikli olumsuz bir kesinlemeyle karşı karşıya bıraktığı, yani

$$\sim G(\ddot{o})$$

edimsözünün aslına bakılırsa her zaman

$$\perp(\sim \ddot{o}_2)$$

biçiminde olduğu gibi bir düşünce gelebilir. Ama bu yanlış bir düşünce olur. Bu düşünceye göre, bir edimsöz ediminde bulunmanın reddedilmesi daima, kendisinin olgusal olarak şöyle şöyle bir edimsöz ediminde bulunmadığı yollu özyaşamsal bir bildirim olacaktır. Ne var ki, örneğin 'Gelmeye söz vermiyorum' sözcelemindeki 'Söz vermiyorum', 'Gelmeye söz veririm' sözcelemindeki 'söz veririm'den daha fazla özyaşamsal bir sav değildir.

Edimsöz edimlerini (daha doğrusu, edimsöz edimlerinin büyük bir bölümünü) $G(g\ y)$ yazımında ayrı harflerle gösterdiğimiz öğelere böldüğümüze göre, onları, yani edimsöz gücünü (G), göndermeyi (g) ve yüklemeyi (y) ayrı ayrı inceleyebiliriz. Bunu, sırasıyla 3., 4. ve 5. Bölümlerde yapacağım. Göndermelerin (genellikle tekil ad öbekleri sözcelenerek) tek bir nesneye yapıldığı ve yalın anlatımların yüklendiği çok yalın edimsöz edimlerini ele alacağız. Çok karmaşık özne anlatımlarını, tek başına alındığında bir anlamı olmayan yüklem anlatımlarını, bileşik önermeleri dikkate almıyorum. Yalın durumlarla ilgili açık bir yargıya varmadan, karmaşık durumlarla ilgili açık bir yargıya varmamız pek olası görünmüyor.

2.5 *Kurallar*

Düzenleyici ve oluşturucu diye adlandıracağım iki tür kural arasındaki ayırımı açıklığa kavuşturmak istiyorum. Ayırım konusunda kendimden çok eminim, ama bu iki tür kuralı açıklamak hiç de kolay değil. Başlangıç olarak, düzenleyici kuralların, bu kurallardan önce ya da onlardan bağımsız olarak varolan davranış biçimlerini düzenlediğini söyleyebiliriz. Örneğin, birçok ahlak kuralı, kişiler arasında, kurallardan bağımsız olarak varolan ilişkileri düzenler. Buna karşılık oluşturucu kurallar davranış biçimlerini yalnız düzenlemekle kalmaz yeni davranış biçimleri de yaratır ya

da tanımlar. Örneğin, futbol* ya da satranç kuralları, futbol ya da satranç oyununu düzenlemekle kalmazlar, deyim yerindeyse bu oyunları oynamanın olanağını da yaratırlar. Futbol ya da satranç oynama etkinliklerinin oluşmasını sağlayan şey, bu etkinliklerin gerektirdiği kurallara (en azından bu kuralların büyük bir altkümesine) uygun davranışlarda bulunmaktır.[1] Düzenleyici kurallar, önceden varolan bir etkinliği, varolması mantıksal bakımdan kuralların varolmasına bağlı olmayan bir etkinliği düzenler. Oluşturucu kurallar ise, varolması mantıksal bakımdan kuralların varolmasına bağlı olan bir etkinliği oluşturur (ve düzenler).

Düzenleyici kurallar, öteki kurallardan farklı olarak, emir tümceleri biçimini alır ya da emir tümceleri olarak dile getirilebilir: Örneğin, 'Meyve keserken bıçağı sağ elinizle tutun', ya da 'Memurlar akşam yemeğinde kravat takmalıdır' gibi. Bazı oluşturucu kurallar ise bundan çok farklı bir biçim alır: Örneğin, 'Rakip taşların hamlesi karşısında şah kıpırdayamaz duruma düştüğünde, mat olunmuş olur', ya da 'Oyun devam ederken bir oyuncu rakip takımın son alanında topa sahip olursa gol** olur' gibi. Eğer kafamızdaki kural kalıbını emir tümcesi biçimindeki düzenleyici kurallar oluşturuyorsa, emir tümcesi biçiminde olmayan oluşturucu kurallar bize son derece tuhaf gelebilir; hattâ bunlar bize hiç kural gibi de gelmeyebilir. Bunların büyük ölçüde birer eşsöz oldukları unutulmamalıdır; çünkü "kural"ın bize sunduğu şey, 'mat'ın ya da

---

Söz konusu olan Amerikan futboludur. (ç.n.)

** **touchdown**. (ç.n.)

1 Bu söylenenin belli bir biçimde anlaşılması gerekir. Söz gelişi satranç oynamanın kurallara uygun davranışlarla var olduğunu söylerken, bu kuralların, taşların yapabileceği hamleleri dile getirdiğinden daha fazlasını anlatmak istiyorum. İnsan bu kuralları yerine getirdiği halde satranç oynuyor olmayabilir; örneğin satranç hamleleri dinsel bir törenin parçası olarak yerine getiriliyorsa ya da daha büyük, daha karmaşık bir oyunun içinde yapılıyorsa, bu hamleleri yapan kişi satranç oynuyor değildir. "Kurallara uygun davranışlarda bulunmak" derken, bu kuralların "oyunun amacını" ortaya koyduğunu da söylemek istiyorum. Ayrıca, bana öyle geliyor ki, yalnızca şu ya da bu oyuna özgü olmayan, yarışmalı oyunlar için çok önemli bazı kurallar da vardır. Örneğin, tarafların kazanmayı amaç edinmesi, yarışmalı oyunlar açısından bir kural konusudur diye düşünüyorum. Bununla ilgili olarak, oyunu bilerek kaybeden takım ya da oyuncu karşısındaki tutumumuzun, oyunu kazanmak için hile yapan takım ya da oyuncuya karşı tutumumuz ile aynı olduğunu gözden kaçırmayın. Burada kurallar oldukça farklı türden kurallardır ama iki durumda da yapılan şey, kuralları çiğnemektir.

'gol'ün tanımının bir parçasıdır. Örneğin, satrançta şöyle şöyle bir yolla mat yapılması şimdi bir kural olarak, 'satrançta mat'ın anlamına dayanan çözümleyici bir doğru olarak görünebilir. Böyle bildirimlerin çözümleyici olarak yorumlanabilmesi, söz konusu kuralın oluşturucu bir kural olduğunun ipucudur. Futbol kurallarının 'futbol'u ya da satranç kuralların 'satranç'ı tanımlaması gibi, mat ya da gol kuralları da *satrançta mat*'ı ya da *Amerikan futbolunda gol*'ü "tanımlamalıdır". Bu elbette, temel olmayan bir kuralda yapılan küçük bir değişikliğin oyunu farklı bir oyun haline getirdiği anlamına gelmez; bir oluşturucu kurallar dizgesinde, kurallar arasında merkezdeki kurallara yakınlıklarına göre bir derece farkı vardır. Düzenleyici kurallar, öteki kurallardan farklı olarak, '*X* yap' ya da '*Y* ise *X* yap' biçimindedir veya rahatlıkla bu biçimlerde dile getirilebilir. Oluşturucu kural dizgelerinde ise, kimileri bu biçimdedir ama kimileri de '*X*, *Y* sayılır' ya da '*B* bağlamında *X Y* sayılır' biçiminde olur.

Oluşturucu kuralların varlığını ve yapısını kavrayamamanın felsefede kimi önemli sonuçları olmuştur. Bunun içindir ki, kimi filozoflar, örneğin, 'Söz vermek, nasıl oluyor da bir yükümlülük yaratabiliyor?' diye sorar. Bunun gibi, 'gol kaydetmek nasıl oluyor da altı sayı yaratıyor?' sorusu da sorulabilir. Bu biçimleriyle iki soruya da ancak '*X*, *Y* sayılır' biçiminde bir kural anılarak yanıt verilebilir. Bu da, elbette, söz verme kurumuyla (aynı şekilde futbolla) ilgili önemli sorular sormak adına bu soruların sorulamayacağı anlamına gelmez.

Kabaca açıklamaya çalıştığım ayırım hâlâ yeterince açık değil. Oluşturucu kuralların öteki kurallardan farkını belirtmek için söylediğim iki sözü, yani 'Oluşturucu kurallar yaratmak, deyim yerindeyse, yeni davranış biçimlerinin olanağını yaratır' sözü ile "Oluşturucu kurallar genellikle '*X*, *B* bağlamında *Y* sayılır' biçimini alır" sözünü açarak ayırımı belirginleştirmeye çalışayım.

'*Yeni davranış biçimleri*': Bir kural yaratmanın yeni davranış biçimlerinin, yani o kurala uygun olarak gerçekleştirilen davranış biçimlerinin olanağını yarattığını söylerken, bir bakıma, sıradan bir şey söylüyoruz. Ama benim anlatmak istediğim bu değil. Belki de anlatmak istediğim şey en iyi biçimsel olarak dile getirilebilir. Kural tam anlamıyla düzenleyici ise, kurala uygun davranış, kural olduğunda da olmadığında da, kurala hiçbir açık gönderme yapılma-

dan aynı şekilde betimlenir ('Ne yapıyor?' sorusuna aynı yanıt verilir). Buna karşılık kural (ya da kurallar dizgesi) oluşturucu ise, kurala uygun davranış, kural ya da kurallar olmasaydı betimlenemeyecek biçimde betimlenebilir. Bunu örneklerle açıklayayım.

Bulunduğum toplumsal çevrede toplantı davetiyelerinin en az iki hafta önceden gönderilmesi gerektiği biçiminde bir görgü kuralı olduğunu kabul edelim. Bu kural olsa da olmasa da, kişinin eylemi 'Davetiyeleri en az iki hafta önceden gönderdi' biçiminde dile getirilebilir. Bir de, spor yaptığım çevrede futbolun şu şu kurallara göre oynanan bir oyun olduğunu düşünelim. Bu durumda, söz konusu kurallar olmasaydı, 'Futbol oynadılar' betimlemesi yapılamazdı. Yirmi iki adam, bir futbol oyununda iki takım tarafından gerçekleştirilen fiziksel davranışların aynısını gerçekleştirebilir; ancak ortada futbol kuralı denilen hiçbir kural yoksa, yani önceden futbol diye bir oyun yoksa, bu adamların davranışlarının futbol oynadıkları biçiminde betimlenmesi için bir neden de yoktur.

Genellikle, ortada hiçbir görgü kuralı olmasa da toplumsal davranışlar aynı biçimde betimlenebilir. Oysa oyun kuralları gibi oluşturucu kurallar, davranışın betimlenmesi için, kural olmadığında söz konusu olamayacak bir temel sağlar. Elbette, düzenleyici kurallar da, çoğu kez, davranışlara biçilecek değer için, örneğin "Kabaydı", "Ahlaksızdı", "Nazikti" diyebilmek için bir temel olurlar; ayrıca arkada bu tür kuralların desteği olmadan böyle değer biçmeler de söz konusu olamaz. Ne var ki, değer biçmeler, şimdi kullanacağım örneklerde olduğu anlamda birer betimleme değildir. 'Willkie'ye oy verdi' ile 'Bir tam vuruş gerçekleştirdi' oluşturucu kurallar olmadan yapılamayacak betimlemelerdir; oysa, 'Yemekte kravat taktı', 'Çatalı sağ eliyle kullandı' ve 'Oturdu' betimlemelerinin tümü, akşam yemeklerinde kravat takmayı, çatalı sol elle kullanmayı vb. gerektiren bir kural olsa da olmasa da yapılabilecek betimlemelerdir.[1]

'*B bağlamında X Y sayılır*': Bununla amaçlanan, oluşturucu kurallarla düzenleyici kuralları birbirinden ayırmak için biçimsel

---

İnsan elinden çıkma nesnelerin, söz gelişi, 'kravat', 'çatal' vb. diye betimlenebilmeleri için, her şeyden önce ortada birtakım oluşturucu kuralların olması gerekli olabilir. Ben böyle olduğuna inanmıyorum, ama burada bizim üzerinde durduğumuz konuyla bir ilgisi olmadığından bu sorunu dikkate almayacağım.

bir ölçüt değil. Bir düzenleyici kural da bu biçime çevrilebilir: 'Resmi yemeklerde kravat takmamak yanlış bir davranış sayılır.' Fakat burada 'sayılır'dan önce gelen ad öbeği, bir betimleme olarak değil, bir değer biçme olarak kullanılmaktadır. Kural rahatlıkla bu biçimde dile getirilebiliyor, *Y* terimi de bir betimleme ise kuralın oluşturucu bir kural olması beklenir. Fakat burada getirilmesi gereken iki sınırlama var. İlki, oluşturucu kurallar dizgeler meydana getirdiği için, bu dizge içinde yer alan tek tek kurallar değil, dizgenin kendisi bu biçime örnek gösterilebilir. Nitekim, basketbolün birinci kuralı ('oyun beşer oyuncunun yer aldığı iki takımla oynanır') bu biçime uymaz; kuralların hepsine ya da yeterince büyük bir bölümüne uygun davranışlarda bulunmak basketbol oynamak sayılır. İkincisi, dizgeler içinde *Y* terimini oluşturan deyimler yalnızca kuru birer adlandırma değildir. Sonuçları olan durumu işaret ederler. Nitekim 'ofsayt', 'tam vuruş', 'gol, 'mat' *X* terimiyle belirtilen olguyu adlandırmakla kalmaz, birtakım sonuçlara da yol açar; bu yolla, ceza vuruşu, sayı, yengi ya da yenilgi sonucunu doğururlar.

Bu kitabın varsayımının, bir dili konuşmanın birtakım kurallara uygun davranışlarda bulunmak demek olduğunu söylemiştim. Bu varsayımın daha sonra alacağı biçim şu olacak: Bir dilin anlam yapısı, altta yatan bir dizi oluşturucu kural kümesinin uylaşımsal gerçekleşimi biçiminde görülebilir; söz edimleri de, başka edimlerden farklı olarak, anlatımların bu oluşturucu kural kümelerine uygun olarak sözcelenmesiyle yerine getirilen edimlerdir. Bundan sonraki bölümün amaçlarından biri, birtakım söz edimlerinin yerine getirilmesi için gerekli oluşturucu kural kümelerini dillendirmeye çalışmak olacak. Eğer oluşturucu kurallarla ilgili olarak söylediklerimde haklı olduğum kabul ediliyorsa, bu kuralların hepsinin emir biçiminde karşımıza çıkmaması bizi şaşırtmamalıdır. Gerçekten de, bu kuralların, görgü kurallarına hiç benzemeyen birkaç farklı ulama girdiğini göreceğiz. Söz edimlerinde bulunmak için gerekli olan kuralları dile getirme çabası, söz edimlerinin altında oluşturucu kurallar olduğu varsayımının sınanması olarak da görülebilir. Kuralları tatmin edici bir biçimde dillendirmeyi başaramazsak, bu başarısızlığımız, bir ölçüde söz konusu varsayımın yanlışlığının kanıtı olarak yorumlanabilir.

Oluşturucu kuralların, bir dili konuşmanın parçası olduğunu

söylerken anlatmak istediğim şey, şu soruyla birlikte daha iyi anlaşılabilir: Söz vermek ile, söz gelişi, balık tutmak arasındaki fark nedir? İlk aklıma gelen şey, ilkini bir dil içinde yapmak ancak bir dilin öğeleriyle ilgili oluşturucu kuralların varlığıyla olanaklı olduğu halde, ikincisini yapmanın benzer hiçbir kural kümesini gerektirmediği. Fakat, her şey bir yana, söz vermek de balık tutmak da bir insan etkinliğidir; ikisi de bir amaca yönelik davranıştır; ikisinde de hata yapmak olanaklıdır. Aralarındaki en önemli farksa şöyle dile getirilebilir: Balık tutmak söz konusu olduğunda, amaç-araç bağını kuran şeyler, yani hedefime ulaşmayı kolaylaştıran ya da olanaklı kılan şeyler; söz gelişi balığın kimi zaman solucana gelmesi, buna karşılık boş iğneye çok ender gelmesi; balığın çelik iğneyle tutulabilmesi, yumuşak bir malzemeden yapılmış olta iğnesiyle tutulamaması gibi doğal fizik olgularıdır. Evet, elbette, başarılı bir balıkçının dikkate aldığı teknikler, işlemler, hattâ stratejiler vardır; bütün bunlar hiç kuşkusuz bir anlamda kuralları (düzenleyici kuralları) gerektirir. Fakat bir insanın şu şu koşullarda balık yakalaması bir uylaşım işi olmadığı gibi buna benzer bir şey de değildir. Öte yandan, söz edimleri söz konusu olduğunda, belli koşullar altında şu şu anlatımların sözcelenmesinin söz vermek sayılması (strateji, teknik, işlem ya da doğal olgunun tersi olarak) bir uylaşım konusudur.

Bütün bu söylenenlere, "Fakat, hâlâ yalnızca söz vermek ile balık tutmak gibi etkinliklerin birbirinden nasıl ayrıldıklarını söylüyorsunuz bize; bu da kurallar konusunda söylediklerinizle anlatmak istediklerinizi yeterince açıklamıyor" denerek itiraz edilebilir. Öyle sanıyorum ki, bu itirazda haklı bir yan var. Ben de şimdi, bu kitabın varsayımının bir dili konuşmanın oluşturucu kural dizgelerine göre söz edimlerinde bulunmak olduğunu söylerken anlatmak istediğimi biraz daha açıklamaya çalışayım. Söylenenlerle bağlantılı üç soruyu ayırt ederek başlayalım. Bunları kabaca şöyle dile getirebiliriz: İlki, diller (dil değil, diller) uylaşımsal mıdır? İkincisi, edimsöz edimleri kurala dayalı mıdır? Üçüncüsü, dil kurala dayalı mıdır? Sanırım verilecek yanıtlar, bu soruları daha anlaşılır kılacaktır. İlk sorunun yanıtı, elbette evet. Şu anda, söz gelişi Fransızcanın, Almancanın ya da Swahili dilinin değil, yazdığım dilin uylaşımlarına göre yazıyorum. Bu anlamda diller (dil değil, diller) uylaşımsaldır. Fakat ikinci soru daha zor ve daha önemli. Biraz

değiştirerek yeniden soralım: Bildirimde bulunmak, söz vermek, rica etmek gibi söz edimlerinde bulunabilmek için bazı uylaşımların ya da başka bir şeyin (Fransızca, Almanca ya da her ne ise) olması gerekir mi? Bu soruya verilecek yanıtın, "Genellikle, evet" olduğunu söyleyebilirim.

Kimi çok yalın edimsöz edimleri, gerçekten de, herhangi bir uylaşımsal araç kullanılmadan, yalnızca dinleyen kişinin, bir kişinin belli bir biçimde davranmasının ardında yatan yönelimlerin bir bölümünü kavraması sağlanarak yerine getirilebilir.[1] Bu durumlar bize, oyunlarla benzerliğin sınırlarını ve zayıf taraflarını gösteriyor; çünkü söz gelişi belli uylaşımlar (kurallar) kullanıma sokulmadan gol kaydedilemez. Fakat kimi edimsöz edimlerinin doğal bir dilin ya da başka bir oluşturucu kurallar dizgesinin dışında kalınarak yerine getirilebilmesi, edimsöz edimlerinin genellikle belli kuralların sonucu olarak dil içinde yerine getirildiği, dil yerine getirilmelerine izin vermedikçe de yerine getirilemedikleri olgusunu gözlerden kaçırmamalıdır. Bir insan kimi özel koşullarda herhangi bir uylaşımı işe karıştırmadan birinden odadan çıkmasını "rica edebilir"; fakat bir dil olmadan birinden, söz gelişi, Amerika'da üniversite öğrencilerinde öpüşme hastalığının tanısı ve tedavisi konulu bir araştırma tasarısını üstlenmesini rica edemez. Ayrıca, kurala dayanan kimi öğe dizgelerinin söz vermek, kesinlemek gibi belli söz edimi *çeşitleri* için zorunlu olduğunu düşünüyorum. Köpeğim birtakım basit edimsöz edimlerinde bulunabilir: Sevincini dışavurabilir, dışarı bırakılmayı isteyebilir (rica edebilir). Fakat gerçekleştirebildikleri çok sınırlıdır; hattâ gerçekleştirebildiklerinin birer edimsöz edimi olarak nitelenmesinin bir ölçüde bir eğretileme olduğu da düşünülebilir.

İkinci soruya verdiğim yanıtı tamamlamak ve üçüncü soruya geçmek için kurallar, edimler ve uylaşımlar arasındaki birtakım ilişkileri gösteren iki kurmaca örnek vermek istiyorum.

İlk olarak, satrancın farklı ülkelerde farklı uylaşımlara göre oynandığını düşünün. Örneğin, bir ülkede şahı temsil eden taşın bütün öteki taşlardan büyük olduğunu, ötekisinde ise kaleden küçük olduğunu düşünün. Bu ülkelerden birinde oyun bizim oynadı-

1 Bunlar düşünülenden çok daha azdır. Kaş göz işaretleri ile işaret etmek gibi elkol hareketleri uylaşımın birçok öğesini içinde barındırır.

ğımız satranç tahtası üzerinde oynanırken, ötekisinde satranç tahtası bir dizi rakamla gösterilmekte ve bu rakamların herbiri o rakama "hamle yapacak" taşı temsil etmektedir. Bu ülkelerde aynı satranç oyununun farklı uylaşım biçimlerine göre oynandığını söyleyebiliriz. Ayrıca unutmayalım, oyunun oynanabilir bir oyun olabilmesi için kuralların bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekir. Maddi olmasa bile, şah ve satranç tahtası dediğimiz şeyleri temsil eden bir şeylerin olması zorunludur.

İkinci olarak, birbirlerinin kulaklarına bağırarak birbirlerine acı vermekten hoşlanan sadist bir toplum düşünün. Bu toplumun üyelerinin, işi kolaylaştırmak amacıyla, bu sonuca ulaşmak için hep "Böö!" diye bağırma konusunda bir uylaşıma vardıklarını kabul edin. Bu örnekte de bir uylaşımı içeren bir uygulamayla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Fakat satranç örneğinden farklı olarak, burada uylaşım altta yatan oluşturucu kuralların bir gerçekleşimi değildir. Satranç örneğinden farklı olarak, burada uylaşımsal araç, doğal bir etkiye ulaşmanın aracıdır. Ortada, "Böö!" diye bağırmanın acı vermek *sayıldığı* yollu hiçbir kural yoktur; bir insan bu uylaşımı bilse de bilmese de acı duyabilir. Hem sonra, herhangi bir uylaşım işe sokulmadan da insanlara acı verilebilir.

Peki, diller, dil ve edimsöz edimleri için durum ne? Diller, hem satranç örneğinde hem de 'Böö!' örneğinde olduğu gibi, uylaşımları gerekli kılar (Bu, benim birinci soruya yanıtım). Fakat, ikinci ve üçüncü sorular konusunda söylemek istediğim şey şu: Bir dili konuşup edimsöz edimlerinde bulunmak satranç örneğine benzer, buna karşılık 'Böö!' örneğinden önemli ölçüde farklıdır. Farklı insan dilleri, birbirlerine çevrilebilir oldukları oranda, altta yatan aynı kuralların farklı uylaşımsal gerçekleşimleridir. Fransızcada '**je promets**' denerek söz verilebilmesi, bunun İngilizcede '**I promise**' denerek yapılabilmesi bir uylaşım işidir. Buna karşılık, bir söz verme aracının (uygun koşullar altında) sözcelenmesinin bir yükümlülük üstlenmek demek olması, Fransızcanın ya da İngilizcenin uylaşımlarıyla ilgili bir konu değil, kurallarla ilgili bir konudur. Tıpkı yukarıdaki örnekte olduğu gibi, altta yatan kurallar aynı olduğu için, bir ülkede oynanan bir satranç oyununu öteki ülkede oynanan oyuna çevirebiliriz (Yeri gelmişken, bir dildeki tümcelerin başka bir dilde tümcelere çevrilmesi, açıklanması gerekli olağanüstü bir olgu olarak alınmalıdır.).

İkinci soruya dönecek olursak, ayrıca birçok edimsöz edimi söz konusu olduğunda, edimin yerine getirilebilmesi için ortada bir uylaşımsal aracın ya da başka bir şeyin olması gerekir; çünkü edim ancak kurallar içinde yerine getirilebilir ve altta yatan kuralları bir biçimde kullanıma sokmak gerekir. Söz vermelerde ve bildirimlerde, söz vermek ya da bildirimde bulunmak gibi söz edimlerinin yerine getirilmesinin olanaklı olabilmesi için, sözcelenmeleri bir yükümlülük üstlenmek ya da bir olgunun varlığı konusunda güvence vermek sayılan bazı uylaşımsal öğelerin varolması gerekir. Kurallarda belirtilen şeyler, herhangi bir kuralın yardımına başvurmadan da verilebilecek acı duygusu gibi doğal etkiler değildir. Bu anlamda, yalnızca dillerin uylaşımsal olduğunu değil, belli söz edimlerinin kurala dayalı olduğunu da söylemek istiyorum.

Dolayısıyla, yukarıda sorduğum üç soru şu anlama geliyor: İlki, diller için uylaşımlar söz konusu mudur? İkincisi, şu ya da bu edimsöz ediminin yerine getirilmesinin olanaklı olması için (bir şekilde gerçekleştirilen) kuralların olması gerekir mi? Üçüncüsü, uylaşımlar kuralların gerçekleşimleri midir?

İlk soruya yanıtım, evet. İkincisine yanıtım, evet, edimsöz edimlerinin büyük bir bölümü kurala dayalıdır; hattâ öteki edimlerin büyük bir bölümü de böyledir. Üçüncü soruya yanıtım, evet, genellikle.

Yukarıdaki benzetmelerin bize gösterdiklerini özetlemek gerekirse, 'Böö!' örneği, arkasında oluşturucu kurallar olmadan ve yerine getirmek için kurallar ya da uylaşımlar gerekmeden bir edimi yerine getirmenin ne anlamda bir uylaşım işi olduğuna bir örnek oluşturuyor. Satranç örneği ise, uylaşımların altta yatan birtakım kuralların gerçekleşimleri olduğu ve yerine getirilmesi için kurallar ile bazı uylaşımların ya da başka şeylerin gerekli olduğu edimlerin yerine getirilişinin ne anlamda bir uylaşım işi olduğuna bir örnek oluşturuyor.

Bir dili konuşmanın kurala dayalı bir davranış girişiminde bulunmak olduğunu söylerken benim özellikle ilgilendiğim şey, şu ya da bu dili konuşurken yardımına başvurulan tek tek uylaşımlar değildir (yaptığım inceleme, en başta bu nedenle, doğal insan dillerinin varolan gerçek yapısıyla ilgili bir araştırma olarak kabul edilen dilbilimden temelden farklıdır); beni asıl ilgilendiren şey, satranç örneğinde olduğu anlamda uylaşımların açığa vurduğu ya

da gerçekleştirdiği altta yatan kurallar. Dolayısıyla, bir dili konuşmanın kurala dayalı bir davranışta bulunmak olduğunu söylerken, üçüncü soruya yanıt olabilecek şeyler söylüyorum. İkinci soru konusunda yanıldığım, edimsöz edimlerinin hepsinin herhangi bir oluşturucu kurallar dizgesinin dışında kalınarak da yerine getirilebildiği ortaya çıksa bile, bundan, onları bir dil içinde yerine getirmenin kurala dayalı bir davranış girişiminde bulunmak olmadığı sonucu çıkmaz. İlk iki soruya verdiğim yanıtı da savunuyorum; fakat bu denemede giriştiğim iş bakımından canalıcı olanı sadece üçüncü soruya verdiğim yanıttır; çünkü *bir dili konuşmanın* kurala dayalı bir davranış girişiminde olduğu varsayımına bağlanacak olan odur.

Kurallarla ilgili son iki soru: *İlki*, kural gerçek bir kuralsa, kuralın çiğnenmesi durumunda ortada bir ceza olması gerekli midir? Bütün kuralların böyle zorlayıcı olması zorunlu mudur? Hayır. Her oluşturucu kuralın bir cezası yoktur; beysbolün dokuzar kişilik iki takım halinde oynandığı kuralının çiğnenmesinin cezası ne olabilir? Gerçekten, satrançta mat ile ilgili kuralın ya da Amerikan futbolunda gol ile ilgili olanın nasıl çiğnenebileceğini bile anlamak kolay değildir. *İkincisi*, bir kural bilinmeden uygulanabilir mi? Öteden beri uyguladığımız halde *yeni keşfettiğimiz* dil kuralları olduğunu iddia etmem kimilerinde birtakım sorulara yol açıyor. Ancak, bununla ilgili açık bir sesbilimsel olguyu alalım: İngilizcenin benim konuştuğum lehçesinde, yazılışları uyaklı olmaları gerektiğini düşündürse bile, '**linger**' '**singer**'la, '**anger**' '**hanger**'la uyaklı değildir. Çünkü '**linger**' ile '**anger**'da /**ŋ**/ sesbirimini izleyen bir /**g**/ sesbirimi olduğu halde, '**singer**' ile '**hanger**'da yalnızca /**ŋ**/ sesbirimi vardır. Bunun için '**singer**' /**siŋer**/ olarak, '**linger**' ise /**liŋger**/ olarak sesletilir. Böyle sözcüklerin bir listesi çıkarılacak olsa bir kural olduğunu görürsünüz: Sözcük bir fiilden türemişse /**g**/ sesbirimi görünmez; sözcük bir fiilden türememişse /**g**/ sesbirimi ayrı olarak görünür. Nitekim, '**singer**', '**sing**' fiilinden; '**hanger**', '**hang**' fiilinden; '**bringer**', '**bring**' fiilinden türemiştir; ama '**linger**', '**anger**', '**finger**', '**longer**' sözcükleri '**ling**', '**ang**', '**fing**' ve '**long**' gibi fiillerden türemiş değildir. Ayrıca, bunun bir kural olduğunu, yalnızca bir düzenlilik olmadığını da hatırlatmak isterim. Bu, hem bunlardan farklı söyleyişlerin "yanlış söyleyiş" olarak kabul edilmesinden hem de kuralın, yansıtma özelliğinden dolayı, yeni

durumları içermesinden de anlaşılmaktadır. Nitekim, '**long**' (arzulamak) fiilinden '**longer**' (arzulayan kişi) diye bir ad türettiğimizi düşünün. Böyle bir durumda '**This longer longs longer than that longer**'* tümcesinde baştaki ve sondaki '**longer**' söylenirken /**g**/ sesi söylenmez, buna karşılık ortadaki '**longer**' sesletilirken sert bir /**g**/ sesi çıkarılacaktır. İngilizcenin bütün lehçelerinde bu kural yoktur, üstelik onun hiçbir istisnasının olmadığını da söylemiyorum (gene de, tam bir kural). Bu bana, (dile getirilebilmek anlamında) bilinmesi zorunlu olmadan uygulanan bir kural olarak geliyor.

Bu tür örneklerin bu araştırmayla ilgili sonuçlarına gelince, bunlar şöyle sıralanabilir: Bir insan davranışını yeterince açıklayabilmek için, o davranışta bulunan kişinin kendisi kuralı dile getirebilecek durumda olmasa, hattâ yaptığını bir kural gereğince yaptığının farkında olmasa bile, o davranışın bir kural gereğince yapıldığını varsaymak zorunda kalırız zaman zaman. Davranışta bulunan kişinin bir şeyin nasıl yapılacağını bilmesi, ancak onun şu şu yollu bir kuralı bildiği (edinmiş, içselleştirmiş, öğrenmiş olduğu) varsayımıyla yeterince açıklanabilir. Bu kişi kuralı bildiğini ya da neyi kural gereği yaptığını bilmeyebilir. Bir davranışın düzenli bir davranış olmanın ötesinde kurala dayalı olduğunu gösteren şeylerden ikisi, davranış kalıplarından sapmaların genellikle hata ya da kusur diye kabul edilmesi ve kuralın, geçmişteki düzenliliklerden farklı olarak, yeni durumları kapsamasıdır. Daha önce hiç karşılaşmadığı bir durumla karşılaştığında, kişi ne yapacağını bilir.

2. 6 *Anlamı Olmak-Bir Şey Anlatmak İstemek***

Edimsöz edimleri, öteki edimlerden farklı olarak, birtakım sesler çıkarılırken ya da birtakım çizgiler çizilirken yerine getirilir. Peki, *yalnızca* birtakım sesler çıkarmak ya da çizgiler çizmekle bir edimsöz ediminde bulunmak arasındaki fark nedir? Bir fark, kişinin bir edimsöz ediminde bulunurken çıkardığı seslerin ya da çizdiği çizgilerin bir *anlamı olduğu*nun söylenmesi; bununla bağlantılı ikinci bir fark, kişinin bu sesleri çıkararak ya da çizgileri çizerek

---

* Arzu duyan bu kişi, arzu duyan o kişiden daha uzun süredir arzu duyuyor. (ç.n.)

** Kaynak metinde başlık **Meaning**. (ç.n.)

*bir şey anlatmak istediğ*inin söylenmesidir. Bir kişi konuştuğunda, yaptığı başka işlerden farklı olarak, söylediği şeyle bir şey anlatmak ister; kişinin söylediği şeyin, yani çıkardığı ses dizisinin, başka şeylerden farklı olarak, bir anlamı olduğu söylenir. Bu arada, edimsöz ediminde bulunmak ile oyun oynamak arasında gördüğümüz benzerliğin geçerli olmadığı bir başka nokta da burasıdır. Satranç oyunundaki taşların, başka şeylerden farklı olarak, bir anlamı olduğu söylenemez; ayrıca bir hamle yapıldığında, o hamleyle, başka şeylerden farklı olarak, bir şey anlatılmak istendiği de söylenemez.

Peki, bir kişinin söylediği şeyle bir şey anlatmak istemesi, söylenen şeyin ise bir anlamı olması ne demektir? Bu sorulardan ilkine yanıt vermek için Paul Grice'ın bazı düşüncelerini alıp gözden geçirmek istiyorum. Grice "Meaning" başlıklı yazısında[1], "doğal olmayan yoldan anlatmak istemek" kavramıyla[2] ilgili şöyle bir çözümleme getirir. *K* gibi konuşan birinin *X* ile bir şey anlatmak istediğini söylemek demek, *K*'nın, dinleyen kişi *D*'de, yöneliminin kavranması aracılığıyla bir etki yaratmak üzere *X*'i sözcelemeye yöneldiğini söylemek demektir. Bunun, daha sonra açıklayacağım gerekçeler nedeniyle yeterli bir açıklama olduğunu düşünmüyorum, ama öncelikle anlatmak istemek ile yönelimler arasında bir bağ kurduğu, sonra dilsel iletişimin aşağıdaki temel özelliklerini yakaladığı için, anlatmak istemek kavramının açıklanması açısından iyi bir başlangıç olacağını sanıyorum. Konuşurken, beni dinleyen kişiye, belli birtakım şeyleri iletme yönelimimi kavramasını sağlayarak, o şeyleri iletmeye çalışırım. Dinleyen kişide oluşturmaya yöneldiğim etkiyi, onun, o etkiyi oluşturma yönelimimi kavramasını sağlayarak oluşturmaya çalışırım; dinleyen kişinin, oluşturmaya çalıştığım etkinin ne oluğunu kavramasıyla birlikte de yönelimim gerçekleşir. Dinleyen kişi de belli bir şey söylemek yönelimiyle sözcelediğim şeyi sözcelerkenki yönelimimi kavrar kavramaz ne söylediğimi anlar.

Bunu yalın bir örnekle açıklayayım. "Merhaba!" dediğimde, yönelimim, dinleyen kişide selamlandığı bilgisini oluşturmaktır.

Philosophical Review (Temmuz 1957), s. 377-388.

2 Grice, "doğal olmayan yoldan anlatmak isteme"yi, 'Bulutlar yağmuru anlatır' ile 'Bu kırmızı benekler kızamığı anlatır' tümcelerinde geçen 'anlatmak'tan ayırır.

Dinleyen kişide bu bilgi, ancak yönelimimin onda bu bilgiyi oluşturmak olduğunu kavrarsa oluşur.

Grice'ın anlatmak istemek konusunda getirdiği bu açıklama dikkate değer olmakla birlikte, bana iki önemli açıdan kusurlu geliyor. İlk olarak, anlatmak istemenin ne ölçüde bir kural ya da uylaşım işi olduğunu gösteremiyor. Anlatmak istemekle ilgili olarak Grice'ın getirdiği bu açıklama, bir kişinin söylediği aracılığıyla anlatmak istediği ile söylediğinin söylendiği dilde gerçekte anlatmaya çalıştığı şey arasındaki farkı gösteremiyor. İkinci olarak, anlatmak istemeyi yönelinen etkilere dayanarak tanımlandığı için edimsöz edimleriyle etkisöz edimleri birbirine karışıyor. Kabaca söylemek gerekirse, Grice gerçekte anlatmak istemeyi bir etkisöz ediminde bulunma yönelimi açısından tanımlıyor; oysa, bir şey söylemek ve onu anlatmak istemek bir edimsöz ediminde bulunma işidir. Bir etkisöz ediminde bulunma yöneliminin olması zorunlu değildir. Şimdi hem bu iki itirazı açıklayayım hem de Grice'ın açıklamalarında bu itirazları karşılayacak birtakım düzeltmeler yapayım.

İlk noktayı aydınlatmak için Grice'ın çözümlemesine bir karşı örnek ortaya atacağım. Bu karşı örneğin amacı, konuşan kişinin anlatmak istediği ile onun sözcelediği sözlerin anlattığı şey arasındaki bağlantıyı gözler önüne sermek olacak.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerikalı bir asker olduğumu ve bir İtalyan birliğine yakalandığımı düşünün. Beni bırakmalarını sağlamak için İtalyan askerlerini Alman askeri olduğuma inandırmak istediğimi de düşünün. Bu durumda yapmam gereken şey, onlara, Almanca ya da İtalyanca, Alman olduğumu söylemektir. Bunu yapacak kadar Almanca ya da İtalyanca da bilmediğimi düşünelim. Böylece, planımı anlayacak kadar Almanca bilmediklerine güvenip, bildiğim bir iki Almanca sözü ezberden söyleyerek onlara bir Alman askeri olduğumu anlatma oyununa girişiyorum. Bildiğim Almancanın, lisedeyken Almanca dersinde ezberlemek zorunda kaldığım bir şiirden anımsadığım tek bir mısradan ibaret olduğunu düşünelim. Bu yüzden, esir alınmış bir Amerikalı olan ben, beni yakalayan İtalyanlara şu tümceyle sesleniyorum: **'Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen?'**[1] Şimdi, duru-

Bu koşullarda, böyle bir sözcelemle, arzulanan etkilerin meydana getirilmesi pek akla yakın görünmüyorsa, kurmacaya yapılacak bir iki ek, durumu biraz

mu Griceçi terimlerle betimleyelim. Onlarda belli bir etki, yani benim bir Alman askeri olduğuma inanma etkisini oluşturma yönelimi taşıyorum; bu etkiyi de benim taşıdığım bu yönelimi kavramaları aracılığıyla oluşturmak yönelimindeyim. Yöneldiğim şey, onlara anlatmaya çalıştığım şeyin benim bir Alman askeri olduğumu düşünmelerini sağlamak. Peki, bütün bu açıklamalardan, "**Kennst du das Land** ..." dediğimde anlatmak istediğimin "Ben bir Alman askeriyim" olduğu sonucu çıkar mı? Yalnız çıkmamakla kalmaz; bu durumda, söz konusu Almanca tümceyi sözcelediğimde anlatmak istediğim şeyin, "Ben bir Alman askeriyim", ya da "**Ich bin ein deutscher Soldat**" olduğunu da pek söyleyemem; çünkü, bu sözlerin anlatmaya çalıştığı şey, hatırladığım kadarıyla, "Limon ağaçlarının çiçek açtığı toprakları biliyor musun?" Elbette, beni yakalayanların, anlatmak istediğim şeyin "Ben bir Alman askeriyim" olduğunu sanma hatasına düşmelerini istiyorum; fakat bu aldatmanın içinde, sözcelediğim sözlerin Almancada da onu anlatmaya çalıştığını düşündürmek de var. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*'ta[1] (farklı bir sorunu irdelerken), "'Burası soğuk' *deyip* 'Burası sıcak'ı *anlatmaya çalış*" diyor. Belirli bir sahne söz konusu olmadan bunu yapamamamızın nedeni, anlatmak isteyebileceğimiz şeylerin, an azından kimi durumlarda, söylediğimiz şeyin bir işlevi olmasıdır. Anlatmak istemek, bir yönelim işi olmaktan fazla bir şeydir; hiç olmazsa kimi durumlarda bir uylaşım işidir. Grice'ın çözümlemesine göre, koşullar uygun yönelimleri olanaklı kılıyorsa, bir tümcenin hangi anlamda olursa olsun sözcelenebileceği ileri sürülebilir. Fakat bunun da, tümcenin anlamını sadece koşullardan biri haline getirmek gibi bir sonucu var.

Grice'ın çözümlemesinde, bu tür karşı örnekleri geçersiz kılacak düzeltmeler yapılabilir. Burada, karşı karşıya olduğumuz durum şu: Dinleyen kişinin, kendisinde belli bir etki oluşturma yönelimini kavramasını sağlayarak bir etki meydana getirme yönelimindeyim; ama bu etkiyi meydana getirmek için kullandığım araç,

---

daha inanılır kılabilir. Diyelim, beni yakalayanların, o bölgede Amerikan üniforması giymiş Alman askerlerinin dolaştığını bildiklerini biliyorum. Bu Almanlara dikkat etmeleri ve kendilerini tanıtır tanıtmaz bırakılmaları konusunda emir aldıklarını biliyorum. Komutanlarını, aslında bilmedikleri halde Almanca bildiklerini söyleyip aldattıklarını ... biliyorum.

510. paragraf.

bu aracın kullanımını yöneten kurallar gereği, uylaşımsal bir biçimde, oldukça farklı edimsöz etkileri oluşturmak için kullanılan bir araç; üstelik, bizim bir şey söyleyip, onunla bütünüyle ilgisiz bir şey anlatmaya çalışmamıza izin verecek sahne dekoru ya da koşullar da ortada yok. Öyleyse anlatmak istemekle ilgili olarak Grice'ın söylediklerini, bir tümce sözcelendiğinde anlatılmak istenen şeyin o tümcenin konuşulmakta olan dilde anlatmak istediği şeyle ancak rastlantısal bir ilişki içinde olmadığını ortaya koyacak biçimde yeniden dile getirmemiz gerekiyor. Kendi edimsöz edimleri çözümlememizde, hem yönelimle hem de uylaşımla ilgili yanları, özellikle de aralarındaki ilişkiyi yakalamak zorundayız. Bir tümceyi düz anlamıyla sözceleyerek bir edimsöz ediminde bulunun kişi, yani konuşan kişi, dinleyen kişinin, kendisinde belli bir etki meydana getirme yönelimini kavramasını sağlayarak o etkiyi meydana getirmeye yönelir; ayrıca, söylediği sözleri düz anlamıyla kullanıyor olması koşuluyla, bu kavramanın, sözcelediği anlatımları yöneten kuralların, o anlatımları söz konusu etkinin meydana getirilmesiyle ilişkilendirmesinin bir sonucu olarak gerçekleşmesine yönelir. Edimsöz edimleriyle ilgili çözümlememizde dile getirilmesi gereken işte bu ***birleşim***dir.

Şimdi, Grice'a ikinci itirazıma geliyorum. Onun getirdiği açıklama, aslında, bir şey söyleyip o şeyi anlatmak istemenin, bir etkisöz ediminde bulunmaya yönelme işi olduğunu ileri sürüyor. Grice'ın verdiği örneklerde sözü edilen etkiler, hep birer etkisöz etkisidir. Bana gelince, ben bir şey söyleyip o şeyi anlatmak istemenin, bir edimsöz ediminde bulunmaya yönelme işi olduğunu düşünüyorum. Her şeyden önce, düşünülen sözcelemler aracılığıyla yönelinen etkinin genellikle etkisözel olduğu doğru değildir; çünkü edimsöz edimlerinde bulunmak için sözcelenen tümcelerin birçoğunda, anlamlarıyla bağdaşan hiçbir etkisöz etkisi yoktur. Örneğin, selamlamada onunla bağdaşan hiçbir etkisöz etkisi yoktur. "Merhaba" deyip onu anlatmaya çalıştığımda beni dinleyen kişide selamlandığı bilgisi dışında mutlaka oluşturmaya ya da yol açmaya yöneldiğim bir durum ya da eylem olmaz. Ancak onun söylediğimi anlamasıyla ortaya çıkan bu bilgi de fazladan bir tepki ya da etki değildir. Ayrıca, örneğin, söz vermelerin de hiçbir etkisöz etkisi yoktur. Söz vermeleri kesin yönelim bildirimleriyle sıkı öndeyilerden ayıran budur. Bunların üçü de dinleyen kişide gele-

cekle ilgili beklentiler yaratır, ama 'Söz veririm', "Öndeyide bulunuyorum" ya da "Yönelimindeyim" anlamına gelmez. Anlatmak isteme konusunda getirilecek bir açıklama, "Çık dışarı" deyip onu anlatmak istediğimde hangi anlamda "anlatmak istiyor"sam, "Söz veririm" ya da "Merhaba" deyip onu anlatmak isteğimde de tam olarak o anlamda anlatmak istediğimi göstermelidir. Oysa Grice'ın açıklaması, bu üç tümcenin yalnız sonuncusuna uygun düşüyor; çünkü yalnız bu sonuncunun (yani 'Çık dışarı'nın) anlamı, olağan koşullarda, bu tümceyi söyleyip onu anlatmak isteyen konuşucunun, dinleyen kişide Grice'ın irdelediği türden bir "etki" meydana getirme yönelimi taşımasına izin veriyor. 'Çık dışarı' tümcesinin anlamı, tümceyi, yönelinen belli bir edimsöz etkisiyle, yani dinleyen kişinin dışarı çıkmasını sağlamakla birleştiriyor. 'Merhaba' ile 'Söz veririm'in anlamları ise bunu yapmıyor.

İkinci olarak, çoğu zaman edimsöz etkisiyle bağlantılı bir etkisöz etkisinin bulunduğu durumlarda da, gerçekte böyle bir etki oluşturma yöneliminde olmadan bir şey söyleyip o şeyi anlatmak isteyebilirim. Nitekim, örneğin, beni dinleyen kişinin bana inanıp inanmamasına önem vermeden, yalnızca görev olarak düşündüğüm için bir bildirimde bulunabilirim.

Üçüncü olarak, birisiyle, söz gelişi, ona bazı bilgiler verme yönelimiyle konuşulduğunda, dinleyen kişinin kendisine anlatılan şeylere inanma gerekçesinin, hattâ gerekçeleri arasından birinin bile, konuşan kişinin onu söylenenlere inandırma yöneliminde olması yönelimi taşınmaz genellikle. Söz gelişi, bir felsefe kitabı okuduğumda, yazarın söylediklerine inanmak ya da inanmamak için ortada her tür gerekçe vardır, ama yazarın söylediklerine inanma gerekçelerimden biri bile, yazarın bani inandırmaya yöneldiğini kavramam değildir. Olağanüstü ölçüde benmerkezci bir yazar olmadıkça, yazar da, söylediklerine, onun beni söylediklerine inandırma yönelimini kavradığım için inandırmak gibi bir yönelim içinde olmaz. Grice'ın yansımalı yönelimi, etkisöz etkilerinde geçerli değildir.

Peki, o zaman bütün bu işleyişte yönelimlerin nasıl bir yeri var? Açıklamaya uğraştığımız olgulardan birkaçını hatırlayalım. İnsan iletişiminin, öteki insan davranışlarının çoğunda görülmeyen, sıra dışı bazı özellikleri vardır. En sıra dışı özelliklerinden birini şöyle dile getirebiliriz: Birine bir şey anlatmaya çalışıyorsam, (belli

koşulların yerine gelmiş olması şartıyla) kişi, kendisine bir şey anlatmaya çalıştığımı, anlatmaya çalıştığım şeyin de tam olarak ne olduğunu kavradığı anda, ona anlatmak istediğim şeyi anlatmakta başarı sağlamış olurum. Bundan başka, karşımdaki kişi, kendisine bir şey anlatmaya çalıştığımı, kendisine anlatmaya çalıştığım bu şeyin de ne olduğunu kavramadıkça, anlatmak istediğim şeyi ona anlatmakta tam bir başarı sağlamış olmam. Edimsöz edimleri söz konusu olduğunda ise bizi dinleyen kişinin yapmaya çalıştığımız şeyi kavramasını sağlayarak, yapmaya çalıştığımız şeyi başarılı bir biçimde yapmış oluruz. Ancak, dinleyen kişideki "etki" bir inanç ya da bir tepki değildir; bu etki, dinleyen kişinin, konuşan kişinin sözcelemini anlamasından başka bir şey değildir. Benim, edimsöz etkisi dediğim şey, işte bu etkidir. Yansımalı yönelimin bu işleyiş içindeki yerini, şimdilik, şöyle belirleyebiliriz: Konuşan kişi *K*, kendisinin dinleyen kişi *D*'de bir *Ed.E* gibi bir edimsöz etkisini oluşturma yönelimini *D*'nin kavramasını sağlamak yoluyla *D*'de bir *Ed.E* oluşturmaya yönelir.[1]

Bir şey anlatmak istediğimizde yöneldiğimiz etki, dinleyen kişinin bu şeyi anlamasıdır; fakat dinleyen kişinin anlaması, Grice'ın verdiği etki örnekleri arasında yer almayan türden bir etkidir. Bu, bir etkisöz etkisi değildir. Grice'ın açıklamasını da, birtakım değişikliklerle, anlatmak istemenin anlama açısından çözümlendiği bir açıklama haline getiremeyiz. Bu bizi büyük bir döngüselliğe götürdü; çünkü insan, anlatmak isteme ile anlamanın birbiriyle çok sıkı bir ilişki içinde olduğunu; anlamanın, anlatmak isteme konusunda yapılacak bir çözümleye temel olduğunu görüyor. Bunun için, benim kendi çözümlememde yapacağım şey, düz bir sözcelemi anlamanın, hem sözcelenen tümcenin öğelerini yöneten (kimi) kural-

1 Böyle dile getirmek, Strawson'ın ileri sürdüğü türden karşı örnekleri önler (P.F. Strawson, "Intention and convention in speech acts", *Philosophical Review*, Ekim 1964, s. 439-460). Strawson'un örneğinde *K*, *D*'nin K'nın onu o şeye inandırma yönelimini kavramasını sağlayarak *D*'nin bir şeye inanmasını sağlamaya yönelir. Ancak, *K* hiçbir şekilde herhangi bir edimsöz ediminde bulunmamaktadır. Yönelimin, bir edimsöz edimini de birlikte getirdiği belirtilir belirtilmez, bu tür bir örnek örnek olmaktan çıkar. Elbette, geriye, bizi bir döngüye ya da sonsuza dek geriye giden bir yönelimler zincirine götürmeyen edimsöz etkisinin ne olduğunu açıkça ortaya koymak gibi başka bir sorun daha kalıyor, ama onu da daha sonra çözmek zorundayız.

larla hem de dinleyen kişinin tümcenin bu kurallara bağlı olduğunu kavramasıyla ilgisinde ne demek olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmak olacak.

Grice'a yönelttiğim birinci itirazla ikinci itiraz birbirine sıkı sıkıya bağlı. Bu itirazlarım geçerli itirazlarsa, ortaya şöyle bir resim çıksa gerek: Konuşan kişi bakımından, bir şey söylemek ve onu anlatmak istemek, dinleyen kişi üzerinde belli etkiler yaratmaya yönelmekle yakından ilişkili bir iştir. Dinleyen kişi bakımından ise, konuşan kişinin sözcelemini anlamak, konuşan kişinin yönelimlerini kavramakla yakından ilişkili bir iştir. Söz konusu olan düz sözcelemler olduğunda, konuşan kişiyle dinleyen kişi arasındaki köprü, kullandıkları ortak dildir. İki taraf arasındaki köprünün nasıl kurulduğuna gelince:

1. Bir tümceyi anlamak demek, onun anlamını bilmek demektir.

2. Tümcenin anlamını kurallar belirler ve bu kurallar hem tümcenin sözcelenme koşullarını hem de sözcelemin ne sayılacağını belirtir.

3. Bir tümceyi sözcelemek ve onu anlatmak istemek, şu üç şeye yönelme işidir: (a) Dinleyen kişinin, birtakım kuralların belirttiği birtakım olguların geçerli olduğunu bilmesini (kavramasını, fark etmesini) sağlamaya yönelmek (y-1); (b) dinleyen kişinin, bu şeyleri, y-1'i kavramasını sağlamak yoluyla bilmesini (kavramasını, fark etmesini) sağlamaya yönelmek[1]; (c) dinleyen kişinin, sözcelenen tümceyle ilgili kurallara ilişkin bilgisinin bir sonucu olarak y-1'i kavramasını sağlamaya yönelmek.

4. Tümce, demek, dinleyen kişide belli bir edimsöz etkisi yaratma yöneliminin gerçekleşmesiyle ilgili uylaşımsal bir araç verir. Konuşan biri bir tümce sözceler ve onu anlatmak isterse, (a), (b) ve (c) yönelimlerini de taşır. Dinleyen kişinin sözcelemi anlaması, bu yönelimlerin gerçekleştiğini gösterir ancak. Yönelimler

---

(b)'den bütünüyle vazgeçilemez mi? Sanırım, hayır. *K* yalnızca, *D*'nin tümcenin anlamını bilmesinin bir sonucu olarak *Ed.E* yaratmaya yönelmemeli, ayrıca, *D*'nin tümcenin *Ed.E* yaratma yönelimiyle sözcelenen bir tümce olduğunu kavramasına da yönelmelidir. Bu da, onun sözcelemi öyle kavramasını gerektirir. *D*, 1 yönelimini kavramadıkça *K*'yı anlayamaz. 1 yönelimini kavradığı anda *K*'yı anlar. Öyleyse, anlama etkisi yaratma yöneliminin, *D*'nin 1 yönelimini kavraması yönelimini gerekli kıldığı anlaşılıyor.

de, genellikle, dinleyen kişi tümceyi anlarsa, yani tümcenin anlamını bilirse, yani tümcenin öğelerini yöneten kuralları bilirse gerçekleşir.

Bu noktaları daha önce kullandığımız çok yalın bir örnekle ('Merhaba' tümcesinin sözcelediği bir durumla) biraz daha açık bir hale getirelim. (1) 'Merhaba' tümcesini anlamak, onun anlamını bilmek demektir. (2) 'Merhaba'nın anlamı, hem onun sözcelenme koşullarını hem de sözcelemin ne sayılacağını belirten anlam kuralları tarafından belirlenir. Bu kurallar, belli koşullar altında 'Merhaba' sözünün sözcelenmesinin, dinleyen kişi açısından konuşan kişi tarafından selamlanmak sayıldığını belirtir. (3) 'Merhaba' sözünü sözcelemek ve onu anlatmak istemek, şu üç yönelimi taşımak demektir: (a) Dinleyen kişinin selamlandığını kavramasını sağlama yönelimi; (b) birinin onu selamlama yöneliminde olduğunu kavramasını sağlamak yoluyla selamlandığını kavramasını sağlama yönelimi; (c) 'Merhaba' tümcesinin anlamına ilişkin bilgisinin bir sonucu olarak birinin onu selamlama yöneliminde olduğunu kavramasını sağlama yönelimi. (4) 'Merhaba' tümcesi, dolayısıyla, insanları selamlamasıyla ilgili uylaşımsal bir araç vermektedir. Eğer konuşan biri 'Merhaba' der ve onu anlatmak isterse, bu (a), (b) ve (c) yönelimlerini de taşır; dinleyen kişi bakımından, dinleyen kişinin sözcelemi anlaması, bu yönelimlerin gerçekleştiğini gösterir yalnızca. Söz konusu yönelimler, genellikle, dinleyen kişi 'Merhaba'yı anlarsa, yani onun anlamını anlarsa, yani belli koşullar altında o sözün sözcelenmesinin selamlamak sayıldığını anlarsa gerçekleşir. Örneği nitelerken, bir edimsöz ediminin adı olan 'selamlamak' sözünü kullandım. Örnek tek başına, anlatmak istemek konusunda yapılan bir çözümleme olarak sunulsaydı, selamlamak kavramı anlatmak istemek kavramını içerdiği için, döngüsel bir çözümleme olurdu. Ancak bu yalnızca örnekle ilgili bir yöndür; çünkü söz konusu çözümleme en sonunda kurallar ve dinleyen kişinin bu kurallara ilişkin bilgisi açısından bir çözümlemedir; dolayısıyla da kendi anlamının bir parçası olarak 'anlatmak isteme' kavramını içeren bir terimin çözümlenenine hiçbir belirgin katkısı olmaz.

Doğal olmayan yoldan anlatmak istemeyle ilgili Grice'a ait özgün çözümleme ile ondan farklı bir kavram olan bir şey söylemek ve o şeyi anlatmak istemek kavramıyla ilgili benim gözden geçirilmiş çözümlemem arasındaki fark şöyle özetlenebilir:

1. Grice'ın özgün çözümlemesi:
   Konuşan kişi *K*, *X* ile doğal olmayan yoldan bir şey anlatmak istiyor=
   (a) *K*, *X*'in *S* sözceleminin, dinleyen kişi *D*'de *Et.E* gibi bir etkisöz etkisi yaratma yöneliminde (y-1).
   (b) *K*, *Et.E*'yi, y-1'in kavranması yoluyla yaratma yöneliminde.
2. Gözden geçirilmiş çözümleme:
   K, *T* tümcesini sözceliyor ve onu anlatmak istiyor (yani söylediğini düz anlamıyla sözceliyor)=
   K, *T*'yi sözceliyor ve
   (a) *K*, *T*'nin *S* sözceleminin, *D*'de, *T* ile ilgili (birtakım) kuralların belirttiği olguların geçerli olduğu bilgisini (kavrayışını, bilincini) yaratma (bu etkiye *Ed.E* edimsöz etkisi diyelim) yönelimi (y-1) taşıyor.
   (b) *K*, *S*'nin y-1'in kavranması yoluyla *Ed.E* yaratması yönelimi taşıyor.
   (c) *K*, *D*'nin *T*'yi (onun öğelerini) yöneten (birtakım) kurallara ilişkin bilgisinin bir sonucu olarak (bu bilgi aracılığıyla) y-1'in kavranması yönelimi taşıyor.

2.7 *Kaba Olgular ile Kurumsal Olgular Arasındaki Fark*

Dünyayı oluşturan, dolayısıyla da dünya hakkındaki bilginin oluşturucuları olan şeylerle ilgili kafamızda belli bir resim vardır. Resmi kavramak kolay, ama betimlemek zordur. Bu resimde dünya kaba olgulardan oluşan bir dünya, kaba olguların bilgisi gerçek bilgi olarak kabul edilir. Bununla, bilgi konusunda belli bir düşünsel çerçeve çizildiğini ve bu düşünsel çerçevenin bütün bilgi için geçerli bir kalıp olarak kabul edildiğini söylemek istiyorum. Çizilen bu düşünsel çerçeve içinde değerlendirilen bilgiler çok büyük bir çeşitlilik gösterir. 'Bu taş o taşın yanında'dan, 'Cisimler, aralarındaki uzaklığın karesiyle ters, kütlelerinin çarpımıyla doğru orantılı bir güçle birbirlerini çekerler'e, buradan da 'Bir ağrım var'a uzanan bir çeşitliliktir bu. Bunlarla ilgili olarak, hepsinde, bilgiyi meydana getiren kavramların özünde fizik kavramlar ya da ikici bir görüşle, fizik ya da zihinsel kavramlar olması gibi ortak bir yan bulunduğu söylenebilir. Böyle bilgilerden oluşan bilgi dizgelerine

doğa bilimleri örnek gösterilir ve böyle bilgilerin temelinin, genellikle, duyu deneyimlerini kaydeden yalın deneysel gözlemler olduğu düşünülür.

Görünüşte olgu dile getiren önermelerin büyük bölümünün bu resmin parçası olan kavramlardan oluşmadığı açıktır.[1] Artık herkesin dilinde olduğu gibi, etik ile estetik alanındaki bildirimler bu resimle kolay kolay bağdaşabilen bildirimler değildir; bu resmi benimseyen filozoflar da ya onların hiçbir biçimde bir bildirim olmayan birer duygu anlatımı olduklarını ya da böyle bildirimlerin, Hume'un söylediği gibi, yalnızca duyguları dile getiren özyaşamsal bildirimler olduklarını söyleyerek ele almak eğilimindedir. Etik ile estetiğin ortaya koyduğu sorunların bu biçimlerde ele alınmasının olmayacak bir iş olmasının, bu insanların rağbet görmesine engel olduğu söylenemez, ama gördükleri rağbet en azından söz konusu resmin gücünün bir kanıtı olarak görülebilir.

Gene de tartışmalı alanlar olan etik ile estetikteki bildirimlerin konumu sorununu bir yana bıraksak bile, ortada çeşit çeşit, nesnel oldukları kuşku götürmeyen, hiçbir biçimde de bir kanı, bir heyecan ya da bir duygu konusu olmayan, ama bu resme sokulması olanaksız değilse bile hiç kolay olmayan olgular vardır. Elinize aldığınız herhangi bir gazetede şöyle olguların dile getirildiğini görebilirsiniz: Bay Smith Bayan Jones ile evlendi; Dodger'lar Giant'ları onbir vuruşta üçe iki yendi; Green hırsızlıktan suçlu bulundu; Bütçe Yasası Meclisten geçti. Klasik anlayışın bu gibi olguları kolay kolay açıklayamayacağı açıktır. Yani olup bitenlerin bu gibi olgulara ilişkin bildirimlere indirgenebilir fiziksel ya da ruhsal özellikleri konusunda ortada yalın herhangi bir bildirim kümesi yoktur. Bir evlilik töreni, bir beysbol oyunu, bir duruşma, bir yasama edimi bir yığın fiziksel devinimleri, durumları ve arıtılmamış duyguları kapsar; fakat bu olayların yalnızca onlara dayanan bir tanımı, görüldüğü kadarıyla bir evlilik töreninin, bir beysbol oyununun, bir duruşmanın ya da bir yasama ediminin tanımı olmaz. Bu fiziksel devinimler ve arıtılmamış duygular, belli bazı koşullar geçerliyse ve geri planda belli kurumlar varsa böyle olayların bir parçası sayılır.

Yukarıda bir öbek bildirimle örneğini verdiğim olgulara

1 Krş., G.E.M. Anscombe, "On Brute Facts", *Analysis*, 18. cilt, 3. sayı (1958).

kurumsal olgular demeyi öneriyorum. Bunlar gerçekten birer olgudur, ama kaba olguların varoluşundan farklı olarak onların varoluşunun arkasında birtakım insan kurumlarının var olduğu sayıltısı yatar. Ancak evlilik kurumunun dikkate alınması durumunda, birtakım davranış biçimleri Bay Smith'in Bayan Jones'la evlenmesi biçimini alabilir; ancak beysbol kurumunun dikkate alınması durumunda birtakım adamların yaptığı birtakım devinimler, Dodger'ların Giant'ları onbir vuruşta 3-2 yenmesi biçimini alabilir. Çok daha yalın bir örnekle, ancak para kurumunun dikkate alınması durumunda, şu anda elimde beş dolarlık bir bütçe olabilir. Kurumu bir yana bırakın, elimde kalan tek şey, gri ile yeşile boyanmış bir kağıt parçasından başka bir şey değildir.[1]

Bu "kurumlar", oluşturucu kural dizgeleridir. Her kurumsal olgu, '*B* bağlamında *X Y* sayılır' biçimindeki bir kuralla (ya da bir kural dizgesiyle) temellendirilir. "Bir dili konuşmak, oluşturucu kurallara uygun davranışlarda bulunmak demektir" biçimindeki varsayımımız, bizi, bir insanın, örneğin söz vermek gibi belli bir söz ediminde bulunmasının, kurumsal bir olgu olduğu varsayımına götürür. Dolayısıyla, biz burada, böyle olgulara ilişkin kaba olgulara dayanan bir çözümleme getirmeye çalışmıyoruz.

Bu noktada, kurumsal olguları açıklamakta kaba olgulara dayanan bilgi kavrayışının yetersizliğini gözden geçirelim. Yukarıda sözü edilen klasik resme biçim veren kavramların, kurumsal olguları betimleyecek denli zengin olmadığı yollu savımı sorgulayalım. Bu yetersizliği gözümüzde canlandırmak için kendimize şu soruları soralım: Kurumsal olgular sırf kaba terimlerle betimlenecek olsaydı neler olurdu? Söz gelişi Amerikan futbolunu yalnızca kaba olguları dile getirerek betimlemeye çalışan, bilim adamlarından oluşan bir öbek gözlemci düşünün. Bu insanlar betimlemek adına neler söyleyebilirdi? Evet, belli noktalarda bir yığın şey söylenebilir, hattâ sayımbilim teknikleri kullanılarak birtakım "yasalar" dile getirilebilir. Örneğin, bir süre sonra gözlemcilerimizin, oyuncuların belirli aralıklarda kümelenmeleriyle ilgili yasayı bulabileceğini

---

Söz gelişi 70 kilo olmam gibi kaba olgular da, kuşkusuz, ağırlıkların ölçülmesiyle ilgili belli uylaşımları, bunun belli bir dilde başkalarına bildirilmesi için de birtakım dilsel kurumları gerektirir; fakat bildirilen olgu, bildirilmiş olduğu olgusunun tersine, kurumsal olan kaba bir olgudur.

söyleyebiliriz: Sayımsal olarak düzenli aralıklarla, aynı renkte giyinmiş oyuncular kabaca daire biçiminde kümelenirler (toplanırlar). Dahası, aynı şekilde düzenli aralıklarla dairesel kümelenmeleri, çizgisel kümelenmeler izler (takımlar oyun için sıralanır); çizgisel kümelenmeyi ise sıraların çizgi halinde iç içe germesi izler. Sayımsal bir nitelik taşıyan bu tür yasalar hiç de anlamsız değildir. Ancak, gözlemcilerimizin bu türden ne kadar çok veri topladıklarını düşünürsek düşünelim, onların bu verilerden ne kadar çok tümevarımlı çıkarımda bulunduklarını düşünürsek düşünelim, yine de gözlemcilerimiz betimledikleri şeyin Amerikan futbolu olduğunu söyleyemeyiz. Peki, bu betimlemelerde eksik kalan nedir? Eksik kalan, ardında oluşturucu kuralların yattığı bütün kavramlar, yani gol, ofsayt, oyun, sayı, ilk on yardalık koşu, devre vb. kavramlarıdır; eksik kalan şey, dolayısıyla, bir kişinin bu kavramları kullanarak bir futbol oyunuyla ilgili olarak ileri sürebileceği bütün doğru bildirimlerdir. Eksik kalan bu bildirimler ise, sahada olup biteni doğru bir biçimde *bir futbol oyunu olarak* betimleyen şeylerdir. Öteki betimlemeler, yani kaba olgularla ilgili betimlemeler, kurumsal olgulara dayanılarak açıklanabilir. Buna karşılık kurumsal olgular, ancak onların altında yatan oluşturucu kurallara dayanılarak açıklanabilir.

Sanırım, hiç kimse futbolun kaba olgulara dayanarak bir betimlemesini yapmaya çalışmaz; ama ne tuhaftır, insanlar, dille ilgili olarak, bir tek kaba olguların kavramsal yapısıyla hazırlanmış ve kaba düzenliliklerin ardında yatan anlam kurallarını göz ardı eden bir çözümleme getirmeye çalıştılar. Futbol oyununa ilişkin bizim o "bilimsel" incelemede birtakım düzenlilikler ortaya çıkması gibi, dilsel davranışta da ortaya çıkarılabilecek birtakım düzenlilikler olabilir, bunun için de yapılan çözümlemelerin kimileri ilk bakışta insana akla uygun geliyor. Ne var ki, uyaran ile tepki arasındaki düzenli bağ (Ortada tuz olduğu bir durumda 'Burada hiç tuz var mı?' biçiminde bir ses çıkarırsam, karşımdaki de 'Evet' diye bir ses çıkarır), ya da sözcelemler ile durumlar arasındaki bağ ('Lütfen, tuzu bana uzat' sözü, genellikle, ancak ortada tuz olduğu yerde ve zamanda sözcelenir) bakımından düzenlilikleri, anlambilimle ilgili kaba olgulara dayanan bir kavrayışa sahip biri hiçbir biçimde açıklayamasa gerektir. Dille ilgili kaba düzenlilikler (belli bir insan, belli bir durum söz konusu olduğunda ya da ortada belli birtakım

uyaranlar bulunduğunda çıkarılması beklenen sesler çıkardı) konusunda yapılabilecek tek açıklama, bir dili konuşan kişinin, kurala dayalı, yönelimli bir davranışta bulunduğudur. Bu kurallar, tamamıyla, kuralların bir futbol oyunundaki düzenlilikleri açıkladığı biçimde, düzenlilikleri açıklar; kurallar yoksa ortada açıklanacak düzenlilikler de olamaz.

3. Bölüm

EDİMSÖZ EDİMLERİNİN YAPISI

Edimsöz ediminin tam bir çözümlemesini yapmak için artık temeller hazır. Birçok edimsöz edimine oranla oldukça kurallı, çok da açık olduğu için, söz vermeyi baş kaynağım olarak kullanacağım; dağlık bir arazi parçası gibi coğrafi özelliklerini çırıl çıplak gözler önüne seriyor. Ama bölgesel özelliklerin daha fazlasını içerdiğini, ondan çıkaracağımız derslerin genele yayıldığını da göreceğiz.

Söz verme edimsözünün çözümlemesini vermek üzere, belli bir tümce sözceleyerek başarılı ve kusursuz bir söz verme ediminde bulunabilmek için gerekli ve yeterli koşulların neler olduğunu soracağım. Bu sorunun yanıtını olarak da, bu koşulların bir önermeler kümesi oluşturduğunu; bu kümeyi oluşturan önermelerin tümel evetlemesinin, konuşan kişinin başarılı ve kusursuz bir biçimde söz verdiği önermesini, konuşan kişinin başarılı ve kusursuz bir biçimde söz verdiği önermesinin de kümeyi oluşturan önermelerin tümel evetlemesini sıkı gerektirdiğini söyleyeceğim. Dolayısıyla, her koşul söz verme ediminin başarılı ve kurursuz bir biçimde yerine getirilmesi için gerekli bir koşul; bu koşulların hep birlikte yerine gelmesi ise böyle bir edimde bulunmak için yeterli bir koşul olacaktır. Yerine getirilen bir edimsöz ediminin kusurlu olabilecek birçok yanı vardır; ancak kusurlu olabilecek yanların hiçbiri edimin bütünlüğüne bir zarar vermez. Kimi zaman, bir koşul gerçekten bir edimin kavramının özünde olduğu halde belli bir durumda yerine gelmemiş olabilir; ama edim yine de yerine gelir. Böyle durumlarda edimin "kusurlu" olduğunu söyleyeceğim. Bir edimsöz ediminin kusurlu olduğunu söylerken anlatmaya çalıştığım şey, Austin'in "yerindelik"[1] kavramı ile yakından ilgilidir. Ko-

1 J. L. Austin, *How to Do Things with Words* (Oxford, 1962); özellikle II., III. ve IV. dersler.

şulların hepsinin mantıksal olarak birbirinden bağımsız olduğunu söylemek yanlış olur. Ancak kimi zaman, doğrusunu söylemek gerekirse, bir başkasını sıkı gerektirse bile bir koşulu ayrı olarak dile getirmek daha yerindedir.

Böyle bir koşullar kümesine ulaşabilirsek, bu kümeden, edimsöz gücü belirtme aracının kullanım kurallarını çıkarabiliriz. Burada başvurulacak yöntem, insanın kendine, birinin atı doğru bir biçimde oynandığının, rok yaptığının ya da rakibini mat ettiğinin söylenebilmesinin gerekli ve yeterli koşullarının neler olduğunun sorarak satranç kurallarını bulurken izlediği yönteme benzer. Kurallar kendisine açık açık dillendirilmeden satranç oynamayı öğrenen, şimdi de kuralları açık açık dillendirmek isteyen birinin konumundayız. Edimsöz edimleri oyununun nasıl oynandığını öğrendik, ama bunu kuralar bize açık açık dillendirilmeden yaptık; şimdi de bunu yapmak için ilk yapılması gereken, belli bir edimsöz ediminin yerine getirilmesinin koşullarını ortaya çıkarmaya çalışmak. Dolayısıyla yürüttüğümüz soruşturma iki felsefi amaca hizmet edecek. Belirli bir edimsöz ediminin yerine getirilmesinin koşullarını dile getirerek bir yandan bu kavramın ayrıntılarına inmiş olacağız, bir yandan da ikinci adımın atılmasının, yani söz konusu kuralları açık açık dillendirmenin olanağını hazırlamış olacağız.

Bunları söyleyince, girişimim bir bakıma artık modası geçmiş ve eskide kalan bir girişim olarak görünse gerek. Dil felsefesi alanında yapılan son dönem çalışmalarda ayırtına varılan en önemli şey, günlük dile ait, hiç de teknik olmayan kavramların mutlak olarak uyulması gereken kurallardan yoksun olduğudur. *Oyun*, *sandalye* ve *söz verme* kavramlarının, yerine gelmedikçe bir şeyin bir oyun, bir sandalye ya da bir söz verme olamayacağı; belli bir durumda yerine geldikleri kabul edilince de o şeyin artık bir oyun, bir sandalye ya da bir söz verme olmak zorunda olduğu (bir oyun, bir sandalye ya da bir söz verme dışında başka bir şey olamadığı), mutlak anlamda olmazsa olmaz gerekli ve yeterli koşulları yoktur. Ancak, kavramların başına buyrukluğunun ayırtına varılması ve onunla bağlantılı "aile benzerlikleri"[1] jargonu bizi felsefi çözümleme girişiminin kendisini yadsımaya götürmemelidir; daha çok, belli

1 Krş., Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigation*, (New York, 1953), 66. ve 67. paragraflar.

çözümleme biçimlerinin, özellikle gerekli ve yeterli koşullar konusundaki çözümlemenin, çözümlenen kavramı (değişik ölçülerde) mükemmelleştirmek gerektirdiği sonucuna götürmelidir. Bu çalışmada, yapacağımız çözümleme söz verme kavramının merkezine yönelecektir. Uç, sınır ve kusurlu söz vermeleri göz ardı edeceğim. Bu yaklaşımın, 'söz verme' sözünün çözümlememize uymayan günlük kullanımlarından karşı örnekler türetebilmek gibi bir yararı olmuştur. Bu karşı örneklerin kimilerini irdeleyeceğim. Bunların varlığı çözümlemenin "yanlışlığını" göstermez; daha çok temel söz verme örneklerinden neden ve nasıl ayrıldıkları konusunda bir açıklamayı gerekli kılarlar.

Bundan başka, yapacağım çözümlemede, irdelememi tam anlamıyla belirtik söz vermelerle sınırlı tutacak, eksiltmeye dayanan söz oyunlarıyla, üstü kapalı sözlerle, eğretilemelerle söz vermeleri dikkate almayacağım. Söz vermekle ilgili olmayan öğeler içeren tümceler sözcelendiği sırada bulunulan söz verme edimlerini de görmezden geleceğim. Sonra, yalnızca koşulsuz söz vermeleri ele alacak, koşullu söz vermeleri bir yana bırakacağım; çünkü koşulsuz olanlarla ilgili bir açıklama getirebilirsek, bunu kolaylıkla koşullu olanları da içine alacak biçimde genişletebiliriz. Kısacası, yalnızca yalın ve mükemmelleştirilmiş bir söz vermeyi dikkate alacağım. Mükemmel modeller oluşturmak için başvurulan bu yöntem, bilim alanlarının çoğunda işleyen kuramlar oluştururken (söz gelişi, ekonomik modeller kurarken ya da güneş sistemine ilişkin olarak gezegenleri birer nokta olarak kabul eden bir açıklama getirirken) başvurulan yönteme benzer. Soyutlamalar yapıp durumları mükemmelleştirmeden hiçbir dizge kurulamaz.

Çözümlemeyle birlikte ortaya çıkan bir başka güçlük de, benim koşulları birtakım döngüselliklere düşmeden dillendirme arzumdan kaynaklanıyor. Belli bir edimsöz ediminin yerine getirilme koşullarını sıralamak, bunu yaparken de bu koşulların herhangi bir edimsöz ediminin yerine getirilmesinden söz etmemesini istiyorum. Bütün edimsöz edimlerini ayrıntılı bir biçimde açıklayan bir model sunmak için bu koşulu sağlamam gerekiyor; yoksa yalnızca farklı edimsöz edimleri arasındaki bağı göstermiş olurum, o kadar. Bununla birlikte, edimsöz edimlerine herhangi bir gönderme olmayacak ama açıklanan şeyde olduğu kadar açıklayan şeyde de söz gelişi "yükümlülük" gibi birtakım kurumsal kavramlar ken-

dini gösterecektir; kurumsal olguları kaba olgulara indirgemeye çalışmıyorum; çözümlemede herhangi bir indirgemeye de gerek yok. Yapmak istediğim şey, daha çok, birtakım kurumsal olgu bildirimlerini, yani '*X* bir söz verdi' biçimindeki bildirimleri çözümleyip onları kuralların belirttiği yönelim, kural ve durum kavramlarına ayırmak. Zaman zaman bu olguların kendileri de kurumsal olguları kapsayacaktır.[1]

Koşulları verirken önce içten söz verme örneklerin, dikkate alacağım, ardından da içten olmayan söz vermelerin ortaya çıkabilmesi için koşullarda nasıl bir değişiklik olması gerektiğini göstereceğim. Soruşturmamız dizimbilimsel olmaktan çok anlambilimsel olduğu için dilbilgisel olarak iyi kurulmuş tümceleri dikkate alacağım.

3.1 *Nasıl Söz Verilir: Karmaşık Bir Edim*

K gibi konuşan birinin, *D* gibi dinleyen birinin karşısında, *T* gibi bir tümce sözcelediği, bu *T*'yi de düz anlamıyla sözcelediği kabul edilmek şartıyla, *K*, ancak ve ancak aşağıdaki şu dokuz koşul geçerliyse, *D*'ye, içten ve kusursuz bir biçimde *ö* yollu bir söz vermiş olur.

1. *Olağan girdi ve çıktı koşulları geçerliyse.*

'Girdi' ile 'çıktı' terimlerini, ciddi ve düz[2] bir dilsel iletişimi olanaklı kılan geniş ve belirsiz bir koşullar dizisini anlatmak için kullanıyorum. 'Çıktı' usa uygun konuşma koşullarını, 'girdi' ise anlama koşullarını kapsıyor. İkisi birlikte, konuşan ile dinleyenin ikisinin de dilin nasıl konuşulacağını bildiği; bu iki kişinin de yapmakta oldukları şeyin bilicinde oldukları; her ikisinin de sağırlık, söz yitimi, gırtlak yangısı gibi iletişime ket vuran fiziksel herhangi bir engeli olmadığı; oyun oynamadıkları, şaka yapmadıkları gibi şey-

---

1 Alston aslında, edimsöz edimlerini (kural kavramı bir yana bırakılırsa) yalnızca kaba kavramlar kullanarak çözümlemeye çalışıyor. Kendisinin de belirttiği gibi, çözümlemesi başarılı değil. Kurumsal kavramlar içermeden başarılı olacağını sanmıyorum. Krş., W. P. Alston, "Linguistic Acts", *American Philosophical Quarterly*, 1. cilt, 2. sayı (1964).

2 "Ciddi" sözcelemleri sahnede oyun oynarken, bir dili öğretirken, ezberden bir şiir okurken, sesletim alıştırmaları yaparken vb. üretilen sözcelemlerin; "düz" sözcelemleri ise eğretilemelerin, alayların vb. karşısına koyuyorum.

leri içerir. Bu koşulun, *hem* sağırlık gibi iletişim engellerini *hem de* şaka yapmak, sahnede bir oyun oynamak gibi asalak iletişim biçimlerini dışarıda bıraktığı gözlerden kaçmamalıdır.

2. K, T *'yi sözcelerken, ö yollu bir önerme dile getiriyorsa.*

Bu koşul, önerme içeriğini söz ediminin geri kalanından ayırmamıza ve çözümlemenin geri kalan bölümünde dikkatimizi bir edimsöz edimi olarak söz vermeye özgü yanlar üzerinde toplamamıza olanak sağlıyor.

3. K, ö *yollu bir önerme dile getirirken,* K *'ya gelecekte yerine getireceği* E *gibi bir edim yüklüyorsa.*

Söz konusu olan söz vermek olduğunda, edimsöz gücü belirtme aracı önerme içeriğinin belli birtakım özelliklerine de işaret eder. Söz vermelerde, *K*'ya bir edimin yüklenmesi ve bu edimin geçmişte gerçekleştirilmiş olmaması gerekir. Bir şey yapmış olduğuma söz veremeyeceğim gibi, bir başkasının bir şey yapacağına da söz veremem (Bununla birlikte, bir başkasının o şeyi yapışına tanıklık etmeye söz verebilirim.). Bu çalışmada gözettiğim amaçlar açısından anladığım biçimiyle edim derken anlatmak istediğim şeyin içinde edimleri gerçekleştirmekten kaçınmak, bir dizi edimde bulunmak, hattâ durumlar ile koşullar da bulunuyor: Bir şey yapmamaya söz verebilirim; bir şeyi sürekli ya da art arda yapmaya söz verebilirim; belli bir durumda ya da koşulda kalmaya söz verebilirim. 2. ve 3. koşullara önerme içeriği koşulları diyorum. Doğrusunu söylemek gerekirse, nesnelere edimler değil, anlatımlar yüklendiği için bu koşul şöyle de dillendirilebilirdi: *K, ö* yolu önermeyi dile getirirken, *K*'ya, anlatım nesne için doğru bir anlatımsa, nesnenin gelecekte *E* gibi bir edimde bulunacağını anlatmak isteyen bir anlatım yükler.[1] Fakat bu sözü uzatmaktan başka bir şey değil; bunun için yukarıdaki düzdeğişmeceye başvurdum.

4. D, E *'yi* K *'nın gerçekleştirmesini* E *'yi kendisinin gerçekleştirmesine yeğliyor,* K *da* D *'nin* E *'yi* K *'nın gerçekleştirmesini* D *'nin gerçekleştirmesine yeğlediğine inanıyorsa.*

Söz vermenin, size değil, sizin için; tehdit etmenin ise sizin için değil, size bir şey yapmanın güvencesini vermesi, söz vermeyi bir yana, tehdit etmeyi de öteki yana koyduran en önemli ayırımdır. Söz verme, söz verilen şey söz verilen kişinin yapılmasını iste-

1 İkinci bölümdeki yükleme irdelemesiyle karşılaştırın.

mediği bir şeyse kusurludur; ayrıca söz veren, söz verilen kişinin söz verilen şeyin yapılmasını istediğine inanmıyorsa söz verme yine kusurlu olur; çünkü kusursuz bir sözün, tehdit ya da uyarı olarak değil, söz verme yönelimiyle *verilmesi* gerekir. Dahası verilen bir söz, yapılan bir davetten farklı olarak, verilen bu sözün talep ettiği bir durumu da gerekli kılar. Böyle bir durumun en önemli yanı, söz verilen kişinin bir şey yapılmasını istemesi (gereksemesi, arzulaması vb.), söz verenin de bu isteğin (gereksinimin, arzunun vb.) ayırtında olmasıdır. Sanırım, akıllara belli birtakım karşı örneklerin gelmesini önlemek bakımından bu çift yanlı koşulun iki yanı da zorunludur.[1]

Yine de, dile getirildiği biçimiyle bu koşula, örneğin İngilizceden*, ilk bakışta karşı örnekmiş gibi görünen birtakım örnekler düşünülebilir. Tembel bir öğrenciye, '**If you don't hand in your paper on time I promise you I will give you a failling grade in the course**' dediğimi düşünün.** Şimdi bu tümceyi sözceledi-

---

1 Bu koşulla *ilgili ilginç* bir tartışma için bkz., Jerome Schneewind, "**A** *note on* promising" ***Philosophical Studies***, 17. cilt, 3. sayı (Nisan 1966), s. 33-35.

* Burada verilen örnekleri Türkçeye bire bir çevirince, anlatılmak isteneni anlamak olanaklı değil. Örnek Türkçeleştirince de metnin bütünlüğü bozuluyor. Bunun için buradaki örnekler olduğu gibi bırakıldı. (ç.n.)

** Bu ve bunu izleyen örnekte dikkat çekilmeye çalışılan nokta şu: Bir edimsöz ediminde bulunmak üzere sözcelenen bir tümcenin yüzey yapısında, o edimsöz edimini belirtmek üzere kullanılan dilsel bir öğe (burada edimsöz fiili), bir başka sözcelemde bir başka edimsöz edimini belirtmek için kullanılabilir. Başka bir biçimde söylemek gerekirse, bir edimsöz fiili birden fazla edimsöz edimini adlandırmak için kullanılabilir. Türkçeden bir örnek vermek gerekirse, 'yemin *ederim*' sözü Türkçede üç *farklı durumda üç farklı edimsöz edimini belirtmek* üzere kullanılabilir:

1. Yemin ederim, geleceğim.
2. Yemin ederim, ödevini zamanında teslim etmezsen seni bu dersten bırakırım.
3. Yemin ederim, ben yapmadım.

Gerekli ve yeterli koşulların geçerli olması şartıyla, ilk tümceyi sözceleyen *K*, *D*'ye *x* yapacağı konusunda *güçlü bir güvence verir;* ikincisini sözceleyen *K*, *D*'yi *y* yapmaması durumunda, kendisinin de *x* yapacağı konusunda *uyarır;* üçüncüsünde ise *K*, *D*'ye *x* yaptığını (yapmadığını) *güçlü bir biçimde bildirir*.

İngilizcede bir edimsöz gücü belirticisi olarak **'I promise'** (söz veririm) sözümün içinde bulunduğu durum, (kapsamlı bir inceleme bizi farklı bir noktaya götürebilir, ama *ilk bakışta göründüğü kadarıyla*) Türkçede bir edimsöz gücü belirticisi olarak 'yemin ederim' sözünün içinde bulunduğu durumun aynısıdır.

ğimde bir söz vermiş mi olurum? Ben öyle olduğunu düşünmüyorum; durum daha çok bir uyarı, hattâ bir olasılık, bir tehdit olarak nitelenebilir. Peki, '**I promise**' sözünü böyle bir durumda olanaklı kılan ne? Sanırım, onu burada kullanıyoruz, çünkü '**I promise**' ile '**I hereby promise**', bir şey yapmayı *kabullenmek* söz konusu olduğunda, İngilizcenin verdiği en güçlü edimsöz gücü belirtme araçlarından biridir. İşte bu yüzden, doğrusunu söylemek gerekirse hiç bir biçimde söz verme ediminde bulunmadığımız, yalnızca işi kabullenmemizin derecesini vurgulamak istediğimiz durumlarda sık sık bu sözleri kullanırız. Bunu daha iyi görebilmek için, ilk bakışta farklı bir boyutta yaptığımız çözümlemeye karşı bir örnek gibi görünen bir başka örnek alalım. İngilizcede, zaman zaman vurgulu bir bildirimde bulunmak için insanların yine '**I promise**' sözünü kullandığına tanık oluruz. Söz gelişi, sizi parayı çalmakla suçladığımı düşünün. Size, parayı çaldığınızı söylüyorum. Siz de "**No, I didn't, I promise I didn't**"* diye karşılık veriyorsunuz. Peki, bu durumda bir söz mü vermiş olursunuz? Sözceleminizi bir söz verme olarak nitelemek doğru görünmüyor. Bu sözcelemi vurgulu bir yadsıma olarak nitelemek çok daha doğru olurdu; burada edimsöz gücü belirtme aracı '**I promise**'in geçişini ise, onun gerçek söz vermeden türediğini ve burada yadsımanıza vurgu katan bir anlatım işlevi gördüğünü söyleyerek açıklayabiliriz.

4. koşulda anlatılmak istenen nokta, genel olarak, verilen bir söz kusursuz olacaksa söz verilen şeyin dinleyen kişinin yapılmasını istediği, kendi lehine olduğunu düşündüğü ya da yapılmasını yapılmamasına yeğlediği vb. bir şey olması gerektiği; konuşan kişinin de durumun bu olduğunun farkında olması, durumun bu olduğuna inanması ya da bu olduğunu bilmesi vb. gerektiğidir. Sanırım, bu koşulu daha ayrıntılı ve daha tam bir biçimde dillendirmek, büyük bir olasılıkla, refah ekonomisi gibi bir şeyin teknik terimlerine baş vurmayı gerektirirdi.

Ancak ben burada, çözümlenen edimsöz ediminin "yemin etmek" değil, "söz vermek" olduğunu dikkate alarak örnekleri olduğu gibi bıraktım.

Örneğe gelince, bire bir çevirecek olursak: "Ödevini teslim etmezsen, söz veririm, seni bu dersten bırakacağım." Türkçeleştirecek olursak: "Ödevini zamanında teslim etmezsen, seni uyarıyorum, bu dersten bırakırım." (ç.n.)

* Bire bir çevirecek olursak: "Hayır, ben yapmadım; söz veririm ben yapmadım." Türkçeleştirecek olursak: "Hayır, ben yapmadım; yemin ederim ben yapmadım." (ç.n.)

5. *Hem K hem D için, K'nın normal koşullarda E ediminde bulunacağı apaçık değilse.*

Bu koşul, farklı birçok edimsöz edimi için geçerli bir koşulun, yani edimin bir ereği olması gerektiği yollu genel koşulun bir görünümüdür. Örneğin, birinden, benim ricamdan bağımsız olarak zaten yapmakta olduğu ya da yapmak üzere olduğu belli olan bir şeyi yapması ricasında bulunursam, ricam anlamsız, o ölçüde de kusurlu olur. Bir konuşma ortamında, konuşmayı dinleyen üçüncü kişiler, edimsöz edimlerinde bulunmanın kurallarını biliyorlarsa, bu koşulun gerçekleştiğini kabul ederler. Örneğin, kamu karşısında yapılan bir konuşma sırasında beni dinleyenlerden birine "Buraya bakar mısın Smith, söylediklerime dikkat et" dediğimi düşünün. Dinleyici, bu sözcelemi yorumlarken, Smith'in söylenenlere dikkat etmediğini ya da en azından söylenenlere dikkat ettiğinin apaçık olmadığını, bir biçimde söylenenlere dikkat etmediğinin ortaya çıktığını varsaymak zorunda kalacaklardır; çünkü kusursuz bir ricada bulunmanın bir koşulu da, dinleyen kişinin rica edilen şeyi yapmakta ya da yapmak üzere olduğunun apaçık olmamasıdır.

Söz vermelerde de durum aynıdır. Nasılsa yapacağım herkesçe apaçık olan bir şeyi yapmaya söz vermem benim açımdan olağan bir durum değildir. Eğer böyle söz veriyorsam, beni dinleyen kişi, sözcelemime, ancak benim söz verdiğim şeyi yapacağımın apaçık olduğuna inanmadığımı varsayarsa bir anlam verebilir. Karısına gelecek hafta kendisini terk etmeyeceğine söz veren mutlu bir koca, herhalde karısına rahatlatmaz, huzursuz eder.

Burada bir parantez açmak gerek: Sanırım bu koşul, Zipf yasasının belirttiği türden bir görüngünün sonucudur. Çoğu insan davranışında olduğu gibi dilimizde de işleyen bir en az çaba ilkesi, yani en az sesçil çaba ile en çok edimsözel hedef ilkesi var. Yine sanırım, 5. koşul bunun bir sonucu.

4. ve 5. koşul gibi koşullara *hazırlayıcı koşullar* diyorum. Bunlar, henüz işin temel yanını dile getirmemekle birlikte, isabetli söz vermeler için *sine quibus non*[1] koşullardır.

6. K, E *ediminde bulunma yönelimindeyse.*

İçten söz vermeleri, içten olmayanlardan ayıran şey, içten

1 (Lat. çoğ.) olmazsa olmaz (ç.n.)

olan söz vermeler söz konusu olduğunda *K*'nın söz verdiği edimi geçekleştirme yöneliminde olması; içten olmayanlar söz konusu olduğunda ise, o edimi gerçekleştirme yöneliminde olmamasıdır. Ayrıca, içten söz vermelerde konuşan kişi *E*'yi gerçekleştirmenin (ya da gerçekleştirmekten kaçınmanın) kendisi açısından olanaklı olduğuna inanır, fakat öyle sanıyorum ki, onu gerçekleştirme yöneliminde olduğu önermesi, *K*'nın bu edimi gerçekleştirmenin (ya da gerçekleştirmekten kaçınmanın) olanaklı olduğunu düşünmesini sıkı gerektirir; bunun için bu son noktayı ayrı bir koşul olarak ortaya atmıyorum. Bu koşula *içtenlik koşulu* diyorum.

7. K, T *tümcesini sözceleyerek gelecekte* E *ediminde bulunma yükümlülüğü altına girmek yönelimindeyse.*

Söz vermenin temel özelliği, belli bir edimde bulunma yükümlülüğünün üstlenilmesidir. Sanırım, bu koşul, söz vermeleri (ve bir şey yapmaya yemin etmek gibi bu ailenin bütün öteki üyelerini) edimsöz edimlerinin diğer türlerinden ayıran bir koşuldur. Dikkat edilirse, koşulu dile getirirken bir tek konuşan kişinin yönelimini belirttik; bu yönelimin nasıl gerçekleştirildiğini ise bundan sonraki koşullar ortaya koyacaktır. Ancak, bu yönelimi taşımanın, söz vermenin zorunlu koşullarından olduğu açıktır; çünkü konuşan kişi belli bir sözcelem sırasında bu yönelimi taşımadığını gösterebilirse, sözcelemin bir söz verme olmadığını da kanıtlayabilir. Örneğin, aslında böyle bir yönelimi olmadığını bildiğimiz için, Mr. Pickwick'in gerçekte kadınla evlenmeye söz vermediğini biliyoruz. Bu koşula *temel koşul* diyorum.

8. K, D *'de,* T *tümcesini sözcelemenin* K *'yı* E *ediminde bulunma yükümlülüğüne sokmak sayıldığı bilgisini* (B) *yaratmak yönelimindeyse* (y-*1*). K, *bu* B *bilgisini* y-*1 yöneliminin kavranması yoluyla yaratmak yönelimindeyse.* K, y-*1 yöneliminin,* D *'nin* T *tümcesinin anlamına ilişkin bilgisi sayesinde (aracılığıyla), kavranması yönelimindeyse.*

Bu, konuşan kişi açısından sözceleminin bir söz verme olduğunu anlatmak istemesinin ne demek olduğuyla ilgili, üzerinde birtakım değişiklikler yaptığımız Griceçi çözümlemeyi içermektedir. Konuşan kişi, belli bir edimsöz etkisini, bu etkiyi yaratma yönelimini dinleyen kişinin kavramasını sağlayarak yaratma yönelimi taşır; bunun dışında bir de, dinleyen kişiyi, bu kavrayışa, sözcelediği sözün anlamının, uylaşımsal olarak, sözcelediği sözü o etkiyi

yaratma çabasına bağlamadığı olgusu üzerinden ulaştırma yönelimi taşır. Böyle bir durum söz konusu olduğunda konuşan kişi, sözcelediği anlatımların anlam kurallarının (o anlatımların anlamını belirleyen kuralların), sözcelemin bir yükümlülük altına girmek sayıldığını belirten kurallar olduğunu varsayar. Kısacası, bundan sonraki bölümde göreceğimiz gibi, bu kurallar, ilgili sözcelemde bulunularak 7. koşuldaki (temel koşuldaki) yönelimin gerçekleşmesine olanak sağlar. 8. koşul ise bu yönelimin gerçekleşme adımlarını, yani konuşan kişinin görevini tamamlama yolunu betimlemektedir.

9. K *ile* D *tarafından konuşulan lehçenin anlam kuralları, bir sözcelemin ancak 1-8 kurallarının gerçekleşmesi durumunda doğru ve içten bir biçimde sözcelendiğini söylüyorsa.*[1]

Bu koşulla amaç, sözcelenen tümcenin dilin anlam kuralları gereği bir söz vermek için kullanılan bir tümce olduğunu ortaya koymak. 8. koşulla birlikte düşünülürse bu koşul daha önce gözden geçirilen esir alınan asker örneği gibi karşı örneklerin ortaya atılmasını önler. Bir tümcenin anlamı, onu oluşturan hem sözlüksel hem dizimsel öğelerin anlamları tarafından belirlenir. Hemen biraz sonra, işlevi üretilen bir sözcelemin edimsöz gücünün söz verme olduğunu göstermek olan öğe ya da öğeleri yöneten bu kuralları dillendirmeye girişeceğiz.

1. koşulu çok geniş anlıyorum: Öteki koşullarla birlikte *D*'nin sözcelemi anladığının güvencesinin verir; yani 2-9 koşullarıyla birlikte, edimsöz etkisi *Ed.E*'nin, *D*'nin *K*'nın bu etkiyi yaratma yönelimini kavraması aracığıyla *D*'de oluşmasını; söz konusu kavramanın da *D*'nin *T* tümcesini anlamına ilişkin bilgisi sayesinde gerçekleşmesini sıkı gerektirir. Bu koşul ayrı bir koşul olarak her zaman dile getirilebilir; eğer okuyucu benim, dinleyen kişinin sözcelediğini anladığını güvence altına alan girdi ile çıktı koşullarından çok şey istediğimi düşünüyorsa, bunu ayrı bir koşul olarak alabilir.

---

1. koşul dikkate alındığında bu biraz yanıltıcı olabilir. 1. koşul, ciddi dilsel her iletişim için geçerli, şu ya da bu lehçeye bağlı olmayan genel bir koşuldur. Ayrıca, koşul içinde bir de bir karşılıklı koşul kullanılması birden fazla anlama gelebilecek tümceleri de dışarıda bırakıyor. T tümcesinin birden fazla anlama gelmediğini varsaymamız gerek.

3.2 *İçten Olmayan Söz Vermeler*

Buraya kadar yalnızca içten söz vermeleri dikkate aldık. Ancak içten olmayan söz vermeler de her şeye karşın birer söz vermedir; şimdi böyle bir söz verildiğinde koşullarda nasıl bir değişiklik olduğunu göstermemiz gerek. Konuşan kişi içten olmayan bir söz verdiğinde, içten bir söz verdiğinde taşıdığı yönelimlerin hepsini taşımaz; özellikle de söz verdiği edimi gerçekleştirme yönelimi taşımaz. Ancak, bu yönelimi taşıyor görüntüsü verir. Bize bulunduğu edimin içten olmadığını söyleten işte budur: Taşımadığı yönelimleri taşıyormuş gibi davranmasıdır.

İçten olunsun ya da olunmasın, söz vermek bir yönelimin dışa vurulmasını da içine alır. Dolayısıyla, içten olmayan söz vermelere olanak sağlamak için yapmamız gereken tek şey, koşullarımızı, konuşan kişinin, söz konusu yönelimi taşıdığını gerçekten taşıdığını dile getirme sorumluluğundan çok, o yönelimi taşıma sorumluluğunu yüklendiğini dile getirecek biçimde düzeltmekten başka bir şey değil. Konuşan kişinin, bir saçmalığa düşmeden, söz gelişi, "*E* ediminde bulunmaya söz veririm, ama *E* ediminde bulunmak yöneliminde değilim" diyememesi, onun üzerine aldığı sorumluluğun gerçekten de bu olduğunu gösteren en önemli ipucudur. '*E* ediminde bulunmaya söz veririm' demek, *E* ediminde bulunma yöneliminde olma sorumluluğunu üzerine almak demektir; bu da sözcelem içten olsa da olmasa da geçerlidir. Bu durumda, içten olmayan söz vermelere olanak sağlamak için yapmamız gereken tek şey, 6. koşulu, konuşan kişinin *E*'yi gerçekleştirmek yöneliminde olduğunu değil, *E*'yi gerçekleştirme yöneliminin sorumluluğunu üzerine aldığını dile getirecek biçimde düzeltmektir. Döngüsellik suçlamasından kaçınmak için bunu söyleyeceğim:

6a. K, T *tümcesinin sözceleyerek, kendisini gelecekte* E *ediminde bulunma sorumluluğu altına sokmak yönelimindeyse.*

6. koşulu böyle değiştirirsek (bunun yanında bir de çözümlememizden ve 9. koşuldan 'içten bir biçimde' sözünü çıkarırsak), çözümlememiz, verilen sözün içten olup olması sorunundan sıyrılmış olur.

3.3 *Edimsöz Gücü Belirtme Aracının Kullanım Kuralları*

Bundan sonraki üzerimize düşen şey, koşullar kümemizden edimsöz gücü belirticisinin kullanım kurallarını çekip çıkarmak. Kuşkusuz, hepsi aynı ölçüde işimize yaramıyor. 1. koşul ile 8. ve 9. koşul biçimindeki koşullar, genellikle, her olağan edimsöz edimin-de aranır; bunlar bir tek söz vermeye özgü değildir. Söz vermenin edimsöz gücü belirticisinin kullanım kurallarının 2-7 koşullarına karşılık geldiği görülecektir.

Söz verme için kullanılan, *Sv* gibi herhangi bir edimsöz gücü belirtme aracının kullanımını yöneten anlam kuralları şunlardır:

1. Kural: *Sv* ancak, sözcelenmesi konuşan kişi *K*'ya gelecek bir *E* edimini yükleyen bir tümce (ya da daha geniş bir söylem) bağlamında sözcelenir. Bu kurala önerme ***içeriği kuralı*** diyorum. Kural, önerme içeriği koşulları olan 2. ve 3. koşullardan türer.

2. Kural: *Sv* ancak, *D E*'yi *K*'nın gerçekleştirmesini, kendisinin gerçekleştirmesine yeğliyor; *K* da, *D*'nin *E*'yi *K*'nın gerçekleştirmesini, kendisinin gerçekleştirmesine yeğlediğine inanıyorsa sözcelenir.

3. Kural: *Sv* ancak, hem *K* hem *D* açısından *K*'nın olağan koşullarda *E* ediminde bulunacağı apaçık değilse sözcelenir. 2. ve 3. kurallara ***hazırlayıcı kurallar*** diyorum; bunlar da hazırlayıcı koşullar 4. koşul ile 5. koşuldan türer.

4. Kural: *Sv* ancak, *K E* ediminde bulunma yönelimindeyse sözcelenir. İçtenlik koşulu 6. koşuldan türeyen bu kurala ***içtenlik kuralı*** diyorum.

5. Kural: Sv'nin sözcelenmesi, E ediminde bulunma yükümlülüğünü kabul etmek sayılır. Buna da ***temel kural*** diyorum.

Bu kuralların belli bir uygulanma düzeni vardır: 2-5 kuralları, ancak 1. kural yerine getirilmişse; 5. kural ise ancak 1. kuraldan başka bir de 2. ve 3. kurallar yerine getirilmişse uygulanır. Daha sonra bu kuralların kimilerinin, edimsöz edimlerinin çok genel temel kurallarının kendileriyle ilgili olarak verilen sözlerin açık birer belirtisi gibi göründüğünü göreceğiz; en sonunda onları, öteki edimsöz gücü belirtme araçlarının karşısında yalnızca söz vermenin edimsöz gücü belirtme aracıyla ilgili kurallar olarak yorumlamayacak biçimde, deyim yerindeyse, çarpanlarına ayırabilseydik iyi olurdu.

Dikkat edilirse, 1-4 kuralları yarı emir tümcesi biçimini, yani 'Ancak x ise Sxyi sözcele' biçimini aldığı halde, 5. kural 'Sxnin sözcelenişi Y sayılır' biçimindedir. Bu nedenle, 5. kural 2. Bölümde irdelediğim oluşturucu kurallar dizgesine özgü bir kuraldır.

Yine dikkat edilirse, oyunlarla yapılan o artık bıkkınlık veren benzetme burada da kendini iyice gösteriyor. Kendimize, bir oyuncunun hangi koşullarda atı doğru oynadığının söylenebileceğini sorsaydık, yanıtta, atın oynanan bir oyun sırasında yapabileceği hamleleri belirten temel koşulu bulduğumuz gibi, o sırada hamle sırasının oyuncuda olması gerektiğini belirten koşul gibi hazırlayıcı koşulları da bulurduk. Yarışmalı oyunlarda, hattâ, oyuncu hile ya da şike yapmaz gibi bir içtenlik koşulu bile vardır. Elbette buna karşılık gelen içtenlik "kuralı" şu ya da bu değil, bütün yarışmalı oyunlar için geçerlidir. Oyunlar genellikle olguları resmetmediği için, oyunlarda çoğunlukla hiçbir önerme içeriği kuralı olmaz.

Doğal bir dile ilişkin olarak yapılacak dilsel bir betimlemede, 1-5 gibi kurallar hangi öğelerle bağlantılı olabilir? Uslamlamamızı yürütmek adına, Chomsky-Fodor-Katz-Postal'ın[1] sözdizim ve anlambilimle ilgili açıklamalarının genel hatlarıyla doğru olduğunu kabul edelim. Bu durumda, edimsöz edimi kurallarının, emir tümceleri gibi birkaç durum dışında, sözdizimsel bileşenin ürettiği öğelerle (oluşturucu öğelerle, biçimbirimlerle) bağlantılı olması bana son derece uzak bir olasılık geliyor. Söz konusu olan söz vermek olduğunda, adı geçen kuralların, anlam bileşeninin birleşim işlemlerinin kimi ürünleriyle bağlantılı olması çok daha olasıdır. Bu sorunun yanıtının bir bölümü, bütün edimsöz edimlerini daha küçük sayıda temel edimsözlere indirgeyip indirgeyemeyeceğimize bağlıdır. Bu yapılabiliyorsa, o zaman, bir tümcenin derin yapısında, tümcenin ait olduğu edimsöz türünün basit bir temsilcisinin olması daha olası görünüyor.

3.4 *Çözümlemenin Genişletilmesi*

Bu çözümlemenin, söz vermenin ötesine uzanan birtakım genel yanları varsa, bu ayırımlar, bana öyle geliyor ki, öteki söz edi-

---

[1] Örneğin krş., J. Katz - P. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Description* (Cambridge, Mass., 1964).

mi türlerine de aktarılabilir; bu noktada birazcık derinlere inmek öyle olduklarını da gösterecektir sanırım. Söz gelişi, emir vermeyi düşünün. Hazırlayıcı koşullar, konuşan kişinin dinleyen kişi üzerinde bir gücü olmasını içerir; konuşan kişinin emredilen edimin yerine getirilmesini istemesi, içtenlik koşulunu oluşturur; temel koşul ise, konuşan kişinin ilgili tümceyi sözcelemesinin dinleyen kişinin o edimi gerçekleştirmesini sağlama girişimi olması yönelimi taşımasıyla bağlantılıdır. Söz konusu olan kesinlemelerse, hazırlayıcı koşullar dinleyen kişinin*, kesinlenen önermenin doğru olduğunu düşünmek için kimi gerekçeleri olması gerektiğini içerir; içtenlik koşulu, doğru olduğuna inanmasıdır; temel koşul ise, önerme içeriğinin, varolan gerçek bir olguyu resmeden bir şey olarak sunulmasıyla ilgilidir. Selamlamalar çok daha yalın edimsöz edimleridir; fakat kimi ayırımlar bunlarda da geçerlidir. 'Merhaba' sözcelemesinde hiçbir önerme içeriği ve hiçbir içtenlik koşulu yoktur. Konuşan kişinin, dinleyen kişiyle yeni karşılaşmış olması gereği, hazırlayıcı koşul; 'Merhaba' sözünün sözcelenmesinin, dinleyen kişinin tanındığını nazikçe belirtmek sayılması ise temel koşuldur. Geniş bir edimsöz edimi dizisiyle ilgili bu çeşit bilgileri, bölümün sonundaki sayfalarda yer alan bir tabloda verildiği gibi gösterebiliriz.

Bu tabloya dayanarak edimsöz edimleriyle ilgili birtakım genel varsayımları dillendirip sınamak olanaklıdır:

1. Ortada içtenlik koşulunda belirtilen bir ruhsal durumun olduğu her yerde, edimin yerine getirilişi, o ruhsal durumun bir *dışavurumu* sayılır. Bu yasa, edim içten olsa da olmasa da, yani konuşan kişi gerçekten o belirtilen ruhsal durumda olsa da olmasa da, geçerlidir. Nitekim, (*ö* olduğunu) kesinlemek, doğrulamak, bildirmek, (*ö* olduğu yollu) ***bir inancın dışavurumu*** sayılır; (*E* gibi bir edimde bulunması için) rica etmek, sormak, emretmek, yalvarmak, buyurmak, yakarmak ya da komut vermek, (o *E* ediminde

---

* Bu ve bundan önceki bölümün ilk biçimi olan "What is a Speech Act?" başlıklı yazısında da Searle 'dinleyen kişi' (*hearer*) diyor (krş., J. R. Searle (yay.), *The Philosophy of Language*, Oxford: O.U.P, 1989, s. 53). Ancak çözümleme, dinleyen değil, konuşan kişinin yönelimlerini temele alan bir çözümleme olduğuna göre, burada da söz konusu kişinin, konuşan kişi olması gerekir. Nitekim Searle, bu bölümün sonunda yer alan çizelgede de bunu 'konuşan kişi' (*K*) olarak düzeltiyor. Bkz., s. 149, 'Kesinleme, (olduğunu) bildirme, doğrulama' sütunu, 1. hazırlayıcı koşul.(ç.n.)

bulunulması yolunda) *bir istek ya da arzunun dışavurumu* sayılır; (*E* yollu) söz vermek, yemin etmek, tehdit etmek, ant içmek (o *E* ediminde bulunma yolunda) *bir yönelimin dışavurumu* sayılır; teşekkür etmek, hoş karşılamak, tebrik etmek, *bir şükran duygusunun*, (*D*'nin gelmesinden duyulan) *bir memnuniyetin*, (*D*'nin iyi talihine duyulan) aynı şekilde *bir memnuniyetin dışavurumu* sayılır.[1]

2. Bu ilk yasayı evirecek olursak: Ancak edimde bulunmanın bir ruhsal durumun dışavurumu sayıldığı yerde, içten olmamak olanaklıdır. Örneğin, kişi içten olmayan bir biçimde selamlayamaz ya da ad koyamaz ama içten olmayan bir biçimde bildirebilir ya da söz verebilir.

3. İçtenlik koşulu, bize, konuşan kişinin edimi yerine getirirken *dışavurduğu şeyi* söylüyorsa, hazırlayıcı koşul da onun edimi yerine getirirken sezindirdiği şeyi (ya da en azından sezindirdiği şeyin bir bölümünü) söyler. Genelleyerek söylemek gerekirse, konuşan kişi, bir edimsöz edimini yerine getirirken, edimin hazırlayıcı koşullarının gerçekleştiğini sezindirir. Nitekim, söz gelişi bir bildirimde bulunduğumda, bildirdiğim şeyin arkasında olduğumu sezindiririm; bir söz verdiğimde, söz verdiğim şeyin dinleyen kişinin çıkarına olduğunu sezindiririm. Birine teşekkür ettiğimde, kendisi için o kişiye teşekkür ettiğim şeyin bana yararlı olduğunu (ya da en azından bana yararlı olması amacıyla yapıldığını) sezindiririm, vb.

Söylemek ile ilgili olarak, *sezindirmek* ve *dışavurmak*la ilgili olarak getirdiğimiz açıklamalara koşut bir biçimde, temel kurallara dayalı bir açıklama getirebilseydik, hoş bir denge kurmuş olurduk. İnsan hep şöyle demek istiyor: Konuşan kişi, hazırlayıcı koşulları (hazırlayıcı koşulların yerine geldiğini) *sezindirir*, içtenlik koşullarını (içtenlik koşullarının yerine geldiğini) *dışavurur*, temel koşulu (temel koşulun belirttiği şey her neyse onu) *söyler*. Ancak insanı bunu söylemekten alıkoyan bir şey var: Söylemek ile gözlemleyici sınıfına giren edimsöz edimleri arasında çok yakın bir bağ olması.

Sırası gelmişken, bu yasa Moore'un paradoksuna da bir çözüm getiriyor. Yani şu, *ö* olduğu önermesi, *ö* olduğuna inanmadığım önermesiyle tutarsız olmadığı halde, hem ö olduğunu, hem de *ö* olduğuna inanmadığımı kesinleyemem paradoksuyla.

Gerçekten de, kimi sözcelemlerin bir şey söylemek değil, başka tür bir şey yapmak olması, Austin'in edimsellerle ilgili özgün bir içgörüsüdür. Fakat bu nokta ileri uçlara götürülebilir. "Söz veririm" diyen bir adam yalnızca söz vermez, bir de söz verdiğini *söyler*.[1] Yani gerçekten de söylemek ile gözlemleyiciler arasında bir ilişki var, ama genellikle düşünüldüğü kadar değil.

4. Bağlam ve sözcelem temel koşulun yerine geldiğini açık bir biçimde ortaya koyuyorsa, belirtik bir edimsöz gücü belirtme aracının yardımına başvurmadan da bir edimsöz ediminde bulunulabilir. Sadece "Bunu senin için yapacağım" deyebilirim; fakat, bunu söylerken bir yükümlülük aldığım (ya da üstlendiğim) apaçıksa, bu sözcelem bir söz verme sayılacak ve bir söz verme olarak alınacaktır. Aslında, insan, belirtik bir biçimde "söz veririm" deme gereksinimini nadiren duyar. Aynı şekilde, yalnızca "Keşke bunu yapmasan" diyebilirim; fakat bu sözcelem de, belli bağlamlarda bir dileğin dışavurumundan daha fazla bir şey, söz gelişi, kişinin kendisiyle ilgili bir şey olabilir: Bir rica olabilir. Bunu söylemekteki amaç sizin bir şey yapmanızı önlemekse, yani gerçekleşen koşul bir ricanın temel koşuluysa, sözcelem bir rica olacaktır.

Konuşmanın bu yönü (yani bir bağlamda bir sözcelemin, belli bir temel koşul için kullanılan edimsöz gücü belirticisine belirtik bir biçimde başvurmadan o temel koşulun yerine geldiğini belirtebilmesi) birçok nazik anlatım biçiminin kaynağıdır. Nitekim, örneğin 'Bunu benim için yapabilir miydin?' tümcesi, sözlüksel birimlerin anlamlarına ve edimsöz gücü olarak sorunun edimsöz gücünü gösteren araçların kullanılmasına rağmen, aslında, sizin yeteneklerinizle ilgili yanıt isteyen bir soru olarak sözcelenmez. Bu tümce, aslında, bir rica olarak sözcelenir.

5. Bir sözcelemin edimsöz gücünün belirtik olmadığı her durumda, onun edimsöz gücünü belirtik bir hale getirmek daima olanaklıdır. Bu, anlatılmak istenecek her şeyin dile getirilebileceğini söyleyen dilegetirilebilirlik ilkesinin bir sonucudur. Kuşkusuz, belirli bir dil, konuşan kişinin anlatmak istediği her şeyi dile getirebilmesini sağlayacak denli zengin olmayabilir ama ilkece o dilin

---

1 Austin'in kendisinin de işaret ettiği gibi; "Other Minds", *Proceedings of the Aristotelian Society*, ek cilt (1964); daha sonra, J. L. Austin, *Philosophical Papers* (Oxford: 1961).

zenginleştirilmesinin önünde hiçbir engel yoktur. Bu yasanın başka bir uygulaması da şudur: Sezdirilebilecek her şey sezdirilebilir; ancak, hazırlayıcı koşullarla ilgili olarak getirdiğim açıklama eğer doğruysa, başka şeyler sezdirmeden bir şey söylenemez.

6. Bölümün sonunda yer alan tabloda koşulların örtüşmesi, birtakım edimsöz edimlerinin gerçekte başka edimsöz edimlerinin özel biçimleri olduğunu gösteriyor; nitekim soru sormak, aslında rica etmenin özel bir biçimidir; yani bilgi rica etmek (gerçek sorular) ya da dinleyen kişinin bilgisini göstermesini rica etmek (sınav soruları). Bu, rica biçimindeki 'Amerika Birleşik Devletlerinin ilk başkanının adını bana söyle' sözceleminin, güç bakımından, soru biçimindeki 'Amerika Birleşik Devletlerinin ilk başkanının adı nedir?'e eşdeğer olduğu yollu sezgimizi açıklıyor. Ayrıca, bir ölçüde de, 'sormak' fiilinin, 'Bana yapıp yapamayacağımı sordu' (rica) ile 'Benden nedenini sordu' (soru) örneklerinde olduğu gibi, hem ricaları hem soruları kapsamasının nedenini açıklıyor.

Son derece önemli ama zor olan soru da şu: Bütün öteki edimsözlerin ya da öteki edimsözlerin çoğunun indirgenebildiği bazı temel edimsöz edimleri var mı? Başka bir biçimde soracak olursak, edimsöz edimlerinin temel türleri ve her türün o türü o tür kılan özellikleri nelerdir? Bu soruyu yanıtlamayı güçleştiren şeylerden biri, bize başta şu şu edimsöz edimlerinin şu şu edimsöz edimlerinden farklı edimsöz edimleri olduğunu söylememizi sağlayan ayırım ilkelerinin oldukça çeşitli oluşudur (bkz., aşağıda 8. paragraf).[1]

7. Genel olarak temel koşul, öteki koşulları belirler. Örneğin, rica etmenin temel kuralı, sözcelemin *D*'ye bir şey yaptırma girişi sayılması olduğu için, önerme içeriği kuralı *D*'nin gelecekteki bir davranışından söz etmek zorundadır.

Öteki kuralların temel kuralın bir işlevi olduğu gerçekten doğruysa ve bu ötekiler arasında kimileri düzenli bir biçimde sürekli yineleniyorsa, o zaman bu yinelenenler elenebilir olsa gerektir. Özellikle apaçık olmamakla ilgili hazırlayıcı koşul o kadar çok edimsöz ediminde söz konusudur ki, insan bundan şu sonucu varıyor: Apaçık olmama tek tek edimsöz gücü belirtme araçlarının

1 Bu bakımdan, Austin'in edimsöz edimleri sınıflaması bana biraz *ad hoc* geliyor. *How to Do Things with Words*. s. 150 vd.

sözcelenmesiyle ilgili ayrı bir kuralın konusu değildir hiç; daha çok edimsöz edimlerini (ve benzer bir biçimde öteki davranış biçimlerini) ilgilendiren genel bir kuralın, temel kuralın yerine gelmesiyle ulaşılacak ereğe zaten ulaşılmışsa edim kusurlu olur biçimindeki genel bir kuralın konusudur. Söz gelişi, kişinin kendisinden yapılması istenecek şeyi zaten yapacağı bütünüyle apaçıksa, o kişiye söz konusu şeyi yapmayı söylemekte güdülebilecek hiçbir amaç olamaz. Fakat, oyuncunun ancak hamle sırası kendisindeyse atı oynayabileceği, ne ölçüde atın hamleleriyle ilgili özel bir kuralın konusuysa, apaçık olmama da o ölçüde ricalarla ilgili *özel* bir kuralın konusudur.

8. Edimsöz gücü ile edimsöz edimi kavramları, aslında oldukça farklı birkaç ayırım ilkesini gerekli kılıyor. İlki ve en önemlisi, edimin ereği ya amacı (örneğin, bildirim ile soru arasındaki fark); ikincisi, *K* ile *D*'nin birbirlerinin karşısındaki konumları (örneğin, rica ile emir arasındaki fark); üçüncüsü kabullenmenin derecesi (örneğin, yalın bir niyet dışavurumu ile söz verme arasındaki fark); dördüncüsü, önerme içeriği bakımından fark (örneğin, öndeyi ile aktarım arasındaki fark); beşincisi, önerme içeriğinin *K* ile *D*'nin çıkarlarıyla ilgisindeki farklılıklar (örneğin, övünme ile yerinme, uyarı ile öndeyi arasındaki fark); altıncısı, dışavurulan olası ruhsal durumlar arasındaki farklılıklar (örneğin, bir yönelimin dışavurumu olan söz verme ile bir inancın dışavurumu olan bildirim arasındaki fark); yedincisi, sözcelemlerin konuşmanın geri kalanıyla ilişkisindeki farklılıklar (örneğin, birinin söylediği şeye sadece yanıt vermek ile birinin söylediğine itiraz etmek arasındaki fark). Dolayısıyla, 'güç' eğretilemesinin akıllara getirdiği şeyi, yani edimsöz fiillerinin tek bir kesintisiz bütün üzerinde yer alan noktalara işaret ettiğini düşünmememiz gerekir. Doğrusunu söylemek gerekirse, birbirinden farklı birkaç "edimsöz gücü" bütünü vardır; belli bir dildeki, söz gelişi İngilizcedeki edimsöz fiillerinin, bu çeşitli kesintisiz bütünler üzerinde başka değil de o belli noktalarda durması, bir anlamda, rastlantısal bir durumdur. Örneğin, İngilizcede "bir şeyi 'kırmızı' olarak nitelemek" anlamına gelen '**rubrify**' diye bir edimsöz fiili olabilirdi. Dolayısıyla da "**I hereby rubrify it**" yalnızca "o kırmızıdır" anlamına gelebilirdi. Şu rastlantıya bakın ki, aynı dilde, benzer biçimde '**macarize**' diye, artık kullanılma-

yan, "birini mutlu olarak nitelemek" anlamına gelen eski bir fiil vardır.[1]

Hem edimsöz gücünün farklı birkaç boyutu olduğu hem de aynı sözceleme edimi birbirinden farklı çok çeşitli yönelimlerle yerine getirilebildiği için, bir ve aynı sözcelemin farklı birkaç edimsöz ediminde bulunulurken kullanılabildiğini gözlerden kaçırmamak önemlidir. Aynı sözcelemi doğru olarak adlandıran, üstelik eşanlamlı da olmayan birkaç edimsöz fiili olabilir. Örneğin bir ziyafette bir kadının "Aslında saat oldukça ilerledi" dediğini düşünün. Sözcelem, bir açıdan, bir olgu bildirimi olabilir; karşısında saatin daha çok erken olduğunu belirten kişiye bir itiraz (böyle bir yönelimle de sözcelenmiş) olabilir; kocasına bir teklif, hattâ bir rica ('Eve gidelim') olabileceği (ve böyle bir yönelimle söylenebileceği) gibi, kocasına bir uyarı ('Artık gitmezsek, sabah kendini çok bitkin hissedeceksin') da olabilir.

9. Kimi edimsöz fiilleri yönelinen etkisöz etkisiyle tanımlanabildiği halde, kimileri tanımlanamaz. Nitekim, rica etme, temel koşulu gereği, dinleyen kişiye bir şey yaptırma girişimidir; fakat söz verme özünde böyle etkilere ya da dinleyen kişinin tepkilerine bağlanamaz. Edimsöz edimlerinin hepsiyle (ya da çoğuyla) ilgili etkisöz etkilerine dayanan bir çözümleme geliştirebilseydik, edimsöz edimlerini kurallara gönderme yapmadan çözümleme umutları da büyük ölçüde artardı. Çünkü, o zaman dil, doğal tepkileri ya da etkileri güvenceye almak ya da güvenceye almaya çalışmak için kullanılan uylaşımsal bir araç olurdu. Böyle bir durumda da edimsöz edimleri, aslında, herhangi bir kuralı gerektirmezdi hiç. İnsan kuramsal olarak, edimi dil içinde ya da dışında kalarak gerçekleştirebilirdi; bunu dil içinde kalarak yapmak da, uylaşımsal herhangi bir araç olmadan yapılabilen bir şeyi uylaşımsal bir araçla yapmak demek olurdu.

Söylediğim her şeyin açıkça ortaya koyduğu gibi, edimsözü bu şekilde etkisöze indirgemenin, bunun sonucu olarak da kuralları dışarıda bırakmanın büyük bir olasılıkla mümkün olamayacağını sanıyorum. İletişimle ilgili, Austin'inki, benimki ve sanırım Wittgenstein'ınki gibi, kurumsal diye nitelenebilecek anlam ku-

1 Bu örneklerden ilkini Paul Grice'a, ikincisin ise Peter Geach'e borçluyum; "Ascriptivism" Philosophical Review, 69. cilt, (1960), s. 221-226.

ramları, uyaran ile tepki kavramlarına dayanan anlam açıklamaları gibi doğalcı denebilecek anlam kuramlarından işte bu noktaya ayrılır.

EDİMSÖZ TÜRLERİ

Kural çeşitleri	***Rica***	***Kesinleme, (olduğunu) bildirme, doğrulama***	***Soru***
Önerme içeriği	*D*'nin gelecekte gerçekleştireceği *E* gibi bir edim.	*ö* gibi herhangi bir önerme.	Herhangi bir önerme ya da bir açık önerme.
Hazırlayıcı koşul	1. *D*, *E*'yi gerçekleştirebilecek durumda. *K*, *D*'nin *E*'yi gerçekleştirebilecek durumda olduğuna inanıyor. 2. Hem *K* hem *D* için, *D*'nin normal koşullarda *E*'yi kendiliğinden yapacağı apaçık değil.	1. *K*'nın, *ö*'nün doğru olduğu konusunda kanıtı (gerekçeleri, vb.) var. 2. Hem *K* hem *D* için, *D*'nin *ö*'yü bildiği (*ö*'nün *D*'ye hatırlatılmasına gerek olmadığı, vb.) apaçık değil.	1. *K*, "yanıtı" bilmiyor; yani önermenin doğru olup olmadığını, ya da açık önerme söz konusu ise, önermeyi doğru olarak tamamlamak için gereken bilgiyi bilmiyor (fakat, aşağıdaki yoruma bak). 2. Hem *K* hem *D* için, *D*'nin, o sırada kendisine sorulmadan söz konusu bilgiyi vereceği apaçık değil
İçtenlik koşulu	*K*, *D*'nin *E*'yi gerçekleştirmesini istiyor.	*K*, *ö* olduğuna inanıyor.	*K*, söz konusu bilgiyi istiyor.
Temel koşul	*D*'nin *E*'yi gerçekleştirmesini sağlama girişimi sayılır.	*ö*'nün varolan bir durumu resmettiği yollu bir garanti sayılır.	Söz konusu bilgiyi *D*'den öğrenme girişimi sayılır.
Yorum	*Emir* ile *komut*un fazladan bir hazırlayıcı koşulu daha vardır: *S*'nin *D* üzerinde bir gücü olması gerekir. *Komutlar*da, büyük bir olasılıkla, apaçık olmamayı gerektiren "pragmatik" koşul söz konusu değildir. Bundan başka, her ikisinde de *K* ile *D* arasındaki ilişkinin biçimi temel koşula da geçer: Sözcelem, *D* üzerindeki gücüne dayanarak *K*'nın *D*'ye bir şey yaptırma girişimi sayılır.	*Sanırım*laktan farklı olarak, bu edimler, özünde, bir ikna etme girişimine bağlanamaz. Nitekim, "*ö* olduğunu bildiriyorum, seni ikna etmeye çalışmıyorum" demek olanaklı. Ancak, "*ö* olduğunu savunuyorum, ama seni ikna etmeye çalışmıyorum" demek tutarlı bir söz gibi görünmüyor.	İki tür soru vardır: (a) Gerçek sorular ve (b) Sınav soruları. Gerçek sorularda *K* yanıtı bilmek (öğrenmek) ister; sınav sorularında ise *K*, yanıtı *D*'nin bilip bilmediğini bilmek ister.

Kural çeşitleri	***Teşekkür***	***Öğüt***	***Uyarı***
Önerme içeriği	*D*'nin geçmişte gerçekleştirdiği *E* gibi bir edim.	*D*'nin gelecekte gerçekleştireceği *E* gibi bir edim.	*E* gibi gelecekte meydana gelecek bir olay, bir durum vb.
Hazırlayıcı koşul	*E*'nin *K*'ya bir yararı dokunuyor, *K*'da *E*'nin *K*'ya bir yararı dokunduğu inancında.	1. *K*'nın, *E*'nin *D*'ye bir yararı dokunacağına inanmak için bazı gerekçeleri var. 2. Hem *K* hem *D* için, normal koşullarda *D*'nin *E*'yi gerçekleştireceği apaçık değil.	1. *H*'nin, *E*'nin gerçekleşeceğine inanmak için gerekçeleri var. 2. Hem *K* hem *D*'nin gerçekleşeceği apaçık değil.
İçtenlik koşulu	*K, E* için bir şükran ya da bir minnettarlık duyuyor.	*K, E*'nin *D*'ye bir yararı dokunacağına inanıyor.	*K, E*'nin, *D*'nin çok yararına olmayacağına inanıyor.
Temel koşul	↓ Bir şükran ya da minnet duygusunun dışavurumu sayılır.	*E*'nin, *D*'nin çok yararına olduğu yollu bir garanti sayılır.	*E*'nin, *D*'nin çok yararına olmadığı yollu bir garanti sayılır.
Yorum	İçtenlik koşulu ile temel koşul birbiriyle örtüşür. Teşekkür, söz gelişi yalnızca *bir yönelimin* dışavurulması olmayan söz vermelerden farklı olarak yalnızca bir minnetin dışavurulmasıdır.	Düşünülebileceğinin tersine öneri, ricanın bir türü değildir. "Öğüt"ü, "üsteleme", "destekleme" ve "salık verme"yle karşılaştırmak ilginç olurdu. Öğütte bulunma, rica etme anlamında size birşey yaptırma girişimi değildir; daha çok, size, sizin için en iyi olanı söylemektir.	Uyarmak, rica etmekten çok öneride bulunmaya benzer. Sanırım, sizin birşey kaçırmanızı sağlama girişimi olması da zorunlu değildir. Yukarıdaki getirilen açıklamanın koşullu değil, koşulsuz uyarılarla ilgili bir açıklama olduğu da unutulmamalı. Uyarıların çoğu, büyük bir olasılıkla, koşulludur: "*X*yapmazsan, *Y*olur."

Kural çeşitleri	***Selamlama***	***Tebrik etme***
Önerme içeriği	Yok	Kimi olaylar, olgular, vb.; *E*'nin, *D* ile bir bağı var.
Hazırlayıcı koşul	*D*, *K* ile yeni karşılaştı (ya da yeni tanıştırıldı vb.)	*E*, *D*'ye yararı dokunan bir şey, *K*'da *E*'nin *D*'ye yararı dokunan bir şey olduğuna inanıyor.
İçtenlik koşulu	Yok	*K, E*'den memnun.
Temel koşul	*D*'nin *K* tarafından nazik bir biçimde karşılanması sayılır.	↓ *E*'den duyulan memnuniyet'in dışavurumu sayılır.
Yorum		"Tebrik etmek", içtenlik koşulunun dışavurumu olması bakımından, "teşekkür etmek"e benzer.

4. Bölüm

BİR SÖZ EDİMİ OLARAK GÖNDERME

Bu ve bunu izleyen bölümde, birer önerme edimi olan gönderme ile yükleme edimlerini gözden geçirmek için söz edimlerinin önerme içeriğinin ayrıntılarına gireceğiz. Göndermeyle ilgili olarak yapacağımız irdeleme, belgili tekil göndermelerle sınırlı tutulacak, bu ölçüde de tamamlanmamış bir gönderme kuramı olacaktır. Göreceğimiz gibi, yalnızca bu tür göndermeleri dikkate almak bizi bir yığın sorunla karşı karşıya bırakacaktır ama kafamızda onlara ilişkin açık bir düşünce oluşmadan, öteki gönderme türlerine ilişkin açık bir düşünceye varmak da pek olası görünmüyor.

Belgili tekil gönderme kavramı hiç doyurucu olmayan, ama onsuz da olunamayan bir kavram. Gönderme anlatımlarının en sık karşılaşılan örnekleri özel adlardır, ama belgili tekil betimlemeler gibi öteki anlatım türlerini dikkate alır, alınca da bunların kimilerinin gönderme anlatımları olduklarını, kimilerinin açık bir biçimde böyle olmadıklarını, kimilerinin de bu ikisinin arasında yer aldıklarını görürüz. Dahası, özel adların, söz gelişi 'Kerberos yoktur' tümcesindeki gibi kimi geçişleri göndergeli değildir. Belgili betimlemeleri irdeleyen filozoflar, neredeyse her zaman, 'Fransa Kralı', 'o adam'* gibi örnekleri alıp kullanırlar; buna karşılık 'bugünkü hava durumu'**, 'şimdiki yaşam biçimimiz', ya da 'bezelyeyi sevme nedenim' gibilerini ise çok ender kullanırlar. Bu durumun kuşkularımızı artırması gerekir. Russell'ın betimlemeler kuramını, onun kendi örneklerini kullanmadan, 'Bugünkü hava durumu iyi'*** gibi

---

* *'The'* belgili tanımlığı, zaman zaman 'bugünkü', zaman zaman 'söz konusu', zaman zaman da 'o' biçiminde Türkçeleştirilmeye çalışıldı. (ç.n.)

** **'The weather'**.

*** **'The weather is good'**.

bir tümceye uygulamanın zorluğunu düşünün: '($\exists x$) (x hava durumudur · (y) (y hava durumu $\rightarrow$ $y = x$) · x iyidir)' pek de anlaşılır değildir. Ancak insan, 'Bugünkü hava durumu iyi' tümcesinde 'bugünkü hava durumu' anlatımının, 'O adam iyi' tümcesinde 'o adam' anlatımının oynadığı rolü oynadığını söylemekte pek bir sakınca görmüyor.

Belgili betimlemelerin, göndergeli olmadıkları açık olan kimi geçişlerini düşünelim. 'Beni ortalık yerde bıraktı' sözcelemindeki 'ortalık yer' anlatımı gönderme yapmak için kullanıyor değildir. Aynı şekilde, 'Bunu onun uğruna yaptım' sözcelemindeki 'onun uğru' anlatımı da gönderme yapmak için kullanılıyor değildir.[1] 'Ortalık yer' ile 'onun uğru' anlatımlarının bu tümcelerdeki geçişlerini, 'bina' ile 'erkek kardeşi' anlatımlarının 'Beni işhanında bıraktı' ile 'Bunu erkek kardeşi için yaptım' tümcelerindeki geçişleriyle karşılaştırırsak çok daha açık görebiliriz. Peki, ilk ikilinin göndermede bulunmadığını, ikinci ikilinin ise bulunduğunu nasıl biliyorum? Biliyorum, çünkü, anadili bu dil olan biri olarak, ilk ikisinin sözcelenmesinin bir nesneyi ya da bir varlığı belirlemek, ya da onu öteki nesne ya da varlıklardan ayırmak demek olmadığını; ikinci ikilinin sözcelenmesinin ise bu demek olduğunu görebiliyorum. Bu olgunun birtakım dilsel sonuçları da var; 'ortalık yer' ile 'onu uğru' anlatımlarının çok açık bir biçimde göndermede bulunmak için kullanılmadıklarını göremeyen insanların dikkatlerini bu sonuçlara çekmenin bir yardımı dokunabilir. Örneğin ilk ikili, 'Kimin için ya da onun nesi için bunu yaptın?' ve 'Seni nerede bıraktı?' sorularının yanıtı değildir; buna karşılık ikinci ikilinin bu soruların yanıtı olduğu ortadadır. Dahası, bu bağlamlarda 'uğur' ile 'ortalık yer' anlatımları çoğul biçime izin vermezken, 'erkek kardeş' ile 'işhanı' anlatımları izin verir. Üretici dizimbilim açısından 'onun uğru' ile 'ortalık yer' anlatımlarının asla birer ad öbeği oluşturmadıklarını, 'uğur' ile 'yer' anlatımlarının ise bu geçişlerinde ad işlevinde olmadıklarını söyleyebiliriz.

Güçlük yaratan bir başka nokta da tekil gönderme anlatımlarının bütün göndergeli geçişlerinin, deyim yerindeyse, koşulsuz olmamasıdır. Bu anlatımların kimileri koşulludur. Nitekim, 'Parayı miras olarak o alacak' sözceleminde 'o' koşulsuz bir biçimde gön-

1 Örnekler Quine'a aittir; *Word and Object* (Cambridge, 1960), s. 236.

dermede bulunmak için kullanılır. Buna karşılık 'Bir oğlu varsa, parayı miras olarak o alacak' sözceleminde 'o' ancak önbileşen önermenin doğru olması koşulunda göndermede bulunur. Özel adlar kullanılarak da benzer örnekler kurulabilir: 'İngiltere kraliçesinin Henry adında bir oğlu varsa, Henry beş çocuğun en küçüğüdür.' Bundan önce söz verme örneğinde nasıl koşullulardan çok koşulsuz söz vermeleri incelediysem bundan sonra da koşulsuz göndermeleri inceleyeceğim.

4.1 *Kullanmak ve Anmak*

Bir söylem içindeki bir gönderme anlatımının her geçişi, yukarıda belirttiğimiz gibi, göndergeli geçiş değildir. Bunun dışında, ne türden olurlarsa olsunlar, anlatımlar zaman zaman söylem içinde hep kullanıldıkları biçimin dışında geçerler: Söylem içinde anılırlar, yani onlardan söz edilir. Söz gelişi şu ikisi arasındaki farkı düşünün:

1. Sokrates bir filozoftu.
2. 'Sokrates' sekiz harflidir.

Bu tümceleri karşılaştıracak olursak şu iki olgu açıkça kendini gösterir: İlki, iki tümce de aynı sözcükle başlamaktadır; ikincisi, bu sözcüğün bu iki sözcelemde oynadığı rol birbirinden oldukça farklıdır. Birincisinde belirli bir adama göndermede bulunmak üzere olağan kullanım biçimiyle kullanıldığı halde, ikincisinde böyle kullanılmamakta, tırnak içine alınmasının da gösterdiği gibi, ondan söz edilmektedir. Bu tür örnekler arasındaki ayırımı açıklamaya çalışırlarken filozoflarla mantıkçılar kimi zaman, daha doğrusu genellikle, bu iki tümcenin aynı sözcükle başladığı gibi apaçık bir gerçeği yadsımak yoluna gitmiştir.

Anlatımların kullanılması ile anılması arasındaki farka ilişkin olarak getirilen çok karışık bir açıklama o kadar geniş bir kabul görmüştür ki, sorunu kısaca açıklamak yerinde olacaktır. Filozoflarla mantıkçılar, genellikle, 2. örnekteki gibi bir durumda 'Sokrates' sözcüğünün değil, yepyeni bir sözcüğün, yani sözcüğün özel adının geçtiğini ileri sürerler. Sözcüklerin ya da başka türden anlatımların özel adlarının, anlatım, ya da daha doğrusu anlatımın yeni

özel bir adın parçası olarak geçen biçimi değil de kullanıldığı biçim, tek tırnak içine alınarak gösterildiğini söylerler. Bu açıklamaya göre, 2. tümceyi başlatan sözcük, sanılabileceği gibi 'Sokrates' değil, "Sokrates"tir. Bu son yazdığım sözcük ise, anlaşılması güç ama, "Sokrates" değil, bir özel adın özel adının özel adı olan yepyeni bir sözcük '"Sokrates"', yani '""Sokrates""'tir. Bu adın adının adının... hiyerarşisi böyle sürüp gider.

Ben bu açıklamayı saçma buluyorum. Özel adların, tırnak işaretlerinin ve dilin öteki öğelerinin işleyişiyle ilgili temel bir yanlış anlamaya dayanmak dışında bir zararı olmadığına da inanmıyorum. Dil felsefesinin öteki alanlarına da zarar veren bir yanlış anlamadır bu. Örneğin, kullanma ve anma ile ilgili bu yaygın açıklamaya benzer bir biçimde, zaman zaman, 'ki'li tümcelerin, yanlış olarak, önermelerin özel adı olduğu söylenmiştir.

Bu yaygın kullanma-anma açıklamasının yanlış olması gerektiğini göstermenin en az iki yolu var. İlki, özel adlar kurumunun, bu açıklamayı yanlışlayan bazı genel özelliklerine dikkat çekmek. İkincisi, anlatımlara özel adlarla ya da belgili betimlemelerle göndermede bulunmak ile anlatımların kendilerini tırnak içinde vermek arasındaki farkı göstermek.

Kendimize, özel adlar kurumunun neden olduğunu sorduğumuzda yanıt olarak şunu söyleyebiliriz: Nesnelerin kendileri ortada olmadıklarında onlara ortaklaşa göndermede bulunabilmek için belirleyici göndermelerde bulunmaya uygun araçlara ihtiyacımız var çünkü. Ancak, hakkında konuşmak istediğimiz nesne bir söylem dilimi olduğunda, böyle bir aracın kullanılmasının hiç bir anlamı kalmaz; bunun için de, böyle bir araç yaratma güçlüğü çekilmez, ona gönderme yapmak için ayrı bir dilsel araç gerekli görülmez. Kutsal ya da müstehcen sözcükler gibi birkaç durum dışında, bir sözcükten söz etmek istiyorsak, onu adlandırmaya ya da ona bir başka bir biçimde göndermede bulunmaya gereksinim duymaz, onu (onun bir örneğini) yinelemekle yetiniriz. Sözcüklerin adlarına gerçekten gereksinim duyduğumuz durumlar, ağızdan sözcüğün kendisinin çıkmasının yakışıksız ya da dinsel bakımdan yasak olduğu durumlardır. Yazılı dilde, sözcüğün her zaman kullanıldığı biçimde değil, tartışma içinde konu edinilen şey olarak kullanıldığını göstermek için tırnak işareti gibi uylaşımlara başvururuz. Sözün kısası, kendileri sözcük olmayan ve kendileri hakkında

konuşulduğunda ortada bulunmaları gerekmeyen şeylerden söz etmek için elimizde özel adlar kurumu diye bir kurum vardır. Bütün kurumun varlık nedeni, bizim sözcükleri başka nesnelere göndermede bulunmak için kullanmamızdır. Bir özel ad, adlandırılan şeyle ad arasında gerçekten bir fark varsa bir özel ad olabilir ancak. Bunlar aynı şeylerse adlandırma ve gönderme kavramlarını uygulamak olanaklı olamaz hiç.

Bir sözcüğe gerçekten göndermede bulunmak ile yukarıdaki 2. örnekte olduğu gibi bir sözcük hakkında konuşmak arasındaki farkı gözardı etmemek gerekir. 2. tümceyi

Platon'un ünlü hocasının adı olan sözcük, sekiz harflidir.

biçiminde değiştirdiğimizi varsayın. Burada, 2. tümceden farklı olarak, gerçekte, belgili bir betimi bir sözcüğe *göndermede bulunmak* için kullanmaktayız. Ya da bir sözcüğe özel bir ad verildiğini düşünelim. 'Sokreates' sözcüğünün adının, söz gelişi 'John' olduğunu kabul edersek, bu kez de 2. tümceyi

John sekiz harflidir.

biçiminde yeniden yazabiliriz. 'John' burada gerçek bir özel ad olarak ve kendisi dışındaki bir nesneye, yani 'Sokrates'e göndermede bulunmak için kullanılmaktadır.

Ancak, hakkında konuşmak istediğimiz şey bir sözcük olunca, 2. tümcede olduğu gibi sözcüğün kendisini yinelemek neredeyse her zaman olanaklıdır. Böyle durumlarda sözcüğün ayrı bir adı olması gereksiz olduğu gibi onu kendisinin adı ya da kendi adının bir parçası olarak yorumlamak da yanlış olur. Peki 2. tümcedeki ilk sözcüğün sözcelenmesini diğerlerinden nasıl ayıracağız? Bunun yanıtı çok basit: Burada da bir sözcük sözcelenmekte, ama her zaman kullanıldığı biçimiyle değil. Sözcüğün kendisi *doğrudan sunulup* hakkında konuşulmakta, tırnak işareti kullanılarak da, alışıldığı üzere göndermede bulunmak amacıyla kullanılıyor olarak alınmak yerine sözcüğün kendisi sunulup kendisi hakkında konuşuluyor olarak görülmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Ancak sözcüğe göndermede bulunulmadığı gibi sözcük kendisine de göndermede bulunmamaktadır.

"Peki, neden bir sözcüğü arasına alan tırnak işaretlerinin, o sözcükten, o sözcüğün özel adı olan yeni bir ad yaptığını bir uylaşım olarak kabul etmiyoruz?" diye soran çıkabilir. Ama bir başkası da çıkıp, pekâlâ "Peki, 'Kar beyazdır' tümcesindeki '–dır'ın büyükannemin adı olduğunu neden bir uylaşım olarak kabul etmiyoruz?" diye sorabilir. Tırnak işaretlerini bu biçimde kabul edemeyiz; çünkü zaten elimizde onların kullanımını yöneten uylaşımlar var. Tırnak içene alınan sözcüklere, haklarında konuşuluyor (anılıyor vb.) olarak bakılması gerektiği, konuşan kişilerin de öyle sözcükleri her zaman kullandıkları gibi kullanamayacakları bu uylaşımlardan (yalnızca) biridir. Yeni bir uylaşım ortaya atmak isteyen kişi, bize, öncelikle bu yeni uylaşımın varolan eski uylaşımlarla nasıl uyum içinde olduğunu göstermek, ardından da bu yeni uylaşımı ortaya atma gerekçelerini sıralamakla yükümlüdür. Ne var ki, öncelikle elimizde eksiksiz bir kullanma-anma uylaşımları olduğu için, önerilen yeni uylaşımın tutarsızlığa düşmeden bu eski uylaşımlarla nasıl bir araya geleceği açık değildir. İkinci olarak, insan konuyla ilgili kaynaklarda, bir sözcüğü başka bir anlatımı içine alan tırnak işaretlerinin yepyeni bir özel ad yarattığı biçimindeki uylaşımın ardında yatanları araştırınca, dille ilgili Tarski'ninkine benzeyen bir sürü yanlış düşünceyle karşılaşıyor yalnızca: "Bir dilin kullanımıyla ilgili temel uylaşımlar, bir nesneyle ilgili olarak dile getirilen bir sözcelemde, nesnenin kendisinin değil, nesnenin adının kullanılmasını gerekli kılıyor. Dolayısıyla, bir tümce hakkında bir şey, söz gelişi onun doğru olduğunu söylemek istediğimizde, tümcenin kendisini değil, adını kullanmamız gerekir."[1] Buna karşı söylenebilecek tek şey, böyle temel bir uylaşımın asla olmadığıdır. Söylem içinde, bir söylem parçası ya da sözlü veya görsel olarak dolaysızca sunulabilen şeyler çok rahatlıkla söylemin konu edindiği şeyler olarak geçebilir. Örneğin, 'California alakargası ... biçiminde öter' diyen bir kuşbilimciyi düşünün. Bu tümceyi tamamlayacak olan şey, bir sesin özel adı değil, kendisidir.

1 A. Tarski, "The Semantic Conception of Truth", *Philosophy and Phenomenological Research*, 4. cilt (1944); daha sonra H. Feigl - W. Sellars (yay.), *Readings in Philosophical Analysis* (New York, 1949) içinde.

4.2 *Gönderme İlksavları*

Bir gönderme anlatımının her geçişinin göndergeli geçiş olmadığını unutmadan, şimdi de, geçen bölümde verdiğimiz edimsöz edimleri çözümlemesine koşut bir belgili gönderme çözümlemesi vermek istiyoruz. Gönderme konusunun, çoğu söz ediminden farklı olarak, en azından Frege'ye dek (gerçekte, eğer daha öncesi yoksa, Platon'un *Theaitetos*'una dek) geri giden uzun bir tarihi geçmişi vardır; dolayısıyla çözümlememize, bu felsefi arka planı dikkate alarak çok dikkatli bir biçimde gelmek istiyoruz. Sunacağımız kuram, Frege'yle başlayıp Strawson'un *Individuals*'ında süren bir geleneğin içinde yer alan, okuyucunun göreceği gibi de bu iki yazarın büyük etkisi altında olan bir kuram olacaktır.

Göndermede bulunma ve gönderme anlatımlarıyla ilgili genel kabul gören iki ilksav vardır. Bunları kabaca şöyle dile getirebiliriz.

1. Göndermede bulunulan şey var olmalıdır.[1]

Buna varlık ilksavı diyelim.

2. Bir yüklem bir nesne için doğruysa, o nesneyle özdeş olan başka her şey için de, bu başka şeye göndermede bulunmak için kullanılan anlatımlar ne olursa olsun, doğrudur.

Buna da özdeşlik ilksavı diyelim.

Bu iki ilksava da, onları birer eşsöz haline getiren yorumlar getirilebilir. İlki, insanın bir şeye, göndermede bulunulabilecek öyle bir şey yoksa göndermede bulunamayacağını söylediği için, apaçık bir eşsözdür. İkincisi de, bir nesne için doğru olan her şeyin o nesne için doğru olduğunu söylediği için, böyle bir yorума izin vermektedir.

İlki, göndermede bulunulan şeyle ilgili karıştırmalar; ikincisi,

1 'Var olmak' zaman dışı olarak yorumlanmak zorundadır. İnsan, şimdi var olan bir şeye göndermede bulunabileceği gibi, var olmuş bir şeye ya da var olacak bir şeye de göndermede bulunabilir.

eşsöz olmayan, yanlış bir şey dile getiren farklı yorumları yüzünden birtakım çatışkılara yol açar. İlki, söz gelişi 'Altın Dağ yoktur' gibi önermelerle ilgili çatışkılar doğurur. Varlık ilksavı ile bu tümcenin ilk iki sözcüğünün göndermede bulunmak için kullanıldığını aynı anda kabul edersek, bildirim kendi kendini yanlışlar; çünkü böyle bir şeyi söyleyebilmek için o şeyin yanlış olması gerekir. Bir şeyin var olduğunu yadsıyabilmem için de o şeyin var olması gerekir.

Russell[1], 'Altın Dağ' gibi anlatımların, (gerçekte) varoluş önermelerinin dilbilgisel öznesi olduklarında göndermede bulunmak için kullanılmadıklarına dikkat çekerek bu çatışkıyı çözdü. Varlıksal önermelerde özne anlatımları genellikle göndermede bulmak için kullanılamaz (varolmanın bir özellik olmadığı söylenirken anlatılmak istenen budur), dolayısıyla da ortada bir çatışkı yoktur. Hiçbir gönderme olmadığı için de varlık ilksavı burada uygulanamaz. Ne yazık ki Russell, o heyecan içinde, gerçekte bir belgili betimlemenin göndermede bulunmak için kullanılabileceğini de yadsıdı. Onun uslamlamasının bu bölümünü daha sonra gözden geçireceğim.[2] Bir daha hiç kimse bu çatışkıları ciddiye almadı; Russell'a şükredelim.

Fakat yine de bu ilksava birtakım karşı örnekler düşünülebilir. Şu anda var olmadıkları ya da şimdiye kadar hiç var olmadıkları halde insan Noel Baba'ya Sherlock Holmes'a göndermede bulunamaz mı? Kurmaca varlıklarına (aynı şekilde efsane, söylence vb. varlıklarına) yapılan göndermeler birer karşı örnek değildir. Aslında *kurmacalarda var oldukları* için, insan onlara *birer kurmaca kahramanları olarak* göndermede bulunabilir. Bu noktayı aydınlığa kavuşturmak için olağan gerçek dünya konuşmalarını, kurmaca, oyun oynama vb. gibi asalak söylem biçimlerinden ayırmaya gereksinim var. Olağan gerçek dünya konuşmasında, böyle bir kişi asla olmadığı için Sherlock Holmes'a göndermede bulunamam. Eğer bu "söylem evreni"nde "Sherlock Holmes bir avcı şapkası giydi" dediğimde, tıpkı "Sherlock Holmes bu gece benim evime yemeğe geliyor" dediğimde olduğu gibi, göndermede bu-

1 B. Russell, "On denoting", *Mind*, 14. cilt (1905); daha sonra Feigl - Sellars (yay.), a.g.e. içinde.

2 7. Bölümde.

lunmada başarısız olurum. İki önerme de doğru olamaz. Fakat şimdi de kurmaca, oyun, "–mış gibi" söylem biçimine geçtiğimi düşünün. Böyle bir durumda "Sherlock Holmes bir avcı şapkası giydi" dersem gerçekten de bir kurmaca kahramanına (yani gerçeklikte var olmayan, ama bir kurmacada var olan bir kahramana) göndermede bulunmuş olurum. Bu söylem biçiminde de "Sherlock Holmes bu gece benim evime yemeğe geliyor" diyemem; çünkü 'benim evim'e yaptığım gönderme beni yine gerçek dünya konuşmasına döndürür. Bundan başka, kurmaca söylem biçiminde de "Bayan Holmes bir avcı şapkası giydi" dediğimde de, Bayan Holmes diye hiçbir kurmaca kahramanı olmadığı için, göndermede bulunmakta başarısız olurum. Kurmaca evreni içinde kalarak söyleyecek olursak, Holmes asla evlenmedi. Kısacası, gerçek dünya konuşmasında 'Sherlock Holmes' ile 'Bayan Holmes', böyle kişiler hiç var olmadığı için, başarısız göndermelerdir. Kurmaca konuşmasında ise, kurmacada gerçekten öyle bir kahraman var olduğu için, 'Sherlock Holmes' göndermede bulunur; buna karşılık öyle bir kurmaca kahramanı olmadığı için 'Bayan Holmes' göndermede bulunamaz. Varlık ilksavı genel bir ilksavdır: Gerçek dünya konuşmasında ancak var olan şeylere göndermede bulunulur; kurmaca konuşmasında da kurmacada var olan şeylere göndermede bulunulur (bir de kurmaca öykünün içerdiği gerçek dünya nesneleri ile olaylarını).

Böyle ortaya konduklarında bu noktaların oldukça açık görünmesi gerekir, ama ilgili felsefe kaynakları bu noktalarda çok sayıda şeyin birbirine karıştırıldığını gözler önüne seriyor. İki karıştırmayı hemen söylemek gerekirse, benim asalak söylem biçimleriyle ilgili olarak getirdiğim açıklama, kurmaca söyleminde sözcüklerin ve başka dilsel öğelerin *anlamlarında* birtakım değişiklikler olduğu biçiminde bir görüşü kabul etmez. Dilsel öğelerin anlam uylaşımlarının (en azından bir bölümünün) tümceleri dünyaya bağlayan dikey uylaşımlar olduğunu düşünürsek, kurmaca söylemin örtülü uylaşımlarının da, deyim yerindeyse, söylemi dünyadan uzaklaştıran, yan doğrultulu ya da yatay uylaşımlar olduğunu düşünmek oldukça yerinde olur. Fakat, 'Kırmızı Başlıklı Kız'da bile 'kırmızı'nın kırmızı anlamına geldiğini görmek gerekir. Kurmaca uylaşımları sözcüklerin ya da öteki dilsel öğelerin anlamlarını değiştirmez. İkincisi, Sherlock Holmes diye bir kurmaca kahramanı-

nın olması, bizi, onun duyu ötesi bir dünyada var olduğu ya da özel bir tarzda var olduğu gibi bir düşünceye götürmez. Sherlock Holmes hiç bir biçimde yoktur, ama bu da onun kurmacada var olduğunu yadsımaz.

Özdeşlik ilksavı da (varlık ilksavı kadar), gönderme bakımından saydam olmayan bağlamlarda birtakım çatışkılara ve bilmecelere yol açar. Bu ilksav kimi zaman[1] şöyle dile getirilir: Eğer iki anlatım aynı nesneye göndermede bulunursa, *salva veritate** her bağlamda birbirlerinin yerini alabilirler. Ancak, özdeşlik ilksavı bu biçimiyle bir eşsöz değildir, tersine yanlış bir şey dile getirmektedir; sıkıntı yaratanı da işte bu biçimidir. Öyle sanıyorum ki, bu bilmeceler de varlık ilksavının yarattıkları kadar sıradan bilmeceler, ama onları gözler önüne sermek oldukça uzun bir çaba istiyor; sonra bu, elinizdeki kitabın sınırlarının ötesine uzanan bir iş.

Bu bölümün bundan sonraki hedefi, bu iki ilksavla ilgili irdelemeyi sürdürmek değil, onlara bir üçüncüsünü ekleyip kimi sonuçlarını sergilemek.

3. Konuşan kişinin bir nesneye göndermede bulunması demek, konuşan kişinin, dinleyen kişi için o nesneyi bütün öteki nesnelerden ayrı olarak belirlemesi ya da istenirse belirleyebilecek durumda olması demektir.

Buna da belirleme ilksavı diyelim. Benim (belgili tekil) gönderme kavramı ile ilgili olarak söylediklerimi açıklayarak yinelediği için bu ilksav da bir eşsözdür. İlksav, başarılı bir gönderme ediminin gerekli koşulu olarak şöyle de dile getirilebilir:

3a. Bir anlatım sözcelenirken başarılı bir belgili gönderme ediminde bulunulabilmesi için ya bu anlatım sözcelenirken dinleyen kişiye ancak ve ancak bir nesne için doğru olan bir betimleme veya ancak ve ancak bir nesne hakkında bir olgu iletilmelidir[2], ya da böyle bir şey

---

* (Lat.) doğruluk değerini değiştirmeden. (ç.n.)

1 Örneğin, R. Carnap, *Meaning and Necessity*, s. 98 vd.

2 'İletmek' her zaman uygun düşmeyen bir fiil. Konuşan kişinin dinleyen kişiye bir olguyu ilettiğini söylemek, akla dinleyen kişinin iletilen olgunun daha önce

iletilmiyorsa konuşan kişi sözcelendiğinde bunun olabileceği bir anlatımı eskisinin yerine koyabilecek durumda olmalıdır.

Konuşan kişinin böyle bir olgunun iletildiğinin güvencesini ancak üç biçimde verebilir: Ya sözcelenen anlatım ancak ve ancak bir nesne için doğru olan bir yüklem içermelidir ya sözcelem, bağlamla birlikte, göstererek ya da belirtiler kullanarak ancak ve ancak bir nesneyi dolaysızca vermelidir ya da sözcelem ancak ve ancak bir nesnenin tanınıp belirlenmesine yetecek bir belirtisel öğeler ve betimsel terimler karışımı sağlamalıdır. Sözcelenen anlatım bu özelliklerden birini taşımıyorsa, gönderme, ancak ve ancak konuşan kişi istenmesi halinde bunlardan birini verebilecek durumdaysa başarılı olur. Buna da başka bir ad verip belirleme ilkesi diyelim.

Bu o kadar apaçık bir eşsöz değildir. Aslında ilk bakışta akla uygun bile gelmeyebilir; elbette, biraz daha açıklamadan önce ayrıntılarına girmemiz gerekecektir. Bununla birlikte, bu bana, önemli ve tarihsel bir geçmişi de olan bir hakikat gibi geliyor. Tarihsel bir geçmişi olduğunu söylüyorum, çünkü bu, Frege'nin her gönderme anlatımının bir de bir anlamının olması gerektiği özdeyişinin genelleştirilmesinden başka bir şey değil.

Şimdi de belgili gönderme söz ediminin yerine getirilmesinin gerekli koşullarını gözden geçirerek bu ilkenin gerekçelerini ortaya koymak istiyorum. Bunu yaparken de varlık ilksavı ile belirleme ilksavı arasındaki mantıksal bağı göstermeye çalışacağım.

4.3 *Belgili Gönderme Anlatımları*

Burada dikkate aldığımız anlatımları birbirinden ayırarak işe başlayalım. *Dilbilgisel olarak* kabaca dört ulama ayrılırlar:

---

farkında olmadığını getirir. Ancak, söz konusu olan gönderme olduğunda, genellikle, dinleyen kişiye "iletilen" olgu, onun zaten doğru olduğunu bildiği bir olgudur. Belki de konuşan kişinin böyle durumlarda bir önermeden "destek aldığını" ya da bir önermeyi "yardıma çağırdığını" söylemeliydik. Ama ben yine de, dinleyen kişinin, iletilen ya da aktarılan şeyle ilgili bilgisizliğini akıllara getirdiğini dikkate almayarak, 'iletmek' ya da 'aktarmak' demeyi sürdüreceğim.

1. 'Sokrates', 'Rusya' gibi özel adlar.
2. Çok öğeli, tekil ad öbekleri.

Bu ikinciler, çoğu zaman bir yan tümcecik içerir (ve İngilizce gibi kimi dillerde, her zaman olmamakla birlikte, çoğu zaman bir belgili tanımlıkla başlar). 'Çağrılan adam', 'dünyanın en yüksek dağı', 'Fransa'nın bugün içinde bulunduğu kriz' gibi anlatımları bu ikincilere örnek verebiliriz. Russell'ın kullandığı terimi kullanarak, biraz da terimin sınırlarını genişleterek, bunlara "*belgili betimlemeler*" demeyi sürdüreceğim. Betimlemenin kendisine ise (İngilizcede olduğu gibi bir belgili tanımlıkla başlıyorsa betimlemenin '**the**' gibi bir belgili tanımlıktan sonra gelen bölümüne, eğer bir tanımlık yoksa betimlemenin doğrudan kendisine) *betimleyici* diyeceğim. Burada kullanılan bu terimler, 'betimleme' ya da 'betim' kavramlarına ilişkin yeni bir çözümleme, yeni bir kuram getirildiği gibi bir düşünce uyandırmasın. Bunlar kolaylık olması için kullanılan rasgele terimlerdir o kadar. Belgili bir betimlemenin, 'John'un erkek kardeşi' ve 'şu sarhoş adamla evli olan kadın' belgili betimlemelerinde olduğu gibi bir başka belgili betimleme ya da özel ad gibi başka türden bir anlatım olan başka bir belgili gönderme anlatımı içerebileceği unutulmamalıdır. Böyle anlatımlarda bütün anlatımın göndergesine *birincil* gönderge, onun parçasının göndergesine ise *ikincil* gönderge diyeceğim.

3. 'Bu', 'şu', 'ben', 'sen', 'o' gibi adıllar.
4. 'Başbakan', 'Papa' gibi unvanlar.

Bu dördüncü sınıftan, bir yanıyla belgili betimlemelere bir yanıyla da özel adlara yaklaştığı için ayrıca söz etmek pek gerekmiyor.

4.4 *Göndermede Bulunmanın Gerekli Koşulları*

Bu anlatımlarla ilgili olarak sorulması gerektiğini düşündüğüm soru şu: Bunlardan biri sözcelenirken, başarılı bir biçimde koşulsuz bir belgili gönderme ediminde bulunulabilmesi için gerekli koşullar nelerdir? Bu soruya verilecek yanıta bir giriş olması için de daha önce sorulması gereken başka bir soru var: Belgili bir gön-

dermenin ereği, bir önerme edimi olarak göndermenin edimsöz edimi içindeki işlevi nedir? Bu ikinci sorunun yanıtına gelince, bu sorunun yanıtını daha önce vermiştim: Konuşan kişi, belgili bir biçimde göndermede bulunurken, daha sonra hakkında bir şeyler söyleyeceği ya da bir soru soracağı vb. belirli bir nesneyi başka nesnelerin arasından seçip ayırır ya da onu belirler. Ancak, bu belirlemenin dinleyen kişiye aktarılıp aktarılmadığı konusunda henüz bir şey söylemediği için, bu yanıt eksiktir. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak için *eksiksiz gönderme* ile *başarılı göndermeyi* birbirinden ayırmamız gerekiyor. Eksiksiz gönderme, bir nesnenin dinleyen kişi için açık seçik bir biçimde belirlendiği, yani belirlemenin dinleyen kişiye iletildiği göndermedir. Ancak bir gönderme, nesne dinleyen için açık seçik bir biçimde belirlenmese bile konuşan kişinin istek halinde bunu yapabilmesi koşuluyla (konuşan kişinin göndermede başarısız olmakla suçlanamayacağı anlamında) başarılı olabilir. Biz buraya kadar başarılı göndermeleri irdeledik; ancak eksiksiz gönderme kavramının daha temel bir kavram olduğu kolayca görülebilir; çünkü başarılı gönderme henüz eksiksiz olmayan, deyim yerindeyse, gücül olarak eksiksiz olan göndermedir.

Bir anlatımın sözcelenişinin nasıl eksiksiz bir gönderme haline gelebildiğini sormak için ilk sorumuzu bu ayırımın ışığında bir kez daha dile getirelim: Bir anlatımın sözcelenişinin, konuşan kişi tarafından yönelinen bir nesnenin dinleyen kişi için belirlenebilmesi açısından yeterli olması hangi koşulları gerekli kılar? Konuşan kişiden gelen yalnızca *sözcükler*dir. Peki, bunlar *şeyleri* nasıl dinleyen kişi için belirler? Soruları dile getiriş biçimimiz bize sorunun yanıtı için ipucu da vermektedir: Konuşan kişi bir nesneyi dinleyen kişi için belirlediğine göre, bunun başarılı olabilmesi için, ortada, konuşan kişinin tanıyıp belirleme girişiminde bulunduğu bir nesnenin var olması gerekir; ilgili anlatımın dinleyen kişi tarafından sözcelenmesi de bu nesnenin tanınıp belirlenmesi için yeterli olmalıdır. Bu iki koşulu varlık ilksavı ile belirleme ilksavı olarak daha önce zaten dile getirmiştim. Şu anda yaptığımız irdelemeyi dikkate alarak, bu iki koşulu, eksiksiz bir göndermenin koşulları biçiminde yeniden dile getirelim:

1. Konuşan kişinin sözceleminin uygulanacağı ancak ve ancak bir nesne var olmalıdır (varlık ilksavının yeni dile getirilişi).
2. Dinleyen kişiye, nesneyi konuşan kişinin sözceleminden belirleyebilmesi için yeterli araçlar verilmelidir (belirleme ilksavının yeni dile getirilişi).

Şimdi de, belgili bir betimlemenin sözcelenişinin bu gerekleri nasıl yerine getirdiğini gözden geçirelim. Söz gelişi, 'adam' anlatımının 'Adam beni aşağıladı' tümcesinin bir parası olarak sözcelendiğini düşünelim. Böyle bir sözcelem bizim bu iki koşulu nasıl yerine getirir?

İlk koşul iki bölüme ayrılabilir:

1*a*. Ortada konuşan kişinin sözceleminin uygulanacağı en az bir nesne olmalıdır.
1*b*. Ortada konuşan kişinin sözceleminin uygulanacağı[1] birden fazla nesne olmamalıdır.

Belgili betimlemeler söz konusu olduğunda, 1*a* koşulunun yerine gelmesi için gereken çok basittir. Söz konusu anlatım bir betimleyici, bu betimleyici de betimsel bir genel terim içerdiğine göre, gereken tek şey, ortada betimleyicinin doğru olarak yüklenebileceği en az bir nesnenin var olmasıdır. Sözgelişi 'adam' örneğinde gereken tek şey, ortada 1*a* koşulunu yerine getiren en az bir adamın var olmasıdır.

Bundan sonraki adım daha karmaşıktır. Elbette, insanın ilk aklına gelen şey, 1*a* ile 1*b* koşullan arasında bir koşutluk kurmak

1 Burada 'uygulamak' sözünü bilerek taraflardan bağımsız bir biçimde kullandım; ama korkarım, bu kez de istemeden anlamını bulanıklaştırdım. Eğer okuyucu sözcük konusunda rahat değilse (benim de sözcük konusunda tereddütlerim var), 'konuşan kişinin sözceleminin uygulandığı' yerine, geri kalanında da gerekli değişiklikleri yaparak, 'konuşan kişinin anlatımı sözcelerken göndermede bulunmaya yöneldiği' anlatımını koyarak okusun. Benim burada anlatmaya çalıştığım şey, birtakım seslerin nasıl olup da nesneleri belirleyebildiği. Belirli bir nesneye yönelmenin ya da belirli bir nesneyi anlatmak istemenin ne demek olduğu açıklığa kavuşturulması gereken şeylerden biridir. Bunlara rağmen, benim uslamlamamda hiçbir şey 'uygulamak' teriminin anlam bulanıklığına dayanmıyor.

ve nasıl 1*a* koşulu ortada betimleyicinin doğru olarak yüklenebileceği en az bir nesne var olduğunda yerine geliyorsa, 1*b* koşulunun da ortada betimleyicinin hakkında doğru olduğu en fazla bir nesne var olduğunda yerine geldiğini ileri sürmek. İnsan, başarılı bir belgili göndermenin doğru bir tekil varoluş önermesinin kılık değiştirmiş bir biçimi, yani belli bir betimlemeyi karşılayan bir ve ancak bir varlık bulunduğunu kesinleyen bir önerme olduğu görüşündeyse, bu düşünce onun aklını çeler. Böyle bir görüş, betimlemeler kuramı çerçevesinde Russell tarafından ileri sürülmüştür. Betimlemeler kuramına göre çözümlenecek olsaydı, yukarıdaki tümcenin sözcelenişi, evrende ancak ve ancak tek bir adamın var olduğunun ke-sinlenişi biçiminde yorumlanabilirdi.

Peki, bu akıllıca olmaktan uzak bir görüş değil mi? Elbette öyle; çünkü kuramını biçimlendirirken Russell'ın kafasında yukarıdakine benzer bağlamlar yoktu. Ancak akıllıca olmamakla birlikte, bu görüş boş bir görüş de değildir. Russell'ın böyle bağlamları nasıl dışarıda bıraktığını unutmayalım: O, kuramının uygulanıldığı düşünülen bağlamlarda, belgili tanımlığın, "kesin bir biçimde biricikliği sezindirmek için" kullanıldığını söyler.[1] Peki, bu geri çekiliş tümcesinde, "kesin" kılınmaya çalışılan nedir? Yukarıdaki tümcede belirsiz olan ya da kesin olmayan hiçbir şey yoktur; başkaları kadar düz ve kesin bir tümcedir. Biricikliği sezindirmek amacıyla "kesin bir biçimde" yapılmaya çalışılan şeyin şu ikisinden biri olduğu çok açıktır:

(*a*) Kesin bir biçimde, konuşan kişinin tek bir nesneye onu belirleyecek biçimde göndermede bulunmak yöneliminde olduğunu belirtmek; *ya da*

(*b*) Kesin bir biçimde, belgili tanımlığı izleyen betimleyicinin ancak bir nesne için doğru olduğunu sezindirmek.

Anlatılmak istenen, (*a*) seçeneği olamaz; çünkü hem yukarıdaki örnek zaten (*a*) seçeneğinde söylenen şeyi yapıyor hem de anlatılmak istenen şeyin bu olması durumunda, kuram yukarıda bulunduğum saçmalık suçlaması karşısında bütünüyle savunmasız bir duruma düşüyor. Ancak, anlatılmak istenen (*b*) ise, bu kez de

1 *Principia Mathematica* (Cambridge, 1925), I. cilt, s. 30.

ortada, belgili tanımlığın mutlaka kullanılması gerektiğiyle ilgili, bizi sorundan uzaklaştıracak denli yanlış bir açıklama var demektir. Belgili tanımlığın tek bir nesneye göndermede bulunmayan betimleyicilerle kullanıldığı durumlar olduğu gibi, hiçbir belgili tanımlığın kullanılmadığı, buna karşılık onu izlemesi beklenen betimleyicinin kendisinin, ancak tek bir nesne için doğru olduğunu sezindirmek (ya da bir biçimde belirtmek) için *tek başına* yeterli olduğu durumlar da vardır. Elbette, belgili tanımlığın ancak tek bir nesne için doğru olan betimleyicilerle birlikte kullanıldığı (belirleme ilkesi dile getirilirken belirtildiği gibi, belgili gönderme söz edimi için son derece önemli) durumlar da söz konusudur; ancak bu kullanımlarda betimleyicilerin biricikliğini sezindirmek tanımlığın anlatmak istediği şeyler arasında yer almaz. Bu, tanımlığın işlevi değildir. Tanımlığın (irdelemekte olduğumuz durumlarda) işlevi, konuşan kişinin tek bir nesneye göndermede bulunma yöneliminde olduğunu belirtmek; betimleyicinin işlevi ise, belirli bir bağlamda, konuşan kişinin o bağlamda gönderme yapmak yöneliminde olduğu nesneyi dinleyen kişi için belirlemektir. İngilizcedeki '**the**' tanımlığıyla ilgili olarak benim önerdiğim açıklamaysa şu: Bu tanımlık, belgili göndermede kendisini izleyen betimleyicinin ancak tek bir nesne için doğru olduğunu değil, konuşan kişinin tek bir nesneye göndermede bulunma yöneliminde olduğunu belirten uylaşımsal bir araçtır (Sonra, Latince ve Rusça gibi kimi dillerde* bir belgili tanımlığın olmadığı, konuşan kişinin belgili bir göndermede bulunma yönelimini belirtmek için bağlama ve başka araçlara başvurduğu da unutulmamalıdır.).[1]

Benim söylediklerim de, yukarıdaki gibi bir belgili betimleme sözceleminin 1*b* gerekli koşulunu nasıl yerine getirdiği konusuna yeterli bir açıklama getirmiyor henüz. Buraya kadar, sadece, betimleyiciye karşılık gelen en az bir nesne olması gerektiğini; belgili tanımlık aracılığıyla da konuşan kişinin belirli bir nesneye göndermede bulunma yönelimini belirttiğini söyledim. Peki, betimleyici genel bir terimse, dolayısıyla da birden fazla nesne için doğru olabiliyorsa, konuşan kişi o anlatımı sözcelerken, betimleyiciyi tek bir nesneye uygulamak için ne yapar? Bunun besbelli, ama bilgi

---

* Türkçede de. (ç.n.)

1 Betimlemeler kuramı 7. Bölümde daha ayrıntılı bir biçimde irdelenecektir.

vermekten uzak tek yanıtı, konuşan kişinin betimleyicinin kaplamında yer alan nesnelerden yalnızca birine *yönelmesi*dir. Bu yanıt, belirli bir nesneye yönelmenin ya da belirli bir nesneyi anlatmak istemenin içinde neler olduğunu ortaya koymadığı için bilgi vermekten uzaktır. Bu soruya eksiksiz bir yanıt vermek için, önce 2. koşulun gerçekleşmesi için gerekli olan şeyleri gözden geçirecek, ardından da 1*b* ile göndermede bulunma-yönelme ilişkisini irdelemeyi sürdüreceğim.

4.5 *Belirleme İlkesi*

İkinci koşul (bu, belirleme ilksavının farklı bir dilegetirimiydi), dinleyen kişinin, nesneyi konuşan kişinin sözceleminden belirleyebilecek durumda olmasını gerektirir. Burada "belirlemek" derken, hakkında konuşulanın tam olarak ne olduğuyla ilgili ortada artık hiçbir kuşkunun olmamasını anlatmak istiyorum. En temelde, 'Kim?', 'Ne?', 'Hangi?' gibi sorular yanıtlanır. Elbette başka bir düzlemde bu sorular yine de açık kalır: Bir şey belirlendikten sonra da yine, "Hakkında bir şeyler söyle" anlamında 'Kim?' diye sorulabilir; ancak "Ne hakkında konuştuğunu bilmiyorum" denemez. Burada kullandığım anlamda 'belirleme', sadece 'Ne?' sorusunu yanıtlama anlamına gelir. Örneğin, 'Beni soyan adamın boyu 1.80'i aşıyordu' tümcesini sözcelerken, 'belirleme'nin bir anlamında beni soyan adamı belirleyememiş olabilirim, ama yine de beni soyan adama göndermede bulunduğum söylenebilir. Söz gelişi, polisin karşıma dizdiği adamlar arasından seçip ayıramayabilir ya da hakkında daha fazla bir şey söyleyemeyebilirim. Ama yine de, beni ancak ve ancak bir adamın soyduğu kabul edilirse, yukarıdaki tümceyi sözcelerken başarılı bir belirleyici gönderme ediminde bulunmuş olurum.

'Adam beni aşağıladı' tümcesindeki 'adam' gibi belgili bir betimleme söz konusu olduğunda, konuşan kişinin, bir biçimde, belirli bir nesneye göndermede bulunma yöneliminde olduğunu belirttiğini; tümceyi sözcelediği o belli bağlamda göndermede bulunma yöneliminde olduğu nesneyi dinleyen kişi için belirlemeye yeteceğini varsaydığı bir betimleyiciyi kullanıma soktuğunu gördük. Bu betimleyici birden fazla nesne için doğru olsa bile, konuşan kişi sözceleminin o bağlamda yöneldiği nesneyi belirlemek için

yeterli olacağını varsayar. Gerçekten yeterli ise 2. koşul gerçekleşmiş olur. Ancak, yeterli olmadığını kabul edelim. Dinleyen kişinin hangi adama göndermede bulunulduğunu yine de kavramadığını düşünelim. Böyle bir durumda 'Kim?', 'Ne?', 'Hangi?' soruları, hâlâ sorulabilecek sorulardır. Ben, konuşan kişinin bu sorulara içinde herhangi bir belirsizlik taşımayan bir karşılık vermesinin eksiksiz bir belgili göndermenin gerekli koşulu olduğunu savunuyorum. Konuşan kişi, bu sorulara yanıt olacak bir anlatım sözcelememişse, dinleyen kişi için bir nesne belirlemiş olmaz; dolayısıyla da eksiksiz bir göndermede bulunmuş olmaz. Çünkü bu sorulara içinde herhangi bir belirsizlik taşımayan bir yanıt vermek, belirlemek demektir. Belirlemek de eksiksiz bir belgili göndermenin gerekli koşuludur.

Peki, bu sorular ne tür yanıtları kabul eder? Verilebilecek uç yanıtlar düşünülürse, belirlemeler iki biçimde yapılır: 'O', 'oradaki' gibi göstererek sunumlarla ve 'bir mili 3 dakika 53 saniyenin altında koşan ilk adam' gibi tamamen yalnızca nesne için doğru olan genel terimlerden oluşan betimlemelerle. Saf göstericiler ile saf betimlemeler sınır örneklerdir; günlük yaşam içinde belirlemelerin çoğunda, '*bizim dün* gördüğümüz adam' gibi, göstericiler ile betimsel yüklemlerden oluşan karışımlara; ya da '*Waverley*'nin yazarı', '*Danimarka*'nın başkenti' gibi konuşan kişinin gerekirse belirleyebilecek durumda olduğu başka ikincil gönderge biçimlerine başvurulur. Bundan başka, konuşan kişi, 'bu', 'şu' gibi saf göstericilere bazı betimsel genel terimler eklemek zorunda kalabilir; örneğin konuşan kişi bir fizik nesnenin bulunduğu yere işaret ederek 'bu' dediğinde renge mi, biçime mi, nesne ile yanındakilere mi, nesnenin ortasına mı vb. işaret ettiği her türlü kuşkudan uzak bir biçimde açık olmayabilir. Fakat bu üç çeşit belirleme anlatımı (saf göstericiler, saf betimlemeler ve gösterici-betimleme karışımları) dışında başka bir belirleyici anlatım yoktur. Sonuç olarak belirleme, dolayısıyla da 2. koşulun yerine gelmesi, tamamen, konuşan kişinin bu üç tür anlatımdan bir tek göndermede bulunma yöneliminde olduğu nesnenin karşılık gelebileceği birini dinleyen kişiye sunabilecek durumda olmasına bağlıdır. Bu tür anlatımlara bundan sonra *belirleme betimlemeleri* diyeceğim. Bütün bunlardan sonra 2. koşulla ilgili irdelememizi şöyle özetleyebiliriz: Bağlam uygun, dinleyen kişi bakımından da eldeki bilgi elverişliyse, konuşan kişi

bir belirleme betimlemesi sözcelemese bile 2. koşulu yerine getirmiş olabilir; o sadece, anlatımı bir belirleme betimlemesi olursa ya da anlatımına bir belirleme betimlemesi eklenirse 2. koşulun yerine geleceği *güvencesini* verebilir. Bir gönderme anlatımı sözcelerken, bir ve ancak bir nesneyi belirlemeyi kabullendiğine göre de, istenmesi durumunda böyle bir belirleme betimlemesinde bulunmayı kabullenir.

Artık, 1*b* koşuluyla ilgili irdelememize geri dönebiliriz. Bıraktığımız noktada, sözcelenen bir anlatıma karşılık gelen birden fazla nesnenin var olmaması gerektiği koşulu, konuşan kişinin anlatımı sözcelerken göndermede bulunma yöneliminde olduğu ancak bir nesne olması gerektiğini sezindirir gibi gelmişti bize. Bu noktada, 1*b* koşuluyla ilgili olarak, konuşan kişinin belirli bir nesneye göndermede bulunma yöneliminin, onun 2. koşulu yerine getirebilme gücünden, yani nesneyi dinleyen kişi için belirleyebilme gücünden bağımsız olduğu söylenebilecek tek şey olarak görünüyor. Tamam konuşan kişi hiç kimseye açıklayamasa bile anlatmak istediği şeyi biliyor, ama benim söylemeye çalıştığım şey, bu iki gerekliliğin, yani yönelimin biricikliği ile belirleyebilme gücünün kökleri bakımından özdeş olduklarıdır. Çünkü, belirli bir nesneyi *anlatmak istemek* ya da belirli bir nesneye *yönelmek* her şey bir yana başka ne olabilir ki? Bazı olgular insanı bunun ruhun bir devinimi olduğunu düşünmeye zorluyor. Peki, bir betimleme ya da aklıma gelebilecek başka bir belirleme biçimi olmadan yalnızca bir nesneye yönelmem olanaklı mı? Olanaklıysa, benim yönelişimi başka birine değil de yalızca *o* nesneye bir yönelme kılan nedir? Belirli bir nesneye göndermede bulunma yönelimi kavramı bizi açık bir biçimde betimlemelerle belirleme kavramına geri götürüyor. Dolayısıyla bu koşulu artık şöyle genelleyebiliriz: Konuşan birinin bir anlatımı sözcelerken belirli bir nesneye göndermede bulunma yöneliminde olmasının gerekli koşulu, konuşan kişinin o nesneyle ilgili bir belirleme betimlemesinde bulunabilecek durumda olmasıdır. Nitekim 1*b* koşulunun gerçekleşmesi ile 2. koşulu gerçekleştirebilme gücü aynıdır. İkisi de konuşan kişinin sözceleminin bir belirleme betimlemesi olmasını ya da bir belirleme betimlemesiyle tamamlanabilir olmasını gerektirir.

Başka bir deyişle (ilk dile getirildiği biçimiyle) belirleme ilksavı, (gözden geçirilmiş biçimiyle) varlık ilksavının doğal bir sonucu-

dur. Çünkü, konuşan kişinin sözcelediği anlatımın uygulanacağı, göndermede bulunma yöneliminde olduğu bir ve ancak bir nesne olması için gerekli koşullardan biri, konuşan kişinin o nesneyi belirleyebilecek durumda[1] olmasıdır. Varlık ilksavından belirleme ilksavı, (belirlemede bulunma *araçları*yla ilgili birtakım noktalar ortaya konur konmaz) bu ikisinden de belirleme ilkesi çıkar.

Dahası, 1. Bölümde kısaca belirttiğim gibi, belirleme ilkesi dilegetirilebilirlik ilkesinin özel bir durumudur. Dilegetirilebilirlik ilkesi, kabaca söylemek gerekirse, anlatılmak istenen her şey dile getirilebilir der. Buradaki belgili gönderme örneğine uygulayacak olursak, bu, şu demektir: Konuşan birinin belirli bir nesneyi *anlatmak istediğinin* doğru olduğu her durumda (burada, 'anlatmak istemek' = 'göndermede bulunma yöneliminde olmak'), bu kişinin, anlatmak istediği nesnenin hangisi olduğunu tam olarak söyleyebileceğinin de doğru olması gerekir. Ancak bu, belirleme ilkesinin biraz kaba bir dilegetirimidir; çünkü belirleme ilkesi, belgili göndermenin gerekli koşullarından birinin, bir belirleme betimlemesinde bulunabilecek durumda olmak olduğunu, bu belirleme betimlemesinin de göndermede bulunulurken *anlatılmak istenenin* ne olduğunu *söylemeye* aracılık ettiğini ileri sürer. Ancak burada bir kez daha vurgulamakta yarar var: Sınırlı durumlarda *söyleme edimi*, *gösterme edimi*nin işe karıştığı bir *söyleme edimi*dir; yani sınırlı durumlarda belirleme ilkesinin, dolayısıyla da dilegetirilebilirlik ilkesinin yerine getirilmesi demek, göndermede bulunulan nesnenin belirtilerek sunulması demektir.

Dille ilgili yöntemli bir araştırmada amaç, başka herhangi bir yöntemli araştırmada olduğu gibi, bir yığın veriyi az sayıda ilkeye indirgemektir.

Eksiksiz ve başarılı gönderme tanımlarımızı; eksiksiz bir biçimde göndermede bulunabilme gücümüzün, bir belirleme betimlemesinde bulunabilme gücümüze bağlı olduğunu göstermek için ileri sürdüğümüz uslamlamaları göz önünde bulundurarak, belirleme ilkesini (daha sonra ortaya çıkacak koşullarla birlikte) artık şöyle dile getirebiliriz:

Burada ve bundan sonra girdi ve çıktı koşullarının gerçekleştiğini kabul ediyorum. Konuşan kişinin, söz gelişi çenesi felç olduğu için bir koşulu yerine getirebilecek durumda olamaması konumuz dışıdır.

3b. Bir anlatım sözcelenirken başarılı bir belgili gönderme ediminde bulunabilmek için gerekli koşullardan biri, sözcelenen anlatımın bir belirleme betimlemesi olması ya da konuşan kişinin istenmesi halinde bir belirleme betimlemesinde bulunabilecek durumda olmasıdır.

4.6 *Belirleme İlkesinin Sınırları*

Belirleme ilkesi, belgili gönderme ile konuşan kişinin göndermede bulunulan nesneyle ilgili bir belirleme betimlemesinde bulunabilme gücü arasındaki bağa dikkat çeker. Şimdiye dek bu bağ az çok kavranmış olsa gerek: Belgili göndermenin ereği bir nesneyi bütün öteki nesnelerden dışlayarak belirlemek olduğuna, böyle bir belirleme de ancak bir belirleme betimlemesi ile olanaklı olabildiğine göre, ortaya bu sonuç çıkıyor. Ancak bu kuramsal nokta bana her türlü kuşkudan uzak görünmekle birlikte, doğal dillerde ilkenin nasıl işlediğini göstermek için belli birtakım sınırlamalarla açıklamalar getirmek gerekecek.

1. Günlük konuşma sırasında dinleyen kişi hiçbir biçimde herhangi bir belirleme betimlemesi isteğinde bulunmayabilir, belirleme anlatımı olmayan bir anlatımla yetinebilir sadece. Söz gelişi, konuşan kişinin 'Jones' adını sözcelediğini düşünelim. Dinleyin kişinin konuşan kişinin istendiğinde bir belirleme betimlemesinde bulunabileceğini varsayması koşuluyla, konuşma hiçbir belirleme betimlemesinde bulunulmadan da sürebilir. Dinleyen kişinin kendisi de, söz gelişi Jones hakkında bir soru sorarken, 'Jones' adını kullanabilir. Böyle bir durumda, dinleyen kişinin göndermesi, konuşan kişinin göndermesinin sırtından yapılan bir asalak göndermе olur. Çünkü onun bulunabileceği tek belirleme betimlemesi "karşımdaki kişinin 'Jones' diyerek göndermede bulunduğu kişi" betimlemesidir. Gerçekten de bir belirlemede bulunup bulunmadığı, ilk konuşan kişinin elinde bu biçimde *olmayan* ayrı bir belirleme betimlemesi olup olmadığına bağlı olduğu için, böyle bir anlatım gerçek bir belirleme betimlemesi değildir. Bu soruna, bu bölümün sonuçlarını özel adlara uygulamaya çalıştığım 7. Bölümde yeniden döneceğim.

2. Dinleyen kişi bir belirlemede bulunulmasını istese bile, tek bir sözcükten oluşmayan bir betimleyici ona doyurucu gelebi-

lir; böyle bir durumda iletişimin mutlaka engelleneceğini söyleyemeyiz. Yukarıdaki örneği sürdürerek dinleyen kişinin 'Jones kim?' diye sorduğunu düşünelim. Kendisine verilen 'Hava Kuvvetlerinde bir teğmen' biçimindeki belirleme anlatımı olmayan bir karşılık, konuşmanın sürdürülmesi için yeterli bir belirleme olabilir. Böyle bir durumda bile dinleyen kişinin mutlaka, konuşan kişinin Jones'u Hava Kuvvetlerindeki öteki teğmenlerden ayırabildiğini kabul etmesi gerekir. Böyle örnekleri anlatmak için *kısmen eksiksiz gönderme* kavramını ortaya atabiliriz. Belirlemede başarı, dereceli bir başarı olabilir.

3. Kimi zaman da betimleyici, göndermede bulunulan nesne için doğru olmasa bile gönderme başarılı olabilir. Whitehead güzel bir örnek veriyor: Konuşan kişi 'O suçlu senin arkadaşın', dinleyen kişi de 'O benim arkadaşım ama ona suçlu diyen sensin' diyor.[1] Böyle bir durumda, dinleyen kişi kime göndermede bulunulduğunu çok iyi bilmekte, ama bir belirleme betimlemesi olmaktan uzak olan söz konusu gönderme anlatımı da nesne için doğru olmayan bir betimleyici içermektedir. Peki bu belirleme ilkesiyle nasıl uyuşur? Dikkatli olmazsak böyle örneklerin bizi yanlış düşüncelere götürmesi olasıdır. Yani böyle örneklerden yola çıkarak, yalnızca belirlemek dışında bir de göndermede bulunmak diye bir şeyin olması gerektiği, göndermede bulunmanın özel bir zihin edimini içerdiği ya da en azından her başarılı göndermenin bir varoluş bildiriminin yanında bir de 'betimleyicinin betimlediği nesne, benim *anlatmak istediğim*le aynı' biçiminde bir özdeşlik bildirimini baştan kabul ettiği düşüncesine kapılabiliriz. Ancak, bunların hiçbiri doğru olamaz. Yukarıdaki örnekte anlaşılmaz hiçbir nokta yoktur; bağlamın bir belirleme betimlemesinde bulunmak için yeterli olduğu açıktır; çünkü 'o suçlu' sözündeki 'o' ya söz konusu nesnenin var olduğunu ya da o nesneye daha önce başka bir gönderme anlatımı ile göndermede bulunulduğunu; son göndermenin ise ilk gönderme üzerinden yapılan asalak bir gönderme olduğunu göstermektedir. 'Suçlu' betimleyicisi, belirleme edimi açısından önemli değildir; yanlış olsa bile başka araçlarla başarılı bir biçimde yapılan belirlemeyi ortadan kaldırmaz.

---

1 Alfred North Whitehead, *The Concept of Nature* (Cambridge, 1920), s. 10.

İnsan sık sık, etkili konuşmak adına, tek başına doyurucu olabilecek gönderme anlatımlarına eklenmiş tartışmalı betimleyiciler ile karşılaşır. Söz gelişi, 'bizim şanlı liderimiz' sözündeki 'şanlı' sözcüğünün belgili gönderme edimiyle bir ilgisi yoktur (elbette, ortada, aralarında şanlı olmayanların bulunduğu birkaç lider olmadıkça).

4. Bir kez daha vurgulamak gerekir ki, bir betimlemede bulunmanın olanaksız olduğu durumlarda, konuşan kişinin karşısındakine sunabileceği tek "belirleme betimlemesi", görüş alanındaki nesneyi tanıdığını belli etmektir. Örneğin, çocuklar genellikle özel adları öteki anlatımlardan önce öğrenirler; bizim onların bir özel adı yerli yerinde kullanıp kullanmadıklarını sınamak için yapabileceğimiz tek şey, nesne karşılarına çıkarıldığında çocukların o nesneyi tanıdıklarını belli edip edemediklerini gözlemektir. Bu durumdaki çocuklar, nesne karşılarında değilse belirleme ilkesini gerçekleştiremezler.

Böyle olgular bizi, göndermenin bütünüyle yalın bir edim olduğu düşüncesine götürmemelidir: Bir köpek, sahibinin karşısında havlamaya alıştırılabilir; ancak (biz köpeğin havlamasını, onun sahibini belirlediğinin bir işareti olarak alabiliriz ama) köpek havladığında, öyle yaparak sahibine *göndermede bulunuyor* değildir.[1]

5. Her belirleme betimlemesi belirleme edimi için aynı ölçüde kullanışlı olmaz. Söz gelişi, "Montana Senatörü Başkan olmak arzusunda" dersem, bu tümcedeki gönderme anlatımı, belirlemede bulunma açısından, 'Montana'da başında 8432 saç teli olan tek adam Başkan olmak arzusunda' tümcesindeki gönderme anlatımından daha işe yarar olabilir. Ortada iki tane Montana Senatörü varsa, belirleme ilkesinin biçimsel gereklerini bu anlatımlardan ikincisi daha fazla yerine getirir ama belirlemede bulunma bakımından birincisi ikincisinden daha fazla işe yarar. Peki neden böyle? Bir belgili betimleme sözcelenirken yerine getirilen göndermenin başarısının söz konusu anlatımın göndermede bulunulan nesnenin ıralayıcı özelliklerini belirtmesine dayanması, belirleme ilke-

---

Peki, aradaki ayırım nedir? Ayırımlardan biri, konuşan kişinin, köpekten farklı olarak, gönderme anlatımını sözcelerken, dinleyen kişinin, konuşan kişi olarak kendisinin yönelimini kavramasını sağlamak yoluyla bir belirlemede bulunmak yöneliminde olmasıdır (anlatmak istemekle ilgili, bölüm 2.6'daki irdelemelerle krş.).

sinin gereklerinden biridir; ancak belgili göndermenin ereği nesneyi *betimlemek*ten çok *belirlemek* olduğuna göre, anlatımın belirttiği ıralayıcı özellikler, yapılan konuşma bağlamında konuşan ile dinleyen kişiler için, göndermede bulunulan nesnenin belirlenmesi açısından önemliyse, anlatım amaca daha fazla hizmet eder. Belirleme betimlemeleri işte bu bakımdan aynı ölçüde yararlı olmaz. Son çözümlemede, hiç kuşkusuz, önemli olan şey bizim önemli gördüğümüz şeydir; dolayısıyla insanın başındaki saçların sayısının son derece önemli olduğu durumların (örneğin, bir kabilenin buna dinsel bir anlam yüklediği bir durumun) kafada canlandırılması kolaydır. Böyle bir durumda insanlar başkalarının mesleklerinden çok, başkalarının başlarındaki saçların sayısı hakkında bilgilenmeye daha fazla önem verir; durum bu olsaydı yukarıdaki örnekte ikinci gönderme anlatımı birincisinden daha fazla işe yarardı. Ancak benim burada vurgulamak istediğim nokta, bir anlatımın belirleme ilkesinin biçimsel gereklerini yerine getirdiği, yani bir belirleme betimlemesi olduğu halde işe yarar bir gönderme anlatımı olmamasının olanaklı olduğu. Böyle bir anlatım kullanıldığında, 'Söz ettiğin kim (ne, hangisi)?' sorusuyla karşılaşılabilir; bu da bir belgili gönderme için yanıtlanması istenen sorudur.

4.7 *Belirleme İlkesinin Kimi Sonuçları*

Bölüm 4.4 ile 4.5'te belirleme ilkesini ortaya koymaya, belirleme ilksavı ile varlık ilksavı arasındaki ilişkiyi göstermeye çalıştım. Şimdi de istediğim, belirleme ilkesinden birtakım sonuçlar çıkarmak. Bunu adım adım yapmaya çalışacağım; dolayısıyla uslamlama oldukça açık, bütün önkabuller gün gibi ortada olacak, hatalar kolaylıkla bulunacak. İşe belirleme ilksavı ile başlayalım.

1. Konuşan kişi bir nesneye göndermede bulunuyorsa, dinleyen kişi için o nesneyi bütün öteki nesneler arasından belirler ya da istendiğinde belirleyebilecek durumdadır. Dille ilgili belli birtakım kabullerle birlikte bundan şunlar çıkar:

2. Konuşan kişi bir anlatım sözcelerken bir nesneye göndermede bulunduğunda, o anlatım ya

(*a*) bir tek o nesne için doğru olan betimsel terimler içermeli, ya

(*b*) o nesneyi göstererek sunmalı, ya da

(*c*) o nesneyi yalnız başına belirlemek için yeterli olacak bir gösterici-betimleme karışımı ortaya koymalıdır.

Ya da anlatım bunlardan hiçbiri değilse, konuşan kişi istendiğinde bunlardan birini o anlatımın yerine koymak için hazır olmalıdır.

3. Gönderme, her zaman, nesne hakkında konuşan kişi tarafından tanınan bir nesne hakkında, yalnızca göndermede bulunulan o nesne için geçerli olgular üzerinden yapılır; bir gönderme anlatımı da yalnızca bu olguları belirttiği, bu olguları dinleyen kişiye ilettiği için göndermenin eksiksiz bir biçimde yapılmasına hizmet eder. Frege'nin, gönderme anlatımının bir anlamı olması gerektiğine dikkat çekerken kabaca geldiği nokta budur. Konuşan kişinin onu sözcelerken başarılı bir biçimde göndermede bulunabilmesi için, gönderme anlatımlarının, sözcüğün belli bir anlamında bir "anlamı", yani betimsel bir içeriği olması gerekir; çünkü sözcelendiğinde bir olgu, doğru bir önerme, konuşan kişiden dinleyen kişiye başarılı bir biçimde iletilmedikçe gönderme eksiksiz bir gönderme olmaz. Bunu Frege gibi dile getirecek olursak, anlam göndermeden önce gelir; gönderme anlam üzerinden yapılır. Bir gönderme anlatımının sözcelendiği her durumda, gönderme eksiksiz bir göndermeyse, dinleyen kişiye doğru bir önerme, bir olgu iletilmesi gerektiği (bu da zaten görmüş olduğumuz gibi, 1. Bölümde irdelediğimiz dilegetirilebilirlik ilkesinin bir özellemesinden başka bir şey değildir), belirleme ilkesinin dolaysız bir sonucudur.

4. Frege'nin birbirinden ayıramadığı iki şeyi, yani gönderme anlatımının anlamı ile gönderme anlatımının sözcelenmesiyle iletilen önermeyi birbirinden ayırmamız gerekir. Böyle bir anlatımın anlamı, o anlatımda içerilen ya da o anlatımın sezindirdiği betimsel genel terimlerle verilir; ancak anlatımın anlamı bir önermeyi iletmek için her zaman tek başına yeterli olmaz; daha çok anlatımın, ***belli bir bağlamda*** sözcelenişi bir önermeyi dinleyen kişiye iletir. Nitekim, örneğin 'o adam' anlatımı sözcelenirken bu ***anlatımın*** taşıdığı tek betimsel içerik, 'adam' yalın terimiyle verilmiştir; fakat gönderme eksiksiz bir göndermeyse, konuşan kişinin tek bir nesnenin varlığını ileri süren bir varoluş önermesini de (ya da olgusunu da), söz gelişi 'Konuşan ile dinleyen kişilerin görüş alanındaki pencerenin yanında, konuşan kişinin solunda bir ve ancak bir

adam var' önermesini de (ya da olgusunu da) iletmiş olması gerekir. Bir anlatımın anlamı ile o anlatım sözcelenerek iletilen önermeyi birbirinden bu şekilde ayırmak, aynı anlatımın, anlamı özdeş iki farklı sözceleminin nasıl iki farklı nesneye göndermede bulunabildiğini anlamamızı olanaklı kılıyor. 'O adam' anlatımı birçok farklı adama göndermede bulunmak için kullanılabilir; ama bu yüzden de anlatım bir eşadlı değildir.

5. Mantıkça özel adlardan oluşan, yani kendi anlamlarına göndermede bulunmak için kullanılan adların oluşturduğu bir özel ad sınıfı olması gerektiği görüşü yanlıştır. Böyle adların olmadığını söylemiyorum yalnızca: Olamazlar da; çünkü anlatımlar sözcelendiklerinde hiçbir betimsel içerik iletmiyorlarsa, anlatım ile nesne arasında bir bağ kurmanın da hiçbir yolu yok demektir. *Şu* anlatımın *o belli* nesneye göndermede bulunmasını olanaklı kılan başka ne olabilir ki? Aynı şekilde, özel adların "anlam taşımayan işaretler"[1] olduğu, "adlandırılan"ları olduğu halde "çağrışımları"ları olmadığı görüşü temelden yanlıştır. Bu konu 7. Bölümde daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacak.

6. Kişinin göndermede bulunmak için elinde bulundurması gereken olguları, her zaman yapıldığı gibi, göndermede bulunulan nesne *hakkında* olgular diye yorumlamak, kesin bir yanlış olmasa bile, bizi yanlış yerlere götürür. Çünkü bu, bu olguların, *onlardan bağımsız olarak* belirlenen bir nesne hakkında olgular oldukları anlamına gelir. Belirleme ilkesinin yerine getirilmesinde varoluş önermeleri son derece önemli bir rol oynar. Çünkü 'şöyle şöyle olan adam' gibi varoluşsal olmayan bir belirlemede bulunarak belirleme ilkesini yerine getirebilmek, 'şöyle şöyle olan ancak ve ancak bir adam var' biçimindeki bir varoluş önermesinin doğruluğuna bağlıdır. Şöyle de denebilir: Belirli bir nesneyle ilgili kavrayışımızın altında, ortada tek bir nesnenin var olduğunu ileri süren doğru bir varoluş önermesi yatar.

İnsan olguları hep bir anlamda nesneler *hakkında* diye görürse, varoluş önermelerinin önceliğini göremezse, hemen o geleneksel töz anlayışına çıkan yola girer. Wittgenstein, *Tractatus*'ta nesnelerin olgulardan bağımsız olarak adlandırılabileceğini, olguların

---

J. S Mill, *A System of Logic* (Londra ve Colchester, 1949), 1. Kitap, 2. Bölüm, 5. paragraf.

nesne bileşimleri olduğunu söylerken[1], olgular ile nesneler arasında, artık daha başka bir ayrıma indirgenemez böyle metafizik bir ayırım yapmaktaydı. Bu bölümün amaçlarından biri de onun bu kuramını doğrulayan bir dilin olanaklı olmadığını göstermektir: Nesneler olgulardan bağımsız olarak adlandırılamaz.

Nitekim, olgular ile nesneler arasındaki indirgenemez ayırımla ilgili geleneksel metafizik kavrayış bir çorbayı andırmaktadır. Belirli bir nesneye *ilişkin kavrayışı olmak* demek, elinde, ancak tek bir nesnenin var olduğunu ileri süren doğru bir varoluş önermesi olmak demektir.

7. Bu noktada niceleme de biraz yanıltıcıdır; çünkü, $(\exists x)$ (fx) biçimdeki bir önermede yer alan bağlı değişkeni daha önceden belirlenmiş nesneleri "kapsıyor" diye almak; bir varoluş önermesinin *önceden belirlenmiş* ya da belirlenebilir bir dizi nesne içinde bir ya da birden fazla nesnenin şöyle şöyle bir ıralayıcı özellik taşıdığını bildirdiğini düşünmek insana doğru gibi görünüyor. Bu yanıltıcı metafizik düşüncelerden kaçınmak için, $(\exists x)$ (fx) biçimdeki önermeler, her zaman yapıldığı gibi 'Kimi nesneler *f* dir' diye okunmak yerine '*f* yükleminin en az bir özellemesi var' diye okunabilir.

8. Bu nedenlerle, göndermenin ('mantık' sözünün belli bir anlamında) *mantığı* ilgilendiren şöyle ya da böyle hiçbir yanı yoktur. Çünkü, içinde bir göndermenin yer aldığı her önerme, doğruluk koşulu bu önermeninkiyle aynı olan bir varoluş önermesiyle değiştirilebilir. Bana öyle geliyor ki, betimlemeler kuramının arkasındaki asıl keşif budur. Bununla elbette, bütün tekil terimlerin elenebileceği ya da ilk önerme ile onun yerine konan varoluş önermesi arasında hiçbir fark olmadığı söylenmek istenmiyor. Söylenmek istenen, sadece, birini doğru kılan koşulların ötekini doğru kılan koşullarla aynı olduğu.

4.8 *Gönderme Kuralları*

Bir önerme edimi olarak göndermeyle ilgili, 3. Bölümde bir edimsöz edimi olarak söz vermeyle ilgili yaptığımız çözümlemeye

---

[1] Örneğin, 2.01, 3.202, 3.203, 3.21 v.b. L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (Londra, 1961).

koşut bir çözümleme yapabilecek durumdayız artık. Orada kullandığım yolu izleyerek önce koşullar bakımından çözümlemeyi yapacak, ardından da bu koşullardan gönderme anlatımının kullanımını yöneten kuralları çıkaracağım. Burada mükemmelleştirilmiş bir gönderme modeli kurmaya çalıştığımızı bir kez daha vurgulamakta yarar var.

Konuşan kişi *K*'nın, *B* gibi bir bağlamda, dinleyen kişi *D*'nin karşısında, *g* gibi bir gönderme anlatımı sözcelediğini kabul edelim. Bu K, ancak ve ancak şu 1-7 koşullarının yerine gelmesi halinde, o *g* anlatımını sözcelerken başarılı ve kusursuz bir tekil belirleyici gönderme ediminde bulunmuş olur:

1. *Her zamanki girdi ve çıktı koşulları geçerliyse.*

2. g *anlatımı, bir* T *tümcesi (ya da benzer bir söylem zinciri) sözcelenirken bu sözcelemin bir parçası olarak sözcelenirse.*

3. T *sözcelenirken (amaçlanmış) bir edimsöz edimi yerine getirilmekteyse.*

Edimsöz başarısız olabilir. *T*'yi sözcelerken sözlerim birbirine karışmış olsa bile yaptığım göndermede başarılı olabilirim; böyle bir durumda tamamen saçma sapan sözler sözcelemiş olmam: Hiç olmazsa bir edimsöz ediminde ya da başka bir edimde bulunmayı amaçlıyor olmalıyım.[1]

4. *Ortada bir* X *nesnesi var,* g *anlatımı da bu* X *nesnesiyle ilgili bir belirleme betimlemesi içeriyorsa; ya da* K, g *anlatımına ortadaki o* X *nesnesiyle ilgili bir belirleme betimlemesi ekleyebilecek durumdaysa.*

Bu koşul, 4.4 ve 4.5 Bölümlerinde yaptığımız çözümleme uyarınca, hem varlık ilksavını ile hem de belirleme ilkesini içine alıyor.

5. K, g *anlatımını sözcelerken,* D *için* X *nesnesini öteki nesneler arasından seçip ayırmak ya da bu* X *nesnesini* D *için belirlemek yönelimindeyse.*

6. K, g *anlatımını sözcelerken,* D*'nin, onun (*K*'nın) kendisi (*D*) için* X *nesnesini belirleme yönelimini kavraması yoluyla* X *nesnesini belirleme yönelimindeyse; ayrıca* D *'nin onun bu yönelimini,* D*'nin* g *anlatımını yöneten kurallara ve* g *anlatımının*

---

1 Bu, Frege'nin "Nur im Zusammenhang eines Satzes bedeuten die Wörter etwas" sözlerinin söz edimlerindeki yansımasıdır. Krş. 2. Bölüm.

sözcelendiği B *bağlamına ilişkin bilgisi aracılığıyla kavramasını sağlama yönelimindeyse.*

Grice'tan ödünç alınma bu koşul bizim bir nesneye göndermede bulunmayı o nesneye başka yollardan dikkat çekmekten ayırmamızı olanaklı kılmaktadır. Örneğin beni dinleyen kişinin dikkatini bir nesneye o nesneyi kendisine fırlatarak ya da o nesneyle kafasına vurarak çekebilirim. Fakat böyle durumlar genelde birer gönderme örneği sayılamaz; çünkü bunlarda, karşımdaki kişi yöneldiğim amaca, benim onunla ilgili yönelimlerimi kavrayarak varamaz.

7. g *anlatımını yöneten anlam kuralları, bu* g *anlatımının, ancak ve ancak 1-6 koşullarının yerine gelmesi halinde* B *bağlamında* T *tümcesi içinde yerinde sözcelendiğini söylüyorsa.*[1]

Okuyucu bu çözümlemeyi, verildiği biçimiyle, en azından şimdi belirteceğim gerekçeyle anlaşılmaz bulabilir. Bu çözümleme gönderme edimiyle ilgili genel bir çözümleme olduğu; dolayısıyla örneğin özel bir adla, belgili bir betimlemeyle ya da bunlar gibi bir şeyle yapılan göndermelerin hepsini kapsadığı için son derece soyut bir nitelik taşıyor. Oysa söz vermeyle ilgili yapılan çözümleme bundan kendini kurtarabilmişti. Bu çözümlemeden çıkarılacak kurallar da bu soyut niteliği taşıyacak, yani tekil bir belirleyici gönderme ediminde bulunmak için kullanılan bütün anlatımlarda ortak olan yönleri söyleyecektir. Ancak okuyucu unutmamalıdır ki, İngilizce gibi bir doğal dilde belirli kurallar ya tümcenin derin yapısındaki öğelere ya da daha çok anlam bileşeniyle ilgili birleştirme işlemlerinin birtakım sonuçlarıyla ilgilidir. Bu arada, İngilizce tümcelerin derin yapısında ad öbeklerinin, yüzey yapının gösterdiği kadar çeşitli olmadığını gösteren birtakım dizimsel kanıtlar da var. Özellikle son araştırmalar İngilizcede bütün adılların tümcelerin derin yapısındaki belgili tanımlığın biçimleri olduğunu gösterir niteliktedir.[2]

---

1 Bu çifte koşul, kafalarda, ülküsel bir model kurma işinin çok ileri götürüldüğü biçiminde bir düşünce uyandırabilir. Peki ama söz gelişi *g* anlatımının bir göndermede bulunmadığı varoluş tümcelerindeki geçişini nereye koyacağız? '*T* tümcesi içinde' sınırlandırmasının böyle örnekleri dışarıda bırakacağını kabul etmek zorundayız.

2 P. Postal "On so-called pronouns in English", teksir, Quenn's College, New York.

Belgili tekil bir göndermede bulunmak için bir *g* anlatımının kullanımını yöneten anlam kuralları şunlardır:

1. Kural: *g*, ancak ve ancak, sözcelenirken bir edimsöz ediminde bulunulması olanaklı bir tümce (ya da benzer bir söylem zinciri) bağlamında sözcelenir (Bu kural, 2. ve 3. koşulları içine alır.).

2. Kural: *g*, ancak ve ancak, ortada bir *X* nesnesi var, *g* anlatımı da bu *X* nesnesiyle ilgili bir belirleme betimlemesi içeriyorsa, ya da *K*, *g* anlatımına o *X* nesnesiyle ilgili bir belirleme betimlemesi ekleyebilecek durumdaysa; bunların yanında *K*, *g* anlatımını sözcelerken *X* nesnesini *D* için öteki nesnelerin arasından seçip ayırmak ya da bu *X* nesnesini D için belirlemek yönelimindeyse sözcelenir.

Bu daha çok toplama bir kural, fakat ben bunun bir kural olarak nitelenmesinin son derece yerinde olduğunu düşünüyorum; çünkü ortada, var olan, anlatımın kendisine uygulandığı, konuşan kişinin de dinleyen kişi için seçip ayırmak yöneliminde olduğu tek bir nesne olması gerekir. 4. ve 5. koşullardan çıkarılan bu kural, göndermenin yönelimli bir edim olduğunu gözler önüne sermek dışında varlık ilksavı ile belirleme ilkesinin her gönderme anlatımı için geçerli olduğunu da dile getirir.

3. Kural: g anlatımının sözcelenmesi, *X* nesnesinin (*D* için) seçip ayrılması ya da belirlenmesi sayılır.

Temel kuralları içeren öteki dizgeler gibi bu kuralların da bir sırası olduğu unutulmamalıdır: 2. kural ancak ve ancak daha önce gelen 1. kural yerine getirilirse, 3. kural da ancak 1. ve 2. kurallar yerine getirilirse uygulanır.

5. Bölüm

YÜKLEME

Bu bölümde bir önerme edimi olarak yükleme edimini çözümleyerek edimsöz edimleriyle ilgili tanımlamamızı bitirmeye çalışacağız. Gönderme gibi yükleme de felsefenin eski (ve güç) konularından biridir; yükleme konusunda bir söz edimi çözümlemesinde bulunmadan önce iyi bilinen belli yükleme kuramlarını ve onlarla bağlantılı "varlık kabulleri" sorunlarını gözden geçireceğim. Frege'nin getirdiği açıklamayla başlıyorum.

5.1 *Frege: Kavram ve Nesne*[1]

'Sam sarhoştur' tümcesiyle bulunulan bir bildirimde 'Sam'e Sam'in karşılık gelmesi gibi, '–sarhoştur'a, eğer varsa, karşılık gelen şey nedir? Yoksa bu yerinde bir soru değil midir? Bunu yerinde bir soru olarak kabul eden Frege şu yanıtı verir: Nasıl 'Sam'in bir anlamı, bu anlamından dolayı da bir göndergesi, yani Sam varsa; '–sarhoştur'un da bir anlamı, bu anlamından dolayı da bir göndergesi vardır. Peki, bu '–sarhoştur'un göndergesi nedir? Frege buna "bir kavram" yanıtını verir. Bu yanıt karşısında insanın en doğal tepkisi "Hangi kavram?" diye sormak olabilir. Buna verilebilecek en akıl çelici yanıt "*sarhoşluk* kavramı" olabilir. Ne var ki, Frege'nin de görmüş olduğu gibi, yanıt bu olmayacaktır; çünkü onun getirdiği açıklamaya göre, özdeşlik ilksavının Frege'nin kabul ettiği biçimine, yani "iki anlatımın aynı nesneye göndermede bulunduğu durumlarda, bildirimin doğruluk değerinde bir değişiklik yaratmadan biri ötekinin yerine konabilir" ilksavı[2] uyarınca, 'Sam sarhoş-

1 Frege'nin kavramlar kuramı onun kapsamlı işlevler kuramının bir parçasıdır. Aşağıda, sonuçların genel olarak onun işlevler kuramı için de geçerli olabileceğini düşünmekle birlikte, sözlerimi onun kavramlar kuramıyla sınırlı tutacağım.

2 Buna kimi zaman "Leibniz yasası" da denir.

tur'un, 'Sam sarhoşluk kavramıdır'a çevrilmesi ya da hiç olmazsa bu ikinci bildirimle aynı doğruluk değerine sahip olması gerekir. Oysa, şu ya da bu anlamda birincinin çevirisi olmaktan çok uzak olan bu ikinci söz ya düpedüz saçmadır ya da bir art arda sıralanmış bir dizi sözcükten başka bir şey değildir. Bu yüzden de '–sarhoştur' anlatımıyla göndermede bulunulan şey, 'sarhoşluk kavramı' anlatımıyla göndermede bulunulan şeyle aynı olamaz. Dolayısıyla ya '–sarhoştur' anlatımı söz konusu kavrama göndermede *bulunmaz*ya da o göndermede bulunsa bile bu kez de '*sarhoşluk* kavramı' anlatımı ona göndermede bulunamaz. İşin tuhafı, Frege bunlardan ikincisini çözüm olarak seçer: O, söz gelişi "*at* kavramının bir kavram olmadığını", bir nesne olduğunu söyler.[1] Göründüğü biçimiyle bu bir çelişkidir; fakat Frege bunun sadece bir dil sorunu olduğu görüşündedir.

Frege'nin tersine, ben bunun bir dil sorunu değil, Frege'nin 'kavram' sözcüğünü iki anlamda kullanmasından kaynaklanan bir karışıklık olduğunu ileri süreceğim. 'Kavram' sözcüğüne tek bir anlam verilseydi bu gerçek bir çelişme olurdu. Fakat Frege sözcüğe iki anlam vermiştir; bu çift anlamlılık görülür, Frege'nin görmezden geldiği birtakım ayrımlara dikkat çekilirse, Frege'nin kuramının bu bölümünde önemli bir hasar yaratmadan, hastalıklı bir organa benzeyen bu çelişme de ortadan kaldırılabilir. İşe, onu bu görünür çelişmeye götüren çıkarımı çözümleyerek başlayalım.

Bu görünür çelişme ortaya çıkmaktadır, çünkü Frege temelde birbiriyle uyuşmayan iki felsefi doğrultuda ilerler. Bir yandan (*a*) anlam-gönderme ayırımını yüklemlere de uygulamak ister, yani yüklemlerin de bir göndergesi olduğunda ısrar eder; bir yandan da (*b*) gönderme anlatımlarıyla yüklem anlatımları arasındaki *işlev* farkına bir açıklama getirmeye çalışır. Bu (*a*) ile (*b*) eğilimlerinin her ikisinin sonuçlarına işaret ederken de 'kavram' sözcüğünü kullanır; çelişmenin kaynağı işte budur. Çünkü bu iki çıkarım farklı ve birbiriyle uyuşmayan sonuçlara götürmektedir. Bunu biraz daha açıklamaya çalışayım.

Frege neden (*a*) doğrultusunda ilerliyor, yani neden yüklemlerin göndergesi oluğunu söylüyor? Yüklem konusunu irdelediği

1 P. Geach ve M. Black (yay.); *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (Oxford, 1960), s. 46

eldeki metinler, onun bununla ilgili gerekçeleri konusunda hiç açık değildir; ama bu sorunu onun her şeyin üstünde tuttuğu felsefi amaçları ışığında bakılırsa, anlam-gönderme ayırımını yüklemlere uygulama arzusunun, sırf bir çözümleyici aracın, yani anlam-gönderme ayırımının büyüsüne kapılmanın bir ürünü olmadığı; onun aritmetik kuramının temel bir gereksiniminden (özelliklerin nicelenmesi ihtiyacından) kaynaklandığı görülür. Sanki, yüklem anlatımının kullanımının, bir özelliğin varlığının kabullenildiğinin işareti olduğunu düşünüyor gibidir. Peki, bir yüklem anlatımının kullanımı bir özelliğin varlığının kabullenildiğinin işaretiyse, bundan kişinin yüklem anlatımını sözcelerken bir özelliğe göndermede bulunduğu sonucu çıkmaz mı?[1] Frege'nin kendisi olmasa da kimi izleyicileri[2], bu çıkarımı şu biçiminde sunarlar:

1. Sam ile Bob'ın ikisi de sarhoş diye düşünün.
2. Buna göre, Sam ile Bob'ın ikisinin de olduğu *bir şey var*. Başka bir deyişle, Sam ile Bob'ın ikisinin de taşıdıkları bir özellik *var*.
3. Öyleyse, 1'deki '–... sarhoştur' anlatımı göndermede bulunur; yani Sam ile Bob'ın ikisinin de taşıdıkları o özelliğe göndermede bulunur. Buna bir kavram diyelim.

Bu çıkarıma (*a*) çıkarımı, sonucuna da (*a*) sonucu diyelim. Peki, bu çıkarımda yanlış nerededir? Uslamlama apaçık bir *non sequitur** içermektedir: 1 ile 2 öncüllerinden 3 sonucu çıkmaz. Sözcelediğim bir bildirimin, benim bir özelliğin var olduğunu kabullendiğimin işareti olmasından, benim bu bildirimde bulunurken bir özelliğe *göndermede bulunduğum sonucu çıkmaz*.

Frege'nin izleyicileri ile yorumcuları arasında onun aslında bir biçimiyle tamamen (*a*) çıkarımına dayandığı konusunda genel bir anlaşma olmasına karşın, bana onun gerçekten böyle yaptığı hiç de açık görünmüyor. Ama bana kalırsa, gerekçeleri her neyse,

---

* (Lat.) yanlış sonuç. (ç.n.)

1 Çok yaygın bir yorumdur bu; krş. M. Dummett, "Frege on functions", *Philosophical Review* (1955), s. 99; H. Sluga, "On sense", *Proceedings of Aristotelian Society* (1964), 6. not, s. 31.

2 Örneğin, P. Geach, "Class and Concepts", *Philosophical Review* (1955), s. 562.

onun (*a*) sonucunu kabul ettiği çok açık. Çünkü, hem bir kavramın "bir dilbilgisel yüklemin göndergesi"[1] olduğunu söyler, hem de "bir nesnenin özelliklerinin altında sıralandığı şeye kavram diyorum"[2] der. Öteki görüşleriyle birlikte alındığında bu sözleri, insana, yüklem anlatımlarının özelliklere göndermede bulunduğunu düşündürür. Fakat (*a*) sonucu, şimdi göstermeye çalışacağım gibi, onun açık açık yaptığı başka bir çıkarıma aykırı düşmektedir.

Bu (*b*) çıkarımı Frege'nin ısrarla vurguladığı iki şeyi, yani kavramın "yüklemsel" olduğu düşüncesini ve bir gönderme anlatımının işleviyle (*Eigenname*) bir dilbilgisel yüklemin işlevi arasında yaptığı ayırımı merkeze alır. Bu işlev ayırımını, asla yüklemlerle göndermede bulunulmayan şeyler olan nesneler ile "özü gereği yüklemsel" olduğunu söylediği kavramlar arasındaki bir ayırımla gösterir. Bu kavram kavramının gerektiği gibi *tanımlanamayacağını* kabul eder, ama onu bir yandan bize yüklemsel anlatımların kullanımına örnekler vererek bir yandan da "bitmiş" olan nesnelerin tersine "bitmemiş" ve nesnelere oranla "doymamış" olduğunu söylerken başvurduğu birtakım eğretilemeli betimlemelerle *açıklamak* ister. Frege'nin ardılları arasında bu eğretilemeleri hem yanıltıcı bulanlar[3] vardır hem açıklayıcı bulanlar[4]. Durum ne olursa olsun, Dummet[5] sonraki yıllarda Frege'nin kendisinin bunları giderek doyurucu bulmamaya başladığını belirtir. Ben kişisel olarak, söylenenlerin 'Sam sarhoştur' kesinlemesinde geçen 'Sam' ile '–sarhoştur' anlatımlarının arasındaki işlev farkını anlamak bakımından önemli katkıları olduğunu düşünüyorum. Ancak bana öyle geliyor ki, biz de gerekli birkaç ayırımı eklemedikçe Frege'nin yapmaya çalıştığı ayırımı anlamak olanaklı olmayacaktır. Bizim şu üç şeyi birbirinden ayırmamız gerekmektedir:

1. Yüklem anlatımları.
2. Özellikler.
3. Yüklem anlatımlarının bir özellik atfetme amaçlı kullanımları.

---

1 Geach ve Black (yay.), a.g.e. s. 43, dipnot.
2 Aynı yapıt, s. 51.
3 Krş., M. Black, "Frege on Functions", *Problem of Analysis* (Londra, 1954).
4 Krş., örneğin, Geach, a.g.e.
5 Lit. Hum. Baord'a verilen yayımlanmamış rapor, Oxford, 1955.

Benim (*b*) çıkarımı dediğim bütün çıkarımlar, eğretilemelerle ya da 2'yle değil 3'le, yani yüklem anlatımlarının bir özellik atfetme amaçlı kullanımlarıyla ilgilidir. Başka bir deyişle, (*b*) çıkarımında "dilbilgisel yüklemler bir kavrama göndermede bulunur" savı, "dilbilgisel yüklemler bir özellik atfeder" demeye gelir (burada 'atfeder'in bir kesinleme gücüyle söylenmediğini unutmayalım); dolayısıyla "bir kavrama göndermede bulunur" demek, 'bir özellik atfeder' demekten başka bir şey değildir. Bir kavrama göndermede bulunmak, bir özellik atfetmek demektir o kadar. (*b*) çıkarımında, 'Dilbilgisel yüklemin oynadığı rol nedir?' sorusuna da aynı şekilde, "bir özellik atfeder" ya da "bir kavrama göndermede bulunur" diye yanıt verilebilir (kuşkusuz, her ikisinde de dilbilgisel yüklemin taşıdığı bir anlam da vardır). Bu kullanımında, unutulmamalıdır ki, 'kavram', deyim yerindeyse, çarpanlarına ayrılmaz. 'Kavram nedir?' sorusuna, 'Kavram, dilbilgisel yüklemin göndermesidir' ya da benzeri bir yanıt dışında verilebilecek, 'Kavram ...dır' biçiminde hiçbir yanıt yoktur. Frege'ye kavramların bitmemiş, doymamış olduğu sözlerini söyleten, kavram kavramının işte bu özelliği, yani çarpanlarına ayrılamamasıdır.

Bu çözümleme kavram-nesne ayırımına bir açıklık getirmektedir. Frege için bir nesne, tekil bir ad öbeğiyle göndermede bulunulabilen şeydir; bu şey bir özellik, belirli bir tek, bir çokluk ya da başka herhangi bir şey de olabilir. Fakat, dilbilgisel yüklemlerin kullanımı söz konusu olduğunda, bir kavrama göndermede bulunmak, bir özellik atfetmekten başka bir şey değildir.

Görünürdeki çelişmenin kaynağı şimdi artık ortada. Frege, (*a*) çıkarımında 'kavram'ı "özellik" anlamında kullanmaktadır; dolayısıyla 'bir kavrama göndermede bulunmak' sözleriyle söylemeye çalıştığı şey "bir özellik atfetmek"ten başka bir şey değildir. (*b*) çıkarımında da 'bir kavrama göndermede bulunmak', "bir dilbilgisel yüklemin kullanılışı sırasında bir özellik atfetmek" anlamına gelir. 'Kavram' sözcüğünü neredeyse aynı yerde, birbiriyle bağdaşmayan şu iki biçimde kullanır: "Bir nesnenin özelliklerinin altında sıralandığı şeye, kavram diyorum"; "kavramın işlevi, özü gereği yüklemseldir."[1] Bu iki düşüncenin birbiriyle bağdaşmadığı açıktır; çünkü bir nesnenin özellikleri özü gereği yüklemsel değildir: Yük-

1 Geach ve Black (yay.), a.g.e., sırasıyla s. 51, s. 50.

lem anlatımları sözcelendiği sırada bir nesneye atfedilebildikleri gibi tekil ad öbekleriyle onlara göndermede de bulunulabilir. Sonuç olarak, 'kavram'a iki farklı anlam verilmiş, bunun sonucu olarak da hemen görünürde bir çelişme ortaya çıkmıştır. '*At* kavramı, bir kavram değildir.' At kavramının, yani bir *özelliğin*, (*a*) sonucuna göre '...bir attır'ın göndermede bulunduğu şey olduğu açıktır; buna karşılık, ona göndermede bulunmak ise, (*b*) çıkarımı uyarınca, bir kavrama göndermede bulunmak, yani *bir özellik atfetmek* demek olamaz. 'At kavramı'nın göndermesi, bir dilbilgisel yüklemin göndermesinin aynısı olamaz; çünkü '*at* kavramı' bir dilbilgisel özne olabilir ama bir dilbilgisel yüklem olamaz.

(*a*) çıkarımının her şeye rağmen geçersiz olduğunu gördüğümüze, 'kavram'ın iki farklı anlamını ortaya çıkardığımıza göre, 'kavram' sözcüğünü bir kenara atıp, Frege'nin söylediği şeyi farklı sözcüklerle dile getirmeye çalışalım. Frege'nin '*at* kavramı bir kavram değildir' sözü, "at olmaklık özelliği, bir özellik atfetmenin kendisi değildir"den başka bir anlama gelmez; ya da daha açık biçimsel bir yolla söyleyecek olursak: "'at olmaklık özelliği' anlatımı bir özellik atfetmek için kullanılmaz; daha çok bir özelliğe göndermede bulunmak için kullanılır." Böyle bir yorumlamada da, Frege'nin çelişkisi apaçık bir doğruya dönüşür.

Fakat hiç kuşku yok, Frege'nin, (*a*) sonucu yüzünden benim önerdiğim bu çözümü kabul etmesi olanaklı değildi. Anlaşıldığı kadarıyla Frege, özellikleri nicelemek için yüklem anlatımlarının özelliklere *göndermede bulunduğu* konusunda ısrar etmek zorundaydı. Onun için, bu görüşe göre, bir kavram bir özellikten başka bir değildir. Fakat gönderme ile yükleme arasındaki ayırımın ne olduğunu bildiği için, aynı anda da, bir özelliğe göndermede bulunmayı yüklemin görevi haline getirmeye çalıştı. Bunu yapabilmesinin tek yoluysa 'kavram' sözcüğüyle oynamaktı. Bir yüklem anlatımıyla göndermede bulunulan o varlık, ilk bakışta göründüğü gibi bir özellik değildir; bu varlık öyle bir varlıktır ki, kendisine göndermede bulunulduğu söylenirken aslında bir nesneye bir özellik atfedilir. Görünürdeki çelişkinin nedeni işte budur.

Yinelemek gerekirse, yüklem anlatımlarının *göndermede bulunması* gerektiği ısrarının arkasındaki dürtü ortadan kalkar kalkmaz bütün sorun çözülür. Gönderme ile yükleme arasındaki ayırım geçerlidir; yükleme konusunda söylenebilecek en doğru şey-

se, yüklem anlatımlarının bir özellik atfetmek için kullanıldıklarıdır. Bu tanımlamanın *açıklayıcı* olduğunu söylemiyorum. Bir yüklem anlatımını kullanmanın ne demek olduğu konusunda önceden bir anlayışı olmayan birinin, biraz sonra (5.5 altbölümünde) göreceğimiz gibi, bu söylenenleri anlaması beklenemez. Bu noktada söyleyebileceğim tek şey, bu söylenenlerin düpedüz doğru olduğu; Frege'nin getirdiği açıklamanın, çelişmeyi ortaya çıkaran yanlışın giderilmesinden sonra geriye kalan bölümünü bir kez daha gözler önüne serdiğidir.

Yüklem anlatımlarının özelliklere göndermede bulunduğu biçimindeki yanlış görüşün bir yana atılması, özelliklerin nicelenmesinin olanağıyla ilgili bir sonuç yaratmaz hiç. Yalnızca, (*a*) çıkarımı özellikleri nicelemenin göndermede bulunmayı gerektirdiği düşüncesine yol açtığı için, göndermede bulunmayı yadsımanın da, tersinden giderek, özelliklerin nicelenmesinin yadsınması sonucunu doğurduğu düşünülmüştür.

Fregeci yükleme kuramının yarattığını öne sürdüğüm güçlüklerin yalnızca İngilizce ve benzeri dillerin birtakım sakıncalı kullanımlarına dayandığı, belli birtakım düzeltmeler yapılırsa benim karşı çıkışlarımın anlamsızlaşacağı düşünülebilir. Ancak bana öyle geliyor ki, benim bu karşı çıkışlarım, dilde yapılmak istenecek değişiklikler ne olursa olsun geçerlidir; yüklemlerin göndermede, bulundukları görüşü oldukça yaygın olduğu[1] için de bu görüşe karşı ileri sürülebilecek uslamlamaları genel çizgileriyle dile getirmek yararlı olabilir.

Eğer birine, söz konusu edilen bütün filozofların açık ya da örtük bir biçimde kabul ettikleri iki öncül verilirse, bu öncüllerden, yüklemlerin işlevinin göndermede bulunmak olduğu yollu bir *reductio ad absurdum** savı çıkarılabilir. Öncüllerimiz şöyle:

1. Tekil gönderme anlatımlarının, kendi göndergelerine göndermede bulunmak için kullanıldığı durumlar, temel gönderme örnekleridir.

---

1 Krş., örneğin R. Carnap, *Foundations of Logic and Mathematics* (Chicago, 1939), s. 9.

* (Lat.) saçmaya indirgeme. (ç.n.)

2. Leibniz yasası: Eğer iki anlatım aynı nesneye göndermede bulunursa, bu anlatımlar, *salva veritate** birbirlerinin yerine geçebilirler.

Bunları,

3. Yüklem anlatımının işlevi, tekil gönderme anlatımları gibi, göndermede bulunmaktır

savıyla biraraya getirin.

Ardından 'fa' biçimindeki bir özne-yüklem önermesinde, yüklemin göndergesi için 'b' gibi rasgele bir ad seçin; böyle bir durumda gerekli yer değişikliğini yaptığımızda ilk tümceyi, bir tümce bile olmayan 'b a' gibi bir sözcük dizisine dönüştürebiliriz ancak.

Bu noktada yapılabilecek iki manevra var. Şu iki şey ileri sürülebilir:

(*a*) 'Göndermede bulunmak' (dolayısıyla 'yerine geçmek', 'göstermek' ve bütün diğerleri) yüklemler söz konusu olduğunda, tekil gönderme anlatımları söz konusu olduğunda taşıdığından başka bir anlam taşır. Bunun için ilk tümcenin bir sözcük dizisine dönüşeceği yargısı geçerli değildir.

(*b*) Yüklem tarafından göndermede bulunulan varlık, öylesine özel bir varlıktır ki, ona bir gönderme anlatımıyla (*Eigenname*) göndermede bulunmaya çalıştığımızda, kendimizi çok farklı türden bir varlığa göndermede bulunmuş olarak görürüz. Bunun için, ona bir ad bulmak olanaksız, ilk tümcenin bir sözcük dizisine dönüşeceği yargısı geçersizdir.

Aslına bakılırsa, Frege (*b*) düşüncesini kabul etmiştir. Ancak, yüklem anlatımlarının işlevinin de göndermede bulunmak olduğu savının çöküşünü önlemek için yapılan bu iki girişim de doyurucu olmaktan uzaktır. (*a*) manevrası göndermede bulunma kavramını bütün ayrıntılarına inilemeyen yüklem anlatımlarının içinde bulunduğu duruma sokuyor ve onu aslında yukarıdaki 3 savına teslim ediyor; çünkü bu savın içinde bir tekil gönderme anlatımının göndergesiyle ilişkisi göndermede bulunmanın ana biçimi olarak sunulmaktadır. (*b*) manevrasını da aynı şekilde bir giz ve kavrana-

* (Lat.) doğruluk değerini değiştirmeden. (ç.n.)

mazlık perdesi kuşatıyor; sonra bundan ayrı olarak onu bir yüklem tarafından göndermede bulunulan genel bir terime uygular uygulamaz bizi biçimsel bir çelişmeyle, yani at kavramının bir kavram olmadığı biçiminde bir çelişmeyle karşı karşıya bırakıyor.

Dilde yapılacak düzeltmeler de bu sonuçları ortadan kaldıracak gibi gelmiyor bana; bu nedenlerle de kimi varlıkların bir yüklem karşısındaki durumlarının, nesnelerin bir tekil gönderme anlatımının karşısındaki durumlarıyla aynı olduğu düşüncesinden vazgeçilmesi gerektiğine inanıyorum.

Peki, yüklemlerin göndermede bulunup bulunmadıkları sorunu tamamen bir yana, özelliklerin nicelendikleri düşüncesi haklı olabilir mi? Tümeller var mı?

5.2 *Adcılık ve Tümellerin Varlığı*

Adcılık günümüzde genellikle tikellerin dışındaki nesnelerin "onaylanmasının" ya da "nicelenmesinin" reddedilmesi; tikel olmayan nesnelerle ilgili herhangi bir "varlık kabulü"nün benimsenmemesi biçiminde alınır. Tikel olmayan şeylerin bir türü olarak tümeller de bu genel adcı yasağın kapsamındadır. Fakat, tümellerle ilgili bu adcı itirazı değerlendirmeden önce, insan, tümellerle ilgili varlık kabulünün tam olarak ne olduğunu bilmek istiyor. Örneğin Sam'in kel olduğu olgusundan, ortada Sam'in olduğu bir şeyin bulunduğu; bundan ortada Sam'in sahip olduğu bir özelliğin, yani kelliğin bulunduğu; bundan da, dolayısıyla kelliğin var olduğu sonucunu çıkaracak olsam, tam olarak hangi varlık kabulünde bulunmuş olurum? Varlık görüşümün kellik gibi bir şeyin var olmasına izin verdiğini söylediğimde, tam olarak ne söylemiş olurum? Bu, Platonlaştığımın; Ockhamlının usturasına saygısızlık ettiğimin; kavranamaz şeyleri kavrarmış gibi gösterdiğimin; genel olarak da, kendimi, insan bu yüklerin neye mal olduğunu bilmek arzusuna kapılabilir diye tümellerden "uzak duran" aşırı çileci filozoflardan ayrı tuttuğumun basit bir ilanı olmayacaktır.

Bu soruyu yanıtlayabilmek için kendimize ilkin şunu soralım: Sam'in kel olduğu konusunda anlaşan iki insan, kelliğin var olmasının varlık anlayışlarına uygun olup olmadığı konusunda anlaşamayacak olsalardı, nasıl bir anlaşmazlık içinde olurlardı? Kendi vardığı sonuca, Sam'in kel olduğundan yola çıkarak varan kişi

Sam'in kel olmadığı bildiriminden de aynı sonucu varabileceğine göre, bu, şu ya da bu anlamda olgularla ilgili bir anlaşmazlık değildir. Dünyada olgularda yapılacak hiçbir düzeltme de onun vardığı sonucu etkilemez (Bu bakımdan, filozofların bu tümceleri kullanışları, kimi zaman, 'Kellik vardır' gibi tümceleri sıradan kullanışlarından farklıdır; çünkü kesinlemelerin hiç değilse günlük bir kullanımında, bu tümceyi kullanmak, en az bir şeyin kel olduğunu kesinlemekle aynı anlama gelebilir.). Kısacası, burada tartışılan türden gerçekçilik ya da Platonculuk söz konusu olduğunda, belirli bir tümelin var olduğu yollu bir bildirim, ona karşılık gelen genel terimin anlamlı olduğu kesinlemesinden türetilebilir. Anlamlı herhangi bir genel terim, 'Ya bir şey keldir ya da hiçbir şey kel değildir' gibi eşsözler doğurabilir; böyle eşsözlerden de o genel terime karşılık gelen tümelin varlığı sonuç olarak çıkarılabilir. Dolayısıyla, tümellerin nicelenip nicelenemedikleri konusundaki tartışma, en azından bir yoruma göre, sahte bir tartışmadır; çünkü, her iki tarafın da kabul ettiği gibi, niceleyicinin yapabildiği şey, yüklemin anlamlı olduğunu kesinlemektir o kadar.

Fakat buna da şöyle karşı çıkılabilir: Peki, böylece sorun gerçekçilik lehine çözülmüş olmuyor mu? Gerçekçilik-adcılık tartışması (çok değişik biçimlerinin hiç olmazsa birinde), tamamen, tümellerin varlığının böyle türetilip türetilemeyeceği konusunda bir tartışma değil mi? Yanıt olarak, daha önce irdelenen türden örnekleri bir kez daha gözden geçirelim. Bu bildirimlerin günlük anlamları söz konusu olduğu (ve bu sıkı gerektirmeler üzerine konuşurken üzerine konuşmakta olduğumuz bu anlamlar olduğu) ölçüde, Sam ile Bob'ın ikisinin de zeki olduğu yollu bildirim, evet, ortada Sam ile Bob'ın ikisinin birlikte oldukları bir şeyin, yani zekiliğin bulunmasını sıkı gerektirir; evet, bu bildirimde bulunmanın bir başka yolu da Sam ile Bob'ın ikisinin zekilik niteliğine (özniteliğine, ırasına, özelliğine) sahip olduğunu söylemektir; evet, bundan, ortada ikisinin de sahip oldukları en az bir niteliğin bulunduğu bildirimi sonuç olarak çıkar. Fakat, benzer bir uslamlamayla, ikisinin de zeki olmadıkları bildiriminden, ortada ikisinin de yoksun oldukları en az bir niteliğin bulunduğu sonucu da çıkar. Hiç kuşkusuz, gerçekçilerin tümeller konusunda söyledikleri bir yığın saçma sapan şey var; tümelleri bizim maddi nesnelerin şey olmaklık kalıplarında ele alırsak, tümellerin kendileri de, insanı kolaylıkla

böyle saçma sapan sözler etmeye (örneğin, nerede olduklarını, görülüp görülemediklerini, ne kadar ağır olduklarını sormaya) itiyor. Fakat tümellerin kendisinin böyle saçmalamaları olanaklı kılması, yukarıdaki türetmelerin günlük dilde yapılan geçerli akılyürütme örnekleri olmadığını göstermez.

Adcı, tikellerin varoluşunun dünyadaki olgulara, tümellerin varoluşunun ise sadece sözcüklerin anlamına bağlı olduğunu söylediği ölçüde çok haklıdır. Ama buldukları onu, ortada kırmızı olmaklık özelliği gibi bir özelliğin olduğu, kentaurosluğun var olduğu gibi sıradan doğruları yadsımaya götürürse, bazı şeyleri birbirine karıştırmış, gereksiz bir hataya düşmüş olur. Çünkü kişinin bunları kesinlemesi, onun birtakım yüklemlerin anlamlı olduğunu kabullendiği dışında başka bir şey göstermez. '...bir kentaurostur' anlatımının anlamlı olduğu gibi apaçık bir doğruyu benimserken kabullendiklerimiz dışında başka bir şey kabullendiğimizi göstermiyorsa, insan neden böyle varlık kabullerinden kaçınmak istesin? Elbette, Platoncu muhaliflerinin kaldırdığı toz duman adcının kafasını karıştırmış olabilir: Örneğin, Frege'nin varlıkların bir "üçüncü ülke"sinden söz ederken anlatmak istediğini anlayamayabilir; ya da sonsuz bir doğal sayılar dizisinin olabilmesi için ortada sonsuz sayıda tikel bulunması gerektiğinde direten matematik kuramı gibi kuşkuyla bakması olası olguları kabullendiğimizin işareti olan Platoncu savlara itiraz edebilir. Platonculuğun bu kılıklara girmesi zorunlu değildir; adcı apaçık ve zararsız bir biçimde doğru olduğu durumlarda da Platonculuğu yadsırsa, bazı şeyleri birbirine karıştırıyor demektir.

Burada dile getirilebilecek, herkesin mutlaka üzerinde uzlaşacağı bir nokta var: Eğer iki filozof, söz gelişi 'renkli olan herşey ya kırmızıdır ya kırmızı değildir' gibi bir eşsözün doğruluğunda anlaşıyor; bundan da biri kırmızı olmaklık özelliğinin var olduğu sonucunu çıkarıyor, öteki de bu sonucu yadsıyorsa, ortada bir tartışma yoktur, olamaz da; böyle bir durumda söylenebilecek tek şey ortada bir anlaşmazlığın bile olmadığıdır. Ya bu sonuç önermesiyle ikisi farklı farklı şeyler anlatmak istemektedir ya da bu iki kişi, sanılanın tersine, ilk önermeden aynı şeyi anlamamaktadır. Bir üçüncü olasılık yoktur. Fakat ilkinin bir eşsöz olduğunda anlaşıyorlarsa, sonuç önermesinin altında, birinci önermenin altında bulunmayan hiçbir varlık kabulü bulunamaz; ayrıca eşsözlerin altında dildışı

olgularla ilgili hiçbir varlık kabulü bulunmadığı için, ikincisinin altında da herhangi bir olgusal varlık kabulü yoktur. Bir eşsözden, sonuç olarak ancak bir eşsöz çıkar.

Genellemek gerekirse, biri bir nesnenin var olduğunu ileri sürdüğünde onun bunu söylemesinin arkasında yatan bilinmek isteniyorsa, o nesnenin varlığı kanıtlanmak için ileri sürülen gerekçelere bakılması gerekir (Bu, "Bir kanıtın neyi kanıtladığını bilmek istiyorsan kanıta bak" özlü sözünün değişik bir yorumundan başka bir şey değildir.).

Bu konuyla ilgili tartışmayı kuşatan bunca boş sözün, aşağıda göreceğimiz gibi, bu ilkenin gözardı edilmesinden kaynaklandığına inanıyorum.

5.3 *Varlık Kabulü*

Bu altbölümde, varlık kabulü fikrini, en azından günümüz felsefesinde geçtiği biçimiyle biraz daha açmak istiyorum.

Kimi filozoflar, özellikle de Quine, ortada bir varlık kabulü ölçütünün, kişinin bir kuramın hangi nesnelerin varlığını kabul ettiğini söylemesini olanaklı kılan bir ölçütün bulunması gerektiği görüşüne kapılmıştır. İlk çalışmalarının birinde Quine bu ölçütü niceleme hesabının değişkenleri açısından dile getirir: "Bir nesne olarak kabul edilmek demek, bir değişkenin değeri olarak hesaba katılmak demektir."[1] Daha sonraysa bu görüş şöyle dile getirilir:

> Bu yazıma (niceleme yazımına) bağlı kalınabildiği ölçüde, kabul ettiğimiz anlaşılan nesneler, nicelemenin bağımlı değişkenlerini kapsayan değerler evreninde saydığımız nesnelerdir.[2]

Bu ölçüt bana son derece anlaşılmaz geliyor; işin aslına bakılırsa, varlık kabulleriyle ilgili son tartışmanın büyük bölümünü anlamakta güçlük çekiyorum. Benim şimdi kanıtlamaya çalışacağım şey, bu ölçütün hiçbir değerinin olmadığı, tartışılan meselenin ise aslında çok az bir değerinin olduğu. Başka bir ölçütü gözden geçirerek işe başlayalım.

---

1 W. Quine, *From a Logical Point of View* (Cambridge, 1961), s. 13.

2 W. Quine, *Word and Object* (Cambridge, 1960), s. 242.

2. Ölçüt: Bir kuram ancak ve ancak kuramın var olduğunu söylediği nesnelerin varlığını kabullenir.

Ölçütte geçen 'söylemek' anlatımının anlamının bulanık olduğu gerekçesiyle hemen bu ölçüte itiraz edilebilir. Zaman zaman bir kuram belli bir nesnenin var olduğunu açık açık söylemeyebilir ama yine de o nesnenin var olduğunu sezindirebilir ya da sıkı gerektirebilir. Bu yüzden ölçütü şöyle düzeltelim:

3. Ölçüt: Bir kuram ancak ve ancak var olduğunu söylediği ya da sıkı gerektirdiği nesnelerin varlığını kabullenir.[1]

Fakat bu ölçütün de sıradanlığına itiraz edilecektir. Buna verilecek yanıt, sıradan olduğu ama sıradan olmayan bir ölçütün de bu sıradan ölçütle aynı sonucu vermesi gerektiğidir. Sıradan olmayan ölçütün sonucunun sıradan ölçütü karşılaması, sıradan olmayan ölçütün uygun bir ölçüt olması için gerekli koşullardan biridir. Peki, sıradan olmayan bir ölçüte sahip olmanın faydası nedir? Evet, Quine'ınki gibi sıradan olmayan bir ölçüt, bize varlık kabulüyle ilgili *nesnel* bir mihenk taşı ya da ölçüt sağlayabilir belki de. 3. ölçüt sıkı gerektirme gibi bir kavrama dayanıyor ve ortada bir kuramın neyi sıkı gerektirdiği neyi sıkı gerektirmediği konusunda dillere destan tartışmalar var. Buna karşılık, Quine'ın ölçütünün, bu tartışmalara bir son vermek için nesnel bir çıkış yolu olduğu da ileri sürülebilir belki. Muhatabımız kuramını niceleme kuramının "yasal yazım biçimi"yle dile getirmek arzusundaysa, kuramındaki bağımlı değişkenlerin kullanımını inceleyerek, bu kuramın hangi nesnelerin varlığını kabul ettiği konusunda nesnel bir karar verebiliriz. Ne var ki, ortada bu öneriyle ilgili çok kafa karıştırıcı bir durum var: Zaman zaman belli bir yazım biçimine göre dile getirilmiş bir bildirim, bir açıdan bakıldığında, oldukça farklı bir yazım biçiminde dile getirilmiş bir bildirimin gerekli kıldığı varlık kabulüyle bütünüyle aynı varlık kabulünü gerekli kılabilir. Varlık kabulü bakımından aralarında bir seçim yapılamayabilir. Dahası, bunlardan birinin daha ilkel ya da ötekine oranla daha tercih edilebilir olduğunu belirleyen bir yöntem bulunup ortaya konulamayabilir. Oysa ölçüte bakılırsa, gerçekte aynı varlık kabulünü gerekli kılmalarına karşın, iki bildirim farklı varlık kabullerini gerekli kılabilirdi.

---

1 Krş., A. Church, "Ontological Commitment", *Journal of Philosophy* (1958).

Bu biçimde bir uslamlama William Alston tarafından ortaya atılmıştır[1]; ben de, Quine'ın konumundan başlayarak, tartışmanın alabileceğini düşündüğüm biçimi özetlemek istiyorum.

Gerçek Quine ile Alston'ın tam olarak ne düşündüklerini bilemeyeceğime göre, Q ve A diye iki düşsel filozofun görüşlerini irdeleyeceğim.

Q: Bizim gerçek varlık kabullerimizi ortaya koyan bir yazımla yeniden dile getirerek, istenmedik nesnelerle ilgili görünürde varlık kabullerini eleyebiliriz. Örneğin, 'Nauplion ile Tolon arasında dört kilometre var' bildirimindeki kilometreyle ilgili görünürde varlık kabulü, 'Nauplion ile Tolon arasında kilometre olarak mesafe: dört' dilegetirimi ile elenebilir.[2]

A: İlkinde, ikincisinde olmayan hiçbir varlık kabulü yoktur. Nasıl olabilir ki? İkincisi, birincisinin farklı bir dilegetiriminden başka bir şey olmadığına göre, nasıl birincisi sizin kilometreyle ilgili bir varlık kabulünüzün olduğunu gösteriyorsa ikincisi de gösterir. Bir insanın varlık kabulleri bulunduğu bildirimlere bağlıdır, bildirimlerde bulunurken kullandığı tümcelere değil.

Q: A'nın itirazı, asıl noktayı gözden kaçırıyor. İkinci yazım biçiminde yeniden dile getirmekle, ilkindeki varlık kabulünün görünürde bir varlık kabulü olduğunu, zorunlu olmadığını kanıtladık. Burada anlatılmak istenen birincisinin ikincisinde içerilmeyen bir varlık kabulünü açık bir biçimde içerdiği değil, daha çok böyle bir varlık kabulü içeriyormuş gibi göründüğüdür; ilkini farklı bir biçimde yeniden dile getirerek bunun yalnızca bir görünüş olduğunu gösterdik. Ölçütün yararı, varlık kabullerimizin gerçek boyutu konusunda açık bir fikir edinmemize olanak sağlamasıdır. Ölçütün kendisi farklı varlık kabullerine aynı mesafededir. Ayrıca, yeniden dile getirmek aynı şeyi anlatmak demek değildir. Yeni dilegetirim (anlatmaya

1 W. P. Alston, "Ontological Commitment" *Philosophical Studies*, 9. cilt (1958), s. 8-17.

2 Krş., W. Quine, *Word and Object*, s. 245.

çalıştığı ne olursa olsun) yeniden dile getirilen bildirimle aynı şeyi söylüyorsa, gerisi bizim için önemli değildir.

A: Bu irdeleme biçimi son derece anlaşılmaz. Q'nun ölçütüne bakılırsa, bir bildirim, eşdeğer ama ölçüte göre farklı sonuçlar verecek, yazımsal bakımdan farklı bir bildirim olarak yeniden dile getirilebilir; ama yine de bu iki bildirimin varlık kabulleri aynı olur. 'En az bir sandalye var', yani 1. $(\exists x)$ (x bir sandalyedir) biçimindeki varlık kabulünü düşünün. Sonra da onu 'Sandalyelik özelliğinin en az bir özellemesi var' yani 2. $(\exists Y)$ (Y = sandalyelik ve Y'nin en az bir özellemesi var). Q'nun ölçütüne bakılırsa bu ikisinde farklı varlık kabulleri olması gerekir; ama ikincisi birincisinin farklı bir biçimde yeniden dile getirilmiş biçimi olduğuna göre, bu ikisi arasında varlık kabulü bakımından nasıl bir fark olduğunu anlamak zor.

Q: Gereksindiğimiz tek şey, yukarıda, A'ya verilen ilk karşılığın satır aralarında göz önünde tutulan bir karşılığı dillendirmek: Yukarıdaki iki bildirimden ikincisindeki soyut nesnelerle ilgili varlık kabulleri *gereksiz*. Böyle bir varlık kabulüne hiç ihtiyaç yok; çünkü 2 gibi bir tümce, 1 gibi *bir tümce biçiminde yeniden dile getirilebilir*. Bu, varlık kabullerinin gerçek değil, ancak görünürde olduklarını söylemenin bir başka yolu değil midir? Ya da, A tam tersine bunların gerçek olduğunda diretiyorsa, getirilen açıklamanın yararlarından biri de, kurama herhangi bir zarar vermeden onları başımızdan defedebilmemiz değil mi? Ölçüt bize, 1'de, 2'nin istenmeyen varlık kabullerinden kurtulduğumuzu gösteriyor.

A: Q, asıl noktayı gözden kaçırıyor. 1'i doğru kılan olgunun tamamen aynısı 2'yi de doğru kıldığı için, 2'de, 1'de bulunmayan herhangi bir varlık kabulü yer alamaz. Söz konusu varlık kabulü, kendisini bildirmek için seçilen yazım biçimi hangisi olursa olsun, bir olgunun varlığıyla ilgili bir kabuldür.

Şimdi de, A'nın yanıtını Q'nun yanıtını da içine alacak biçimde genişletmek ve tümüyle nesnel ya da yazımsal bir varlık kabulü ölçütü olduğu düşüncesini; bu düşünce gerçekten ciddiye alınacak olursa, istenen her varlık kabulünün, onu sadece Q'nun kilometre

örneğinin ruhuna uygun olarak farklı bir biçimde yeniden dile getirerek, yalnızca görünürde bir varlık kabulü olduğunun gösterilebileceğini gözler önüne sererek bütünüyle çürütmek istiyorum. Kanıtlamaya çalıştığım şey, söz konusu ölçütle iş yapılacak olursa, varlık kabullerinin son derece kaypaklaşacağı; çünkü, Q'nun kilometre örneğiyle ilgili irdelemesinin ruhuna uygun olarak farklı bir biçimde yeniden dile getirmek konusunda yazım özgürlüğünü benimseyecek olursak, istediğimiz her şeyin, söz konusu ölçüt geçerli olduğu sürece, istediğimiz her şeyi var kabul ettiğini ileri sürebileceğimizdir.

Bunu kanıtlamak için burada kanıtlamaya çalışacağım şey şu olacak: Var olan bütün bilimsel bilgileri kesinlediğimiz halde yalnızca şu kalemin varlığını kabullenmiş olabiliriz.[1]

'*B*', var olan bütün bilimsel bilgiyi (bu bilgiyi dile getiren bildirimlerin tümel evetlemesini) gösteren bir kısaltma olsun.[2]

$$Y(x) = dk \,.\, x = \text{şu kalem} \,.\, B$$

Y gibi bir yüklemin tanımı olsun.

Kanıt:

1. Şu kalem = şu kalem (ilksav)
2. B (ilksav)
3. $\therefore$ Şu kalem = şu kalem . B
4. $\therefore$ Y(şu kalem)
5. $\therefore \exists x\, Y(x)$

Böylece, Q'nun varlıksal indirgemesinin ruhuna uygun bir biçimde, Q'nun varlık kabulü ölçütüne dayanarak, saptanmış bütün bir bilimsel hakikati ileri sürmek için gereksenen tek varlık kabulünün, şu kalemin varlığının kabullenilmesi olduğunu göstermiş olduk.[3] Ancak bu, ölçütün *reductio ad absurdum*'udur. '*B*'nin

---

1 Bana meselenin bu dile getirilme biçimini gösterdiği için Hilary Putnam'a teşekkür borçluyum. Bu düşünceme katılıp katılmadığını bilmiyorum.

2 "Var olan bütün bilimsel bilgi" kavramına anlaşılmaz diye itiraz eden çıkarsa, söz gelişi "Köpekler, kediler, asal sayılar var" bilgisi de pekâlâ kabul edilebilir genişlikte bir bilgi, '*B*' de bu bilginin bir kısaltması olabilir.

3 Kuramı bildirimi olan 5. önermenin, Q'nun yasal biçimde yazılmış olma koşulunu yerine getirdiği, yani yalnızca niceleme mantığı ile yüklemleri kullandığı gözlerden kaçmasın.

kısaltması olduğu bildirimler, varlıksal diye nitelenebilecek, çok büyük sayıda kabul içerir; bunların yukarıdaki gibi yeni dilegetirimlerinin de ilkiyle tamamen aynı varlık kabullerini içermesi gerekir. '*B*'nin yukarıdaki "... olsun" biçimindeki tanımı, her türlü kuşkudan uzak bir biçimde, onun aynı varlık kabullerini içerdiğini göstermektedir. Ne var ki, yasal yazım biçimindeki varlık kabulü ölçütümüze göre, biz bütün bu varlık kabullerini onları gerçekte birer varlık kabulü olarak almadan kesinleriz. Demek, içinde bulunduğumuz durumda söz konusu ölçütün kullanılması bizi bir çelişkiye götürmektedir; çünkü (*a*) var olan bütün bilimsel bilginin, bizi, bir tek şu kalemden daha fazla nesnenin varlığını kabul etmeye götürdüğü kesinlemesi (apaçık bir biçimde doğru olan da budur); (*b*) var olan bütün bilimsel bilginin, bizi, bir tek bu kalemin varlığını kabule götürdüğü kesinlemesiyle (söz konusu ölçütü kullanarak kanıtladığımız bu kesinlemeyle) çelişir. Öyleyse, bizi apaçık bir biçimde birbiriyle çelişen durumlara sürüklediği için, bu ölçüt, bir varlık kabulü ölçütü olarak bir yana bırakılmalıdır.

'*B*'nin bir kısaltması olduğu bildirimlerin, onların farklı varlık kabulleri ortaya çıkacak şekilde biçimselleştirilmesi gerektiğini söylemek, buna verilebilecek yeterli bir karşılık olmayacaktır; çünkü ölçüt, bir kuramın ne durumda biçimselleştirilmiş sayılacağını belirlememektedir. 5. önermenin, bilimsel bilginin saçma bir dilegetirimi olduğu düşüncesindeyim, fakat ölçütte bu dilegetirimi bir kuram bildirimi olarak dışarıda bırakan herhangi bir şey de bulunmamaktadır.

Bu kanıtı, adcı eğilimde olanlar için, kanıtın bir *reductio ad absurdum*'u olarak ileri sürdüm. Platoncu eğilimde olanlar için çok daha yalın bir kanıt getirilebilir.

> '*q*', bilinen bütün doğru önermelerin tümel evetlemesinin oluşturduğu önermenin özel adı olsun.[1]
>
> Öyleyse, bütün bilgi şöyle biçimselleştirilebilir ('*p*'nin önermeleri kapsaması koşuluyla): $\exists(p)(p = q \,.\, p$ doğrudur)

1 Kullanma-anma yanılgısının bir çeşitlemesinden kaçınmak için, '*q*'nun bir kısaltma değil, bir özel ad olarak alınması zorunludur.

Nitekim, ölçüte göre, varlığını kabul edeceğimiz tek şey tek bir önermedir.

Bu uslamlamalara karşılık, onların Quine'ın reddettiği eşanlamlılık kavramına dayandıkları söylenebilir. Fakat bu karşılık da, birincisi Quine'ın görünüşte yansız olan varlık kabulü ölçütünü eşanlamlılıkla ilgili çok tartışmalı görüşlere bağımlı bir hale getirdiği için; ikincisi ve daha da önemlisi yukarıdaki kanıtın dayandığı tek eşanlamlı çift açık bir olsunlu tanımla verildiği, dolayısıyla geçerli olsalar bile Quine'ın itirazlarına kapalı olduğu için yetersizdir.

'*Y*' gibi "yüklemlerin" mantıksız ya da saçma vb. oldukları gerekçesiyle ilk kanıta karşı bir başka itiraz daha ortaya atılabilir. Bu itirazın tam olarak nasıl gelişeceğini bilmiyorum, ama nasıl gelişirse gelişsin, kiplikle ilgili olarak yaptığı irdelemelerinde tamamen bu tür bir araca başvurmasından[1] anlaşıldığı üzere, Quine'ın ileri sürmesi olası itirazlardan biri değildir. Benim vardığım sonuç, Quine'ın ölçütünün bir varlık kabulü ölçütü olarak başarılı olmadığıdır. Başarılı olsaydı gerçekten çok büyük bir sürpriz olurdu; çünkü böyle bir durumda yazımsal biçimler varlık kabulleri açısından güvenilir bir rehber olurdu; oysa bu da hiç olanaklı görünmüyor. Alston'ın söylediğini yineleyecek olursak, insanı birtakım varlık kabullerine götüren, söylediğini nasıl söylediği değil, ne söylediğidir.

Fakat durum buysa, insan genelde varlık kabulü kavramının ilk başta sanıldığı kadar açık olup olmadığı konusunda bir kuşkuya kapılabilir. Bu irdelemeden çıkan sonuç, ortada artık daha fazla indirgenemez varlık kabulleri diye bir şeyin hiç olmadığı gibi görünüyor. Bir varlıksal tümce biçiminde dile getirilmiş herhangi bir şey bir başka biçimde de yeniden dile getirilebilir. Bu söylenirken asıl vurgulanan nokta, bu yeni dilegetirimlerin kimilerinin altında farklı sözlerle yeniden dile getirilen ilk bildirimlerin altıda yatan varlık kabullerinin aynısının bulunduğu olduğu için, bir şey başka sözlerle yeniden dile getirildiğinde hiçbir eşanlamlılık iddiasında bulunulamayacağını söylemenin hiç bir biçimde buna verilebilecek bir yanıt olamayacağıdır. İlk bildirimle yeni dilegetirimin varlık kabulleri aynıdır; çünkü birini doğru kılmak için gerekli olgular ile ötekini doğru kılmak için gerekli olgular bütünüyle aynıdır.

1 W. Quine, *From Logical Point of View* (ikinci baskı), s. 153 vd.

Sanırım filozoflar, artık daha fazla indirgenemez olumsuz tümcelerin bulunduğu fikrinden uzun zaman önce vazgeçtiler; artık daha fazla indirgenemez varlıksal tümceler olması gerektiğini hâlâ neden düşünürler ki? Bir olumsuz varlık kabulleri ölçütünün (ve onunla bağlantılı "yadsıma-bilim" sorununun) boşluğunu düşünün.

Durum bu olunca, varlık kabulleri sorunu diye ayrı bir sorunun olmadığı düşüncesi geliyor akıllara. Gerçekten, ortada sözcelemlerimizin bize kabul ettirdiği olguları nasıl bilebildiğimiz sorunu var. Bunlar arasında, doğallıkla bir varlıksal tümceyle dile getirilen, 'Öteki gezegenlerde yaşam var mı?', 'Korkunç karadamları var mı?' gibileri de olacaktır. Ama ileri sürülen varlık sorunu, genel bilgi sorununun içinde eriyip giden bir sorundur; çünkü yazım biçimi, varlık kabulünün garantisi değildir. Dolayısıyla, bizim yukarıdaki sıradan varlık kabulü ölçütümüz 3. ölçüt, gerçekte şunu söyler: İnsan, kesinlediklerinin doğru olduğunu kabullenir.[1]

Önceki iki altbölümde, sergilemeye çalıştığım bu yanılgıların altında daha temel bir yanılgı olduğunu iyice ortaya koyamamış olabilirim: Bu temel yanılgı, tümellerden konuşmanın her nedense kafa karıştırıcı, hoş olmayan ya da metafiziğe yakışan bir şey olduğunu; başka şeyler aynı kalmak koşuluyla, eğer onlar olmadan yapabilseydik daha iyi bir durumda olabileceğimizi düşünmektir. Oysa 'Azizlik bizim hiçbirimizin sahip olmadığı bir özellik' dediğimizde, aslında 'Hiçbirimiz aziz değiliz'i süslü bir biçimde dile getirmekten başka bir yapıyor değiliz. Asıl en temel yanılgı, ilk söyleyiş biçiminin zararsızlığını görmemektir.[2]

Yeri gelmişken, bu tartışmalarda kullanılan gösterişli, zaman zaman da ilkel bir nitelik alan terimler, tartışma içinde bazı şeylerin kuşkulu olduğunun ipucunu veriyor. Örneğin, sigaradan, içkiden nasıl uzak durulduğunu bilirim; ama benzer bir biçimde tümellerden nasıl "uzak durulur" doğrusu bilmiyorum. Çocuklarımın davranışlarını destekleyebilir ya da desteklemekten kaçınabilirim; ama sayıları ya da sınıfları desteklemeyi nasıl becerebilirim, bilmiyorum. 'Tanımak' sözünün kullanımı için de durum farklı değil. Biri çıkıp bana ciddi ciddi maddi nesnelerin varlığını tanıdığını söylerse, büyük bir olasılıkla ya aklıma "Tanımaması için ne durumda olması gerekirdi?" (Kör olunca mı? Bellek yitimine uğrayınca mı?) sorusu takılırdı, ya da Carlyle'inkine benzer duygulara kapılırdım ("Tanımasa iyi olurdu.").

Bu, insanların tümeller konusunda saçmalamasının olanakdışı olduğu anlamına gelmez. Başka her konuda olduğu gibi bu konuda da saçmalayabilirler.

Bu altbölümün buraya kadarki sonuçlarını özetleyelim.

1. Frege, bir gönderme anlatımı ile bir yüklem anlatımının işlevleri arasında o canalıcı ayırımı çizerken yerinde bir şey yapıyordu.

2. Yüklem anlatımlarının da göndermede bulundukları savında direttiği için getirdiği *açıklama* bir çelişmeyle son bulmuştur. Onu bu sonuca götüren bilinen çıkarımlar geçersiz, vardığı sonuç ise doğru olan 1. sonuçla tutarsızdır. Bu yüzden bir kenara bırakılmalıdır.

3. Vardığı bu sonucun bir kenara bırakılması, onun aritmetikle ilgili açıklamasına bir zarar vermez; çünkü bu tümellerin varlığının yadsınması demek değildir.

4. En azından bir yoruma göre, tümeller vardır; belirli bir tümelin var olduğu önermesi bir eşsözdür (ya da bir eşsöz olarak dile getirilebilir).

5. Quine'ın varlık kabulü ölçütü kabul edilebilir bir ölçüt değildir.

6. Artık daha fazla indirgenemez varlık kabulleri diye bir şey yoktur.

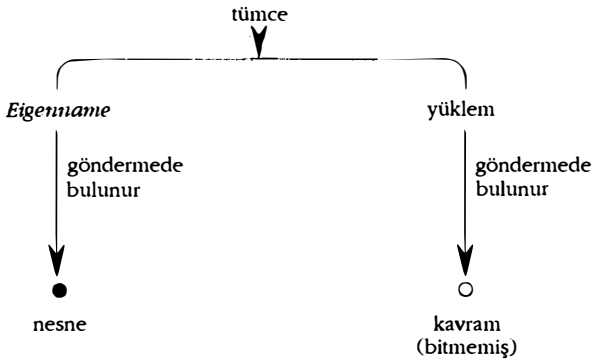
5.4 *Önermelerle İlgili Terim Kuramı*

Öyleyse, bu noktada, irdelememizi başlatan "'Sam'e Sam'in karşılık gelmesine benzer biçimde, '–sarhoştur' yüklemine karşılık gelen şey nedir?" sorusuna yanıtımız şu: Hiçbir şey. Ama belki de bu sonucu çıkarmak için daha erken. Frege'nin özne ile yüklem arasında bakışım kurmaktaki başarısızlığı, belki de, onun aykırı bir bakışım kurma çabasından kaynaklanıyor ve daha alçak gönüllü olmakla birlikte bakışımlı bir açıklama getirmek hâlâ olanaklı.

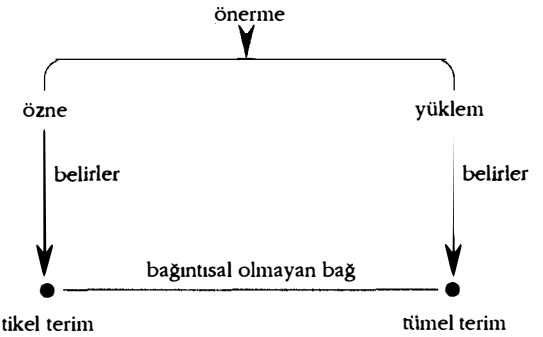
Strawson[1] özne-yüklem önermelerini Frege'nin kullandığı terimlerden daha yansız terimlerle ama onunla aynı çizgide betimler (Frege'den esinlendiğini söylemek istemiyorum.). Starwson özne ile yüklemin ikisinin de "dilsel olmayan öğeleri" ya da "terimleri" belirlediğini ve onları bir "bağıntısal olmayan bağ"la birbirine bağlandıkları önermenin içine kattığını söyler. Dolayısıyla, örneğin 'Gül kırmızı' tümcesiyle kurulmuş bir bildirimde, 'gül' anlatımı bir

1 P. F. Strawson, *Individuals* (Londra, 1959).

1. Şekil
Frege

2. Şekil
Strawson

tikeli, yani belirli bir gülü, 'kırmızı' anlatımı ise bir tümeli, yani kırmızı olmaklık özelliğini, ya da kısaca kırmızılığı belirler. Bu önermede, bu tümel ile tikel bağıntısal olmayan bir bağla birleştirilir. Burada Frege'nin kavram ve nesne kuramının iki zayıf yanından uzak durulabilmiştir. Strawson, yansız (görünen) 'belirlemek' terimini kullanarak yüklemlerin göndermede bulunduğunu söylemekten; bağıntısal olmayan bağ kavramına başvurarak da, bir çelişkiye düşmeden tümcelerin sözcük dizelgeleri olduğunu söylemekten kurtulmuştur. Yukarıdaki şema Frege ile Strawson arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmaktadır. Bundan böyle 2. şekille şemalaştırılan kuramdan, 'terim kuramı' diye söz edeceğim.

Terim kuramı Frege'nin kuramından biraz daha mı doyurucu? Ancak, burada hemen vurgulamak gerekir: Strawson bunu, göründüğünün tersine, özne ile yüklem arasındaki ayırımla ilgili bir açıklama olarak değil, sadece, bize belli felsefe sorunlarını irdelerken kullanılabilecek yansız bir terimler dizgesi sağlayacak olanaklı betimlemelerden biri olarak değerlendirmektedir. Ben bunun yanlış ve bu biçimiyle söz konusu sorunlarla ilgili olarak yapılabilecek bir irdemeyi çarpıtacağı muhakkak bir betimleme olduğunu göstermeye çalışacağım.

Terim kuramına eleştirel bir bakışla yaklaşılacak olursa, bağıntısal olmayan bağ kavramının, düz anlamıyla alındığında, açıklamayı başarısız kıldığı ileri sürülebilir. Dahası, belli bir tikelin, içinde geçtiği bir önermenin içine katıldığını söylemenin, düz bir yorumlamada, saçma olması gerektiğine dikkat çekilebilir. Ancak bu eleştirel itirazlar, birer eğretileme olarak düşünülmüş anlatımların düz anlamlarıyla alınması gibi duygudaş olmayan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Fakat her anlatım da eğretileme olarak düşünülmüş değildir. Her iki anlatımın da *dilsel olmayan nesneleri belirlediği* sözü, bu düz anlamıyla söylenmektedir. Şimdi bu sözü irdeleyelim.

'... kırmızı' anlatımıyla belirlenen terim hangi anlamda dilsel değildir? Özne anlatımı 'gül' ile belirlenen terimin hangi anlamda dilsel olmadığı açıktır: O maddi bir nesnedir, varoluşu olumsaldır. Peki, tümel de mi aynı anlamda dilsel değildir? Adcılıkla ilgili olarak yaptığımız irdelemede bir tümelin varlığının, ona karşılık gelen genel terimin ya da yüklem anlatımının anlamlı oluşundan çıktığını gördük. Peki, bir yüklem anlatımının anlamı dilsel mi, yoksa dilsel olmayan bir nesne midir? Sözcüğün bilinen anlamında dilsel bir nesnedir elbette. Peki, dilsel bir nesnenin varlığından, dilsel olmayan bir nesnenin varlığı çıkabilir mi? Ya bizim adcılık irdelememiz hatalıydı ya da tümeller en az sözcüklerin anlamı kadar dilseldir. Modası geçmiş bir dil kullanılacak olursa, tümeller için öz ile varoluş bir ve aynıdır; bu da, (genellikle) kendi varoluşlarını kesinleyen önermelerin birer eşsöz olduklarını (ya da olabileceklerini) söylemekten başka bir şey değildir. Ancak, dilsel olmayan nesnelerin var olması bir eşsöz olamaz. Tümeller gibi nesneler dünyanın içinde yer almazlar; bizim dünyayı resmetme tarzımız içinde, yani dilin içinde yer alırlar. Doğru, tümeller (ses dizileri olarak kabul

edilirlerse) sözcüklerin olduğu biçimde değil, sözcüklerin anlamlarının olduğu biçimde, dolayısıyla da anlamlı sözcüklerin olduğu biçimde dilseldirler.

Demek, dilsel nesneleri dilsel olmayan nesnelerden ayırmak için her zaman başvurulan ölçüte göre, söylenenler yanlış. Elbette, tümellerin dilsel olmadığı ileri sürülürken bütün söylenmek istenen şey, onların birer sözcük (sesbirim ya da yazıbirim) olmadıkları olabilir; ama bu görüşe göre de her zaman dilsel olduklarını düşündüğümüz bir yığın şey dilsel olmaktan çıkacaktır. Durum her neyse, şemada (2. şekilde) sağ koldaki ok önermenin dışındaki herhangi bir şeye uzanmamakta, sol koldaki ok ise önermenin dışında, dünyadaki bir nesneye işaret etmektedir; oysa tümeller, yineleyecek olursak, dünyada yer almazlar.

Bu tür düşünceler, insanın kafasında, hem yüklemlerin hem öznelerin dilsel olmayan nesneleri belirlediği sözlerinin işe yararlığı konusunda kuşkulara yol açabilir. Öyle sanıyorum ki, bu kuşkular, eleştirilerimizi 'dilsel olmayan' teriminden 'belirlemek' terimine yöneltirsek daha da artacaktır. Eksiksiz bir göndermede, konuşan kişinin dinleyen kişi için bir nesneyi dinleyen kişiye o nesne ile ilgili bir olguyu ileterek belirlediğini görmüştük. Ancak, konuşan kişi bir yüklem anlatımı sözceledığinde bir tümeli hiç de aynı biçimde belirlemez. Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için, bir tümel bir tikelin belirlendiği biçimde belirlenmeye çalışılırsa ne olur bir bakalım. Daha önce örnek verdiğimiz

1. Gül kırmızı

önermesini bir kez daha alalım ve onu

2. Gül, kitabın rengindedir

önermesine dönüştürelim. Söz konusu kitabın kırmızı olduğunu kabul edersek, 2. önerme, 1. önermeyle aynı doğruluk değerine sahip olur. Burada da tümelin "belirlenmesi" bir tikelin belirlenmesine benzer bir biçimde belirlenmiş olur: Tümel, kendisiyle ilgili bir olgu dikkate sunularak "belirlenmektedir"dir. Peki, 2. ve 1. önermelerde ***kırmızılığın belirlendiği*** söylenirken, 'belirlemek' ile anlatılmak istenen şey aynı mı? Bu soruyu yanıtlamaya çalışırken,

2. önermenin yalnızca

3. Gül ile kitap aynı renktedir

demeye geldiğini göz önünde bulundurursak, 3. önermenin kırmızılığı 1. önermenin kırmızılığı belirlendiği anlamda belirlemediği ortaya çıkar sanırım. Çünkü bu 3. önerme rengin *hangisi* olduğu sorusuna bir yanıt verememektedir. (Kuşkusuz, kitabın kırmızı olduğunu önceden biliyorsa, insan 2. ve 3. önermelerden gülün kırmızı olduğu sonucunu çıkarır. Ancak bu, 2. ile 3. önermelerin kırmızılığı 1. önermenin belirlendiği anlamda belirlendiğini göstermez. Burada yapmamız gereken, bir önermede ya da bir önermeyle belirlenen şeyi, önerme ve ek öncüllerden çıkarılan şeyden ayırmaktır.) Konuşan kişinin kırmızılığı 2. tümce gibi bir tümce sözcelerken belirlemesinin olanaklı olduğu tek durum, tümcenin sözcelendiği anda ve yerde konuşan kişi ile dinleyen kişilerin görüş alanları içinde kırmızılığın bir özellemesinin bulunduğu durum olabilir. Böyle bir durum söz konusu olduğunda da 2. önerme

4. Gül, *o* renkte (aynı anda, söz gelişi, kırmızı bir kitabı işaret ederek sözcelenmesi koşuluyla)

biçimine dönüştürülebilir. Bu durum dışında, 2. ve 3. tümceler gibi tümceler sözcelenerek bir tümel belirlenmez; oysa 1. tümce gibi bir tümce sözcelenerek bir tümel belirlenebilir. 2. ve 3. önermelerin kırmızılığı hiçbir anlamda belirlemediğini söylemek istemiyorum; söylemek istediğim, sadece, 1. önermenin "belirlendiği" anlamda belirlemedikleri.

Başka bir deyişle, yokluklarında tikelleri belirlemek için elimizdeki tek yol, herhangi bir özellemelerinin ortada olmadığı bir durumda tümelleri tam olarak belirlemek için kullanabileceğimiz bir yol değildir kesinlikle. Neden? Bunun yanıtını vermek için yapmamız gereken sadece birkaç paragraf geriye gitmek. Tümeller dünyada yer almazlar, bizim dünyayı resmetme tarzımızda bulunurlar. Dolayısıyla, dünyadaki olguların yardımına başvurularak belirlenemezler; amaca uygun anlamları olan anlatımlar sözcelenerek belirlenebilirler. Sözün kısası, tümellerin olgular yoluyla değil, anlamlar yoluyla belirlendiklerini söyleyebiliriz. Bunun tek istisna-

sı, konuşan kişinin, tümelin ortalıktaki bir özellemesini dinleyen kişiye doğrudan sunmasıdır; fakat, deneysel genel terimlerin anlamlarının öğrenilebildiği durumların sadece bunlar olduğunu (bunların örneklerle öğrenme ortamları olduğunu) anımsarsak, bu durumlar da artık öyle istisna olmaktan çıkar. Dolayısıyla, tümel, ancak ya amaca uygun anlamla dinleyen kişiye doğrudan sunularak (daha az metafizik bir dille, ona denk düşen bir anlatım sözcelenerek) ya da dinleyen kişi o anlamı öğrenebileceği bir ortama sokularak tam anlamıyla belirlenebilir.

Bu irdelemenin amacı, terim kuramının 'belirlemek' anlatımını oldukça farklı iki anlamda kullandığını, ya da daha ölçülü bir anlatımla, tümelleri belirleme araçlarının tikelleri belirleme araçlarından oldukça farklı olduğunu; bunun ise tümellerin dünyanın değil, bizim dünyayı betimleme biçimimizin bir parçası olmasının bir sonucu olduğunu göstermekti.

"Belirleme" konusunda yaptığımız irdeleme buraya dek terim kuramıyla ilgili yeni herhangi bir eleştiri getirmemekle birlikte yine de ciddi bir itirazın kapısını açtı:

Terim kuramı, tekil gönderme anlatımları sözcelenerek tikellerin belirlenmesini belirlemenin temel biçimi alarak işe başlıyor. Sonra da, yüklem anlatımlarının tümelleri belirlendiğini söyleyebilmek için 'belirlemek' sözünün bu anlamını gevşetiyor ya da değiştiriyor. Ne var ki, göstermeye çalışacağım gibi, yüklem anlatımlarının tümelleri belirlendiğini söyleyebilmek için terimler dizgemizde bir değişiklik yapınca, tutarlı olmak için, özne anlatımlarının da 'belirlemek' sözünün aynı anlamında tümelleri belirlendiğini söylememiz gerekir. Daha genel bir deyişle, yüklem anlatımının bir tümeli belirlediğini gösterecek bir uslamlama, aynı zamanda özne anlatımının da bir tümeli belirlediğini göstermek zorundadır. Eğer 1. önermede '... kırmızı', kırmızılığı belirliyorsa, 'gül' de bir gül olmak özelliğini, yani kısaca güllüğü belirler. Bu nokta hemen apaçık görülmüyorsa, 1. önermeyi

5. Bir gül olan o şey, kırmızıdır

önermesine çevirebileceğimizi anımsayın. Bu önerme de en az

6. Kırmızı olan o şey, bir güldür

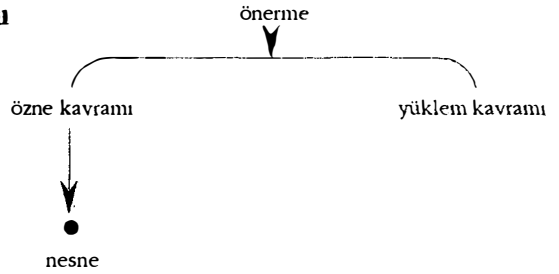
önermesi kadar tümelleri belirlemektedir. 5. ya da 6. önermedeki '... kırmızı'nın bir tümeli belirlediğini gösterip aynı önermelerdeki '... bir gül' anlatımının bir tümeli belirlediğini göstermeyen hiç bir uslamlama düşünemiyorum. 5. önermenin kırmızılık *hakkında* olduğu söylenebilecek her bağlam için, bu önermenin güllük hakkında *olduğu söylenebilecek, aynı ölçüde akla yatkın* bir bağlam bulunabileceği için, "hakkındalık" kavramına başvurmak da çıkar bir yol olmayacaktır.

Dolayısıyla benim terim kuramına karşı söylediğim şey, kuramın hemen tıkanıp kaldığıdır. Gönderme anlatımlarının nesneleri belirlediğine dikkat çekerek başlıyor ve ardından soruyor: "Yüklem anlatımları neyi belirler?"; arkasından da belirleme kavramında birtakım düzeltmeler yaptıktan sonra yanıtı buluyor: Tümelleri. Ne var ki, yanıtı olanaklı kılan düzeltmeler yapılınca özne anlatımının da tümelleri belirlemesi gerektiği ortaya çıkıyor. Sonuç olarak, her iki anlatımın da terimleri, birinin tikel terimleri, ötekininse tümel terimleri belirlediğini söyleyerek 1. önerme benzeri bir özne-yüklem önermesinde bir bakışım ya da bir bakışımsızlık yaratamazsınız; çünkü iki terimden biri bir tümeli belirliyorsa, ikincisi de belirliyor demektir. Özel adlar ile belirtisel anlatımlar birer istisna olmayacaktır; çünkü, belirleme ilkesine göre, eğer sözcelendiklerinde bir eksiksiz gönderme oluşuyorsa onların da dinleyen kişiye betimsel içeriği olan, dolayısıyla da "tümelleri belirleyen" bir önerme iletmesi gerekir.

Bütün bunlardan sonra vardığım sonuç, terim kuramının bize yanlış bir resim sunduğu. Çünkü, ilk başta tümeller "dilsel olmayan öğeler" değildir; ikinci olarak eğer yüklem anlatımları kuramın iddia ettiği gibi tümelleri belirliyorsa, o zaman, kuram göremiyor ama, özne anlatımları da tümelleri belirler. Özellik, kavram ve benzeri gibi içlemsel kavramlar kullanılarak tipik özne-yüklem önermesiyle ilgili doğru bir betimleme ortaya konmak isteniyorsa, Fregeci bir anlayışla, bir önerme dile getirilirken bir özne kavramı ile bir yüklem kavramının dile getirildiğinin söylenmesi gerekirdi. Bunların ikisi de dilseldir. Bir özne kavramı dile getirilirken, elbette, kavramı karşılayan bir nesnenin olması koşuluşla, bir nesneye göndermede bulunulur.

Şemalaştırılacak olursa:

3. Şekil

Bu resim zorunlu bir resim değildir, çünkü kavram kavramının işin içine katılmasının gerekli olduğunu sanmıyorum; ama en azından doğru bir resim.

Terim kuramı bu resme, ilkin yüklem kavramını önermenin dışına sürerek ("tümeller dilsel olmayan öğeler"dir), sonra da tikeli de tıpkı tümel gibi önermenin içine sokarak (hem tümeller hem de tikeller "önermenin içine sokulur") zorla bir bakışım getirmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak, yukarıda 2. şekilde yanlış bir resim sunulmaktadır.

Sorun, terim kuramının yüklemeyi göndermenin özel bir türü olarak yorumlamasıdır denebilir. Ancak bakışımda diretiliyorsa, göndermeyi yüklemenin özel bir türü olarak yorumlamak daha yerinde olursa: Belirleme ilkesinin, göndermenin yükleme yoluyla belirleme olduğunu söylediği düşünülebilir. 1. tümce gibi bir tümce sözcelenirken hem özne hem de yüklem dinleyen kişiye betimsel ya da yüklemsel bir içerik aktarır. Özne-yüklem ayırımı, işlevi olan bir ayırımdır. Özne bir nesneyi belirlemeye yarar; yüklem ise, eğer toplam edimsöz edimi bir betimleme ya da ıralama edimiyse, belirlenen o nesneyi betimlemeye ya da ıralamaya yarar. Sorunun doğru betimi bu olsa gerek.

5.5 *Yüklemler ve Tümeller*

Bu noktada, yüklem anlatımları ile tümeller arasındaki bağın anlaşılabilmesi bakımından çok önemli olan bir gözlemde bulunmak istiyorum. Bir tümelin varlığının, ona karşılık gelen genel terimin anlamlılığından çıktığını görmüştük. Şimdi de bu düşünceyi, belli bir tümelin kavramına sahip olabilmek için anlamı bilmenin,

ona karşılık gelen genel terimi (dolayısıyla da ona karşılık gelen yüklem anlatımını) kullanabilecek durumda olmayı zorunlu kıldığını söyleyerek genişletmek istiyorum. Yani, *bir tümelin adını* anlamak için, ona karşılık gelen genel terimin kullanımını anlamak zorunludur. Fakat bunun tersi doğru değildir. 'Zekilik', '... zekidir'in üzerinde yaşayan bir asalaktır: '... zekidir', 'zekilik'ten önce gelir. Bir dilde, '... zekidir'in işlevine sahip bir anlatım bulunmadığı sürece 'zekilik' kavramı da bulunamaz; buna karşılık, o dilde 'zekilik' bulunmadan da, '... zekidir' bulunabilir.

Yalnızca tikellere göndermede bulunmak için kullanılan anlatımlar ile çekime uğramış yüklem anlatımları içerip bildirimlerde (ve öteki söz edimlerinde) bulunabilen bir dil tasarlayabildiğimiz halde, yalnızca tikellere göndermede bulunmak için kullanılan anlatımlar ile özelliklere göndermede bulunmak için kullanılan anlatımlar içerip aynı şeyi yapabilen bir dil tasarlayamamamız, yüklem anlatımlarının özellik adlarından önce geldiğinin kanıtıdır. 'Sokrates' ile 'bu gül' anlatımlarının yanında '... bir insandır' ve '... güldür' anlatımlarını içeren bir dili konuşabiliriz; ama ilk anlatımların yanında sadece 'bilgelik' ve 'kırmızlık' gibi anlatımları içeren bir dili konuşamayız. Hattâ, bilge olmaklık ile kırmızı olmaklığın ne olduğunu önceden anlamayan birine bu son anlatımları öğretemeyiz bile; bunları anlamak ise onlara karşılık gelen yüklem anlatımlarının kullanımını anlamaktan başka bir şey değildir.

Kuşkusuz, yüklem anlatımlarının kullanımı konusunda bir ustalık kazanılınca, onlara karşılık olarak birtakım özellik adları türetmek kolaylaşır. Zaman zaman genel bir terimin doğru olarak uygulandığı şeylerin hepsinde ortak olan şeyden söz etmek isteriz. Bir şeyden söz etmek için kullanılan tipik araçlar, gönderme anlatımlarının dilbilgisel biçimine sahip oldukları için, 'bilgelik' ve 'zekilik' gibi gönderme anlatımlarının uydurulması doğaldır. Adcılık konusundaki irdelememizde gördüğümüz gibi, böyle soyut nesnelerin varsayılmasının, ayrıca da bu varsayımın zararsız olmasının nedeni de budur.

Özellik adlarının genel terimlere bağımlı olduğunu gösteren bir önemli ipucu da, özellik adlarının neredeyse her zaman ilgili genel terimlerden türetilmeleridir: Örneğin, 'bilge'den 'bilgelik', 'zeki'den 'zekilik' türetilir. Sözdizimsiz bir dilde, arada hiçbir fark bulunmaz; bir anlatımın göndermede bulunmak için mi, yoksa

yüklem olarak mı kullanıldığını bağlamdan çıkarmamız gerekebilir. İngilizce gibi bir dilde, ilgili yüklem anlatımlarını içeren gizli söz yapıları üzerinde yapılan dönüşümler adlaştırılarak özellik adları türetilir. Yüklem anlatımının anlamca öncelikliği, onun bir üretici dilbilgisindeki öncelikliği ile dizimsel olarak yansıtılır.

Belirli bir tümelin kavramına sahip olmanın ona karşılık gelen yüklemin nasıl kullanıldığını bilmekten geçtiği, kısacası, tümellerin yüklem anlatımlarının üzerinde bir asalak olarak yaşadığı; yüklem anlatımlarının tümellerden önce geldiği bir kez anlaşılınca, birtakım felsefe sorunları da bizim için açık bir hale gelir. Örneğin, tikel-tümel ayırımına başvurarak, özne-yüklem ayırımı için bir ölçüte bulamayacağımız apaçıktır. Terim kuramı bize böyle birtakım ölçütler getirmiş gibi görünebilir; ne var ki, onun getirdiği ölçütler içinden çıkılamayacak ölçüde döngüseldir: Belirli bir tümelin kavramıyla ilgili bir kavrayış, ona karşılık gelen yüklem anlatımıyla ilgili bir kavrayış oluşmadan oluşamaz; bunun için de o tümelin kavramı, özne-yüklem ayırımıyla ilgili hiçbir ölçüt getiremez.[1] (Burada, gönderme ve yükleme söz edimleri olmadan 'tikel' ile 'tümel' genel kavramlarına sahip olunamayacağı biçiminde *genel* bir şey söylemiyorum; dikkat çektiğim şey, tümelin kendisinden türetildiği genel terimin nasıl kullanıldığı bilinmeden belirli herhangi bir tümelin kavramına sahip olunamayacağı gibi daha *özel* bir nokta.)

Ayrıca, tümellerle ilgili bu açıklama, tümellere göndermede bulunmak için gerekli anlam koşullarının, tikellere göndermede bulunmak için gerekli anlam koşullarından ne kadar çok farklı olduğunu da ortaya koymaktadır. Tikeller söz konusu olduğunda, belirleme ilksavının gerçekleşebilmesi için, konuşan kişi, belirleme ilkesinin belirttiği biçimde, olumsal bir olgunun bilgisine sahip olmak zorundadır. Tümeller söz konusu olduğunda ise, belirleme ilkesinin aynı şekilde gerçekleşebilmesi için böyle bir olgusal bilgi gerekli değildir. Tümeller söz konusu olduğunda belirleme ilksavı, konuşan kişinin tümele göndermede bulunmak için kullanılan soyut tikel terimin altında yatan genel terimin anlamını bilmesini gerektirir yalnızca.

Sonra, tümellerin bağımlı bir yapıda oldukları anlayışı, yalnızca tümellerin yüklenebildiği, tikellerin ise yüklenemediği biçimindeki

1 Karşı görüş için bkz., Strawson, *Individuals*, 2. Kısım.

eski metafizik öğreti[1] için de kolay bir gerekçe olabilir. Bu arada, böyle bir öğretinin terim kuramını benimseyen birine bir felsefe sorunu yaratabileceğini de söylemeliyim; terim kuramı özne ile yüklemin bakışımlı olduğunu ileri sürdüğü için bu bakışımsızlık bir açıklama ister gibi görünse gerektir.[2] Fakat, yüklemlerin tümellerden önce geldiği görülünce, öğreti dilbilgisiyle ilgili sıradan bir öğreti halini alır: Konuşan kişinin "bir özellik yüklediğini" söylemek, bu kişinin başarılı bir edimsöz ediminde bulurken bir yüklem anlatımı kullandığı anlamına gelebilir ancak. Fakat o zaman da, yalnız özellikler yüklenebilir biçimindeki metafizik öğreti, yalnızca yüklem anlatımları yüklem anlatımları olabilir biçimine dönüşebilir. Metafizik bir kavrayış biçiminde görünebilen bir öğreti, dilbilgisel bir eşsöze dönüşür.

5.6 *Yükleme Bir Söz Edimi midir?*

Buraya dek bu bölümün uslamlaması olumsuz bir yapıda görünmüş olsa gerek. Yaptığım şey, bir ölçüde, yukarıdaki 1. önerme gibi tekil özne-yüklem önermelerinin iki farklı betimlenişiyle ilgili kuşkularımı ortaya dökmek oldu. Bu iki betimin ortak yanları var. İkisi de yüklem tarafını, özne tarafına benzer biçimde yorumlamakta; ikisi de, soyut nesnelerin, somut nesnelerin özne anlatımlarına karşılık gelmesine koşut bir biçimde, yüklem anlatımlarına karşılık geldiği yollu bir benzeşim kurar. Bu benzeşimin kabul edilebilir bir benzeşim olduğunu sanmıyorum. Yükleme edimini göndermenin bir türü ya da bir benzeri olarak görmek Batı felsefesi tarihinin en yaygın yanlışlarından biri olduğu için,[3] bu iki kuramın eleştirisine bu kadar geniş yer ayırmayı kendimde hak gördüm. Kökünü kazımak için gösterilen hiçbir çaba yeterli sayılamaz. Benim görüşüme göre, bu yanlışın kökü kazınana kadar da gönderme ile yükleme arasındaki farkın anlaşılması konusunda hiçbir ümit yoktur.

---

1 Aristoteles, *Kategoriler* (Aristoteles bu görüşe benim verdiğim biçimi onaylardı demek *istemiyorum*.).

2 Strawson böyle bir açıklama getirmeye çalışır. A.g.e.

3 Çarpıcı bir örnek olarak örneğin bkz., V. Lenin, *Marx-Engels, Marxism* (Moskova 1951), s. 334.

O zaman, yükleme söz ediminin yapısı nedir? Yanıta, yüklemenin, gönderme ile çeşitli edimsöz edimlerinin birer söz edimi olmaları anlamında ayrı bir söz edimi olmadığını söyleyerek başlayayım. Bu, 'Uzaklaşacaksın', 'Uzaklaş!', 'Uzaklaşacak mısın?', 'Uzaklaşmanı öneririm' gibi örnekler gözden geçirilerek ortaya konabilir. Bu tümcelerden birinin sözcelendiği her durumda, çeşitli edimsöz edimlerinde 'uzaklaş' size yüklenir. '*G* değişkenin alabileceği farklı değerlerin farlı edimsöz güçlerine işaret ettiği kabul edilirse, söz konusu sözcelemlerin hepsi bizim yasal yazım biçimini kullanırsak *G* (*g*[sen] *y*[uzaklaş]) biçiminde olacaktır. Ancak şimdi, dikkatimizi çeşitli '*G*'lerle 'uzaklaş' arasındaki ilişkinin, bu '*G*'lerle 'sen' arasında söz konusu olmayan ilginç bir yanında toplayalım. Farklı güç belirtme araçları, deyim yerindeyse, 'uzaklaş'ın size yüklenme biçimini belirler. *G* terimi, yüklem terimi üzerinde, onun gönderme terimiyle göndermede bulunulan nesneyle ilişkisinin biçimini saptayıcı bir etki yaratır: Tümce eğer bir soru tümcesiyse, onun soru özelliği (*G* terimi), sözcelemin gücünün, yüklemin (*y* terimi) özneyle (*g* terimi) göndermede bulunulan nesne için doğru olup olmadığını sormak olması sonucunu doğurur. Eğer tümce emir tümcesiyse, onun emir özelliği taşıyan edimsöz gücü belirtme aracı (*G* terimi), *g* terimiyle göndermede bulunulan nesnenin, *y* terimiyle belirtilen edimi yerine getirmesi gerektiği sonucunu doğurur. Öteki örneklerde de durum bundan farklı değildir.

Bu çözümlemeye göre, her durumda edimsöz gücü belirtme aracı, yansız bir yüklem anlatımı üzerinde, özne anlatımıyla göndermede bulunulan nesne karşısında yüklem anlatımıyla ilgili olarak gündeme getirilen doğruluk sorununun biçimini saptayan bir etkisi olur. Dikkatinizi çekerim, buna karşılık *G* terimi *g* teriminin rolünü etkilemez. Onun rolü daima, oldukça yansız bir biçimde, belirlemektir (Belirlenen nesnenin *G* teriminin bir işlevi olması durumunda da görevi değişmez.). Bu fark, göndermenin her zaman, kendisiyle bağlantılı edimsöz gücüyle hiçbir ilişkisi olmadan ortaya çıktığı; yüklemenin ise her zaman şu ya da bu edimsöz edimiyle bir ilişki içinde karşımıza çıktığı söylenerek de dile getirilebilir. Gönderme toplam edimsöz ediminden bir soyutlama olsa bile, ayrı bir söz edimidir. Bir benzetme gerekirse, atla hamle yapmak satranç oyunundan bir soyutlamadır (çünkü ancak satranç oynuyorsanız, yaptığınız şey atla hamle yapmak sayılır), ama yine de ayrı bir

edimdir. Yükleme edimi de bir soyutlamadır, ama ayrı bir edim değildir. Toplam edimsöz ediminin bir kesitidir; tıpkı, edimsöz gücünü belirtmenin ayrı bir edim olmadığı, edimsöz ediminin bir başka kesiti olduğu gibi. Peki, o zaman bu kavrama neden gereksinim duyuyoruz? Gereksinim duyuyoruz, çünkü yukarıdaki örnek dizimizde gördüğümüz gibi farklı edimsöz edimlerinin ortak bir içeriği olabilir; bizim de toplam edimsöz ediminin edimsöz gücü yanıyla ilgili çözümlememizi, önerme içeriği yanıyla ilgili çözümlememizden bir biçimde ayırmamız gerekir. Yükleme ediminin (dolayısıyla da önerme ediminin), toplam edimsöz ediminden bir soyutlama olduğu belirtilirken bütün bu anlatılmak istenenler unutulmamak koşuluyla, bu edime "yükleme söz edimi" demekte hiçbir sakınca yoktur. Bununla birlikte bizim burada sözünü ettiğimiz şey, toplam edimsöz ediminin, özne anlatımıyla göndermede bulunulan nesneye uygulanan içeriği saptayan bölümü, bu içeriğin uygulanma biçimi olan edimsöz biçimini bir yana bırakıyoruz. Dolayısıyla, aşağıdaki çözümleme, önceki gönderme ve edimsöz edimleri çözümlemesine koşut bir çözümleme olmayacaktır. Çözümlemeye çalıştığımız şey, yine 3. Bölümde olduğu gibi edimsöz edimidir; ancak şimdi çözümlemekte olduğumuz şey, edimsöz ediminin, yukarıda açıklanan anlamda içerikle bağlantısı olan parçasıdır.

5.7 *Yükleme Kuralları*

Çözümleme işine girişmeden önce açıklığa kavuşturulması gereken birtakım noktalar var. Öncelikle, yüklemenin belirli bir içerik sunduğunu ve bu içeriğin sunulma biçiminin, tümcenin edimsöz gücü tarafından saptandığını söyledim. Bu sunuşu, yukarıdakinden daha az eğretilemeli bir dille, ancak yine de yüklemenin herhangi bir edimsöz ediminden soyutlandığı düşüncesini koruyarak tanımlamanın başka bir yolu var mı? Bu sorunun, eğer varsa yanıtı bize yüklemenin temel koşuluna benzer bir şey verecektir. Bu soruya verilebilecek en iyi yanıt, inanıyorum ki, önceki paragrafta verildi. Bir '*y*' anlatımını bir *g* nesnesine yüklemek, göndermede bulunulan nesne konusunda yüklem anlatımının doğruluğu sorununu gündeme getirir. Buna göre, 'Sokrates bilgedir', 'Sokrates bilge mi?', 'Sokrates, bilge ol!' tümcelerinin hepsi de

sözcelenirken, konuşan kişi, Sokrates konusunda 'bilge'nin doğruluğu sorununu gündeme getirir. Bu dile getiriş pek uygun değil[1], ama birtakım üstünlükleri var. Burada verildiği anlamıyla '... sorununu gündeme getirmek', bir edimsöz edimi değildir. Daha çok, geniş bir dizi edimsöz ediminin ortak yanıdır. Dolayısıyla, yinelemek gerekirse, Sokrates'in bilge olduğunu kesinleyen kişinin, Sokrates'in bilge olup olmadığını soran kişinin, Sokrates'ten bilge olmasını rica eden kişinin, onun bilge olması (ya da rica söz konusu olduğunda, 'bilge'nin onun için doğru olup olmadığı) sorununu gündeme getirdiği söylenebilir. Bunun gibi, insanın yalnızca sorunu gündeme getirip bunun dışında başka hiçbir şey yapmaması olanaklı değildir. Nitekim, konuşan biri, çıkıp "Sokrates'in bilge olup olmadığı (Sokrates'in bilge olması, 'bilge'nin Sokrates için doğru olup olmadığı) sorununu gündeme getiriyorum" diyecek olsa, öyle sanıyorum ki, hepimiz onun bu sözcelemini Sokrates'in bilge olup olmadığını *sorduğu* biçiminde yorumlarız. Bir sorun ancak bir edimsöz edimi yerine getirilirken gündeme getirilebilir. Başka bir biçimde söylemek gerekirse, şu ya da bu biçimde soru sorulmadan, kesinlemede bulunulmadan, söz verilmeden vb. sadece bir sorun gündeme getirilemez. Bütün bunlar, yükleme ediminin bir başına karşımıza çıkan bir edim olmadığının, ancak bir edimsöz ediminin parçası olarak karşımıza çıkmasının yansımalarıdır.

Bu yüklem tanımının, başka türlü açıklanması zor birtakım durumları açıklamak gibi önemli bir özelliği var. Örneğin, Wittgenstein'ın *Tractatus*'unun yayımlanışından beri filozoflar çoğu zaman, 'Yağmur ya yağıyor ya yağmıyor' gibi eşsöz özellikli sözcelemlerin hiçbir şey söylemediğini ya da boş olduğunu ileri sürdüler. Burada da doğruluktan öte herhangi bir sorun olamaz. Bir politikacının 'Adam ya faşist ya değil' demesiyle, 'Adam ya komünist ya değil' demesi arasında çok büyük bir fark vardır. Bunların ikisi de eşsöz özellikli sözcelemlerdir, ama aralarında yüklem farkıyla açıklanacak bir fark vardır. İlki kişinin bir faşist olması soru-

1 Özellikle emir tümceleri söz konusu olduğunda uygun değil; çünkü emir tümceleri söz konusu olduğunda amaç, dünyayı söze uydurmaktır; oysa "doğruluk", edimsözlerle ilgili olarak ileri sürüldüğünde, sözü dünyaya uydurma başarısına bağlıdır.

nunu gündeme getirir; ikincisi ise bir komünist olması sorununu. Kesinlenen önerme bir eşsöz olduğu için, düz bir biçimde yerine getirilen kesinleme edimsözü burada bir tehlike yaratmaz, ancak önermenin kendi içinde, böyle şeyleri yükleme ediminin kendisi haklı da olabilir haksız da. Bu arada, bu tür yüklemeler, herhangi bir edimsöz gücü belirtme aracının taşımadığı, yeni ve daha zayıf bir edimsöz gücü ortaya çıkarabilir. Nitekim, belli bağlamlarda yukarıdaki sözcelemlerden ilki, bir ölçüde, bir öneri edimsöz gücüne sahip 'Adamın bir faşist olduğunun doğru olabileceğini düşünüyorum' tümcesine çevrilebilir. Böyle bir dile getirişte, yükleme ediminin kendisi yeni bir edimsöz gücü ortaya çıkarabilir.

'Yüklemek' fiilinin ve onunla kökteş 'yükleme' adının bu kullanımının bir seçim sorunu, o ölçüde de kişiye bağlı olduğunu vurgulamak gerekir. Böyle bir durumda, çoğunlukla olduğu gibi, bir sınıflandırma konusunda yapılan seçim, çözümlemeye belirli bir yön verir. Ben bu sınıflandırmanın, denediğim öteki sınıflandırmalardan daha iyi işlediğini gördüm; ancak başka sınıflandırmalar olabileceğini de yadsımıyorum.

Yükleme ile doğruluk arasındaki ilişki belki biraz daha açılabilir. Bir genel terimin, dolayısıyla bir yüklem anlatımının anlamını bilmek demek, onun belli bir nesne için hangi koşullarda doğru ya da yanlış olduğunu bilmek demektir. Bir genel terim, dolayısıyla da bir yüklem anlatımı belli koşullarda doğru, belli koşullarda yanlıştır (Göreceğimiz gibi, kimi nesneler ile kimi yüklemler söz konusu olduğunda ise ne doğrudur ne yanlış.). Konuşan kişi bir nesneyle ilgili bir önerme kesinlediğinde, dünyada, yüklemin o nesneye doğru olarak yüklendiği bir olgu bulunduğunu kabullenmiş olur (Bu *mutatis mutantis** öteki söz edimleri için de böyledir.). Yüklem, konuşan kişinin o nesneyle ilgili hangi olguyu kabullendiğini belirtir. Daha önce filozoflar, bir önermenin anlamını bilmenin, onun hangi koşullarda doğru ya da yanlış olduğunu bilmek demek olduğunu söylediklerinde yanlış bir şey söylemiyorlardı. Ne var ki, o önermenin içinde geçtiği farklı edimsöz edimlerini dikkate almadıkları için getirdikleri bu açıklama eksikti.

---

* (Lat.) gerekli değişiklikler yapılmış olmak koşuluyla; ayrıntıdaki farklılıklar dikkate alınmak koşuluyla. (ç.n.)

Yaptığımız söz edimleri çözümlemesi boyunca içerik ile işlev diyebileceğimiz iki şeyi birbirinden ayırmaya çalıştık. Toplam edimsöz edimi içinde içerik, önerme; işlev, önermenin kendisiyle sunulduğu edimsöz gücüdür. Belirleyici gönderme edimi söz konusu olduğundaysa içerik, gönderme anlatımının anlamı ya da gönderme anlatımı sözcelenirken dile getirilen belirleme betimlemesidir; işlev, o anlam sunulurken bir nesnele ilgili yapılan belirlemenin oynadığı roldür. Açıklamaya çalıştığım gibi, bu ayrım her yönüyle yükleme edimine uygulanamaz. Yükleme yalnızca bir içerik ortaya koyar; o içerik sunulurken oynanan rol ise, en azından dikkate aldığımız yalın söz edimlerinde, bütünüyle sözcelemin edimsöz gücü tarafından saptanır. Yükleme edimini 'sorunu gündeme getirmek' aracılığıyla tanımlamak, onun apayrı bir edim olduğu anlamına gelmez; onun, belirli bir içeriğin yer aldığı bütün edimsöz edimlerinin ortak yanı olduğunu gösterir yalnızca.

Yüklem kavramının bu soyut yapısının, kavramın ayrıntılarına inmek için çözümlememizi yürütürken zorluklar yaratacağı bellidir; ne var ki bir çözümlemeye girişmeden de onun bir sorun yaratıp yaratmadığını bilemeyiz. Dolayısıyla, şu çözümlemeyi deneyelim.

K, *D*'nin karşısında *y* gibi bir yüklem anlatımını sözcelemiş olsun. *K*, ancak ve ancak aşağıdaki şu 8 koşulun yerine gelmesi halinde, bu *y* anlatımını düz anlamıyla sözcelerken, *y* anlatımını başarılı ve kusursuz bir biçimde bir *X* nesnesine yüklemiş olur:

1. *Her zamanki girdi ve çıktı koşulları geçerliyse.*
2. y *sözcelemi, sözcelenen bir* T *tümcesinin (ya da benzer bir söylem zincirinin) bir parçası olarak geçiyorsa.*
3. T *sözcelenirken bir edimsöz ediminde bulunuluyorsa, bulunmak amacı taşınıyorsa.*
4. T *sözcelenirken,* X *nesnesine başarılı biçimde bir göndermede bulunuluyorsa.*

Konuşan kişinin bir nesneye bir anlatım yükleyebilmesi için, o nesneye başarılı bir göndermede bulunması gerekir.

5. X, y *'nin* X *'e doğru ya da yanlış olarak yüklenmesi mantıkça olanaklı bir türe ya da ulama giriyorsa.*

Söz konusu nesnenin, yüklem anlatımının ya da onun değillemesinin ona doğru ya da yanlış olarak yüklenebildiği bir türe ya da ulama girmesi gerekir. Verilmiş bir yüklemin kavramının bağlı-

laşığı, o yüklemin doğru ya da yanlış olarak yüklenebildiği nesne türünün ya da ulamının kavramdır. Örneğin, 'kırmızıdır' yüklemi-nin bağlılaşığı, renkli (ya da rengi olabilen) nesneler kavramıdır. 'Renklidir' ancak renkli ya da rengi olabilen nesnelere yüklenebi-lir. 'Kırmızı' anlatımını, pencerelere doğru ya da yanlış olarak yükleyebiliriz, ama asal sayılara yükleyemeyiz. Strawson'u izleyip 'arkasında bir sayıltı olarak bulundurma'yı "ancak ve ancak, *a* an-latımının bir *X* nesnesi hakkında doğru ya da yanlış olabilmesi için *b* anlatımının o *X* nesnesi hakkında doğru olması gerekliyse *a* an-latımı *b* anlatımını arkasında bir sayıltı olarak bulundurur" biçimin-de bir bağlamsal tanım getirmek koşuluyla, Strawson'un izinden gidip, 'kırmızıdır'ın, 'renklidir'i arkasında bir sayıltı olarak bulun-durduğunu söyleyerek de bu noktayı dile getirebiliriz.[1]

Dolayısıyla, yüklemenin 4. ile 5. koşullarını şöyle özetleyebili-riz: *K* gibi konuşan biri, *X* gibi bir nesne ve *y* gibi yüklem anlatımı söz konusu olduğunda, *K*'nın *y*'yi içeren bir tümce sözcelerken *y*'yi *X*'e yükleyebilmesinin gerekli koşullarından biri, o sözcelem sırasında *X*'e başarılı bir biçimde göndermede bulunulması ve *y*'nin bütün sayıltılarının *X* hakkında doğru olmasıdır.

6. K, T *tümcesini,* y *'nin* X *için doğru ya da yanlış olmasını* (tümcedeki edimsöz gücü belirtme aracının belirttiği bir edimsöz biçiminde) *bir sorun olarak gündeme getirme yönelimiyle sözceli-yorsa.*

7. K, y *'yi,* y *'nin* X *için doğru ya da yanlış olmasının* (belirli bir edimsöz biçiminde) *bir sorun olarak gündeme getirilme yöne-limiyle sözcelediği bilgisinin,* D *'nin* K *'nın bu yönelimini kavra-ması yoluyla* D *'de oluşması;* D *'nin* K *'nın bu yönelimini kavra-masının ise,* y *'nin anlamına ilişkin bilgisinin aracılığıyla gerçek-leşmesi yönelimindeyse.*

8. y *'yi yöneten kurallar, onun ancak ve ancak 1-7 koşulla-rının yerine gelmesi halinde* T *içinde yerli yerinde sözcelenmiş sayılması için gereken kurallarsa.*

y'yi bir *X* nesnesine yüklemek için kullanılan herhangi bir *y* anlatımını yöneten bu kurallar ise şunlardır:

---

1 Bu noktayla ilgili daha ayrıntılı bir irdeleme için krş., J. R. Searle, "On determi-nambles and resemblance", *Proceedings of Aristotelian Society* (1959).

1. Kural: *y*, ancak ve ancak, sözcelenirken bir edimsöz ediminde bulunulması olanaklı bir *T* tümcesi ya da başka bir sözcelem zinciri bağlamında sözcelenir.

2. Kural: *y*, *T* içinde, ancak ve ancak, *T* sözcelenirken *X*'e başarılı bir göndermede bulunuyorsa sözcelenir.

3. Kural: *y*, ancak ve ancak, *X*, *y*'nin doğru ya da yanlış olarak yüklenmesi mantıkça olanaklı bir türe ya da ulama giriyorsa sözcelenir.

4. Kural: *y*'nin sözcelenmesi, (ilgili tümcenin edimsöz gücü belirtme aracının belirlediği belli bir edimsöz biçiminde) *y*'nin X için doğru ya da yanlış olması sorununun gündeme getirilmesi sayılır.

İKİNCİ KISIM

Kuramın Kimi Uygulamaları

6. Bölüm

GÜNÜMÜZ FELSEFESİNİN ÜÇ YANILGISI

Bu bölümde, günümüz felsefesinin birbiriyle bağlantılı üç yanılgısını sergilemek, ardında da bu kitabın ilk kısmında başvurulan kavramlarla yöntemleri kullanarak bu yanılgılarla ilgili bir tanı koyup söz konusu dilsel verilerle ilgili başka bir açıklama getirmek istiyorum. Göstermeye çalışacağım gibi, bu üç yanılgı birbirleriyle bağlantılıdır ve hepsi ortak bir noksandan, yapılan tek tek çözümlemeleri tutarlı bir genel yaklaşıma ya da bir dil felsefesine dayandıramamaktan kaynaklanmaktadır. Bugün artık dilsel çözümlemenin klasik dönemi denebilecek, kabaca İkinci Dünya Savaşının sonundan altmışların başlarına dek süren dönemin dilci filozofları, dille ilgili ince ayrıntılarla ayırımlar konusunda titiz davrandılar, ama dilsel ayırımlarla ilgili olarak buldukları gerçekleri ele alacak kuramsal düzenek konusunda ya çok az titiz davrandılar ya da hiç bir titizlik göstermediler. Bu çalışmanın amaçlarından biri de, bir söz edimleri kuramının başlangıcını oluşturmak. Böyle bir kuram, yeterli bir kuram olacaksa, bir takım dilsel ayırımları klasik dönemin *ad hoc** yöntemlerinden daha yeterli bir biçimde ele almalıdır. Bu bölüm, bundan dolayı, (söz konusu yanılgıların sergilendiği bir bölüm olmasının yanı sıra) hem kuramın bugünkü felsefe problemlerine uygulandığı hem de, bu problemlerin yeterince hakkından gelebildiği oranda, kuramın yeniden doğrulandığı bir bölüm olacaktır.

Tam da çağımızın dilci felsefesinin bir eleştirisini yapmak üzereyken, bu tür felsefenin yaptığı katkıyı gerçekten de çok dikkate değer bulduğumu söylemem belki yerinde olur. Onun, felsefede

* (Lat.) belli bir amaç için düzenlenmiş olan. (ç.n.)

bir devrim, bu kitabın da küçük bir ürünü olduğu bir devrim yarattığını söylemek büyük bir abartı olamaz. Onun birkaç hatasını düzeltmek için göstermek üzere olduğum uğraş, dilci felsefenin reddi olarak değerlendirilemez.

6.1 *Doğalcılık Yanılgısı Yanılgısı*

İlk yanılgıya, *doğalcılık yanılgısı yanılgısı* adını vereceğim. Bu, genellikle betimsel diye nitelenen bir bildirim dizisinin, genellikle değerlendirici diye nitelenen bir bildirimi sıkı gerektirmesinin olanaksız olduğunu sanma yanılgısıdır. Klasik dönemin dilci ahlak filozofları, betimsel bildirim dizisinin değerlendirici bir bildirimi sıkı gerektiremeyeceği biçimindeki yanlış düşünceyi çok işlediler ve Moore'a biraz, belki de çok az, haksızlık ederek böyle bir sıkı gerektirmenin olanaklı olduğu inancına doğalcılık yanılgısı dediler.[1] Betimsel bildirimlerin değerlendirici bildirimleri sıkı gerektiremeyeceği görüşü, doğrudan etikle ilgili olmakla birlikte bütünüyle bir etik kuramı değildir. Etik sözcelemlerin içlerinde yalnızca özel bir durum olarak yer aldığı sözcelemlerin edimsöz güçleriyle ilgili genel bir kuramdır.

Hiçbir betimsel bildirimin değerlendirici bir bildirimi sıkı gerektiremeyeceğini göstermek için başvurulan uslamlamaları özetlemek kolay değildir; ancak, bereket versin ki, bu uslamlamaların yanlış olduğunu göstermenin, onları adım adım ele alarak göstermekten daha kolay bir yolu var. Bunların hatalı olduğunu göstermenin en kolay yolu, söz konusu kuramcıların "betimsel" diye kabul ettikleri bildirimlerin açık örneği olan bildirimlerin, söz konusu kuramcıların "değerlendirici" diye kabul ettikleri bildirimlerin açık örneği olan bildirimleri apaçık ve her türlü kuşkudan uzak bir biçimde sıkı gerektirdiği karşı örnekler vermektir. Sunduğum örneklerin, gerçekten, yazarların değerlendirici ve betimsel ile anlatmaya çalıştıklarının örnekleri olup olmadığı konusunda hiçbir kuşku kalmaması için, örneklerimi, irdelemekte olduğum gurubun içinde

1 Bu terim dizgesini kullanacağım ama günümüzün görüşü gerçekten Moore'unkinden oldukça farklı olduğu için biraz çekinerek. Krş , *Principia Ethica* (Londra, 1903), 1. Bölüm. Moore'un "doğalcılık yanılgısı"ndan ne anladığı üzerinde durmayacağım.

yer alan seçkin bir yazarın kullandığı örneklerle sınırlı tutacağım. Yapmak istediğim şey, betimsel bildirimlerden değerlendirici bildirimler elde etmenin *olanaksızlığını* ortaya koymak için verilen birtakım örneklerin, bütünüyle, betimsel bildirimlerden değerlendirici bildirimlerin *elde edilebildiği* örnekler olduğunu göstermek. J. O. Urmson'un tanınmış, "Some Questions Concerning Validity"[1] başlıklı yazısıyla başlıyorum.

Urmson şöyle der: "Dile getirildiğinden beri 'geçerli'nin değerlendirici bir anlatım olduğunun ortada olduğunu kabul ediyorum. İyi bir çıkarımdan söz etmek, çoğu bağlamda, geçerli bir çıkarımdan söz etmek demektir... Bu noktayla ilgili ayrıntılı bir uslamlamanın gereksiz olacağı anlaşılıyor."[2]

Ayrıca, şunu da söyler: "Bir çıkarımı geçerli diye nitelemek, onun bir tasım ya da *modus ponens* olduğunu söylerken olduğu gibi, onu mantık bakımından sınıflandırmak değildir yalnızca; en azından bir ölçüde onu değerlendirmek, ona değer biçmek ya da ona onay vermek demektir. Aynı şekilde, bir çıkarımı geçersiz olarak nitelemek, ona onay vermemek ya da onu reddetmektir."[3] Bir çıkarımın geçerli olduğunu kesinleyen bildirimler değerlendirici oldukları için, bu tür bildirimleri betimsel ya da "sınıflandırıcı" bir bildirim dizisinin sıkı gerektirmesinin ya da bu bildirimlerin anlamca böyle bir bildirim dizisine eşit olmasının söz konusu olamayacağı savını yineler durur. Değerlendirici bir terim olduğu için, 'geçerli'nin, bütünüyle betimsel terimlerle bir tanımı yapılamaz; aynı şekilde, hiçbir betimsel bildirim de, 'Bu geçerli bir çıkarımdır' biçiminde bir bildirimi sıkı gerektiremez.

Bu sonuç, tümdengelimli çıkarımlarla ilgili olarak dile getirilir. Burada aslında iki sav söz konusudur. Birincisine göre, 'geçerli tümdengelimli çıkarım' anlatımının bütünüyle betimsel terimlerle yapılmış hiçbir tanımı olamaz. İkincisine göreyse, tümdengelimli çıkarımla ilgili hiçbir betimleme, onun geçerli bir tümdengelimli çıkarım olmasını sıkı gerektirmez. Bu iki sav da bana yanlış geliyor; şimdi de bu yanlışlığı gösteren karşı örnekler vermek istiyo-

---

Revue Internationale de Philosophie (1953); A. G. N. Flew (yay.) *Essays in Conceptual Analysis*içinde yeniden yayımlandı (Londra, 1956), s. 120 vd.

2 A.g.e., s. 127.

3 A.g.e., s. 126.

rım. 'Tanım'dan, mantıksal bir eşdeğerliğin, yani mantıkça bir gerekli ve yeterli koşullar kümesinin ortaya konulması anlaşılıyorsa, işte size 'geçerli tümdengelimli çıkarım' anlatımının tanımı:

> X geçerli bir tümdengelimli çıkarım = $_{dk}$ X bir tümdengelimli çıkarım ve X'in öncülleri X'in sonucunu sıkı gerektirir.

Bundan başka, işte size çıkarımın geçerli bir tümdengelimli çıkarım olmasını sıkı gerektiren bir çıkarım tanımı:

> X, öncülleri sonucu sıkı gerektiren bir tümdengelimli çıkarımdır.

Biri çıkıp (ben nasıl olduğunu anlamasam da) 'sıkı gerektirme'nin değerlendirici bir anlatım olduğunu ileri sürebilir; ancak böyle bir durumda da, 'X geçerli bir tümdengelimli çıkarımdır' biçimindeki ***değerlendirici*** bildirimi sıkı gerektirecek daha başka birçok ***betimleme*** kullanabiliriz. Örneğin, 'Öncüller, sonuç için mantıkça yeterlidir', 'Sonuç, mantıksal olarak öncüllerden çıkar'; 'Öncülleri evetleyip sonucu değillemek tutarlı değildir' vb.[1] Bu tümceler, çıkarımlarla ilgili olarak yapılan betimlemelerdir ve böyle bir betimleme, çıkarımın geçerli bir çıkarım olduğu biçimindeki ***değerlendirici*** sonucu sıkı gerektirmek için yeterlidir. Böylece, hiçbir betimsel bildirimin değerlendirici bir bildirimi sıkı gerektiremeyeceği görüşünü çürütmüş olduk.

Doğalcılık yanılgısı yanılgısının ardında yatan şey, dil felsefesinin, değerlendirici bir anlatımın anlamı ile onun uygulanma ölçütleri arasında mantıksal bir uçurum bulunduğu biçimindeki temel ilkesiydi.[2] Bu öğretinin bu son durumda içine düştüğü yanlış şuydu: Bir çıkarımın tümdengelimli olduğunu söylediğinizde, zaten onun geçerlilik ölçütlerini de ilan etmiş olursunuz. Dolayısıyla, genel olarak 'geçerli'nin anlamı ile geçerliliğin ölçütleri arasında

---

1 Bu betimlemelerin kimileri, insana sıkı içerme paradoksları denilen güçlükler çıkarabilir, fakat böyle bir durumda geçerlilik kavramının kendisi de aynı güçlükleri çıkarır; dolayısıyla bu paradoksları burada bizi yakından ilgilendirmeyen güçlükler olarak kabul ediyorum.

2 Krş., R. M. Hare, *The Language of Morals* (Oxford, 1952), 2. Bölüm.

bir uçurum olsa bile, 'tümdengelimli' sözcüğü tümdengelimlilik ölçütlerini de beraberinde getirdiği için, 'geçerli tümdengelimli çıkarım' ile geçerlilik ölçütleri arasında hiçbir bir uçurum olamaz. Bir başka biçimde anlatmak gerekirse, kurama göre, değerlendirici bildirimler asla bütünüyle nesnel gerçekler olamazlar; çünkü değerlendirmede bulunurken kullanılan ölçütler konusunda bir anlaşmazlık ilkece her zaman olanaklıdır. Sonuçta kişi birtakım ölçütler seçmek zorundadır; bu seçim ise değerlendirici bir bildirime, başka bir şeye indirgenmesi olanaksız öznel bir öğe katar. Ancak, bizim önümüzdeki durumda böyle bir seçime hiç gereksinim yoktur. Şöyle şöyle bir şeyin tümdengelimli bir çıkarım olduğuna karar verilince artık çıkarımları değerlendirmek ya da onların geçerliliklerini belirlemek amacıyla dışarıdan birtakım ölçütler seçmek için ortada hiçbir mantıksal gereksinim yoktur. Çıkarımı tümdengelimli diye nitelemek, onu değerlendirmek için gereken tümdengelimlilik ölçütlerini belirtmek demektir. 'Bütün insanlar ölümlüdür ve Sokrates bir insandır; o halde Sokrates ölümlüdür' biçimindeki çıkarımının geçerli bir tümdengelimli çıkarım olması, bir ***kanaat*** sorunu değildir.

Bütün bu irdelemenin özünü dile getirelim. Urmson, 'X, geçerli bir tümdengelimli çıkarımdır' biçimindeki bildirimleri, değerlendirici bildirimlerin açık birer örneği olarak görür (Böyle bir bildirimde bulunmak için böyle bir tümce sözcelediğinde, insanın aslında yaptığı şey, bir çıkarımı değerlendirmek –bir çıkarımla ilgili bir değerlendirmede bulunmak– olduğuna göre, belki de bunu söylerken haklı.). Bunun bizim karşımıza çıkardığı iki soru var: (1) 'Geçerli tümdengelimli çıkarım'ın betimsel terimlerle bir tanımı verilebilir mi? (2) Bir çıkarımla ilgili olarak, '*X*, geçerli bir tümdengelimli çıkarımdır' biçiminde bir bildirimi sıkı gerektirecek bir betimleme var mı? Benim her iki soruya da yanıtım "Evet". Mantıksal bağıntıları betimlerken kullanılan, 'çözümleyici', '–den sonuç olarak çıkmak', 'mantıkça gerekli ve yeterli', 'doğru', 'kendiyle çelişik' gibi terimlerden yararlanarak, 'geçerli tümdengelimli çıkarım'la ilgili birçok tanım yapabilirsiniz; bunun sonucunda da ortaya, bu terimleri kullanan bir *X* çıkarımıyla ilgili, '*X*, geçerli bir tümdengelimli çıkarımdır' biçimindeki değerlendirici bir bildirimi sıkı gerektiren çok sayıda betimleme çıkar. Sonuç olarak, elimizde, betimsel denen bildirimlerin değerlendirici denen bildirimleri sıkı gerek-

tirdiği açık seçik bir örnek var; ayrıca bu örnek, aslında böyle bir sıkı gerektirmenin *olanaksızlığını* göstermek için önümüze konan bir örnek olduğu için çok daha ilginç.

Kendimizi, hiçbir betimsel bildirim kümesinin değerlendirici bir bildirimi sıkı gerektiremeyeceği dogmasından kurtarınca, artık başka örnekler bulmak hiç zor değil. Yine aynı yazarın "On Grading"[1] başlıklı tanınmış başka bir yazısından seçilmiş kimi örnekleri ele alalım. Urmson, burada, Britanya Tarım ve Balıkçılık Bakanlığınca elmaları kalitelendirmek için ortaya atılan kalite terimlerini ve Bakanlıkça bu terimlerin uygulanması konusunda verilen ölçütleri inceler. Örneğin, Bakanlık 'Yüksek Kalite' anlatımını ortaya atıp bunun kullanımıyla ilgili, Urmson'u izleyerek A, B ve C diye kısaltacağım birtakım ölçütler ilan eder. Bununla ilgili olarak Urmson, 'Bu elma Yüksek Kalitedir' bildirimi ile 'Bu elma A, B ve C niteliklerine sahiptir' bildirimi arasındaki bağıntının ne olduğunu sorar. Ona göre, 'Yüksek Kalite' değerlendirici, 'A', 'B' ve 'C' ise betimsel terimler olduğu için aralarındaki ilişki bir sıkı gerektirme ilişkisi olamaz. 'A, B ve C olan bir şey Yüksek Kalite olamaz' bildiriminin, betimleme ile değerlendirme arasındaki fark yüzünden, çözümleyici bir bildirim olması olanaklı değildir. Şimdi, ben de, 'Bu elma Yüksek Kalite' bildiriminin, mantıkça 'Bu elma A, B ve C niteliklerine sahiptir' bildiriminden sonuç olarak çıkamayacağını düşünmenin akılla'a yatıp yatmadığını soruyorum. Burada, Urmson'un alıntı yaptığı hükümet tebliğinin "Nitelik *Tanımları*" (italik benim) başlığı taşıdığı belirtilmeye değer.[2] Bakanlık *tanımlar* getirmektedir; eğer getirilen bu tanımlar göz önüne alınırsa, 'A, B ve C olan bir elma Yüksek Kalitedir' bildirimi de başka bir çözümleyici bildirim kadar çözümleyicidir. "Bu elmalar A, B ve C" diyen, ama onların Yüksek Kalite olduğunu yadsıyan bir insan ya kullandığı terimi anlamamıştır ya o terimleri tanımlandıklarından farklı bir biçimde kullanmaktadır ya da kendisiyle çelişmektedir. Bütün bunlar, söz konusu iki bildirim arasında bir sıkı gerektirme bağıntısının olduğunun kesin kanıtıdır.

J. O. Urmson, "On Grading", *Logic and Language*, A. G. N. Flew (yay.), ikinci dizi (New York, 1953).

2 A.g.e., s. 166.

Elbette, 'Bu elma Yüksek Kalitedir' *sözceleminin* ıralayıcı edimsöz gücünün, 'Bu elma A, B ve C niteliklerine sahiptir' sözceleminin ıralayıcı edimsöz gücünden oldukça farklı olduğuna hiç kuşku yok. Urmson, ilk sözcelemin ıralayıcı edimsöz gücünün elmayı kalitelendirmek, ikincisinin ıralayıcı edimsöz gücünün ise onu betimlemek olduğunu belirtir. Ancak, iki sözcelemin ıralayıcı edimsöz güçlerinin farklı olması, ilk sözcelemde dile getirilen *önermenin* ikincisinde dile getirilen *önermeyi* sıkı gerektirmediğini göstermek için yeterli değildir. Bir tümcenin anlamı ile sözcelendiğinde onun taşıdığı güç arasındaki ayırım, bir de anlam ile kullanım arasındaki ayırım (bu ikisi özdeş değildir); bir sözcelemde dile getirilen önerme ile o sözcelemin edimsöz gücü arasındaki bu ayırımla yakından bağlantılıdır. Kafalarımızda bu doğalcılık yanılgısı yanılgısıyla ilgili açık seçik bir resmin oluşması için, daha sonra bu ayrımla yakından bağlantılı iki ayırımı daha gözden geçirmemiz gerekecek; ancak şimdilik *verilen örnekte* yanılgının, söz konusu iki sözcelemin farklı edimsöz güçlerine sahip olmasından, birinde dile getirilen önermenin ikincisinde dile getirilen önermeyi sıkı gerektiremeyeceğini çıkarsamak olduğunu belirtmek istiyorum yalnızca.

Dolayısıyla, bir kez daha, değerlendirici bildirimlerin betimsel olanlardan elde edilmesinin *olanaksızlığını* gözler önüne sermek için sunulan örneklerin, yakından incelendiklerinde, kesinlikle betimsel bildirimlerin değerlendirici olanları sıkı gerektirdiği örnekler olduğunu görmekteyiz.

Buraya dek, bu doğalcılık yanılgısı yanılgısının kaynağını ve ıralayıcı yanını açıklamaya girişmedim, yalnızca onu gözler önüne sermeye çalıştım. Daha sonra onun kaynağı konusuna daha yakından eğilecek ve ıralayıcı yanlarını daha eksiksiz bir biçimde açıklamaya çalışacağım.

6.2 *Söz Edimi Yanılgısı*

Şimdi, *söz edimi yanılgısı* diyeceğim, ilkiyle bağlantılı ikinci yanılgıya geldi sıra.

Dilsel çözümlemenin klasik döneminde, filozoflar sık sık şu tür sözler söylemiştir:

'İyi' sözcüğü, övmek için kullanılır (Hare).[1]
'Doğru' sözcüğü bildirimleri onaylamak ya da kabul etmek için kullanılır (Strawson).[2]
'Bilmek' sözcüğü güvence vermek için kullanılır (Austin).[3]
'Olasılıkla' sözcüğü, kabullenmeleri nitelendirmek için kullanılır (Tolumin).[4]

Bütün hepsinin kalıbı şudur: '*S* sözcüğü, *E* ediminde bulunmak için kullanılır.' Bundan başka, genellikle[5], bu tür sözler söyleyen filozoflar, bu bildirimleri söz konusu sözcüklerin (en azından kısmi) anlam açıklamaları olarak ileri sürerler: '*S* sözcüğü, *E* ediminde bulunmak için kullanılır' biçimindeki bu bildirimleri, *S* kavramının felsefi açıklaması yerine kullanırlar. Ayrıca, bunu yaparken de (çoğu zaman açık açık) irdeledikleri sözcük ile edimsel denen fiiller arasında bir benzeşim kurarlar. Tıpkı 'söz vermek'in söz vermek, 'bahse girmek'in bahse girmek için kullanılması gibi, bu filozoflar da, 'iyi'nin övmek, 'doğru'nun onaylamak, vb. kullanıldıklarını savunurlar.

Bu çözümleme kalıbına ***söz edimi çözümlemesi*** diyelim. Evet, bir sözcüğün anlamıyla ilgili bir çözümlemenin yerine getirmesi gereken (söz edimi çözümlemesinin yerine getiremediği) bir yeterlilik koşulu vardır. Bir sözcüğün (ya da anlambirimin) anlamıyla ilgili bir çözümleme, aynı sözcüğün (ya da anlambirimin), içinde geçebileceği, dilbilgisel yapısı farklı her tümcede aynı şeyi anlatabileceği olgusuna aykırı düşmemesi gerekir. Tümcelerin dizimsel dönüşümlerinin, bu tümcelerin anlambirimlerini oluşturan sözcüklerin anlamları üzerinde bir değişiklik yaratması zorunlu değildir. 'Doğru' sözcüğü, soru tümcelerinde, bildiri tümcelerinde, koşul

---

1 R. M. Hare, A.g.e.

2 "Truth", *Analysis*, 9. cilt, 6. sayı (1949); Margret Macdonald (yay.), *Philosophy and Analysis* içinde (Oxford, 1954) yeniden basılmıştır.

3 "Other Minds", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 20 (1946); *Logic and Language*, ikinci dizi (New York, 1953) ile daha başka birçok yerde yeniden yayımlandı.

4 "Probability", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 24 (1950); *Essays on Conceptual Analysis*'te (Londra, 1956) yeniden yayımlandı.

5 Her zaman değil; özellikle Austin, çözümlemesinin 'bilmek' sözcüğünün anlamını verdiğinin varsayılıp varsayamayacağı konusuna ihtiyatlıdır.

tümcelerinde, değillemelerde, tikel evetlemelerde, dilek tümcelerinde vb. aynı anlama gelir, ya da aynı anlama gelebilir. Öyle olmasaydı, karşılıklı konuşmalar olanaksız olurdu; çünkü 'doğru' soru tümcesinden bildiri tümcesine geçildiğinde anlam değiştirseydi, 'Doğrudur', 'Doğru mu?' sorusuna bir yanıt olamazdı.

Bu, söz edimi çözümlemesinin yerine getiremediği, apaçık bir yeterlilik koşuludur. Söz edimi çözümlemesine getirilebilecek iki yorum vardır ama bu iki yorum da bizim yeterlilik koşulumuzu yerine getirmekten uzaktır. Getirilebilecek en acemice yorum, söz edimi çözümlemesinde bulunan kişilerin, *"S, E* ediminde bulunmak için kullanılır" derken, *S* sözcüğünün düz anlamıyla her sözcelenişinde, bir *E* ediminde bulunulduğunu anlatmak istedikleri biçimindeki yorumdur. Eğer anlatmak istedikleri buysa, anlatmak istediklerinin doğru olmadığını göstermek çok kolaydır; çünkü, belli bir 'Bu iyidir' tümcesini sözcelemek bir övme ediminde bulunmak demek olsa bile, 'Bunu iyi et' tümcesini sözcelemek bir övme ediminde bulunmak demek değildir; bu bir ricada bulunma ya da bir emir verme edimidir. Böyle çok sayıda karşı örnek olduğu ortadadır. Söz edimi çözümlemelerinde bulunan kişilerin, bu kadar acemice bir hata yapmaları olası değil; bu yüzden dikkatimizi daha karmaşık ikinci yorum üzerinde toplamamız gerekir. Çoğu kere söz edimi çözümlemecileri, '*S, E* ediminde bulunmak için kullanılır' biçimindeki sözlerine, "*S* sözcüğünün *temel* kullanımı, *E* ediminde bulunmaktır" diyerek bir sınırlama getirmişlerdir. Böylece, *S*'nin düz anlamıyla sözcelendiği her durumda, bir *E* ediminde bulunulduğu görüşünü reddetmişler; bunun yerine söz konusu edimde bulunmak demek olmayan sözcelemlerin, o edimde bulunmak demek olan sözcelemlere dayanılarak açıklanması gerektiği görüşünü kabul etmişlerdir.

Daha açık bir deyişle, yeterlilik koşulunu yerine getirmek için söz edimi çözümlemecilerinin *S*'nin her sözcelenişinin *E* ediminde bulunmak demek olduğunu göstermelerine gerek yoktur; onların yapması gereken, sadece, *E* ediminde bulunmak demek olmayan düz sözcelemlerin *E* ediminin yerine getirilmesiyle olan ilişkisinin, tamamen, sözcelenmiş tümcelerin sözcelenirken edimin yerine getirildiği alışılmış bildiri tümceleriyle olan ilişkisine bağımlı olduğunu göstermektir. Sözcelemler geçmiş zamandaysa, edim de geçmiş zamanda aktarılır; sözcelemler koşulluysa, edim de koşullu

olarak aktarılır, vb. Her ne kadar edimsel kullanımın temel kullanım olduğunu savunuyorlarsa da, ilgili sözcüğün her farklı tümceye nasıl aynı katkıda bulunduğunu göstermek için bunu yapmak zorundadırlar.

Edimsel fiillerin söz edimi çözümlemesinin bu koşulu yerine getirdiği[1] açıktır. Örneğin, biri 'Eğer *ö* sözü verirse, şu şu olur' biçiminde bir söz söylediğinde, '*ö* sözü veririm' biçiminde bir söz söylediğinde yerine getirdiği edimin yerine getirilmesini varsayar. Ancak, 'iyi', 'doğru', 'olası' vb. gibi sözcüklerin söz edimleri çözümlemesinin bu koşulu yerine getirmediği de aynı ölçüde açıktır. Şu örnekleri alalım: 'O şey iyiyse, satın almamız gerekir', 'Onu översem, satın almamız gerekir'e eşdeğer değildir. 'Bu şey bir zamanlar iyiydi', 'Bu şeyi bir zamanlar överdim'e eşdeğer değildir. 'Bu şeyin iyi olup olmadığını merak ediyorum', 'Bu şeyi övüp övmediğimi merak ediyorum'a eşdeğer değildir, vb. Benzer karşı örnekler de 'doğru', 'bilmek', 'olası' vb. sözcüklerin söz edimi çözümlemelerinin yanlışlığını gösterecektir.

S sözcüğünü içeren, geniş zaman bildiri tümcelerini inceleyerek varılan '*S*, *E* ediminde bulunmak için kullanılır' bildirimi, *S*'nin, geniş zaman bildiri tümceleri olmayan birçok tümcede geçişini açıklamıyor. Bununla birlikte, elbette, *S* bu tümcelerde de geniş zaman bildiri tümcelerinde taşıdığı anlamı taşımaktadır; dolayısıyla, daha karmaşık ikinci yorum kabul edilse bile, '*S*, *E* ediminde bulunmak için kullanılır' bildirimi, *S*'nin anlamının bir açıklaması olamaz.

Söz edimi yanılgısının genel yapısı, 'iyi' örneğimiz kullanılarak şöyle açıklanabilir: Bir şeyin iyi olduğunu *söylemek*, aslında onu övmek ya da onu beğendiğini dile getirmektir vb. Fakat bundan, 'iyi'nin anlamının, onun övme ediminde bulunmak için kullanıldığını söyleyerek açıklanabildiği sonucunu çıkarmak bir yanılgıdır. Bunun bir yanılgı olduğunu da, 'iyi'nin düz anlamıyla geçtiği ama sözcelenişi övme ediminde bulunmak demek olmayan çok sayıda karşı örnek tümce olduğunu göstererek kanıtladık; bu sözcelemler, tümcenin geri kalanının sözcelemin övme ediminin yerine getirilmesiyle bağlantısını nasıl kurduğuna bakılarak da açıklanamaz.

---

1 Elbette, başka bakımlardan yanlış olabilir.

Söz edimi çözümlemecileri, bir şeye 'iyi' demenin, aslında o şeyi övmek (ya da o şeyle ilgili beğenilerini dışa vurmak vb.) olduğu yollu gözlemlerinde haklıdırlar; ancak, 'iyi' sözcüğüyle ilgili olarak yapılabilecek bir çözümlemenin başlangıç noktasını oluşturabilecek bu gözleme, çözümlemenin kendisiymiş gibi bakmışlardır. Oysa, 'iyi' sözcüğünü içeren, ama sözcelenişleri övme (ya da beğenisini dile getirme vb.) edimine dayanılarak açıklanamayan her türden tümce gösterilerek bunun yeterli bir çözümleme olmadığın göstermek çok kolaydır.

Benim burada dikkatleri çekmeye çalıştığım şey yalnızca 'iyi' sözcüğüyle ilgili bir nokta değil; bu nokta felsefede bir çözümleme kalıbıyla ilgilidir bütünüyle. '*S* sözcüğü *E* ediminde bulunmak için kullanılır' biçimde bildirimlerde bulunarak felsefe açısından önemli birtakım sözcüklerin anlamlarıyla ilgili açıklamalar sunmak genel bir çözümleme kalıbı olmuştur. Evet, bir sözcüğün anlamıyla ilgili bir çözümleme getirilmek isteniyorsa, getirilen açıklamanın sözcüğün düz anlamıyla kullanıldığı her düz geçişi için doğru olması gerekir; yoksa yeterli bir açıklama olamaz. Bu açıdan bakıldığında, bizim gözden geçirdiğimiz söz edimi çözümlemeleri yeterli değildir; çünkü ilgili sözcüklerin çok sayıda öyle düz geçişi vardır ki, bunlarda, sözcüklerin sözcelenişleri ile edimin yerine getirilmesi arasında, çözümlemenin, bir sözcüğün içinde geçtiği tümcelerin dizimsel yapıları değiştikçe anlamının da değişmesi gerektiği gibi bir sonucu içermemesini gerektiren bir ilişki yoktur. Öncelikle, (*a*) sözcüklerin, ilgili söz edimlerinin yerine getirilmesi demek olmayan çok sayıda düz geçişi vardır; daha da önemlisi (*b*) bu geçişler, tümcenin geri kalanının sözcüğün ilgili söz ediminin yerine getirilmesiyle bağlantısını nasıl kurduğuna bakılarak açıklanamazlar bütünüyle. Bu itirazın, edimsel fiillerin söz edimi çözümlemesi karşısında (ya da ünlemlerin söz edimi çözümlemesi söz konusu olduğunda) geçerli olmadığını yinelemekte yarar var.

Buraya dek, bu yanılgının kaynağı ile ilgili çok az şey söyledim, ama onun doğalcılık yanılgısı yanılgısıyla nasıl bir ilişki içinde olduğunu göstermem yerinde olur. Eğer 'geçerli' gibi bir sözcüğün anlamının, sözcüğün kalitelendirme, değerlendirme gibi belirli bir söz edimi dizisiyle bağlantısını kurduğunu düşünülüyorsa, bu durumda, sıkı gerektirme bir anlam sorunu olduğu için, mantıksal ilişkileri temsil eden ve özü gereği kalitelendirme ya da değerlendir-

me gibi söz edimleriyle bağlantısı olmayan sözcüklerin, 'geçerli'yi tanımlamak için kullanılması olanaksız demektir. Ayrıca, yalnızca bu son anlatımlar gibi anlatımlar içeren bildirimlerin de, bir bildirimin geçerli olduğu bildirimini sıkı gerektirmesi olanaklı olmayacak demektir. '*S*, *E* ediminde bulunmak için kullanılır'ı, *S* sözcüğüyle ilgili olarak yapılan çözümlemenin bir parçası olarak kabul ediyorsak, böyle bir durumda, *S* sözcüğünün, hiçbiri de *E* ediminde bulunmak için kullanılmayan *X*, *Y*, *Z* gibi sözcüklere dayanılarak tanımlanması; dolayısıyla da '*E*, *X*, *Y*, *Z*'dir' biçimindeki anlatımların, '*E*, *S*'dir' biçimindeki anlatımları sıkı gerektirmesi olanaksız demektir. Dolayısıyla söz edimi yanılgısı, doğalcılık yanılgısı yanılgısını destekleyen payandalardan biridir. Bir ölçüde birtakım sözcüklerle ilgili hatalı bir söz edimi çözümlemesini kabul ettikleri için, klasik dönemin ahlak filozofları, bu sözcükleri gerektiren birtakım mantıksal ilişkilerin geçerli olamayacağını düşünmüşlerdir. Söz edimi yanılgısıyla ilgili olarak yaptığım irdelemede, bu çözümlemenin hatalı olduğunu göstermeye çalıştım; doğalcılık yanılgısı yanılgısı üzerine olanda ise en azından belli durumlarda, bu mantıksal ilişkilerin geçerli olduğunu göstermeye çalıştım.

6.3 *Kesinleme Yanılgısı*

Şimdi, ikincisiyle yakından bağlantılı üçüncü yanılgıya geliyorum. Bu, kesinleme söz ediminin yerine getirilme koşullarını, birtakım kesinlemelerde bulunurken ortaya çıkan belirli sözcüklerin anlam çözümlemesiyle karıştırma yanılgısıdır.

Dilci filozoflar, bilgi, bellek ya da isteyerek gerçekleştirilen eylem gibi eskiden beri sorunlu olan birtakım kavramların anlamını çözümlemek ister. Bunu yapmak için de, 'bilmek', 'anımsamak', 'özgür', 'isteyerek' vb. gibi anlatımların ***kullanım***ına bakarlar. Bu yöntemde sorun yaratan şey, uygulamada işi neredeyse her zaman, 'Şöyle şöyle olduğunu biliyorum', 'Şunu şunu anımsıyor' ya da 'İsteyerek şöyle şöyle yaptı' biçimindeki kesinlemelerde ne zaman bulunduğumuzu sormaya getirmesidir. Ancak bu sorulara verdikleri yanıtlar, ***kesinlemelerde bulunmak*** denilen şeye ve çözümlemeye çalıştıkları kavramlara ne ölçüde bağlanabilir, bunu anlatmak kolay değildir.

Birtakım durumlarda belli şeyleri söylemenin çok tuhaf ya da

garip kaçması filozofların dikkatini çekmiştir; bundan da, bu gerekçeyle o birtakım kavramların böyle durumlara uygulanamayacağı sonucunu çıkarmışlardır. Örneğin Wittgenstein, olağan koşullarda, bir yerim ağrıdığında "Bir yerimin ağrıdığını *biliyorum*" demenin tuhaf kaçacağını belirtir.[1] Bir başka dilci filozof[2] da sıradan yetişkin bir İngilizin olağan koşullarda "Kendi adımı *anımsıyorum*" ya da "Nasıl İngilizce konuşulacağını *anımsıyorum*" demesinin çok tuhaf kaçacağını belirtmiştir. Fakat ardından da, bunların bilme ve anımsama kavramlarıyla ilgili noktalar olduğu, bu kavramların ancak belli koşullarda uygulanabileceği sonucuna varmışlardır. Buna karşılık ben, böyle şeyleri söylemenin tuhaf kaçmasının nedeninin, onların bir kez daha söylenmesi gerekmeyen *apaçık* şeyler olması olduğunu ileri süreceğim. Bir yerim ağrıdığında bir yerimin ağrıdığını bildiğim elbette doğrudur; benim kendi adımı anımsamam, o İngilizin de İngilizcenin nasıl konuşulduğunu anımsaması aynı ölçüde apaçıktır; ancak, olağan koşullarda böyle şeyler söylemenin tuhaf kaçmasının nedeni, bütünüyle, onların ilan edilmesi gerekmeyecek kadar apaçık olmalarıdır.

Kesinlemede bulunmanın koşullarına dayanarak bu noktayı geliştirmeden önce, aynı yanılgının başka kimi örneklerini gözden geçirmek istiyorum. Ryle, *Concept of Mind*'da[3] 'isteyerek' ile 'istemeden' nitelemelerinin, en bilinen kullanımlarında, yalnızca yapılmaması gereken eylemlere uygulanan nitelemeler olarak kullanıldıklarını söyler. "Öyleyse" der, "bu bilinen kullanımında, tatmin edici, yerinde ya da beğenilen eylemlerin isteyerek mi yoksa istemeden mi yapılan eylemler olduğunu tartışmak saçmadır."[4]

Austin de "A plea for Excuses"[5] başlıklı yazısında benzer ve çok daha genel bir sav ileri sürer. *Herhangi bir* olağan fiille karşılanmış *alışılmış* bir durumda, eylemleri niteleyen anlatımlar dizisi içinde yer alan ('isteyerek', 'yönelimli', 'bile bile', 'kasıtlı' vb. gibi) anlatımların ve bu anlatımların değillemelerinin *hiçbirinin* uygun

1 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations* (New York, 1953), örneğin 246. paragraf.

2 B. S. Benjamin, "Remembering", *Mind* (1956); Donald F. Gustafson (yay.) *Essays in Philosophical Psychology* içinde (New York, 1964) yeniden basılmıştır.

3 G. Ryle, *Concept of Mind* (Londra, 1949).

4 G. Ryle, a.g.e., s. 69.

5 *Philosophical Papers*'ta yeniden basıldı (Oxford, 1961).

olmadığını söyler. "Ancak anılan edimi özel bir biçimde ya da edimin her zaman yerine getirildiği koşullardan farklı koşullarda yerine getiriyorsak ... niteleyici bir anlatıma gerek duyulabilir, hattâ böyle bir anlatım kullanmak uygun olur."[1] Bu savı "Sapma olmadıkça hiçbir nitelemede bulunma"[2] sloganıyla da özetler. Eylem, olağan olandan sapmış bir eylem olmadıkça hiçbir niteleyici kavram uygulanamaz.

Austin, Ryle'in bulunduğu noktanın da ötesine geçerek, olağan koşullarda "Arabamı isteyerek aldım" ya da "Bu kitabı kendi özgür irademle yazıyorum" *demenin* tuhaf kaçacağını belirtir. Böylece her iki filozof, birtakım koşulların birtakım kavramların uygulanabilmesi için gerekli koşul olduğu sonucuna varır. Daha önce gözden geçirilen durumlarda olduğu gibi bu iki durumda da, yazar, belli bir kavramın ya da kavramlar dizisinin, kendisinin kavramın uygulanabilirliğinin arkasında bir sayıltı olarak bulunduğunu söylediği bir koşulu yerine getiremedikleri için belli birtakım durumlara uygulanamayacağını ileri sürer. Bundan başka, bu filozofların bu savları ileri sürme gerekçeleri de her durumda aynıdır. Olağan koşullarda 'Kendi adımı anımsıyorum', 'Bu kitabı kendi özgür irademle yazıyorum' gibi sözler *söylemenin* çok tuhaf kaçacağını belirtirler. Böyle şeyler söylemenin ancak belli koşullarda yerinde olduğunu ileri sürerler; bundan da, o koşulların ***anımsama, isteyerek, özgür irade*** vb. gibi kavramların uygulanabilirliğinin koşulları olduğu; bunun için de onların bu kavramlarla ilgili çözümlemenin bir parçası olduğu sonucunu çıkarırlar. Dolayısıyla, bu iki filozof üstü örtük bir biçimde, söz gelişi, kendi adımı anımsadığım ya da bu kitabı kendi özgür irademle yazdığım kesinlemesinde bulunmamın başarı koşullarının, anımsama ya da özgür irade kavramlarına ilişkin bir çözümlemenin parçasını oluşturduğunu kabul eder.

Bu kabuller, çok yakın zamanlara dek felsefenin dayandığı önemli yöntem ilkeleri oldu. Bunların yanlış olduklarını göstermek için şimdi, yine söylenmesi tuhaf kaçan başka birtakım şeyleri gözden geçirmek istiyorum. Şu tümceleri düşünün: 'Soluk alıyor', 'Sol elinde beş parmak var'. Sonra da kendi kendinize sorun: Bu tüm-

1 A.g.e., s. 138.
2 A.g.e., s. 137.

celeri, onlarla yerine getirilebilecek kesinlemelerde bulunmak amacıyla ciddi ciddi sözcelemek hangi koşullar altında yerinde olurdu? Sanırım, alışılmış ya da olağan koşullarda bunların ikisinin de sözcelenmesinin çok tuhaf kaçacağı konusunda anlaşıyorsunuzdur. Nasıl, "Kendi adını anımsıyor" demek, ancak ortada, söz gelişi söz konusu kişinin adını unutmuş olması gerektiğini düşünmek için birtakım gerekçeler olduğunda yerinde oluyorsa; "Soluk alıyor" demek de, söz gelişi adamın solumasının durmuş olması gerektiğini ya da en azından dinleyen kişinin bu adamın solumasının durmuş olması gerektiğini sanmış olması gerektiğini düşünmek için ortada birtakım gerekçeler olmadıkça, ya da adamın soluk aldığını anımsatma gereği duymak için ortada başka birtakım gerekçeler olmadıkça tuhaf kaçacaktır. Bunun gibi, durumun sıra dışı bir yönü olmadıkça, söz gelişi sağ elinde altı parmağı yoksa ya da katilin sol elinde dört parmağı olan biri olduğundan kuşkulandığımız için adamı serbest bırakmak istemiyorsak "Sol elinde beş parmağı var" *demeyiz*.

Peki (neyi söylemenin yerinde olacağı konusunda) bütün bu belirtilen noktaların soluk alma ya da parmak kavramlarıyla ilgili çözümlerle bir ilgisi var mı? Bu temel üzerinde yolumuza dikkatle devam edelim. 'Kendi adını anımsıyor', 'Bir yerinin acıdığını biliyor', 'Arabasını isteyerek satın aldı', 'Soluk alıyor', 'Sol elinde beş parmağı var' gibi daha bir dizi tümce kurabiliriz. Gördüğümüz şey, bu tümceleri birer kesinleme olarak ancak belli birtakım koşullar altında sözcelemenin yerinde olacağıdır. Durum (Austin'in terimini kullanacak olursak) ancak bir sapmaysa böyle şeyler söylemek yerinde sayılır.

Peki, bu durumun açıklaması ne? İlk örneklerin sahibi olan yazarlar, bu açıklamanın anımsama, isteyerek, özgür irade vb. gibi kavramlarla ilişkili olduğunu iddia ediyor. Soluk alma ya da parmak kavramları için de benzer açıklamaların getirilebileceğini düşünmek akla yakın gelmiyor; bunun için ben de daha genel şöyle bir açıklama getirmek istiyorum: Bunlar alışılmış ya da olağan durumlardır. İnsanlar olağan olarak kendi adlarını anımsarlar, bir yerlerinin acıyıp acımadığını bilirler, arabalarını isteyerek satın alırlar, felsefe yapıtlarını kendi özgür iradeleriyle yazarlar, soluk alıp verirler, sol ellerinde beş parmağa sahip olurlar. Belirli bir alışılmış ya da olağan durumun alışılmış ya da olağan bir durum olduğu

kesinlemesinde bulunmak, o durumun alışılmış ya da olağan olmaması gerektiğini ya da birisinin böyle düşünmesi gerektiğini düşünmek için ortada birtakım gerekçeler olmadıkça, genellikle yerinde sayılmaz. Çünkü bir durumun alışılmış durum olduğunu söylemek, onun alışılmış bir durum olmasının kimi bakımlardan sözü edilmeye değer olduğunu ileri sürmek demektir; öyle olduğunu sezindirmek ya da ileri sürmek de çoğu zaman, ya da genellikle, onun alışılmış bir durum olmaması gerektiğinin, ya da karşıdaki kişinin kendisi açısından o durumun alışılmış bir durum olmaması gerektiğini düşünmesi gerektiğinin düşünülmesi için, ya da en azından söz konusu durumun temel bir durum olduğunun karşıdaki kişiye hatırlatılmasına gerek olduğunun düşünülmesi için ortada birtakım gerekçeler olduğunu sezindirmek ya da ileri sürmek demektir. Bir durumu betimleyen konuşan kişinin, insanın durumun alışılmış bir durum olmadığını ya da bir sapma olduğunu düşünmesini, ya da durumun alışılmış bir durum olma özelliğinin anımsatılmasını gerektirecek herhangi bir gerekçesi yoksa, durumun alışılmış bir durum olduğunu kesinlemesi tümüyle aykırı olur.

Bunun içindir ki söz konusu açıklamanın belirli sözcüklerin çözümlenmesi ile hiçbir ilgisi yoktur; açıklama kesinlemede bulunmanın ne olduğuyla ilgilidir. Bir kesinleme (örneğin, kendi adımı anımsadığım yollu bir kesinleme), bağlam şu ya da bu biçimde bunu haklı göstermiyorsa, boşunadır. Fakat bu boşunalık anımsama kavramıyla değil, bir kesinlemede bulunmanın neliği kavramıyla ilgilidir. Dolayısıyla, kesinleme yanılgısını kesinleme yanılgısı yapan şey, kusursuz bir kesinlemede bulunmanın koşullarını, birtakım kavramların uygulanabilme koşullarıyla karıştırmaktır. Burada sorun, "Sapma olmadıkça hiçbir nitelemede bulunma!" sorunu değil, "Sözü edilmesi gerekmedikçe, hiç sözünü etme!" sorudur.

Peki burada tam olarak tartıştığımız ne? İki taraf da, "Şöyle şöyle demenin tuhaf kaçtığı ya da yasak olduğu" biçiminde bir olgunun varlığı konusunda anlaşıyor. Ne var ki, bu olgunun açıklamasıyla ilgili ortada bir anlaşmazlık var. Ben bu olgunun, kesinlemede bulunurken işin içinde olan bir şeye dayanılarak açıklanması gerektiğini söylüyorum; benim karşı çıktığım görüş ise, bu olgunun, birtakım kavramların uygulanabilme koşullarına dayanılarak açıklanması gerektiğini söylüyor. Buraya dek, benim kendi çö-

zümlememle ilgili olarak ileri sürdüğüm tek şey, onun çok daha yalın, çok daha kapsayıcı, bir de belki de çok daha akla yakın bir açıklama olduğuydu. Ama artık, itirazımda daha inandırıcı olmak için bu öteki çözümlemelerin bir kısmına gerçek karşı örnekler vermek istiyorum.

Birtakım kavramların uygulanabilirlik koşullarının, yani arkalarında bulunan sayıltıların, birtakım bildirimleri birtakım alışılmış koşullarda ne doğru ne yanlış kıldığı ileri sürülmektedir. Ancak, bu bildirimlerin değillemelerinin ya da karşıtlarının olağan koşullarda ne doğru ne yanlış değil, doğal olarak yanlış oldukları gözlerden kaçmamalıdır. Örneğin, 'Bir yerinin acıyıp acımadığını bilmiyor', 'Kendi adını anımsamıyor', 'Artık soluk almıyor', 'Arabasını isteyerek satın almadı; onu buna zorladılar', 'Bu kitabı kendi özgür iradesiyle yazmıyor', 'Sol elinde beş değil, altı parmağı var' vb. bildirimlerini alalım. Alışılmış ya da olağan koşullarda bu bildirimler saçma değil, yalnızca yanlıştır; çünkü durumu söz konusu bakımlardan alışılmış ya da olağan kılan bu bildirimlerin yanlışlıklarıdır. Peki bu durumda, bildirimler yanlış olduklarına göre, değillemeleri doğru olmaz mı?

Bundan başka, söz edimi yanılgısında yaptığımız gibi çok yalın örnekleri bir yana bırakırsak, böyle kavramların göz önünde bulundurulan koşullar dışında da uygulanabildiğini görürüz. Örneğin şu örnekleri düşünün: 'İsteyerek askere katılanlardan bir ordu kurma yöntemi California'da tam bir başarısızlığa uğradı', 'İnsanların adları ve telefon numaraları gibi basit şeyleri anımsama yeteneği, örgütlü toplumun temel taşlarından biridir', 'İnsanların yaptıkları şeyleri kendi özgür iradeleriyle yapmaları, onları zorla yapmalarından daha mutluluk vericidir'. Bu tümcelerde de 'isteyerek', 'anımsamak' ve 'özgür irade' sözleri geçmektedir; ama bu tümcelerin, filozofların bu kavramların uygulanması için gerekli koşullar dedikleri koşullardan özel bir sapma olmadan sözcelenmeleri de yerinde olabilir. Sonuç olarak, tıpkı söz edimi yanılgısında olduğu gibi, bütün dikkati çok yalın birkaç bildiri tümcesi üzerinde toplamak yanlış bir çözümlemeye götürmüştür.

Anlatmak istediğimiz şey, biraz farklı bir biçimde de dile getirilebilir. Sözünü etmekte olduğum yanlış, kesinlenebilme koşullarını kavramın arkasında bulunan sayıltılarla karıştırma yanlışıdır. Kavramların çoğunun, gerçekten, onların akla uygun bir biçimde

uygulanabilme alanını belirleyen birtakım sayıltıları vardır. Örneğin, *yediye bölünebilirlik* kavramı, yalnızca, (belli türden) matematik nesnelere uygulanabilir. Bu nedenle, 'Boer Savaşı yediye bölünebilir' diye bir kesinlemede bulunmak, akla aykırılık ölçüsünde tuhaf bir durumdur. Bunun gibi (içinde bulunulan olağan, bir sapmanın söz konusu olmadığı koşullarda) 'Bu kitabı kendi özgür irademle yazıyorum' diye bir kesinlemede bulunmak da tuhaftır. Ancak, olağandışı ya da bir sapmanın söz konusu olduğu koşullar dışında böyle bir kesinlemede bulunmanın tuhaf kaçması, sapmanın ya da olağandışılığın, tıpkı bir sayı olmanın *yediye bölünebilirlik* kavramının uygulanabilirliğinin arkasındaki sayıltı olması gibi bir şeyi özgürce ya da özgür iradeyle yapma kavramının arkasındaki sayıltı olduğunu göstermez. Kuşkusuz, 'yönelim', 'inanç', 'bilmek' vb. sözcüklerinin, başka birçok ilgi çekici sözcük gibi, karmaşık bir sayıltılar ağı vardır; ancak klasik dilci yöntem, onları ortaya çıkarıp eksiksiz kesinlemelerde bulunma koşullarından ayırmak için her zaman yeterli olmamaktadır.

6.4 *Yanılgıların Kaynağı: Anlam ve Kullanım*

Şimdi de, bu yanılgılara nasıl düşüldüğünü açıklamak amacıyla bazı şeyler söylemek istiyorum. İrdelemekte olduğum dönemin dilci filozoflarının, kendi kavramsal çözümlemelerinin dayandığı hiçbir genel kuramı yoktu. Genel bir kuram yerine ellerinde, en ünlüsü 'Anlam kullanımdır' sloganı olan birkaç slogan vardı. Bu ünlü slogan ise, bir sözcüğün anlamının, sözcüğün çağrıştırdığı, içebakışla görülebilen zihinsel bir nesne ya da sözcüğün yerine geçtiği soyut ya da somut, zihnisel ya da fiziksel, tikel ya da genel bir nesne aranarak değil; daha çok sözcüğün dil içinde gerçekte nasıl kullanıldığı dikkatle araştırılarak bulunabileceği inancını dile getirmekteydi. Geleneksel Platoncu, deneyci ya da *Tractatus* benzeri anlam kuramlarından kaçmak için 'Anlam kullanımdır' sloganı çok yararlı oldu. Ama kendi başına bir çözümleme aracı olarak kullanım kavramı o kadar belirsiz bir kavramdı ki, bir yerde, sergilemeye çalıştığım karıştırmalara yol açtı. Sanırım, bu da şöyle oldu.

Filozoflar bilgi ile bellek gibi belirli bir kavramı çözümlemek istediler. Sloganı izleyerek 'bilmek' ve 'anımsamak' fiillerinin kullanımlarına baktılar. Bunu yapmak için de neredeyse her zaman

geniş zaman bildiri kipinde birkaç çok basit tümceyi alıp, kendilerine, bu tümceleri hangi koşullar altında sözceleyebileceklerin; onları sözcelerken hangi söz edimlerinde bulunmuş olacaklarını sordular. Ancak ellerinde herhangi bir genel anlam, sözdizim ya da söz edimleri kuramı olmayınca, kendilerine sordukları bu sorulara verdikleri yanıtları nasıl yorumlayabilirlerdi ki? ***Kesinleme yanılgısı*** örneğinde, kesinleme söz ediminde bulunmak için gerekli birtakım genel koşullar, araştırılan şey söz konusu sonuçları ortaya çıkaran belirli sözcüklerin kullanımı olduğu için, yanlış olarak, bu belirli sözcüklere yakıştırıldı. Slogan, filozofların sözcüğün kullanımı ile o sözcüğün geçtiği tümcenin kullanımını birbirlerinden ayırmalarına izin vermedi; bu yüzden de, belli birtakım koşullar altında şöyle şöyle söyleyemediğimiz için, o koşullarda şöyle şöyle olmasının da ***doğru olamayacağı*** gibi yanlış bir kanı da yarattı. 'Anlam kullanımdır' sloganını uygulayarak filozoflar, kendilerine, "Hangi koşullar altında şunu şunu ***anımsadığımızı*** ya da şöyle şöyle bir edimin isteyerek yapıldığını ***söyleyebilirdik***" diye sordular. Fakat, bu soruların yanıtlarının, anımsama ve isteklilik kavramlarına bağımlı olduğu ölçüde, ***söylemeye*** bağımlı olmadığını nasıl bilebilirlerdi ki?

Söz edimi yanılgısının kaynağı da aynıdır. Dilci filozoflar "'İyi' ya da 'bilmek' ne anlama gelir?" sorusunun, "'İyi' ya da 'bilmek' nasıl kullanılır?" sorusuyla aynı olduğunu kabul ettiler; irdelemelerini de bu sözcükleri içeren birkaç yalın tümceyle sınırlı tuttular. Sonra da bu tümceleri sözcelerken birtakım söz edimlerinde bulunduklarını fark ettiler. 'Anlam kullanımdır' sloganı, sözcelemin, varlığını yalnızca çözümlemekte oldukları sözcüğün geçişine borçlu olan yönlerini; varlığını tümcenin öteki ayırıcı özelliklerine ya da bütünüyle başka dış etkenlere borçlu yönlerinden ayırmalarına izin vermedi. Bunun için de, yanlış olarak, 'iyi' sözcüğünün bir başına övme söz ediminde bulunmak için kullanıldığı sonucuna vardılar; sözüm ona 'iyi' sözcüğünün ***kullanımını*** inceleyerek bu sonuca varınca da, sloganlarına göre kullanım ile anlam aynı şey olduğu için, 'iyi' sözcüğünün anlamını çözümledikleri sonucuna ulaştılar. Bu geçiş şöyle olmuşa benziyor:

1. *S* sözcüğü ne anlama gelir?

diye sordular. Anlam kullanım olduğu için, bu soruyu

2. *S* nasıl kullanılır?

sorusuyla aynı soru diye kabul ettiler. Aslında bu soruyu, üstü kapalı bir biçimde,

3. *S*, '*X*, *S*dir' biçimindeki geniş zaman koşulsuz bildiri tümcelerinde nasıl kullanılır?

anlamında aldılar. Bunu da,

4. *S* sözcüğünü içeren tümceler nasıl kullanılır?

sorusuyla aynı soru olarak kabul ettiler. Bu son soru ise ya

5. Böyle tümceler sözcelenirken hangi edimsöz ediminde bulunulur?

ya da

6. Böyle tümceler sözcelenirken eksiksiz bir kesinleme ediminde bulunmak için gerekli koşullar nelerdi? Yani, '*X*, *S*dir' biçimindeki sözleri gerçekte ne zaman söyleyebiliriz?

sorusu diye aldılar. 5. soruya verilecek yanıtın zorunlu olarak 1. soruya da verilmesi gerektiğini düşünmek, söz edimi yanılgısına; 6. sorununkinin zorunlu olarak 1. soruyu verilmesi gerektiğini düşünmek ise kesinleme yanılgısına götürdü. Her iki yanılgı da, 1. sorunun 2. soruyla aynı anlama geldiği düşüncesinden kaynaklandı.

*Doğalcılık yanılgısı yanılgısı*nın çıkışı biraz daha karışıktır; ama (daha çağdaş biçimlerinin kimileri söz konusu olduğunda) o bile bir yerde 'Anlam kullanımdır' sloganına dayanmaktadır. Birtakım bildiri tümcelerinin durumları betimlemek için değil, değer biçmek, kalitelendirmek, sınıflamak, yargı belirtmek vb. için kullanılıyor olması klasik dönem dilci filozoflarını çok etkiledi. Böyle bir durumda da, ***kullanım***ın, buradaki anlamıyla tümcelerin sözcelendiklerinde taşıdıkları edimsöz gücünün, birtakım betimsel tümcelerin kullanımlarından ya da sözcelendiklerinde taşıdıkları edimsöz gücünden farklı olduğunu görünce, anlamın, hiçbir betimsel bildirim kümesinin değerlendirici bir bildirimi sıkı gerektirmemesi

gereken bir şey olması gerektiği sonucuna vardılar. Ne var ki, bu sonuç yanlıştı; çünkü, bir tümceyi sözcelemenin ereğinin ya da edimsöz gücünün "değerlendirici" olmasından, o tümce sözcelenirken dile getirilen önermeyi, sözcelenmesinin edimsöz gücü ya da ereği "betimsel" olan bir tümce sözcelenirken dile getirilen bir önermenin sıkı gerektiremeyeceği sonuç olarak çık-maz. Bu önermelerden birinin doğruluk koşulları ötekinin doğruluk koşulları için yeterli olabilir (bununla birlikte, tümcelerden birini sözcelemenin ereği öteki tümceyi sözcelemenin ereğinden farklı olabilir). Ancak, bir önermenin doğruluk koşulları, bir tümceyi sözcelemenin ereği ya da o tümce sözcelenirken taşıdığı güçle karıştırılmıştır; çünkü 'kullanım' sözcüğü, hem dile getirilen önermenin doğruluk koşullarını hem de önermeye karşılık gelen tümcenin sözcelenmesinin ereğini ya da edimsöz gücünü içine alan bulanık bir sözcüktür.

Anlam konusunda ileri sürülen kullanım kuramı, bir çözümleme aleti olarak bize ancak birtakım malzemeler, yani felsefi çözümlemenin hammaddesini verebilir; örneğin, '*X* iyidir' biçiminde bir tümce sözcelenirken bir şeyin övüldüğünü ya da 'Kendi adımı anımsıyorum' tümcesinin ancak belli koşullar altında sözcelenebildiği bilgisini verebilir. Bu tür verilerin nasıl çözümleneceği ya da nasıl açıklanacağı, bu verileri süzgecinden geçirdiğimiz, dille ilgili başka görüşlere ya da kuramlara bağlı olacaktır; çünkü kullanım kuramı tek başına, bize böyle bir çözümleme için bir donanım sağlamaz; (göstermeye çalıştığım gibi) aslında birtakım karıştırmalara neden olur.

6.5 *Getirilebilecek İkinci Bir Açıklama*

Şimdi de bizim söz edimleri kuramımızın bu sorunları ne ölçüde çözebileceğine bakalım. Kuramımız, klasik dilci çözümlemecilerin dilsel ıralamalarına dilsel açıklamalar getirebilmeli; bu yeni açıklamalar da bizim onların açıklamalarına karşı ileri sürdüğümüz itirazlara açık olmamalıdır.

Kesinleme yanılgısının durumu daha kolay; ben de bunun için ilk olarak onunla başlayacağım. Yaptığımız edimsöz edimi çözümlemesinde, birçok edimin hazırlayıcı koşulları arasında, konuşmanın bütünü içinde edimin ereğini ya da amacını gösteren bir

koşul olduğunu gördük. Bilgi taşıma sınıfına giren edimsöz edimleri (aktarmak, betimlemek, kesinlemek vb.) söz konusu olduğunda, bu koşul, (*ö* olduğu kesinlemesi kusursuz bir kesinleme olacaksa) hem *K* hem *D* için *ö* olduğu apaçık ortada olmamalı biçimini alır. Ayrıca, *K*, bir edimsöz ediminde bulunduğunda, daima, hazırlayıcı koşulların yerine geldiğini sezindirdiğine göre, *K*, bilgi taşıma edimlerinden birinde bulunduğunda bu apaçıklığın olmadığını sezindirir.

Bizim açıklamamız gereken veriler, 'Kendi adımı ***anımsıyorum***', 'Arabamı ***isteyerek*** satın aldım', ya da 'Bunu ***kendi özgür irademle*** yazıyorum' demek, durum bir yönüyle bir sapma olmadıkça, tuhaf kaçar; 'Kendi adamı anımsıyorum' vb. dendiğinde, durumun tuhaf ya da bir sapma olduğu sezindirilir gibi ıralamaların içinde gizlidir.

Kuram bu verilere şöyle bir açıklama getiriyor: İnsanlar genellikle kendi adlarını anımsarlar, arabalarını isteyerek satın alırlar, kitaplarını kendi özgür iradeleriyle yazarlar. Bunun için, bağlam bu şeylerin apaçıklığını soru konusu yapacak bir biçimde alışılmışın dışında olmadıkça, böyle kesinlemeler kusurlu olur. Aynı şekilde, bu önermelerden herhangi birinin kesinlenmesi, önermenin apaçık bir biçimde doğru olarak bilindiğinin kabul edilmediğini; dolayısıyla da durumun alışılmışın dışında olduğunu sezindirir; çünkü, ancak doğru olduğu apaçık bir biçimde bilinmeyen durumlar alışılmışın dışında durumlardır.

Bir kez daha vurgulamam gerekir: Burada söylediklerim, bu kavramların uygulanabilirlik koşullarına ilişkin genel bir açıklama getirmek amacıyla söylenmiş sözler değildir. 'İsteyerek', 'özgür irade' ve benzerlerinin arkasında hiçbir sayıltı olmadığını, hiçbir eylemin anlaşılır bir biçimde isteyerek diye nitelenemeyeceğini söylemiyorum. Tersine, eylemleri niteleyen kavramların arkasında oldukça karmaşık bir sayıltılar ağı vardır. Dahası, benim görüşüme göre, bu kavramların kimileri dışlayıcıdır.[1] Özellikle de 'isteyerek', dışlayıcı bir kavramdır. 'Zorlamayla', 'zoraki', 'mecbur bırakılarak' vb. sözlerinin karşısında bir anlam kazanır. Sorunu biraz daha

1 Bu kavramın daha eksiksiz bir açıklaması için bkz., Rolan Hall, "Excluder", *Analysis*, 20. cilt (1959); Charles E. Caton (yay.) *Philosophy and Ordinary Language*'te (Urbana, 1963) yeniden basılmıştır.

çapraşıklaştırmak gerekirse, bu niteleyicilerin kimileri birtakım eylem fiillerinin anlamının bir parçasıdır. Nitekim, söz gelişi, 'İsteyerek gönüllü oldu' demek olsa olsa taşırılık; 'İstemeden gönüllü oldu' demekse kendi kendiyle çelişme olur (Bu örneği bana Gilbert Ryle vermişti.). Kısacısı, bu sözcüklerin sözcelemlerde geçişiyle ilgili bir açıklamanın (kendini basit kesinlemelerde bulunmak için kullanılan tümcelerle sınırlandırsa bile), yalnız (*a*) kesinleme koşullarını değil, ayrıca (*b*) sayıltıları, (*c*) dışlayan öğeyi, (*d*) bu kavramların birtakım fiillerin tanımının bir parçası olduğu olgusunu ve daha başka bazı yönleri de içermesi gerekirdi. Benim burada göstermeye çalıştığım, Austin'in ("Sapma olmadıkça hiçbir nitelemede bulunma!" biçimindeki) genel yargısının, aynı kesinleme yanılgısının (Ryle'inki gibi) başka örneklerinin hep birer hata olduğu; benim genel söz edimleri kuramımın olup bitenlere daha iyi bir açıklama getirdiği, o kadar.

Söz edimleri yanılgısına yol açan açıklanması gereken veriler şöyle sıralanabilir: Bir şeyi 'iyi' diye nitelemek, böyle nitelenen şeyi methetmek, övmek, salık vermek ya da o şeye onay vermek demektir. Ayrıca, 'iyi' sözcüğünün kendisinin zaman zaman bir methiye terimi olarak betimlenmesinin gösterdiği gibi, bu, olumsal bir durum olarak da görünmemektedir. Aynı şekilde, bir bildirimin doğru olduğunu söylemek söz konusu bildirimi onaylamak, kabul etmek, benimsemek vb. demektir. Bu ve başka örneklerde nasıl oluyor da bir şeye *S* demek gerçekten bir *E* ediminde bulunmak demek olduğu halde, *S*'nin *E* ediminde bulunmak için kullanıldığını söylemek *S*'nin anlamına ilişkin bir açıklama getirmiyor? Soruyu, 'iyi' sözcüğünü örnek olarak alıp biraz faklı bir biçimde dile getirmek gerekirse, benim desteklemekte olduğum kuram gibi bir dil kuramı, söz edimi yanılgısına düşmeden 'iyi' sözcüğünün bir şeyin iyi olduğunu söylemenin, iyi kavramı gereği, o şeyi övmek vb. demek olduğu yollu bildiri tümcelerinin anlamına yaptığı katkıyı nasıl açıklayabilir? Aynı soru, 'doğru' ile 'bilmek' için de sorulabilir.

'İyi' konusundaki bu soruyu yanıtlamak için, iki edimsöz fiili sınıfını birbirinden ayırmak istiyorum. 'Kalitelendirmek', 'not vermek', 'değerlendirmek', 'değer biçmek', 'yargıda bulunmak', 'derecelendirmek', 'rütbelendirmek, 'fiyatlandırmak' gibi fiilleri *X* öbeğine; 'övmek', 'methetmek', 'takdirini belirtmek', 'yüceltmek', 'onay vermek', 'memnuniyetini belirtmek', 'salık vermek' gibilerini de *Y*

öbeğine sokuyorum. Bu iki öbek fiil, zaman zaman bir bütün olarak düşünülür ama bence farklı oldukları ortadadır. Bir şeyi olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirebilirim, bir şeyi olumsuz olarak yüceltemem. Bir şeyi üstün ya da kötü olarak kalitelendirebilirim, ama bir şeyi kötü olarak methedemem. Dolayısıyla, *Y* öbeğine girenlerin *X* öbeğine girenler karşısındaki durumu, belirlenmiş terimlerin belirlenmesi gereken terimler karşısındaki durumuna* benzer. Bir şeyi methetmek demek, genellikle ya da belki de her zaman, o şeye bir değer biçmek demektir. Ancak herhangi bir değer biçmek değil, olumlu bir değer biçmektir. Her değer biçme ise olumlu olmaz.

Belirlenmesi gerekenler dizisi içinde yer alan edimlerde bulunmak (değerlendirmek, notlandırmak vb.) amacıyla insanların kullanabileceği, konuya bağlı olarak değişen bir dizi terim vardır. Nitekim, öğrencilerin sınav kağıtlarına not verirken, 0 ile 100 arasında bir rakam ya da '*A*', '*B*', '*C*', '*D*', '*F* harflerinden birini kullanırız. Urmson'un verdiği adla, bu not etiketlerinden en çok kullanılanlarından biri de 'iyi'dir. Başkalarını da eklemek gerekirse, 'pekiyi', 'orta', 'zayıf', 'pekzayıf' diye devam edebiliriz. Öğrencinin sınav kağıdına bir değer biçmek, (başka şeyler bir yana) işin yapısı gereği bu not etiketlerinden birini seçmeyi gerektirir; buna karşılık bunlardan birini seçmek de, işin özü gereği, bir değer biçmek, değerlendirmek vb. demek olacaktır. Seçilen terim ise yapılan değerlendirmenin türünü (olumlu ya da olumsuz, yüksek ya da düşük) belirtecektir.

Bir şeyi 'iyi' diye nitelemenin o şeyi övmek vb. demek olduğu olgusunun olumsal olmasının nedeni şöyle açıklanabilir: O şeyi 'iyi' diye nitelemek demek, o şey için değer cetvelinde bir nokta belirlemek demektir; buna karşılık o şey için bu cetvelde bir nokta belirlemek demek de o şeye bir değer biçmek ya da o şeyi değerlendirmek demektir sadece; cetvelde yer alan belli bir değeri vermek demektir. 'İyi' örneğinde, (oldukça) yüksek ya da olumlu bir değer belirlemek demektir. Fakat yüksek bir değer belirlemek, işin yapısı gereği (ileri sürmüş olduğum gibi) övmek, methetmek ya da (sözcelemde bulunulmuş olan durumun hangisi olduğunu belirleyeceği) benzeri bir şey yapmak demektir.

---

* Örnek vermek gerekirse, 'kırmızı' ile 'yuvarlak' terimlerinin, sırasıyla, 'renk' ile 'biçim' terimleri karşısındaki durumuna. (ç.n.)

Dolayısıyla, bir şeyi 'iyi' olarak nitelemenin o şeyi övmek olmasının bir bakıma doğru oluşu bize 'iyi'nin anlamı hakkında değil, sözcüğün *X* öbeğiyle ilgili kurumlarla ilişkisi ve bu kurumlarla *Y* öbeğine giren söz edimleri arasındaki ilişki hakkında bir şeyler söyler. 'İyi'nin anlamı ile övme ya da benzeri bir edim arasında, dolayısıyla, zorunlu olmamakla birlikte, yakın bir bağ söz konusudur.

Peki, her şey bir yana, 'iyi' ne anlama gelir? Bu soruya eksiksiz bir yanıt bulmak, şu anki irdelemenin sınırları dışında bir iş. Wittgenstein'ın ileri sürdüğü gibi, 'iyi'nin, 'oyun' gibi bir anlam ailesi vardır. Bunların arasında en başta geleninin, "değer biçme ya da değerlendirme ölçütlerine uygun" olduğu söylenebilir. Bu anlam ailesi içinde yer alan öteki anlamlara gelince, bunlar da "birtakım isteklere uygun", "birtakım gereksinimleri karşılar", "birtakım amaçlara uygun" diye sıralanabilir (Bunlar birbirleriyle bağlantısız değildir; şeylere değer biçerken ölçütlerimizin olması, gereksinimlerimiz, isteklerimiz gibi şeylere bağlıdır.).

Söz edimi çözümlemesi, doğru olarak, bir şeyin değerlendirme ya da değer biçme ölçütlerini karşıladığını ***söylemenin*** belli türden, yani övücü nitelikte bir değerlendirme ya da değer biçme olduğunu gözler önüne seriyor. Ancak, 'iyi'nin anlamının bunun için bu övücü olma niteliğine dayanılarak açıklanabileceği biçimindeki yanlış çıkarım, benim vurgulamaya çalıştığım noktayı, yani 'iyi'nin, bir şeyin iyi olduğu konusunda kuşkularımı dile getirirken de, iyi olup olmadığını sorarken de, iyi olduğunu söylerken de aynı anlama geldiğini görmemizi engellemektedir. Bu nedenle, "Bir şeye 'iyi' demek, ne demektir?" sorusu, "'İyi'nin anlamı nedir?" sorusundan farklı bir sorudur.

Bana öyle geliyor ki, 'iyi'ninkine oldukça benzer kullanımları olan ve biçimbilimsel oluşturucular olarak ilgili edimsöz edimi kavramlarını içeren başka sözleri de düşündüğümüzde, bu sonuç bir kez daha doğrulanacaktır. Bunu söylerken, 'methe değer', 'yüceltilebilir', 'övgüye değer' sözlerini düşünüyorum. Bir şeyin methe değer olduğunu söylemek de, işin özü gereği, o şeyi methetmek demektir. Fakat bundan yola çıkarak 'methedilmeye değer'in methetmek için kullanıldığını söylemek, bize 'methe değer' sözünün anlamını vermediği gibi onu açıklamaz da. Bir şeyin methe değer olduğu yollu bir kesinlemede bulunmanın, belli bir edimsöz edi-

minde bulunmak olduğunu söyler, o kadar. Fakat bu da, 'methe değer'in o anlama, yani "methedilecek özelliklere sahip" anlamına gelmesinin bir *sonucu*dur. 'Methe değer' sözü ile methetme söz edimi arasındaki bağ, hiçbir biçimde, 'methetmek' fiili ile methetme söz edimi arasındaki bağ değildir. Ben, 'iyi'nin, 'övmek' fiiline değil, 'methe değer' sözüne benzediğini savunuyorum.

Şimdi de bu satırlar boyunca 'doğru' sözcüğünün nasıl ele alınabileceğini düşünelim. Sorun şudur: Nasıl oluyor da, hem bir şeyin doğru olduğunu söylemek, bir biçimde, işin özü gereği, o şeyi kabul etmek, onaylamak, teyit etmek vb. demek; hem de bütün bu söylenenler, Strawson'un "felsefi doğruluk sorunu" dediği sorunu çözmüyor ya da ortadan kaldırmıyor? Şu satırların buna bir yanıt olacağını düşünüyorum. Biz, işin yapısı gereği, Strawson'un da gözlemlediği gibi, ancak bir yorum, bir düşünce, bir kesinleme, bir bildirim, bir varsayım vb. ortaya atılmışsa ya da bir biçimde kafalarda bir soru işareti yarattıysa; kısacası ancak o sırada ortada bir önerme varsa bir şeyin doğru olduğunu söyleriz. Eviniz yanıyorsa koşa koşa gelip size "Evinizin yanmakta olduğu doğru" demem; bunun yerine sadece "Eviniz yanıyor" derim. Ancak evinizin yanmakta olduğu önermesi benim sözlerimden önce kafanızda bir soru işareti yaratmış durumdaysa ilk tümceyi kullanırım. Fakat bu durumda da, içinde 'doğru' sözcüğü geçen sözlerim, yalnızca evinizin yanmakta olduğunu değil, ayrıca daha önceden bu konuda kafanızda bir soru işareti belirdiğini, önermenin doğru olduğu yollu *evetlemem* (önermenin doğru olmadığı yollu değillemenin karşıtıdır bu) ise benim konuşan başka bir kişinin başlangıçtaki soruyu doğuran söz edimine katıldığımı gösterir. Yani, işin yapısı gereği ancak bir önermeyle ilgili kafalarda bir soru işareti olduğunda 'doğru' sözcüğünü kullandığımız; işin doğası gereği kesinleme, bildirme, varsayma vb. gibi bir edimsöz edimiyle bir önerme soru konusu yapıldığı içindir ki (yalnız bu iki olgu nedeniyledir ki) bir şeyin doğru olduğunu söylemek bizi bu önceki edimsöz edimiyle belli bir ilişkiye (söz gelişi, bir uyuşma, bir kabul etme; 'doğru değil' sözünün kullanıldığı durumlarda da bir uyuşmazlık ilişkisine) sokar. Bütün bunlar, bize, örneğin, 'Evinizin yanmakta olduğu doğru' gibi bir tümce sözcelediğimizde (başkaları şeyler yanında) ne tür edimsöz edimlerinde bulunduğumuzu söyler. Buna karşılık, dile getirmiş olduğumuz nedenlerle de, bize, felsefi doğruluk soru-

nunun çözümünü söylemez. Bu iki örnek, söz edimi yanılgısının temelini oluşturan verilere, öyle bir çözümlemenin yanlışlarına düşmeden bir açıklama getirilebileceğini göstermektedir.

Doğalcılık yanılgısı geride bize, şimdi değineceğim bir sorun daha bırakıyor. Nasıl oluyor da bir yandan betimsel bildirimler değerlendirici bildirimleri sıkı gerektirebiliyor, bir yandan da edimsöz güçleri farklı olabiliyor? Bu, tümdengelimli bir çıkarımın sonucunda, öncüllerde olandan daha fazlası olamayacağı yollu temel ilkeden bir sapma değil midir? Bunu açıklamak için, 'anlam'ın bir anlamı ile 'kullanım'ın bir anlamında, anlam ile kullanım arasında bir ayırım yapmamız gerekir. Bunu elma örneğine dayanarak ortaya koymaya çalışalım. Elmaları kalitelendirmek için kullanılan teknik bir terim olarak 'Yüksek Kalite'nin anlamı Tarım ve Balıkçılık Bakanlığının tamınlar tablosunda yer alan bir tanımla verilmiştir.[1] Kısaltmalarımızı kullanacak olursak, 'Belli bir tür elma Yüksek Kalitedir' sözü "Belli bir tür elma *A*, *B* ve *C* özelliklerine sahiptir" anlamına gelir. Fakat hiç kuşku yok, 'Yüksek Kalite' teriminin kullanımı, "betimsel" anlatımlar olan *A*, *B* ve *C* anlatımlarının kullanımından oldukça farklı olabilir. Bunun nedeni, tamamen, 'Yüksek Kalite' teriminin elma eksperlerinin elinde elmaları kalitelendirirken kullanmak üzere özel bir terim olsun diye ortaya atılmış bir terim olmasıdır. Filozoflar zaman zaman, olsunlu bir tanımla yeni bir terim ortaya atmanın tek amacının, elde bir "kısaltma" olması olduğunu düşünürler; ancak bu açıkça yanlıştır. Kısaltma, olsunlu tanımın ardındaki birçok gerekçeden yalnızca biridir. 'Yüksek Kalite', "*A*, *B* ve *C*" anlamına gelir; yalnızca bir kısaltma değildir. Dolayısıyla anlam ile kullanım arasındaki ayırım, bir yanda doğruluk koşullarını öbür yanda amaç ya da işlevin yer aldığı bir ayırımı gerekli kılar. Bu elmanın *A*, *B* ve *C* olduğu bildiriminin, bu elmanın Yüksek Kalite olduğu bildirimini sıkı gerektirdiği halde, ikinci bildirimde bulunmak için kullanılan tümcenin sözcelendiği bir durumda o sözcelemin taşıdığı ıralayıcı edimsöz gücünün kalitelendirmek, birinci bildirimde bulunmak için kullanılan tümcenin sözcelendiği bir durumda o sözcelemin taşıdığı ıralayıcı edimsöz gücünün ise betimlemek olmasının nedenine gelince, bunun nedeni, sıkı gerektirmenin anlamla ilgili bir konu, ikinci durumdaki

1 J. O. Urmson, a.g.e., s. 166.

edimsöz gücünün ise tümcenin içerdiği özel terimlerin kullanımıyla ilgili bir konu olmasıdır. Edimsöz gücü, ilkece, her zaman, anlamla ilgili bir konu haline getirilebilir; ancak bu durumda değildir.

Özel ya da teknik bir terim kullandığı için bunun yanıltıcı bir örnek olduğu düşünülebilir ama aynı nokta başka örneklere dayanılarak da gösterilebilir. Bir *T* tümcesi sözcelendiğinde bu *T* sözceleminin yapısı gereği taşıdığı edimsöz gücü ile *S* gibi başka bir tümce sözcelendiğinde bu *S* sözceleminin taşıdığı edimsöz gücü başka başka olsa bile, o *T* tümcesi sözcelenirken dile getirilen *P* gibi bir bildirim, o *S* tümcesi sözcelenirken dile getirilen *Q* gibi bir bildirimi sıkı gerektirebilir. Bir adamın arabalara değer biçerken başvurduğu ölçütlerle ilgili ayrıntılı bir bildirimde bulunduğunu, ayrıca kendi arabasının ayrıntılı bir betimlemesini yaptığını, bir de ölçütlerin tümel evetlemesi ile söz konusu betimlemenin arabanın ölçütlere uyduğu bildiriminin sıkı gerektirilmesi için yeterli olduğunu, yani konuşan kişinin söyledikleri ışığında onun iyi bir araba olduğu bildiriminin sıkı gerektirilmesi için yeterli olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda bile, bu adam, ölçütleri verip betimlemeyi yaptığında, arabasının iyi bir araba olduğunu *söylemiş* olmaz; adamın yönelimleriyle ilgili başka birtakım tahminler olmadıkça da onun ölçütleri verip betimlemeyi yaptığında arabayı methettiği bile söylenemez. Adam, aslında, arabasının iyi bir araba olduğu görüşünü kabul etmektedir; çünkü söylediği şeyler, kendi ölçütlerine göre arabasının iyi bir araba olduğu bildirimini sıkı gerektirir. Ne var ki, böyle bir kabullenme bile, açık açık arabasının iyi bir araba olduğu kesinlemesinde bulunmakla aynı şey değildir.

Doğruluk koşulları anlamındaki anlam ile kullanım arasındaki ayırımın belki de en iyi örneği, belli bir dildeki müstehcen sözcüklerde görülür. Müstehcen sözcükler tıpta onlara karşılık gelen sözcüklerin eşanlamlısıdır, yani tıpta onlara karşılık gelen sözcüklerle aynı anlamı taşır. Aslında, tıpta bir karşılığı olmak demek, doğrudan doğruya ya da başka şeylerin yanı sıra, kibar bir eşanlamlısı olmak demektir. Fakat hiç kuşkusuz müstehcen sözcükleri kullanmak, onların kibar eşanlamlılarını kullanmaktan oldukça farklıdır. Bunun içindir ki, bir kişi, bir önermeyi tıbbi bir örtmeceyle kesinlemekte hiçbir sakınca görmeyebilir ama aynı, dolayısıyla da sıkı gerektirilen önermeyi müstehcen sözcüklerle kesinlemeyi hiç iste-

meyebilir. Örneğin *M* gibi herhangi bir müstehcen sözcük ile *T* gibi onun tıptaki kibar karşılığını alalım. Müstehcen olan sözcüğü kullanmakta hiç bir sakınca görmüyorsak, '*Tx* ise *Mx*' önermesi çözümleyici bir önermedir. '*Tx*' önermesi '*Mx*' önermesini sıkı gerektirir, fakat bu önermeyi '*Tx*' terimleriyle kesinlemek, onu '*Mx*' biçiminde sözcelemekten oldukça farklıdır. Çünkü kamuya açık bir yerde '*Mx*' kesinlemesinde bulunursanız hapse girebilirsiniz.[1]

Müstehcen bir sözcük gibi bir şey haline gelen bir sözcük örneği de 'Yamyam'dır. 'Yamyam', 'Siyah Irk' için kullanılan kaba (kibar olmayan, edepsizce) bir anlatımdır. 'Yamyam'ın hem betimsel hem de değerlendirici bir anlamı olduğu söylenir zaman zaman; fakat bu açık bir karıştırmadır. Çünkü öyle olsaydı, tıpkı 'Adam bir alçak değil' dendiğindekine benzer bir biçimde, 'yamyam'ın taşıdığı olumsuz değer reddedilmiş olacağı için, 'Adam bir yamyam değil' tümcesini sözcelemekte herhangi bir uygunsuzluk olmazdı. Ancak, 'Adam bir yamyam değil' tümcesinin sözcelenmesi, tıpkı 'Adam bir yamyam' tümcesinin sözcelenmesi gibi uygunsuzdur. Bu sözcüğün sözcelenmesi, Siyah Irka duyulan bir düşmanlık, bir küçümseme duygusunun belirtisi sayılır, bunun için de yasaktır.

Doğalcılık yanılgısı yanılgısı konusunu bütünüyle tüketmiş değiliz; 8. bölümde oldukça farklı durumları, kurumsal olguları içeren durumları gözden geçireceğiz.

---

1 *Goldberg ve diğerlerine karşı Kamu Davası*, yayımlanmamış duruşma tutanakları, Berkeley Temyiz Mahkemesi, California, 1965.

7. Bölüm

GÖNDERME SORUNLARI

Şimdi de, 4. Bölümde geliştirilen gönderme kuramının, dil felsefesinin iki geleneksel sorununa, Russell'ın ***belgili betimlemeler kuramı*** ile özel adların anlamlarına nasıl uygulanabileceğine bakmak istiyorum.

7.1 *Betimlemeler Kuramı*

Russell'ın ünlü belgili betimlemeler kuramı birçok farklı görünümü vardır, Russell'ın çalışmaları boyunca da farklı evrelerden geçmiştir. Ben Russell'ın kuramının yalnızca bir tek öğesini gözden geçirmek istiyorum. Russell, ('*f*'nin "birincil" bir geçiş olması koşuluyla) '*f*, *g*dir' biçimindeki bir tümcenin, tamamen

$$(\exists x)\,(fx \cdot (y)\,(fy \rightarrow y = x) \cdot gx)$$

biçiminde bir tümceye çevrilebileceğini ya da bu biçimde bir tümce olarak çözümlenebileceğini söyler. Bundan böyle betimlemeler kuramına göndermede bulunduğumda, irdelemekte olduğum sav bu sav olacaktır.[1]

Peki, kuram nasıl anlaşılmalıdır? En temelde betimlemeler kuramını, birtakım anlatımların biçimsel yüklem dizgesine çevrilmesi işlemi, amacı yalnızca teknik bir kolaylık getirmek olan böyle bir çeviri için bir öneri olarak yorumlamak olanaklı. Günlük konuşmada geçen belgili betimlemeler ile onların Russellca çevirileri arasındaki ilişkiyi, günlük dildeki 'ise' ile doğruluk işlevleri hesabının maddi içerme imi arasındaki ilişkiye benzeyen bir ilişki olarak

1 Belgili betimlerin içlemsel bağlamlardaki geçişlerini görmezden geleceğim.

görebiliriz. Her iki durumda da ikinci anlatımlar, ilk anlatımların bir çözümlemesi olarak değil, yalnızca ilkinin, o ikinci anlatımla birtakım özellikleri paylaşıp bunların dışındakileri içinde barındırmayan bir benzeri olarak yorumlanması gerekir. Böyle anlaşıldığında betimlemeler kuramına hiçbir itirazım olamaz. Ortada öyle bir iddia yoksa onu çürütmek de yersiz olur.

Öte yandan, betimlemeler kuramı gerçekte tasarlandığı gibi, yani var olan dillerin bir çözümlemesi olarak da alınabilir. Frege'nin anlam ve gönderme kuramı, gerçekte dile ilişkin bir çözümleme, gönderme anlatımlarının işlevlerini nasıl gördükleri konusunda bir açıklama olarak tasarlanmıştır; tarihsel olarak, Russell da kendi kuramını Frege'nin getirdiği açıklamanın yerine geçecek rakip bir kuram olarak tasarladı. Frege, bir gönderme anlatımı ile onun göndergesi arasındaki ilişkinin ne olduğunu sormuştu. Buna verdiği yanıtsa, gönderme anlatımının anlamının, göndergenin "gösterilme biçimini" ortaya koyduğu biçimindeydi. Gönderme, anlamdan dolayıdır. Russell soruyu reddeder. Ona göre, belgili betimlemeler ile onların göndergeleri arasında hiçbir ilişki yoktur; işin doğrusu, böyle bir anlatımı içeren tümce, bir nesnenin var olduğunu kesinleyen bir tümcenin kılık değiştirmiş bir biçimidir.[1] Şimdi betimlemeler kuramının savlarını bu temel üzerinde gözden geçireceğim.

Birkaç yazar, özellikle de Strawson[2] ile Geach[3], betimlemeler kuramına güçlü ve inandırıcı itirazlarda bulunmuştur. Peki, öyleyse neden konuyu yeniden dönülmeye değer görüyorum? Amacım bitmiş bir tartışmayı yeniden canlandırmak değil. Konu yeniden ele alınmaya değer, çünkü yazılı kaynaklarda tartışmanın büyük bir bölümü öncelikle Russell'ı kurama götüren kabuller çevresinde dönmüş; bu da değilleme ve yanlışlık kavramlarının, ***bütün öteki edimsöz edimleri dışarıda bırakılarak***, kesinlemeler konusunda nasıl bir sonuç yarattığı üzerinde bir yoğunlaşmaya yol açmıştı. Bu şekilde kesinlemeler üzerinde yoğunlaşma, kurama saldıranların kendilerine verilen çok etkisiz silahlarla savaşmaları, kuramın bir

1 Ayrıca, Frege'nin getirdiği açıklamanın kendi içinde tutarsız olduğunu da düşünüyordu. Krş., Searle, "Russell's Objections to Frege's Theory of Sense and Reference", *Analysis* (1958).

2 "On referring", *Mind* (1950).

3 "Russell's Theory of Descriptions", *Analysis* (1950).

iki küçük çatışmadan galip çıkan savunucularının ise kazandıklarını düşünmeleri gibi bir sonuç yaratmıştı. Gerçekten de tartışmanın içinde yer alanların bazıları, yanlış olarak, bütün tartışmanın tek bir konunun bir sonuca bağlanmasıyla çözüme kavuşacağını düşünür: Göndermede bulunmak açısından başarısız olmaya mahkum kesinlemelerin, örneğin 'Fransa Kralı keldir' kesinlemesinin, yanlış olduğunu söylemek mi daha doğru olurdu; yoksa bunların doğru ya da yanlış olduklarını söylemekten kaçınmak mı? Yanlış olduklarını söylersek, ki öyle oldukları ileri sürülmüştür, betimlemeler kuramı doğrudur; değilse, yanlıştır. Tartışmanın gerçekten de bu noktayla ilgili olduğu yanılsaması yanıltıcı örneklerin ele alındığı bir dizi didişimci araştırmayla sonuçlanmış, bunun bedeliyse betimlemeler kuramının tutarlı bir genel edimsöz edimleri kuramına uygun düşmediğini ortaya çıkaracak ciddi bir sınamanın yapılamaması olmuştur.

'Fransa Kralı keldir' kesinlemesinin yanlış, boş ya da her ne ise o olduğunu söylemek, *nasıl* yanlış olduğunu anlamadıkça çok da önemli değildir. Günlük konuşma içinde onu yanlış diye betimlemekte gönülsüz olmamız, bizi onu düpedüz yanlış bir bildirim olarak almaya zorlayan betimlemeler kuramı gibi bir kuramda bir şeylerin yanlış gittiğinin belirtisidir. Tikel bir özne-yüklem önermesi kesinlendiğinde bu kesinlemeyi hatalı kılacak ***durumlardan biri*** yüklem anlatımının, özne anlatımıyla göndermede bulunulan nesne için yanlış olmasıdır. Söz konusu kesinlemeyi hatalı kılacak ***oldukça farklı başka bir durum*** ise ortada özne anlatımıyla göndermede bulunulan, yüklem anlatımının doğru ya da yanlış olarak yüklenebileceği hiçbir nesnenin olmamasıdır. Eğer istiyorsak, bu her iki durumu da birer yanlışlık örneği olarak kabul edip onları, buna uygun bir biçimde, "dışsal" ve "içsel" değilleme diyerek birbirinden ayırabiliriz. Ne var ki böyle yapmak, uygunsuz olmasa bile, bu ikisi arasındaki çok temel bir farkı karartmak olur. Altını çize çize bir kez daha söylemem gerekirse, kesinlemenin yapıldığı dili konuşan birçok kişinin, Strawson'un tersine, 'Fransa Kralı keldir' kesinlemesini yanlış diye ıraladığı görülseydi bile, bu durum betimlemeler kuramını haklı çıkarmazdı.

Kuramın değeri, ilk beş bölümde sınırları çizilen genel söz edimleri kuramına dayanarak ortaya konabilir. Böyle bir değerlendirmede bulununca, kurama yöneltilecek en temel itiraz şu: Ku-

ram, belgili betimlemelerle (ya da Russell'a göre, hattâ özel adlarla) yerine getirilen ve bir önerme edimi olan belgili gönderme edimini, edimsöz edimi olan, tek bir varlıkla ilgili varoluşsal bir önermeyi kesinleme edimiyle birmiş gibi sunuyor; böyle bir kuram bir edimsöz edimleri kuramıyla hiçbir biçimde bağdaştırılamaz. Bir önerme edimi, hiçbir koşulda bir edimsöz edimi olan kesinleme edimiyle özdeşleştirilemez; çünkü bir önerme edimi ancak bir edimsöz ediminin bir parçası olarak ortaya çıkar, asla tek başına bulunmaz. Öte yandan, bir kesinlemede bulunmak demek, eksiksiz bir edimsöz ediminde bulunmak demektir. Russell'ınki gibi, önerme ediminin bir türünü kesinlemelere benzetme girişimi, bu tür önerme edimlerinin kesinleme dışında başka edimsöz edimlerinde de bulunduğunu dikkate alır almaz hemen çöker.

Peki kuramda ne oluyor da, gönderme kesinlemenin bir türü olarak sunulmuş oluyor? '*f*, *g*dir' biçiminde bir bildirimin Russell'ın dilindeki karşılığı şuydu:

$$(\exists x)\,(fx \cdot (y)\,(fy \rightarrow y = x) \cdot gx)$$

İlk biçiminde, yüklem dışında elimizde yalnızca, bir tümce olmayan ve bir edimsöz ediminde bulunmak için tek başına yeterli olmayan bir gönderme anlatımı var. Oysa bildirimin Russell'ın dilindeki karşılığında, bildirimin ilk biçimindeki yüklem anlatımını içeren bölüm dışında, söz konusu kesinleme ediminde bulunmak için yetecek ölçüde öğe bulunmaktadır: Russell'ın bir önermeyi kesinleyen kişinin yanlış bir önermeyi kesinlemesi yüzünden göndermede bulunmak açısından başarısızlığa uğradığını söyleyebilmesi için öyle de olması gerekir. Ortalıkta bildirimin ilk biçimindeki yüklemin hakkında doğru ya da yanlış olduğu hiçbir nesne olmasa bile, söz konusu tümce sözcelenirken yerine getirilen eksiksiz bir kesinleme edimi olmalıdır.

Dolayısıyla bunun Russell'a getirilebilecek bir itiraz olmadığı söylenebilir: Belki de gönderme kesinlemenin bir türüdür; öyle olmadığını düşünmek de sorundan uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Böyle bir itiraz karşısında yapılabilecek ilk şey Russell'ın çözümlemesinin kabul edilmesi gerektiği konusunda ileri sürülebilecek gerekçelerin zayıflığını göstermek; ikinci şeyse genelleştirmeye kalkıştığımızda çözümlemenin bizi sürükleyeceği uygunsuz sonuçları gözler önüne sermektir.

Bütün aykırılıkları bir yana bırakılacak olursa, betimlemeler kuramını akla yakın gösteren şey, göndermede bulunulan nesnenin varolmasının başarılı bir göndermede bulunma ediminin önkoşullarından biri olmasıdır (varlık ilksavı). Dolayısıyla da, söz konusu nesnenin varolduğu önermesi doğru değilse, içerisinde nesneye göndermede bulunulan önerme doğru olamaz. Ancak çok iyi bilinir ki, belli bir edimin ancak belli koşullar altında yerine getirilebilmesinden, hiçbir biçimde hemen, o edimin yerine getirilmesinin kendisinin o koşulların gerçekleştiği yollu bir kesinleme olduğu sonucu çıkmaz. *X*'in varoluşu, *X*'e başarılı bir biçimde göndermede bulunmamın olduğu ölçüde *X*'e başarılı bir biçimde vurmamın da bir koşuludur ama hiçkimse benim *X*'e vurmamın, *X*'in varolduğu yollu bir kesinleme olduğunu düşünmez. Betimlemeler kuramının arkasındaki desteğin halini görünce, yani ortada '*f* ile göndermede bulunulan bir nesne olmadıkça '*f g*dir' biçiminde bir şeyin doğru olarak kesinlenememesinin aslında kuramı hiçbir biçimde desteklemediğini görünce, geriye bir tek çözümlemeyi bütün edimsöz edimlerine genellemenin sonuçlarını gözlemlemek kalıyor.

Göndermenin çok çeşitli edimsöz edimlerinde, bir tek kesinlemelerde değil sorularda, komutlarda, söz vermelerde vb. ortaya çıkabildiğini gördük. Sonra hiç kuşku yok ki betimlemeler kuramının tutarlı bir taraftarıysak, bu bizi, bütün bu edimsöz edimlerinde geçen aynı gönderme anlatımıyla ilgili aynı çözümlemeye götürmelidir. Peki, "Fransa Kralı kel mi?" diye soran, ya da "Bunu Fransa Kralına götür!" diye komut veren birinin, ortada Fransa Kralı diye hiç kimsenin olmaması nedeniyle, gerçekte yanlış bir kesinlemede bulunduğunu mu söyleyeceğiz? Ya da başka bir yandan da, aynı ölçüde saçma bir biçimde, "Fransa Kralı kel mi?" diye soran birinin, aslında başka şeylerin yanında bir de ortada bir Fransa Kralı olup olmadığını sorduğunu bu söylemeliyiz? Burada göstermeye çalıştığım şey, kuramı *genel olarak* bütün edimsöz edimlerine uygulamaya kalktığımızda kuramın zayıflığının, yalnız *kesinlemeleri* ya da bildirimleri dikkate aldığımızda gözlerden kaçan zayıflığının apaçık ortaya çıktığıdır.

Russell'ın çözümlemesi bütün edimsöz edimlerine uygulandığında karşımıza çıkan durumu daha yakından inceleyelim. Soruları, komutları vb. kurama dayanarak çözümlediğimizde bir ikilem-

le karşı karşıya kalıyoruz: Ya içinde belgili bir betimlemenin geçtiği her edimsöz edimini gerçekte iki edimsöz edimi, yani bir varlıksal önermesinin kesinlenmesi *artı* varolduğu kesinlenen o nesneyle ilgili bir soru, bir komut diye yorumlamamız gerek; ya da kaynak tümcenin, kendisini yerine getirmek için kullanıldığımız edimsöz edimini, varlıksal tümce de içinde olmak üzere bütün çeviriyi kapsayacak bir biçimde yorumlamamız gerekir. Örneğin, 'Fransa Kralı kel mi?' sözcelemini ya 'Fransa Kralı olan ancak ve ancak bir kişi var. O kişi kel mi?' diye, ya da 'Fransa Kralı olan ancak ve ancak bir nesne var mı ve o kel mi?' diye yorumlamamız gerekir. ⊥ imini, kesinlemenin edimsöz gücü belirticisi olarak, ? imini sorunun edimsöz gücü belirticisi olarak, köşeli parantezleri de edimsöz gücü belirticisinin etki alanını göstermek için kullanırsak, bizi bir seçim yapmaya zorlayan bu ikilemi simgesel olarak şöyle gösterebiliriz:

1. $\perp[(\exists x)\,(fx \cdot (y)\,(fy \rightarrow y = x)] \cdot ?[gx)]$[1]
2. $?[(\exists x)\,(fx \cdot (y)\,(fy \rightarrow y = x) \cdot gx)]$

Ne var ki, iki yorumun ikisi de bizi saçma bir durumla karşı karşıya bırakmaktadır. İkinci seçeneğin genelleştirildiğini düşünelim. Belgili bir betimleme kullanıp soru soran herkesin, belgili betimlemenin göndergesinin var olup olmadığını sorduğunu düşünmek akla yakın olabilir mi? Sorularda yaşadığımız sorun o kadar büyük değil ama komutlarda durum içinden çıkılmaz bir hale gelecektir. Hiç kimse, 'Bunu Fransa Kralına götür!' sözceleminin Fransa Kralının var olması yollu bir komut verdiğini söyleyemez. Ayrıca, son derece anlaşılır birtakım sözler de kendi kendiyle çelişen sözler haline gelecektir; örneğin günlük konuşmada anlaşılır bir düşünceyi dile getirmek için sözcelenen '*Waverley*nin yazarının asla *Waverley*yi yazmadığını varsay' tümcesi, bu yoruma göre, '*Waverley*yi yazan ancak ve ancak bir kişi olduğunun ve o kişinin *Waverley*yi yazmadığının doğru olduğunu varsay' gibi anlamsız

1 Bu seçenekte, niceleyicinin, zaman zaman edimsöz gücü belirticisinin sınırlarını aştığı varsayılmaktadır. Söz gelişi "Bir adam geldi. Onu gördün mü?" sözcelemlinde olduğu gibi, adılların doğal dillerde bunu yaptığı düşünülürse, bu varsayım akla uygun bir varsayım gibi görünüyor.

olmaktan çok kendi kendiyle çelişik bir tümceye çevrilmesi gerekecektir. Dolayısıyla bu yorumun işletilmesi olanaklı değil; bunun için de olanaklı ikinci yoruma bakmalıyız.

İçerisinde belgili bir betimlemenin göndermede bulunma amacıyla kullanıldığı her edimsöz edimi, bir varlıksal önermenin kesinlenmesi *artı* varolduğu kesinlenen nesneyle ilgili bir edimsöz edimi olarak görülebilir mi? Bunun da birtakım saçma sonuçları olacaktır. 'Bunu İngiltere Kraliçesine götür' komutuna 'Söylediğin şey doğru, o gerçekten var' karşılığı verilseydi, bunu saçma bulurduk. Verilen karşılık saçmadır, çünkü buyruk bir kesinleme olmadığı gibi bir kesinleme de içermemektedir. Bunun gibi, 'İngiltere Kraliçesi Fransa Kralını tanır mı?' diye soran kişinin, biri doğru öteki yanlış iki kesinlemede bulunduğunu düşünmek de saçmadır. Elbette, böyle bir soru soran kişiye sözceleminin bir soru olarak hatalı olduğunu, bir yanıtı olmadığını belirtiriz; ancak bu onu yanlış bir kesinlemede bulunmakla suçlamaktan oldukça farklı bir şeydir; çünkü hiçbir kesinlemede bulunmamaktadır. O bir soru sormuş ya da bir soru sormuş gibi yapmıştır, o kadar. Göndermede bulunma kurumunun bütünü, kesinlemede bulunma, soru sorma ya da komut verme kurumundan faklı bir kurumdur. Göndermede bulunma bu sonuncularla aynı düzeyde değildir; çünkü başarılı bir edimsöz ediminin bir bölümüdür, yoksa onun kendisi bir edimsöz edimi değildir. Bu yüzden, içinde belgili bir betimleme geçen her edimsöz edimini içinde bir kesinleme geçiyor diye yorumlamak saçmadır.

Betimlemeler kuramı, bütün edimsöz edimlerine olsa olsa ancak bu iki biçimde uygulanabilir. Ama ikisi de geçerli değildir. Dolayısıyla kuramdan vazgeçilmesi yerinde olur.

7.2 *Özel Adlar*

İlk bakışta, dil felsefesinde özel adların kullanımının anlaşılmasından daha kolay başka bir şey yoktur. Ad da nesne de ortadadır. Ad nesnenin yerine geçer.

Bu söylenenler doğru olmakla birlikte hiçbir şeyi açıklamaz. 'Yerine geçer' ile anlatılmak istenen nedir? Herşey bir yana, bu 'yerine geçmek' diye belirtilen ilişki nasıl kurulur? Özel adlar belgili betimlemelerin bir şeyin "yerine geçtiği" gibi mi bir şeyin "yerine

geçer"ler? Burada eleştirmek istediğim bu ve benzeri sorular 'Özel adların bir anlamı var mıdır?' sorusuyla özetlenebilir. Bu sorunun sorduğu şey, ilk başta, belgili betimlemelerin göndergesini seçip ayırma biçimi ile özel adların göndergelerini seçip ayırma biçimleri arasında, eğer varsa, nasıl bir benzerlik olduğudur. Özel adlar gerçekte betimlemelerin kısaltması mıdır? Bu soruya verilen iki karşıt yanıtın, bir yandan özel adların neredeyse başka anlatımlarda görülmeyen, gönderme söz ediminde bulunma amaçlı kullanımlarının, öbür yandan da 4. Bölümde sözünü ettiğimiz, bu söz ediminde bulunmak için kullanılan araçlarla bu söz ediminde bulunmanın önkoşullarının (özellikle de belirleme ilkesinde sözü edilen koşulun) yarattığı zıt duygulardan kaynaklandığını göreceğiz.

İlk yanıt, kabaca, şöyle özetlenebilir: Özel adların anlamları yoktur, onlar anlamları olmayan işaretlerdir; adlandırılanları vardır ama çağrışımları yoktur (Mill).[1] Bu görüşe göre, belgili betimleme nesnenin belli bir *görünümünü* betimlemesi dolayısıyla bir nesneye göndermede bulunur; buna karşılık özel ad nesneyi hiçbir biçimde betimlemez. Bir belgili betimlemenin bir nesneye uyduğunu bilmek demek, o nesneye ilişkin bir olguyu bilmek demektir; oysa adını bilmek demek, onunla ilgili bir olguyu bilmek anlamına gelmez. Özel adlar ile belgili betimlemeler arasındaki bu farkı, ayrıca, bir belgili betimlemeyi (bir gönderme anlatımını) genellikle yalnızca onu belgisiz bir ad haline getirerek, örneğin 'karşıdaki adam'ı, 'bir adam' yaparak* sıradan yüklem anlatımına dönüştürebilmemiz de açıkça ortaya koymaktadır. Özel adlarda genellikle aynı yolla böyle herhangi bir değişiklik yaratmak olanaklı değildir. Bir özel adı belgisiz bir ad olarak kullandığımızda, o özel adı, ya onu taşıyanın iyi bilinen özelliklerinin bir kısaltması haline sokarız (örneğin, 'O bir Napoléon', "O birçok bakımdan Napoléon'a benzer" anlamına gelir), ya da adın kendisiyle ilgili günlük bir anlatım biçiminin kısaltması olarak kullanırız (örneğin 'O Robert diye biridir', "Onun adı Robert'tir" anlamına gelir. Kısacası, biz özel adları

---

* İngilizcede, dolayısıyla da kaynak metinde yazıldığı biçimiyle, yalnızca adın önündeki belgili tanımlığı belgisiz tanımlıkla değiştirerek, örneğin '**the man**'i '**a man**' yaparak (ç.n.)

1 J. S. Mill, *A System of Logic* (Londra/Colchester, 1949), I. Kitap, 2. Bölüm, 5. paragraf.

betimlemek için değil, göndermede bulunmak için kullanırız; özel adlar hiçbir şeye yüklenmezler, bunun için de anlamları yoktur.

Kaba sağduyumuz, bizi bu yanıtın haklı olduğunu düşünmeye itiyor; ama son derece akla yakın bir yanıt gibi görünmekle birlikte, en azından göründüğü ölçüde akla yakın olmadığını, birçok olgunun onun aleyhine çalıştığını göreceğiz. İlk önce, böyle bir görüşü gözü kapalı kabul etmenin bizi düşürebileceği kimi metafizik tuzaklara bakalım. Özel adların betimlemelerden farklı olarak nesnenin herhangi bir *görünüm*üyle bağlantılı olmadığı, doğrudan nesnenin kendisiyle bir bağlantı içinde olduğu düşüncesine yakın hissederiz kendimizi genellikle. Betimlemeler bir nesnenin görünümlerinin ya da özelliklerinin, özel adlar ise nesnenin kendisinin yerine geçer. Öze giden yolda ilk adım budur; çünkü nesneler ile özellikler ya da nesnelerin görünümleri arasındaki temel metafizik ayırımlardan biri diye düşünülen ayırımın üzerinde oturmakta ve özel adlar ile belgili betimlemeler arasındaki sözde ayırımdan türetilmektedir. Böyle bir karıştırma *Tractatus*'ta da görülür: "Ad nesneyi anlatır. Nesne onun anlamıdır" (3.203).[1] Ama bu düşünce bizi hemen birtakım ilginç aykırılıklara sürükler: Öyle görünüyor ki, sözcüklerin anlamı dünyadaki olumsal olgulara bağlı olamaz, çünkü biz olgular değişse de dünyayı betimlemeyi sürdürebiliyoruz. Oysa, sıradan nesnelerin (insanların, kentlerin vb) varlıkları olumsaldır; bu nedenle nesnelerin adları için bir anlamın varlığı da olumsaldır. Demek, nesnelerin adları, aslında gerçek ad değil! Varlıkları olumsal bir olgu olmayan bir nesneler sınıfı olsa gerek; ancak onların adları gerçek adlar olabilir.[2] Peki bu ne anlama geliyor? Burada bütün metafiziğin ilk günahının açık bir örneğini bir kez daha görmekteyiz: Dilin gerçek ya da sözde özelliklerini dünyaya yakıştırmak.

Nesneler ile özellikler arasında metafizik bir ayırım olduğu savına genellikle verilen ilk karşılık, nesnelerin bir özellikler toplamından başka bir şey olmadığıdır.[3] İlk sav gönderme ile yükleme

---

1 Mill'in özel adların anlamları olmadığı düşüncesi, Wittgenstein'ın nesnelerin adların anlamları olduğu düşüncesiyle tutarlı gelmeyebilir. Fakat bu iki düşünce birbiriyle tutarsız değildir (İngilizce ile Almancada 'anlam', yani sırasıyla 'meaning' ile 'bedeuten' sözcükleri çifte anlam taşır). Hem Mill hem Wittgenstein, özel adların göndergesi olduğunu, buna karşılık anlamları olmadığını söyler.

2 Krş. Platon, *Theaitetos*.

3 Örn., Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth* (Londra, 1940), s. 97.

ayırımından, ikinci sav ise bir nesne için söylenebilen herşeyin o nesnenin betimlemeleri için de söylenebileceği eşsözünden türer. Ne var ki, her iki sav da aynı ölçüde saçmadır. Bir nesnenin, onun özelliksiz kendiliği ile özelliklerinin toplamı olduğunu düşünmek de, bir nesnenin bir özellikler yığını ya da toplamı olduğunu düşünmek de saçmadır. Ayrıca, her iki görüşün de kaynağında, dilsel savlardan varlıksal sonuçlar türetmek gibi metafizik bir yanlış yatmaktadır.

Özel adların anlamı olmadığı savına karşı ileri sürülen üç itiraz vardır:

1. Biz özel adları varoluş önermelerinde kullanır, örneğin "Afrika diye bir yer vardır", "Kerberos yoktur" deriz. Buralarda özel adların göndermede bulundukları söylenemez, çünkü bir varoluş bildiriminin bu tür bir öznesi göndermede bulunamaz. Göndermede bulunsaydı, bildirimin bir doğruluk değeri olması önkoşulu, olumlu olması durumunda doğruluğunun, olumsuz olması durumunda ise yanlışlığının garantisi olurdu (Bu, 'vardır' ile 'yoktur'un* bir yüklem olmadığını söylemenin bir başka yoludur.). Her varoluş bildirimi, bir yüklemin özellendiğini bildirir (Frege'nin deyişiyle, varoluş ikinci dereceden bir kavramdır.[1]). Bir varoluş bildirimi bir nesneye göndermede bulunup onun varolduğunu bildirmez, daha çok bir kavramı dile getirip o kavramın özellendiğini bildirir. Dolayısıyla bir varoluş bildiriminde bir özel ad geçiyorsa, o özel adın kavramsal ya da betimsel bir içeriğinin olması gerekir. Russell'ınki[2] gibi bu noktayı geçiştirme girişimleri, kişiyi bu noktaya getiren kabullerde birtakım yanlışların bulunduğunu açığa vuran son bir manevrayla, böyle anlatımların *gerçek* birer özel ad olmadıklarını söyleme noktasına gelmiştir.

2. Özel adlar içeren tümceler, yalnız dilsel değil, ayrıca olgusal bilgiler de aktaran özdeşlik bildirimlerinde bulunmak için de kullanılabilir. Nitekim, 'Everest Çomolungmadır' tümcesi, yalnız sözlükbilgisel değil coğrafi bir içerik taşıyan bir bildirimde bulunmak için kullanılabilir. Oysa özel adlar anlamsız olsalardı, bu ke-

---

* İngilizcede, dolayısıyla kaynak metinde yazıldığı biçimiyle '**exists**'in. (ç.n.)

1 *Grundgesetze der Aritmetik* (Jena, 1893), I. cilt, 21. bölüm.

2 "The Philosophy of Logical Atomism", R. Marsh (yay.) *Logic and Knowledge* (Londra, 1956), s. 200 vd.

sinleme 'Everest Everesttir' kesinlemesinin aktardığı bilgiden daha fazla bir bilgi taşımazdı. Dolayısıyla, özel adların bir betimsel içeriklerinin, bir anlamlarının olması gerektiği anlaşılıyor. Frege'nin özel adların anlamları olduğu yollu uslamlamanın özü budur.[1]

3. Belirleme ilkesi, gönderme eksiksiz olacaksa, bir özel ad sözcelendiğinde onun, tıpkı bir belgili betimleme sözcelendiğinde sözcelenen belgili betimlemenin olduğu gibi, bir betimlemeyi aktarıyor olmasını gerektirir. Bundan da, özel adların bir çeşit kısaltılmış betimlemeler olduğu sonucu çıkar gibi görünmektedir.

Üç itirazın üçü de aynı sonuca, yani özel adların bir çeşit kısaltılmış belgili betimlemeler olduğu sonuca dikkat çekmektedir.

Ne var ki bu sonuç kabul edilebilecek bir sonuç olamaz; çünkü akla son derece aykırı olması bir yana, birçok apaçık hakikatle de çelişmektedir. Öncelikle, özel adların kısaltılmış betimlemeler olduğu doğru olsaydı, o zaman betimlemelerin özel adların tanımsal eşdeğerleri olarak var olmaları gerekirdi; fakat genellikle, elimizde özel adların tanımları yoktur. Zaman zaman özel ad sözlüğü diye karşımıza çıkan sözlüklerde adları taşıyan kişilerle ilgili birtakım betimlemelere rastlarız; ama çoğu durumda, bu betimlemeler taşıyıcıları için ancak olumsal olarak doğru oldukları için, söz konusu adların tanımsal eşdeğerleri değildir.

Yalnızca elimizde tanımsal eşdeğerler yok değildir, onları her durumda özel adlarla değiştirme işini nasıl becerebileceğimiz de açık değildir. Nesnenin eksiksiz bir betimlemesini adın içlemi olarak sunmaya çalıştığımızda, ortaya birtakım tuhaf sonuçlar çıkacaktır. Böyle bir durumda, örneğin, adın özne olarak kullanıldığı, nesneye ilişkin doğru bir bildirim çözümleyici olacaktır; yanlış olanı kendiyle çelişik olacaktır; nesnede ortaya çıkan her değişiklikte adın anlamı (ve belki de nesnenin özdeşliği) değişecektir; ad farklı insanlarda farklı anlamlar taşıyacaktır vb. Dolayısıyla, özel adların betimlemeler olduğu görüşünün doğru olması da olanaklı görünmüyor.

---

1 Frege, tipik bir inatçılık duygusuyla, bu özdeşlik bildirimleri açıklamasının, özel adların varoluş bildirimlerindeki kullanımlarına da bir açıklama getirdiğini görmez. O, özel adaların varoluş bildirimlerinde kullanılmasının saçma olduğunu düşünür. "Über die Grundlagen der Geometrie II", *Jahresbericht der Deutschen Mathematiker-Vereinigung* (1903), s. 373.

Burada karşımızda güzel bir felsefe problemi örneği var: Bir yandan sağduyu bizi özel adların betimlemelerin bir türü olmadığı, *sui generis** olduğu sonucuna götürüyor; öte yandan bu sonuca karşı bir dizi kuramsal gerekçe ise bizi özel adların kısaltılmış betimlemeler olması gerektiği sonucuna götürüyor. Fakat buna karşı da birtakım ciddi kanıtlar ortaya koyabiliriz. Bu çatışkının, şimdi doğruluğunu göstermeye çalışacağım bir çözümü var.

'Özel adların anlamı var mıdır?' biçimindeki ilk sorumuzu, 'Özel adların gönderme amaçlı kullanımları herhangi bir betimsel yüklemi sıkı gerektirir mi?' ya da basitçe 'Öznesi bir özel ad, yüklemiyse bir betimsel anlatım olan bir önerme çözümleyici midir?'[1] biçiminde yeniden dile getirebiliriz. Fakat bu son sorunun da biri vurgusuz öteki vurgulu iki biçimi vardır: (a) Vurgusuz olanı: 'Bu tür bildirimler hiç çözümleyici olurlar mı?' (b) vurgulu olanı: 'Öznesi bir özel ad, yüklemi bir belirleme betimlemesi olan bildirimler çözümleyici midir?'

İlk soruyu alalım. Özel adların ıralayıcı özelliği, *farklı* zamanlarda *aynı* nesneye göndermede bulunmak için kullanılmalarıdır. Nesnenin tarihinde farklı zamanlarda aynı adın kullanılmasının arkasında nesnenin aynı olduğu sayıltısı bulunur; göndermenin özdeşliği için gerekli koşullardan biri, göndermede bulunulan nesnenin özdeşliğidir. Fakat nesnenin aynı olduğu sayıltısının arkasında da özdeşlik ilkesi bir sayıltı olarak bulunur. Yani arkasında, konuşan kişinin, 'Neden dolayı, z_1 zamanında *A* adıyla göndermede bulunulan nesne, z_2 zamanında aynı adla göndermede bulunulan nesneyle özdeştir?' sorusunun yanıtını verebilecek durumda olduğu sayıltısı bulunur. Soruyu daha basit bir biçimde sormak gerekirse: 'z_1 zamanındaki nesne, z_2 zamanındaki nesneyle aynı *şey* midir?' Burada 'şey' sözcüğünün doldurduğu boşluk, sorunun

---

* (Lat.) kendine özgü (ç.n.)

1 Elbette, 'çözümleyici' sözcüğünün bir anlamında, bu tür özne-yüklem önermelerinin hiçbiri çözümleyici olamaz; çünkü özne anlatımının bir göndergesinin olması ve bu nedenle önermenin bir doğruluk değerinin olması genellikle olumsaldır. Bu itirazı ortadan kaldırmak için 'çözümleyici'yi şu biçimde yeniden tanımlayabiliriz: "*Ö* çözümleyicidir =*dk. ö*, bir doğruluk değeri varsa tanım gereği doğrudur." Ya da ilk sorduğumuz soruyu şöyle yeniden dile getirebiliriz: "*Ö*'nün bir özel adı, *Y*'nin ise bir betimleyici yüklemi gösteriyor olası koşuluyla, 'Bir şey *Ö* ise *Y*'dir' biçimindeki bir önerme çözümleyici midir?"

yanıtı verilirken, bir betimsel genel terimle doldurulacaktır: z_1 zamanındaki nesne, z_2 zamanındaki nesneyle aynı dağdır, aynı kişidir, aynı nehirdir. Bunlarda geçen genel terim her bir durumda maddi bir özdeşlik ölçütü sağlar. Bütün bunlar, vurgusuz soruya olumlu bir yanıt getirmektedir. Kimi genel terimlerle özel bir ad arasında çözümleyici bir bağ vardır: Everest bir dağdır, Mississippi bir nehirdir, de Gaulle bir kişidir. Dağ olmayan bir şey Everest olamaz vb.; çünkü göndermenin sürekliliğini güvence altına almak için bir özdeşlik ölçütüne gereksinimimiz vardır, bunu ise adın çağrıştırdığı genel terim sağlamaktadır. De Gaulle'ün bir ağaca ya da bir ata dönüştüğünü kesinlemek isteyen kişi için bile bir özdeşlik ölçütünün olması gerekir. De Gaulle'ün söz gelişi asal sayıya dönüştükten sonra hâlâ de Gaulle olarak kalması olanaklı değildir; bunu söylemek demek, bir terim ya da terim dizisi ile 'de Gaulle' adı arasında çözümleyici bir bağ olduğunu söylemek demektir.

Burada yapılabilecek bir itirazı önlemek için bir noktayı açıklamak yerinde olur: Bütün bunlardan sonra insanın aklına hemen, bir nesneye "Everest" demeyi sürdürüyorsak, o şeye "Everest" denilmesinin, onun aynı şey olduğunu göstermek bakımından yeterli olduğunu söylemek geliyor. Ancak yukarıdaki çözümlemede söylenmek istenen bu değildir. Bir şeyin eskiden "Everest" dediğimiz şeyle özdeş olduğunu kabul etmek için bir gerekçe ileri sürebiliyorsak, ancak o zaman o şeye "Everest" diyebiliriz; gerekçe olarak o şeye "Everest" denilmesini göstermek, döngüsel bir açıklama getirmek olur.

Ancak, vurgusuz soruya verilen "Evet" yanıtı, vurgulu soruya da aynı yanıtın verilmesini zorunlu kılmıyor. Aslında, özel adların Frege'nin ve benim sözcüğü kullandığımız anlamda anlamı olup olmadığına karar vermek söz konusu olduğunda önemli olan da sorunun bu vurgulu biçimidir. Çünkü Frege'ye göre bir özel adın anlamı göndergeyi belirleyen "sunma tarzı"nı içerir; elbette tekil bir betimsel yüklem de bize bir sunma tarzı sağlamaz; böyle bir yüklem bir belirleme betimlemesi ortaya koymaz. Sokrates'in bir insan olduğu çözümleyici olarak doğru olabilir, ama 'insan' yüklemi Sokrates'e ilişkin bir belirleme betimlemesi değildir.

Bu nedenle sorumuzun vurgulu biçimini belirleme ilkesinin ışığında bir gözden geçirelim. Bu ilkeye göre bir özel ad kullanan kişi, o adın yerine adın göndermede bulunduğu nesneye ilişkin bir

belirleme betimlemesi (belirleme betimlemelerinin göstererek sunmaları da içerdiğini unutmayalım) koyabilecek durumda olmalıdır. Kişi bunu yapabilecek durumda olmazsa, onun kimin ya da neyin hakkında konuştuğunu bilmediğini söyleyebiliriz. Bizi ve başka şeylerle birlikte Frege'yi, özel adların anlamı olması gerektiğini, anlamı oluşturanın belirleme betimlemesi olduğunu söyleten de işte bunlardır. Bir özel adı öğrenmenin ne demek olduğunu düşünelim. Bana "Thaklakes'i al ve Thaklakes hakkında ne düşündüğünü söyle" dediğinizi varsayalım. Bu adı önceden hiç duymadıysam, verebileceğim tek karşılık "O kim?" ya da "O ne?" olabilir. Sizin de buna karşılık yapacağınız hareket (belirleme ilkesine göre) bana o kimseyi ya da nesneyi göstererek sunmak ya da bir dizi betimlemede bulunmak olmaz mı? Bu da bana, tıpkı genel bir terimin anlamını bana vermeye çalıştığınızda olduğu gibi adın anlamını vermez mi? O da adın bir tanımı olmaz mı?

Bu görüşe karşı bir iki itirazı gözden geçirdik. Bu son durumda yapılabilecek itirazlardan biri de, bir kişinin adın yerine koymaya hazır olduğu betimlemenin, bir başkasının onun yerine koymaya hazır olduğu betimlemeyle aynı olmayabileceğidir. Böyle bir durumda, birisi için tanım gereği doğru olan şeyin, bir başkası için olumsal olduğunu mu söyleyeceğiz? Frege'nin bu noktada yapmak zorunda kaldığı manevraya bakalım:

> Ayrıca Herbert Garner'in, Dr. Gustav Lauben'in 13 Eylül 1875'te N. H.'da doğduğunu ve bunun başka herhangi biri için doğru olmadığını bildiğini; buna karşılık Dr. Lauben'in şu anda nerede yaşadığını ya da onun hakkında başka bir şey bilmediğini varsayın. Öte yandan da, Leo Peter'in Dr. Lauben'in 13 Eylül 1875'te N. H.'da doğduğunu bilmediğini varsayın. Bu durumda, 'Dr. Gustav Lauben' özel adıyla ilgisinde düşünülürse, Herbert Garner ile Leo Peter aynı dili konuşmamaktadır;' çünkü gerçekte bu adla aynı kişiye göndermede bulunmakla birlikte, bunu bilmemektedirler."[1]

Dolayısıyla, Frege'ye göre, adla ilgili betimsel desteğimiz aynı değilse aynı dili bile konuşmuyoruz demektir. Fakat, bu düşünce-

1 "The Thought: a logical inquiry", çev. A. ve M. Quinton, *Mind* (1956), s. 297.

nin tersine, unutmayalım ki biz çok ender olarak özel adları bir dilin karşısında *başka bir* dilin parçası diye düşünürüz.

Bundan başka, benim belirleme betimlememin söz konusu nesne için doğru olmadığını bulabilir, ama yine de o addan vazgeçmem. 'Aristoteles' adının kullanımını, onun Stagira'da doğmuş bir Yunan filozofunun adı olduğunun söylenmesiyle öğrenebilirim; fakat bilginler daha sonra Aristoteles'in Stagira'da değil, Thebai'de doğduğu konusunda ikna ederlerse, onları kendileriyle çelişmekle suçlamam. Ama bu noktayı biraz daha yakından inceleyelim. Bilginler Aristoteles'le ilgili genellikle kabul edilen *belirli* bir inancın yanlış olduğunu ortaya çıkarabilirler. Peki, böyle bir durumda, insanların Aristoteles hakkında o zamana kadar doğru olduğuna inandıkları her şeyin, aslında gerçek Aristoteles için doğru olmadığını düşünmek akıllıca olur muydu? Kuşkusuz, akıllıca olmazdı. Bu, sorumuza verilebilecek yanıtın çekirdeği olacaktır.

'Aristoteles' adının kullanıcılarından, onunla ilgili temel ve üzerinde anlaşılmış başlıca olgular diye gördükleri olguları dile getirmelerini istediğimizi düşünelim. Böyle bir durumda verdikleri yanıtlar, bir belirleme betimlemeleri kümesi oluşturacaktır. Benim burada göstermeye çalıştığım şey, bu belirleme betimlemelerinin hiçbirinin tek tek Aristoteles için çözümleyici olarak doğru olmadığı, bu belirleme betimlemeleri kümesinin tikel evetlemesinin Aristoteles için çözümleyici olarak doğru olduğudur. Başka bir biçimde ortaya koyalım: Bir nesneyi belirleme yollarımızın ayrı ayrı olduğunu düşünün. Böyle bir durumda, hangi koşullarda nesneyle ilgili olarak "Bu Aristoteles'tir" diyebilirim. Benim iddiam, bu bildirimlerden o ana dek sayısı tam olarak belli olmayan yeterli sayıda bildirimin (betimlemenin) nesne için doğru olması durumunda söyleyebilirim. 'Bu Aristoteles'tir' bildiriminin betimsel gücü de budur. Kısaca, bir nesnenin adının kullanıcılarının o nesne için doğru olduğuna inandıkları belirleme betimlemelerinin hiçbirinin o nesneden bağımsız olarak belirlenmiş bir nesne için doğru olmadığı kanıtlanmışsa, bu nesne o adı taşıyan nesneyle özdeş olamaz. Bir nesnenin Aristoteles olması için gerekli koşullardan biri, nesnenin bu betimlemelerin hiç olmazsa kimilerini karşılamasıdır. Bir başka biçimde dile getirmek gerekirse, bu betimlemelerin tikel evetlemesi ile 'Aristoteles' adı arasında çözümleyici bir bağ vardır. Bu da, 'Özel adların anlamı var mıdır?' sorusunun vurgulu biçimine verilecek yarı olumlu yanıttır.

Dolayısıyla, 'Özel adların anlamı var mıdır?' sorusuna yanıtım, eğer bununla sorulan özel adların nesneleri betimlemek ya da nesnelerin ıralayıcı özelliklerini belirtmek için kullanılıp kullanılmadığı ise, "Hayır"; yok eğer sorulan özel adların, göndermede bulundukları nesnenin ıralayıcı özellikleriyle mantıksal bir bağlantısı olup olmadığı ise, yanıt "Evet, gevşek bir biçimde" olacaktır.

Kimi filozoflar, zaman zaman aynı sözcüğün birden fazla nesnenin adı olarak kullanılmasını, bu tür bir açıklamaya getirilebilecek bir itiraz olarak düşünmektedir. Ancak bu tamamen ilgisiz bir durumdur ve hiçbir biçimde benim açıklamama getirilebilecek itiraz değildir. Hem kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan bölümüne hem de yakınların dışındaki yabancı kimseye 'el' denilmesinin 'Genel terimlerin anlamları var mıdır?' soruyla ilgisi neyse, farklı nesnelerin 'John Smith' diye adlandırılmasının da 'Özel adların anlamları var mıdır?' soruyla ilgisi odur. 'El' ve 'John Smith' durumlarında sorun bir eşadlılık sorunudur; bir sözcüğün birkaç anlamı olduğunu gösterilerek o sözcüğün anlamsız olduğu kanıtlanamaz. Kendilerine yukarıdaki açıklamamı sunduğum neredeyse her filozof böyle bir itiraz ileri sürmüş olmasaydı, bu noktayı sözü edilmesi gerekmeyecek ölçüde apaçık bir nokta olarak alırdım.

Benim yaptığım, bir bakıma Mill ile Frege'yi uzlaştırmaktır. Mill özel adların belirli bir betimlemeyi sıkı gerektirmediğini, tanımları olmadığını söylerken haklıydı; fakat Frege de tikel terimlerin bir sunma tarzının dolayısıyla da, bir bakıma, bir anlamının olması gerektiğini düşünürken doğru düşünüyordu. Frege'nin hatası, adın yerine koyabildiğimiz belirleme betimlemesini bir tanım olarak kabul etmekti.

Bu arada, '*X* denilen adam' betimlemesinin, en azından tek başına, belirleme ilkesi açısından yeterli olmayacağını söylemeliyim. Çünkü siz bana "*X* ile kimi anlatmak istiyorsun?" diye sorar, ben de size "*X* denilen adam" karşılığı verirsem, gerçekte de '*X*' denilen tek bir adam olsa bile, bununla o adamın başka insanların '*X*' adıyla göndermede bulunduğu kişi olduğunu söylemiş olurum yalnızca. Fakat o başkaları da '*X*' adıyla göndermede bulunurlarsa, o zaman onların '*X*' yerine bir belirleme betimlemesi koymaya hazır olmaları gerekir. Ama onlar da '*X* denilen adam' anlatımını koyarlarsa, sorun bir adım sonraya ertelenmiş olur; yoksa sorun döngüsel ya da sonsuza dek geri giden bir sorun değildir. Bir bireye

bir başkasının gönderme edimi üzerinden asalak bir göndermede bulunabilirim, ama ortada gerçekten bir gönderme edimi olacaksa bu başkaları sonsuz sayıda olamaz.

Bu nedenle, bir '*X*' özel adının anlamının, eğer varsa, ne olduğu sorusunun yanıtı, hiçbir biçimde, '*X* denilen'in o özel adın anlamı ya da anlamının parçası olduğunu söylemek olamaz. O zaman biri de çıkıp pekâlâ 'at'ın anlamının 'bir at denilen' olduğunu söyleyebilirdi. Bu hataya bu denli sık düşülmesi oldukça şaşırtıcıdır.[1]

Özel adlarla ilgili benim çözümlemem, bu altbölümün başındaki görünüşte tutarsız görüşlerin hepsine bir açıklama getirmemize olanak sağlıyor. Bir özel adın bir varoluş bildiriminde geçmesini olanaklı kılan nedir? 'Aristoteles asla varolmadı' gibi bir bildirim, 'Aristoteles' ile ilgili yeterli ama henüz belli olmayan sayıda betimsel desteğin yanlış olduğunu bildirir. 'Aristoteles' ile ilgili betimsel destek daha iyice belli olmadığı için bunlardan hangisinin yanlış olduğu da daha belli değildir. Aristoteles için doğru olduğuna inanılan önermelerin yarısının bir adam için yarısının bir başka adam için doğru olduğunu düşünelim; böyle bir durumda Aristoteles'in asla varolmadığını mı söylerdik? Bizim için bu sorunun peşin bir yanıtı yoktur.

Aynı şekilde, özel adların kullanıldığı özdeşlik bildirimlerini de açıklamak kolaydır. 'Everest, Çomolungmadır' her iki adın arkasındaki betimsel desteğin, aynı nesne için doğru olduğunu bildirir. İki adın arkasındaki betimsel destek bu kesinlemede bulunan kişi için aynıysa, ya da biri ötekini içeriyorsa, bildirim çözümleyici, değilse bireştiricidir. Özel adlar kullanarak olgusal bakımdan bilgi veren özdeşlik bildirimlerinde bulunmamızdan yola çıkarak özel adların bir anlamı olması gerektiğini sonucunu çıkarırken Frege'nin içgüdüleri sağlamdır; ama bu, anlamın bir belgili betimdeki gibi çok açık olduğunu düşünürken onu yanıltmıştır. Onun ünlü "Sabahyıldızı-Akşamyıldızı" örneği onu burada yanlış yola sürüklemiştir; çünkü bu adların anlamları çok açıktır, ama anlatımlar tam anlamıyla birer özel ad değildirler; belgili betimlemeler ile özel adları birbirinden ayıran sınır çizgisi üzerinde bulunurlar.

Ayrıca, şimdi bir adın sözcelenmesinin belirleme ilkesini nasıl karşıladığını da anlayabiliyoruz: Hem konuşan hem de dinleyen

1 Söz gelişi, A. Church, *Introduction to Mathematical Logic* (Princeton, 1965), s. 5

bir belirleme betimlemesini sözcelenen adla bağdaştırıyorsa, adın sözcelenmesi belirleme ilkesinin yerine gelmesi için yeterli olur; çünkü konuşan ile dinleyenin ikisi de söz konusu adın yerine bir belirleme betimlemesi koyabilecek durumdadır. Ad sözcelendiğinde, sözcelenen o ad dinleyen kişiye bir önerme iletir. Gerçekte aynı nesne için doğru olmaları koşuluyla, konuşan ile dinleyenin kullandıkları belirleme betimlemelerinin aynı olması zorunlu değildir.

Özel adların bir anlamı olduğunu söyleyebildiğimizi, ama bu anlamın belirsiz bir anlam olduğunu gördük. Şimdi de bu belirsizliğin nedenlerini ortaya koymamız gerekir. Bir özel adın uygulanması için gerekli ve yeterli koşulların tam olarak nelerden oluştuğuyla ilgili bu belirsizlik işin özünden kaynaklanmayan, yalnızca dilsel özensizlikten kaynaklanan bir durum mudur? Yoksa özel adların bizim için gördükleri işlevden mi kaynaklanmaktadır? 'Aristoteles' adının uygulanma ölçütlerini aramak demek, biçimsel bir tarzda Aristoteles'in ne olduğunu sormak demektir; Aristoteles nesnesi için bir özdeşlik ölçütleri kümesi aramak demektir. 'Aristoteles nedir?' sorusu ile "'Aristoteles' adını uygulama ölçütleri nedir?" sorusu aynı şeyi sorar; yalnız ilki bunu içerikli bir biçimde, ikincisi ise içeriksiz bir biçimde yapar. Dolayısıyla, eğer adı kullanmadan önce Aristoteles'in özdeşliğini oluşturan kesin nitelikler konusunda bir anlaşmaya varmış olsaydık, bu adı kullanma kurallarımız belirsiz olmazdı. Fakat böyle bir kesinliğe de ancak adın herhangi bir kullanımının bazı *özgül* betimlemeleri sıkı gerektirmesi halinde ulaşılabilir. Böyle bir durumda da adın kendisi bu betimler kümesinin mantıksal eşdeğeri olurdu. Ancak bu böyle olaydı, o zaman da biz bir nesneye yalnızca onu betimleyerek göndermede bulunabilir bir durumda olurduk. Oysa aslında özel adlar kurumunun bizi içinden kurtardığı durum, özel adları belgili betimlemelerden ayıran nokta tam da budur. Özel adların kullanım ölçütleri her durumda iyice kesin ve belirli olsaydı, özel adlar bu ölçütlerin kısaltmalarından başka bir şey olmazlar, her bakımdan tam bir belgili betimleme işlevi görürlerdi. Oysa dilimizde özel adların eşsiz ve çok büyük kullanım kolaylıklarının temelinde yatan şey, adların, tam olarak hangi betimsel niteliklerin nesnenin özdeşliğini oluşturduğu konusunda bir sorun çıkmadan ve bu konuda bir anlaşma oluşmuş olmasına gereksinim yaratmadan, nes-

nelere herkesin bilebileceği bir biçimde göndermede bulunmaya olanak sağlamasıdır. Özel adlar betimlemelerin işlevini görmezler, daha çok betimlemelerin üzerine asıldıkları askı gibidirler. Dolayısıyla, özel adların kullanım ölçütlerinin gevşek olması, dilin gönderme işlevini betimleme işlevinden ayırmak için gerekli olan koşullardan biridir.

Aynı noktayı başka bir biçimde ortaya koymak gerekirse, "Elimizde neden özel adlar var?" diye sorduğumuzu düşünün. Elbette, bireylere göndermede bulunmak için. "Peki ama betimlemeler de bu işi yapabilir". Evet ama her göndermede bulunulduğunda özdeşlik koşullarının belirlenmesi pahasına: 'Aristoteles' adını atıp söz gelişi 'İskender'in hocası'nı kullanma konusunda anlaştığımızı düşünelim. Böyle bir durumda göndermede bulunulan adamın İskender'in hocası olduğu çözümleyici bir doğru olur. Oysa Aristoteles'in herhangi bir zaman diliminde eğitim işine girmiş olması olumsal bir olgudur (Söylemiş olduğum gibi, Aristoteles'in, kendisine genellikle yüklenen özelliklerin mantıksal toplamı [toplamının tikel evetlemesi] olması zorunlu bir doğru olmakla birlikte)[1].

Bireyler için söz konusu özdeşlik ölçütleriyle ilgili tek gevşekliğin, özel adlara özgü diye betimlediğim gevşeklik olduğu düşünülmemelidir. Çok farklı özdeşlik sorunları, söz gelişi belgili betimlemelerin gönderme amaçlı kullanımlarında da ortaya çıkar. 'Bu, İskender'e öğretmenlik eden adamdır'ın, örneğin bu nesnenin başka bir uzay-zaman noktasında İskender'e öğretmenlik yapan adamla uzaysal-zamansal bir sürekllilik içinde olmasını sıkı gerektirdiği söylenebilir; ama bir başkası da çıkıp bu adamın uzaysal-zamansal sürekliliğinin bir özdeşlik ölçütü değil, olumsal bir nitelik olduğunu söyleyebilir. Dolayısıyla böylesi niteliklerin söz konusu adamın özdeşliğiyle bağlantısının mantıksal yapısı yine gevşek ve işin başında ikircikli olabilir. Fakat bu, gevşekliğin, özel adların uygulanma ölçütlerinin gevşekliği diye sözünü ettiğim boyutundan oldukça farklı bir başka boyutudur; belgili betimlemeler ile özel adlar arasındaki işlev bakımından yapılan ayırımı etkilemez. Yani belgili betimlemeler ancak ölçütlerin ilk anlamda gevşek olmaması dolayısıyla göndermede bulunurlar; çünkü onlar nesneyle

1 Çelişik özellikleri hesaba katmamak koşuluyla. $pv{\sim}p$ mantıksal toplamı saçma kılardı.

ilgili belirtik bir betimleme ortaya koyarak göndermede bulunurlar. Oysa özel adlar böyle bir betimleme ortaya koymadan göndermede bulunurlar.

Bu bölümde dile getirilen noktaların kimileri, tipik özel adlar, 'İngiltere Merkez Bankası' gibi yoz özel adlarla karşılaştırılarak bir açıklığa kavuşturulabilir. Çünkü özel adlarla sınırlı kalan bu durumlarda, anlamın belgili betimlemelerde olduğu gibi doğrudan verildiği görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Sayıltılar, deyim yerindeyse, yüzeye vurmaktadır. Bir özel ad, ortada sözel bir betimleme olmadan katı bir biçimde kullanılan bir ad haline gelebilir: Tanrı, inananlar için *tanım gereği*, adildir, herşeye gücü yetendir, herşeyi bilendir vb. Bizim için 'Homeros' sadece "*İlyada* ile *Odisseia*'nın yazarı" anlamına gelir. Biçim çoğu kez bizi yanlış bir noktaya sürükleyebilir: Kutsal Roma İmparatorluğu ne kutsaldı ne de Roma'yla ilgiliydi vb., ama yine de Kutsal Roma İmparatorluğuydu. Aynı şekilde, 'Martha' adının yalnızca kızlara verilmesi konusunda bir uylaşım olabilir, ama ben oğluma 'Martha' adı verirsem yalan söylemiş olmam, insanları yanılgıya sürüklerim. Kuşkusuz her tipik özel ad "betimsel içeriklerinin" yapısı bakımından birbirine benzemez. Örneğin, adın kullanıcılarının kişiyi tanıyabilir durumda olmalarının önemli bir "belirleme betimlemesi" olabildiği durumlarda, yaşayan insanların adları ile tarihsel kişiliklerin adları arasında bir ayırım olacaktır. Fakat bütün bu sorunları ele alırken aklımızın bir ucunda tutmamız gereken asıl şey, bizim elimizde, belirleyici gönderme dediğimiz söz ediminde bulunmak için bir özel adlar kurumunun olduğudur. Bu tür anlatımların varlığı, bizim dilin gönderme işlevini yükleme işlevinden ayırma ihtiyacımızdan kaynaklanır. Fakat biz göndermeyi tam olarak yüklemeden ayırmaya kalkışmadık; çünkü böyle yapmak, kendisine uymadan göndermede bulunmamız mümkün olmayan belirleme ilkesini çiğnemek olurdu.

8. Bölüm

'–DIR'DAN '–MELİ' TÜRETMEK

En eski metafizik ayırımlardan biri de olgu ile değer arasındaki ayırımdır. Bu ayırımın altında, değerlerin bir biçimde kişilerden türediği ve dünyada, en azından taşların, ırmakların, ağaçların ve kaba olguların dünyasında yer alamayacağı inancı yatar. Çünkü öyle olsalardı, birer değer olmaktan çıkar dünyanın bir parçası haline gelirlerdi. Felsefe tarihinde bu ayırımla ilgili sıkıntılardan biri, ayırımın birçok farklı biçimde betimlenmesi ve bunların hepsinin eşdeğer olmamasıdır. Genellikle, Hume'un *Treatise*'te '–dır'dan, '–meli'ye geçerken ortaya çıkan değişimlerden söz ettiği ünlü bölümde[1] bu ayırımı sezindirdiği düşünülür. Moore bu ayırımın, sarı gibi "doğal" özellikler ile Hume'un "doğal olmayan" dediği iyilik gibi özelliklere dayanan bir ayırım olduğunu görmüştü.[2] Ne tuhaftır, Moore'un izleyicileri, metafizik diziyi tersine çevirdiler ve bu metafizik ayırımı dile yansıtarak dildeki sıkı gerektirme ilişkileriyle ilgili bir sav biçiminde anladılar. Bu biçimiyle ayırım, hiçbir betimsel bildirim kümesinin herhangi bir değerlendirici bildirimi sıkı gerektiremeyeceği savını içerir. "Ne tuhaftır" dedim, çünkü betimlemelerden hiçbir değerlendirmenin çıkamayacağı görüşünü yalanlayan örneklerle dilin her yeri delik deşik edilmiştir. 6. Bölümde gördüğümüz gibi, bir çıkarıma geçerli demek zaten onu değerlendirmektir; ancak geçerli bir bildirim de onunla ilgili birtakım "betimsel" bildirimlerden çıkar. Geçerli çıkarım, inandırıcı çıkarım, iyi akılyürütme kavramlarının kendileri söz konusu anlamda değer-

1 D. Hume, *A Treatise of Human Nature* (L. A. Selby-Bigge, yay.; Oxford: 1888), s. 469. Hume'la ilgili bu yorum çok haklı değil. Krş., A. C. MacIntyre, "Hume on 'is' and 'ought'", *The Philosophical Review*, 67. cilt (1959).

2 G. E. Moore, *Principia Ethica* (Cambridge, 1903).

lendiricidir; çünkü, birtakım öncüller verildiğinde, onlardan belli birtakım sonuçlar çıkarmada, söz gelişi *haklı* ya da *isabetli* olma kavramlarını içine almaktadır. Kısacası, tuhaflık, savın dile getirildiği terimler dizgesinin (sıkı gerektirme, anlam, geçerlilik terimlerinin), tezin yanlışlığını daha baştan kabul etmesinde yatmaktadır. Örneğin, *p*nin *q*yu sıkı gerektirdiği bildirimi, başka şeylerin yanı sıra, *p* yollu bir kesinlemede bulunan kişinin *q*nun doğru olduğunu ***kabullendiği***, *p*nin doğru olduğunun bilinmesi halinde de *q* sonucunu çıkarmada ***haklı olduğu*** bildirimini sıkı gerektirir. Buradaki kabullenme ve haklı olma kavramları da bir şey yapmayı kabullenmekten ya da savaş ilan etmekte haklı olmaktan söz ettiğimizde olduğundan daha fazla ya da daha az "değerlendirici" değildir.

Bu bölümde, bir betimsel bildirimler kümesinden değerlendirici bir bildirim çıkarmanın olanaksızlığı iddiasını derinlemesine incelemek istiyorum. 3. Bölümdeki edimsöz edimi çözümlemesinin sonuçlarını kullanarak bu sava başka bir karşı örnek getirmeye çalışacağım.[1]

'–dır'dan, '–meli' türetilemeyeceği savı, genellikle, betimsel bildirimlerin değerlendirici bildirimleri sıkı gerektiremeyeceği görüşünün bir başka biçimde dile getirilmesi ya da özel bir durumu olarak görülür. Bu sava karşı olarak ortaya atılacak bir örneğin, bu savın savunucularının tam olarak olgusal ya da betimsel diye kabul edeceği bir ya da bir dizi bildirimi alması (bunların içinde mutlaka '–dır' sözünün geçmesi gerekli değildir) ve bu bildirim ya da bildirimlerin, savın savunucularının değerlendirici olarak kabul edecekleri bir bildirimle (burada verilecek örnekte, bu bildirimin içinde bir '–meli' geçecektir) nasıl mantıksal bir bağı olduğunu göstermesi gerekir.[2]

Savın çağdaş biçimini dikkate alacağım. Hume ile Moore'un görüşlerine ya da olgu ile değer arasında yapılan metafizik ayırıma karşı birtakım örnekler getirmek gibi bir kaygı içinde değilim.

2 Eğer bu girişim başarılı olursa, "değerlendirici" ile "betimleyici" olan arasında yeniden bir köprü kurmuş, böylece de kullanılan terimler dizgesinin bir başka zayıf yanını göstermiş olacağız. Ancak, şimdi burada, değerlendirici ile betimleyici kavramları kullanılan terimler dizgesinde oldukça açık kavramlarmış gibi davranacağım. Kavramların, 6. Bölümde irdelenen yanılgıya ek olarak neleri birbirine karıştırdığını düşündüğümü, bölümün sonlarında dile getireceğim.

İşin hemen başında, '–meli'nin kip belirten küçük bir yardımcı fiil, '–dır'ın ise bir koşaç olduğunu; '–dır'dan '–meli'nin türetilip türetilemeyeceği sorusunun da onlar gibi küçük bir soru olduğunu hatırlatmak iyi olur. Bu noktayı görmeyi engelleyen şeylerden biri Austin'in "*invesse des grands profondeurs*"* dediği durumdur. Büyük Meselelerin '–meli'nin '–dır'dan türetilip türetilemeyeceği sorusuyla bağlantılı olduğu önceden kavranırsa, içerdikleri mantıksal ve dilsel meselelerle ilgili açık seçik bir resim çizmenin gerçek güçlüğü de anlaşılabilir. Özellikle, hiç olmazsa işin hemen başında, etikten ya da ahlaktan söz etme tuzağına düşmemek gerek. Bizim ilgilendiğimiz 'ahlakça –meli' değil, yalnızca '–meli'. Bu ayırım benimsenirse, beni ilgilendirenin ahlak felsefesi alanında değil, dil felsefesi alanında ortaya atılan bir tez olduğu da söyleyebilecektir. '–dır'dan '–meli' türetilip türetilemeyeceği sorusunun gerçekten de ahlak felsefesiyle bir bağlantısı olduğunu düşünüyorum, fakat bunu karşı örneğimi verdikten sonra irdeleyeceğim. '–meli'/'–dır' konusunda yazan bildik yazarlar okuduğunda, insan, onların kip belirten yardımcı fiiller ile edimsöz güçlerine ilgilenmeyi bir yana bırakma pahasına, parmak uçlarında yükselerek ahlak sorunlarını, hatta siyasi sorunları görmeye çalışmak için gösterdikleri çabanın yoğunluğundan çok etkileniyor.

Bundan sonrası, özü bakımından, daha önce yayımladığım bir kanıtlamayla[1] aynı. Bu önceki yazıyla ilgili olarak yayımlanan eleştiriler, yanlış anlamaları gidermek, ileri sürülen itirazları karşılık vermek ve o yazıda ulaştığım sonuçları genel söz edimleri kuramıyla birleştirmek için orada söylediklerimi burada da yinelememin yerinde olacağı düşüncesini uyandırdı bende.

8.1 *Türetmenin Yolu*

Şu bir dizi bildirimi alalım:

1. Jones 'Smith, sana beş dolar ödemeye söz veririm' sözlerini sözceledi.

2. Jones Smith'e beş dolar ödemeye söz verdi.

---

* (Fr.) "derinlik sarhoşluğu" (ç.n.)

1 J. R. Searle, "How to drive 'ought' from 'is'", *The Philosophical Review* (Ocak, 1964)

3. Jones Smith'e beş dolar ödemek için kendini bir yükümlülük altına soktu (ödemeyi üstlendi).

4. Jones Smith'e beş dolar ödeme konusunda bir yükümlülük altındadır.

5. Jones Smith'e beş dolar ödemeli.

Bu bildirim dizisiyle ilgili olarak, bir bildirim ile ardından gelen arasında her zaman bir sıkı gerektirme bağıntısı olmadığını, ama yine de aralarındaki bağın rastlantısal ya da tamamen olumsal da olmadığını; aralarındaki ilişkiyi bir sıkı gerektirme bağıntısı haline getirmek için araya sokulması gereken ek bildirimlerin ya da yapılması gereken düzeltmelerin, bir değerlendirici bildirim, bir ahlak ilkesi ya da benzeri bir şey içermesinin zorunlu olmadığını kanıtlamaya çalışacağım.

Artık başlayabiliriz. 1 ile 2 arasında nasıl bir ilişki vardır? Belli birtakım koşullarda 1'in içinde tek tırnak içinde verilen sözleri sözcelemek demek söz verme ediminde bulunmak demektir. Söz konusu koşullarda o sözlerin sözcelenmesinin söz vermek demek olması, 1'de geçen sözcüklerin anlamının bir parçası ya da sonucudur. 'Söz veririm' anlatımı, ait olduğu dilde, 2'de belirlenen edimi, yani söz verme edimini yerine getirmek için kullanılan temel araçlardan biridir.

Söz konusu tümcenin sözcelendiği dilin kullanımıyla ilgili bu deneysel olguyu, ek bir öncül biçiminde dile getirelim:

1a. *K* gibi belli koşullarda, 'Smith, sana beş dolar ödemeye söz veririm' sözlerini (tümcesini) sözceleyen kişi, Smith'e beş dolar ödemeye söz verir.

Peki, '*K* koşulları' başlığı altında ne tür koşullar yer almaktadır? Bu koşullar, söz konusu sözlerin (tümcenin) sözcelenmesinin, söz verme ediminin başarılı ve kusursuz bir biçimde yerine getirilmesi sayılabilmesi için, 3. Bölümde belirttiğimiz, gerekli ve yeterli koşullar olacaktır. Bunlar da, girdi ve çıktı koşullarını, konuşan kişinin çeşitli yönelimleri ile inançlarını ve diğerlerini (bkz.: Bölüm 3.1) içerir. 3. Bölümde işaret ettiğim gibi, söz verme kavramının sınırları, doğal bir dildeki birçok kavramın sınırları gibi, bir ölçüde belirsizdir. Ama açık olan bir şey var: Sınırlar ne ölçüde belirsiz olursa olsun, sınırı yaratan durumları belirlemek ne kadar güç

olursa olsun, 'söz veririm' sözlerini üreten bir kişinin gerçekten söz verdiğinin hiçbir yanlışa düşmeden söylenebildiği koşullar, tam anlamıyla deneysel nitelikli koşullardır.

Dolayısıyla, bu koşulların yerine geldiği yollu deneysel bir kabulü, bir ikinci öncül olarak ekleyelim:

1b. *K* koşulları geçerli.

1, 1a ve 1b'den, 2'yi türetiriz. Çıkarım şu biçimde yapılır: (*K*, koşulları; *S*, sözcelemi; *Sv* de söz vermeyi göstermek koşuluyla) *K* ise (*S* ise *Sv*). 2'yi, bu koşulluya *S* ve *K* öncüllerini ekleyerek elde ederiz. Görebildiğim kadarıyla, bu mantık oyununda gizli bir değerlendirici öncül de yok. 1 ile 2 arasındaki bağıntı konusunda daha çok şey söylemek gerek, ama onları daha sonraya saklıyorum.

2 ile 3 arasındaki ilişki nedir? 3. Bölümde söz vermeyle ilgili olarak yaptığımız çözümlemeden, söz vermenin, tanım gereği, kişinin kendisini bir yükümlülük altına sokması biçiminde bir edim olduğu çıkıyor. Söz verme kavramıyla ilgili olarak yapılacak hiçbir çözümleme, söz verenin, söz verdiği kişiye, gelecekteki bir zaman diliminde, olağan koşullarda söz verilen kişinin yararına olan bir eylemde bulunmak için kendini bir yükümlülük altına sokması, böyle bir eylemde bulunma yükümlülüğü üstlenmesi, kabul etmesi ya da böyle bir yükümlülüğü tanıması yanını işin içine katmadan tamamlanmış sayılamaz. Söz vermenin, konuşan kişinin kendisini dinleyende bir beklenti yaratması ya da benzeri bir açısından çözümlenebileceği düşüncesi akla yakın gelebilir; ama konu üzerinde biraz düşünmek, yönelim bildirimleri ile söz vermeler arasındaki önemli farkı gösterecektir: Söz vermeler, söz vermelerdeki kabullenmenin ya da üstlenilen yükümlülüğün doğasıyla derecesi bakımından, yönelim bildirimlerden ayrılır. Dolayısıyla 2'nin 3'ü doğrudan doğruya sıkı gerektirdiğini düşünüyorum, ama biri çıkıp (biçimsel kusursuzluk adına)

2a. Bütün söz vermeler, kişinin kendini, söz verdiği şeyi yapma konusunda bir yükümlülük altına sokması (kişinin o şeyi yapma yükümlülüğünü üstlenmesi) edimidir

eşsözünü öncül olarak eklerse de hiçbir itirazım olamaz. Bu türet-

me *modus ponens* biçimindedir: (*Sv*, söz vermeyi; *YAG* da yükümlülük altına girmeyi göstermek koşuluyla) *Sv* ise *YAG*. Bu koşulluya *Sv* öncülünü ekleyerek, 3'ü türetiriz.[1]

3 ile 4 arasında nasıl bir ilişki vardır? Eğer kişi kendini bir yükümlülük altına sokmuşsa, yüklenmenin gerçekleştiği sırada kişi bir yükümlülük altındadır. Bunu da bir eşsöz ya da bir çözümleyici doğru olarak alıyorum; yani kişinin yükümlülük altında olduğu herhangi bir zaman noktası yoksa, kendisini bir yükümlülük altına sokmayı başarmış olamaz. Elbette, *daha sonra* kişiyi üstlendiği yükümlülüklerden kurtaracak nitelikte her şey olabilir; ancak bunun, bir kişinin kendisini bir yükümlülük altına soktuğunda o noktada bir yükümlülük altında olduğu eşsözüyle bir ilgisi yoktur. 3 ile 4 arasında doğrudan bir sıkı gerektirme bağıntısı kurmak için, yapmamız gereken tek şey 4'ü, yükümlülüğü üstlenme ediminin tamamlandığı an olan 3 ile eylemi yapanın bir yükümlülük altında olduğunun ileri sürüldüğü an olan 4 arasında herhangi bir zaman boşluğunu dışarıda bırakacak bir biçimde yorumlamak. Böyle yorumlandığında 3, 4'ü sıkı gerektirir. Biçimciler, 1-5 bildirimlerinin hepsine '*a* anında' sözüyle başlamak, 3'ten 4'e geçerken de

3a. Kendilerini bir yükümlülük altına sokan herkes, (kendilerini böyle bir yükümlülük altına soktukları anda) bir yükümlülük altındadırlar

eşsözünü öncül olarak eklemek isteyebilir.

Böyle yorumlandığında, 3'ten 4'e geçiş, 2'den 3'e geçişle aynı biçimde olur: (*a*'nın, belli bir anı; *YAG*'ın, bir yükümlülük altına girmeyi; *YA*'nın da yükümlülük altında olmayı göstermesi koşuluyla): (*a* anında) *YAG* ise, (*a* anında) *YA*'dır. Bu koşulluya, (*a* anında) *YAG*'ı ekleyerek (*a* anında) *YA*'yı türetiriz.

4'teki koşaçın zamanını, onu sıkı sıkıya söz verme ediminin zamanıyla ilişkilendiriyor diye kabul ediyorum. Ancak, yinelemek gerekirse, aynı şeyi yapmanın bir başka yolu da 1-5 bildirimlerinin herbirine '*a* anında' sözüyle başlamaktır. Bu kanıtlamanın ilk biçiminde[2] 4'ün '–dır'ını, gerçek bir şimdiki zaman olarak almış ve söz

1 'Yüklenme' "değerlendirici" bir sözcük olduğuna göre, daha bu noktada "betimleyici" bildirimlerden bir "değerlendirici" bildirim türetmiş durumdayız.

2 R. Searle, a.g.e., s. 46 vd.

verme ediminin tamamlanışı ile 'Jones bir yükümlülük altındadır'ın '–dır'ı arasında bir zaman aralığı olduğunu düşünmüştüm. Sonra da aradaki bu zaman dilimi içinde Jones'u söz verdiğinde üstlendiği yükümlülükten kurtaran çeşitli durumlar ortaya çıkabileceğini, söz gelişi Smith'in onu bu yükümlülükten kurtarabileceğini ya da Jones'un parayı ödeyerek yükümlülüğünü yerine getirebileceğini hesaba katarak bir *ceteris paribus** tümceciği eklemiştim. 4 ile 5 arasındaki benzer bir *ceteris paribus* tümceciği de çatışan yükümlülükler yerine getirilmeye söz verilen edimin zarar verici bir nitelikte olması ya da zarar verici bir sonucu olması gibi olasılıklar dikkate alınarak konmuştu. Öyle sanıyorum ki, o dilegetirim 4 ile 5 gibi bildirimlerin iptal edilebilme özelliğini açık açık dikkate aldığı için yaşamı daha iyi yansıtıyordu. Ancak bu iptal edilebilirlik, kişinin yükümlülüğünün ne olduğunu ya da kişinin neyi yapması gerektiğini belirleyenin söz verme ediminin dışında başka birtakım şeyler olmasıyla bağlantılıdır. Bu şeylerin, benim burada ayrıntılı olarak anlatmaya çalıştığım mantıksal bağıntılar üzerinde herhangi bir etkisi yoktur; bunun için de şu anda ele aldığımız sorunla ilgili değildir.

Dahası, felsefeye bugün egemen olan genel hava içinde, türetmede *ceteris paribus* tümceciğinden vazgeçmenin, ilgisiz çeşitli itirazlara sürekli bir davet çıkardığı da ortaya çıkmıştır. Hattâ, bana yöneltilen eleştirilerin bir bölümünde, betimsel bildirimlerden değerlendirici bildirimler türetmenin olanaksızlığı inancının, türetmede bir *ceteris paribus* tümceciğinin eksik olmasına dayandığı bile ileri sürülmüştür. Bu nedenle, bu ve sonraki adımlarda böyle yersizliklere yol açmaktan kaçınmak için, yeri gelmişken, bir söz verildiğinde üstlenilen yükümlülüğün geçersizleşmesinde, yerine getirilmesinde ya da umursanmamasında konu dışı etkenlerin nasıl rol oynadığıyla ilgili doğrudan bir iki söz ettim ama bundan sonra tanıtlamanın dışında tutacağım. 3'ten 4'e geçişte esas olan şey, kendinizi bir yükümlülük altına soktuğunuzda, daha sonra bu yükümlülükten kurtulmanız, aynı anda onunla çatışan ve ona göre önceliği olan yükümlülüklerinizin olması olanak dahilinde olsa bile, o anda ve sonrasında bir yükümlülük altında olduğumuz

---

* (Lat.) başka herşey eşit olmak koşuluyla (ç.n.)

yollu eşsözdür.[1]

4 ile 5 arasında nasıl bir bağıntı vardır? 3 ile 4 arasındaki bağıntıyı açıklayan eşsöz gibi, burada da bir eşsöz vardır: Eğer bir kişi bir şey yapma yükümlülüğü altındaysa, kişi, o yükümlülük uyarınca, yapma yükümlülüğü altında olduğu şeyi yapmalıdır. Yinelemek gerekirse, hiç kuşku yok, kişinin yerine getirme konusunda bir yükümlülük altında olduğu bir edimi yapmaması gerektiğini söylemek için ortada her tür neden olabilir; söz gelişi, kişinin söz konusu edimi yerine getirmemek için ilkiyle çatışan bir yükümlülüğü olabilir; ya da edim öyle zarar verici bir özellikte veya kötü sonuçları olan bir edim olabilir ki, kişinin onu yerine getirme yükümlülüğü bu gerekçelerle hesaba katılmaz; kişinin, herşeyi göze alarak edimi yerine getirmemesi gerekli olur. Bütün bunlar bir yana, kişi yapmaması gereken dehşet verici her tür şeyi yapma konusunda bir yükümlülük üstlenebilir. Dolayısıyla, bütün bu olasılıkları, 4'ten çıkan 5'in anlamını daha da belirginleştirerek dışarıda bırakmamız yerinde olur. Bunun için yapmamız gereken,

5a. Jones, Smith'e beş dolar ödeme konusundaki yükümlülüğü uyarınca, Smith'e beş dolar ödemeli

bildirimi ile

5b. Jones, koşullar ne olursa olsun, Smith'e beş dolar ödemeli

---

1 Belki de, bir yükümlülüğün bir başka yükümlülük tarafından bastırılabilme olasılığının ya da bir yükümlülüğün yerine getirilmesi kadar özür dilenerek yerine getirilmemesi olasılığının da olmasının, bırakın yükümlülüğün varlığını yadsımayı, ona en küçük bir sınır bile getirmediğini vurgulamak yerinde olur. Ortada her şeyden önce, karşı konulabilecek ya da özür dilenerek yerine getirmekten vazgeçilebilecek bir yükümlülük olması zorunludur. Birbiriyle çatışan iki yükümlülükten hangisini yerine getirmemin hangisini yerine getirmememin gerektiği konusunda bir iç çatışma yaşayabilirim. Belirli bir yükümlülükle ilgili olarak yapmam gerekeni yapmamakta haklı olabilirim. Yükümlülüğümü istemeden yerine getirmemiş olabilir, yükümlülüğümü yerine getirmemem onay görebilir, hattâ bu konuda teşvik de görmüş olabilirim. Ancak, yapma yükümlülüğünü üstlendiğim bir şeyi yapmam gerektiği olgusu, mantıkça bütün bunlardan önce gelir.

bildirimini birbirinden ayırmaktır. 5'i 5b gibi yorumlarsak, ek öncüller olmadan 4'ten 5'i çıkaramayacağımız açıktır. Aynı şekilde, 5'i 5a gibi yorumlarsak (söylem içindeki yeri dikkate alınırsa akla en uygun yorum belki de budur) 4'ten 5'i çıkarmanın olanaklı olduğu da açıktır. 5'i 5a gibi yorumlamayı isteyip istemediğimizi bir yana bırakalım, 5a'yı 4'ten dolaysızca çıkarabilmekteyiz zaten. Bu da amacımız açısından oldukça yeterli. Önceki iki adımda olduğu gibi, biçimsel kusursuzluk adına, burada da bir eşsözü öncül olarak ekleyebiliriz:

4a. Eğer biri bir şey yapma yükümlülüğü altındaysa, o yükümlülük uyarınca, yapma yükümlülüğü altında olduğu şeyi yapmalıdır.

Bu uslamlama da şöyle biçimselleştirilebilir: (*YA*'nın, yükümlülük altında olmayı; *M*'nin, –meli'yi göstermesi koşuluyla) Eğer YA ise, (*YA* uyarınca) *M*. *YA* öncülünü ekleyerek (*YA* uyarınca) *M*'yi türetebiliriz.

Böylece (sözcüğün tam anlamıyla, elbette doğal bir dilin izin verdiği ölçüde tam anlamıyla) bir '–dır'dan bir '–meli' türetmiş olduk. Türetmeyi yapabilmek için gereksindiğimiz ek öncüller de türetmelerin hiçbirinde ahlaksal ya da değerlendirici nitelikte olmadı; deney kaynaklı kabullerden, eşsözlerden ya da sözcük kullanımı ile ilgili betimlemelerden oluştu. Belirtilmesi gereken bir nokta da, 5'in 5a biçiminde yorumlanması durumunda bile, '–meli'nin Kant'ın sözcüklere verdiği anlamda "hipotetik" bir '–meli' değil, "kategorik" bir '–meli' olduğudur. 5a, Jones *şunu şunu istiyorsa* ödemelidir, dememektedir. Üstlendiği yükümlülük uyarınca ödemelidir, demektedir. Ayrıca, türetmenin adımlarının üçüncü tekil kişide gerçekleştiğini de unutmayalım. "'Söz veririm' dedim"den '–meliyim'i değil "'Söz veririm' dedi"den '–meli'yi çıkarsıyoruz.

Kanıtlama, birtakım sözcükler sözcelemek ile söz verme edimsözü, dolayısıyla söz verme ile yükümlülük arasındaki bağı gözler önüne sermekte ve yükümlülükten '–meli'ye geçmektedir. 1'den 2'ye geçiş ötekilerden kökten farklı ve özel bir açıklamayı gerekli kılıyor. 1'de, 'Söz veririm, ...' sözlerini, sözcelendiği dilde belirli bir anlamı olan bir deyim olarak yorumladık. Belirli koşullarda o deyimin sözcelenmesinin söz verme edimi olması, o anla-

mın bir sonucudur. Nitekim, 1'in içinde tırnak içindeki sözleri vererek, 1a'da da bu sözlerin kullanımını betimleyerek, deyim yerindeyse zaten söz verme kurumunu kullanıma sokmuş olduk. Hattâ,

1b. Jones, /S-i-m-i-t + s-a-n-a + b-e-ş + d-o-l-a-r + ö-d-e-m-e-y-e + s-ö-z + v-e-r-i-r-i-m/ ses dizisini sözceledi

diyerek 1'den daha yalınkat bir öncülle de başlayabilirdik. Ancak böyle bir durumda, bu ses dizisinin belirli lehçeler açısından belirli anlamlı birimlerle bir bağlantı içinde olduğunu dile getiren fazladan bir deneysel öncüle gereksinmemiz olurdu.

2 ile 5a arasında atılan adımların herbirinde geçişler biçimsel olarak bir eşsözle yapıldığı için görece daha yalın adımlardır. 'Söz verme', 'yükümlülük alma' ve '–meli' arasındaki tanımsal bağıntılara dayandık; karşımıza da yalnızca, üstlenilen yükümlülüklerden vazgeçilebileceği ya da değişik biçimlerde onlardan kurtulunabileceği olgusunu dikkate alma gereği birer sorun olarak çıktı. Bu güçlüğü ise yükümlülüğün varlığının yükümlülüğün üstlenildiği anda söz konusu olduğunu; '–meli'nin de yükümlülüğün varlığıyla ilişkili olduğunu belirterek çözdük.

8.2 *Türetmenin İçerdiği Sorunların Yapısı*

Buraya kadar söylediklerimin doğru olduğu varsayılsa bile, çağdaş felsefe içinde yetişmiş okuyucular, yine de, bu söylenenlerde bir şeylerin yerli yerine oturmadığı duygusuna kapılacak, bir yerlerde bir el çabukluğu yapıldığını düşünecektir. Bu duyguyu şöyle dile getirmek olanaklı: Nasıl oluyor da, sadece, bir kişiyle ilgili olarak onun birtakım sözler sözcelediği ya da bir söz verdiği gibi bir olguyu kabul etmem, *onun* bir şey yapması gerektiği görüşünü kabullenmem sayılıyor? Şimdi de, benim yapmaya çalıştığım türetmenin felsefe açısından değerini, böyle bir soruyu verilebilecek bir yanıtın ana hatlarını ortaya koyacak biçimde kısaca irdelemek istiyorum.

Sorunun hiçbir biçimde yanıtlanamayacağını düşünmenin altında yatanları irdeleyerek başlayayım.

'–meli' ile '–dır', aynı şekilde de betimsel ile değerlendirici arasında keskin bir ayırım olduğunu kabul etme eğiliminin arka-

sında, sözcükler ile dünyanın birbirleriyle ilişkisiyle ilgili belirli bir resim yatmaktadır. Bu, çok çekici bir resimdir; öyle çekicidir ki (en azından benim için), benim burada ve 6. Bölümde birtakım karşı örnekler getirmemin onu tek başına ne ölçüde sarsacağı açık değildir. Gereksenen şey, bu klasik deneyci resmin, böyle karşı örneklere bir açıklama getirmekte nasıl ve neden başarısız olduğunu ortaya koyan bir açıklamadır. Özetle, bu resim şöyle çizilebilir: Önce betimsel diye bilinen birtakım bildirim örnekleri ('Arabam saatte yüz otuz kilometre hız yapar', 'Jones bir metre seksen santim boyunda', 'Smith'in kahverengi saçları var') sunarız; sonra da onları değerlendirici diye bilinen ('Benim arabam iyi bir arabadır', 'Jones, Smith'e beş dolar ödemelidir', 'Smith kaba bir insandır' gibi) bildirimlerle karşılaştırırız. Her insan bunların farklı olduğunu görebilir. Betimsel bildirimlerde doğruluk ya da yanlışlık sorununa nesnel olarak karar verilebildiğine dikkat çekerek bu farkı belirginleştirebiliriz; çünkü betimsel anlatımların anlamını bilmek demek, onları içeren bildirimlerin hangi nesnel koşullarda doğru ya da yanlış olduğunu bilmek demektir. Değerlendirici bildirimlere gelince, durum oldukça değişiktir. Değerlendirici anlatımların anlamlarını bilmek, onları içeren bildirimlerin hangi koşullarda doğru ya da yanlış olduğunu bilmek için tek başına yeterli değildir; çünkü bu anlatımların anlamları, onları içeren bildirimlerin nesnel ya da gerçek bir doğruluk ya da yanlışlık taşımasına izin vermez. Konuşan kişinin kendisine ait bir değerlendirici bildirimin haklılığıyla ilgili olarak ileri sürebileceği sözler, gerçekte, kendisinin takındığı tutumları, kabul ettiği değerlendirme ölçütlerini ya da yaşarken ve başka insanlar hakkında birtakım yargılarda bulunurken kullandığı ahlak ilkelerini içerir. Bunun içindir ki, betimsel bildirimler nesnel, değerlendirici bildirimler özneldir; aralarındaki bu fark da farklı türden terimler kullanmalarının bir sonucudur.

Bu ayırımların altında yatan şey, değerlendirici bildirimlerin betimsel bildirimlerden tamamen farklı bir görev görmesidir. Bu bildirimlerin görevi dünyanın birtakım yanlarını betimlemek değil, konuşan kişinin heyecanlarını, tutumlarını dile getirmek, takdirini belirtmek ya da kınamak, yüceltmek ya da aşağılamak, övmek, salık vermek, öğütte bulunmak, komut vermek ve benzeri şeyler yapmaktır. Bu iki tür sözcelemin taşıdıkları edimsöz güçleri arasındaki farkı görünce, aralarında mantıksal bir uçurum olması gerekti-

ğini hemen anlarız. Görevlerini görebilmeleri için değerlendirici bildirimlerin betimsel bildirimlerden farklı olmaları gerekir; çünkü nesnel olsalardı artık değerlendirme görevini yerine getiremezlerdi. Metafiziğin diliyle söyleyecek olursak, değerler içinde yaşadığımız dünyada yer alamazlar; çünkü olsalardı değer olmaktan çıkar, dünyanın bir parçası haline gelirlerdi. Biçimsel olarak söylemek gerekirse, bir değerlendirici sözcük betimsel sözcükler aracılığıyla tanımlanamaz; bu yapılırsa, artık o değerlendirici sözcük övmek için değil, yalnızca betimlemek için kullanılabilir. Daha başka bir deyişle, bir '–dır'dan bir '–meli' türetme çabası bir zaman kaybı olmalıdır; çünkü başarılı olunsa bile, onun bütün göstereceği ya söz konusu '–dır'ın gerçek bir '–dır' olmadığı, kılık değiştirmiş bir '–meli' olduğudur ya da söz konusu '–meli'nin gerçek bir '–meli' olmadığı, kılık değiştirmiş bir '–dır' olduğudur.

Bu resim, değerlendirici bildirimlerin betimsel bildirimlerle ilişkisinin biçimiyle ilgili belirli bir kalıbı ortaya çıkarmaktadır. Bu klasik kalıba göre, betimsel bir ya da bir dizi bildirimden değerlendirici bir bildirimi sonuç olarak çıkaran bir çıkarım, geçerli olacaksa, bunu daima araya ek bir değerlendirici bildirim sokarak yapmalıdır. Bu tür akılyürütmelerin ussal yapısı şöyle olacaktır:

Değerlendirici büyük öncül:	Verilen bütün sözler tutulmalıdır;
Betimsel küçük öncül:	Jones X yapmaya söz verdi;
Öyleyse, değerlendirici sonuç:	Öyleyse, Jones X'i yapmalıdır.

Bu kalıba göre, bir bildirimin değerlendirici mi yoksa betimsel mi olduğuna karar vermek için başvurulacak ölçütlerin, varolduğu ileri sürülen sıkı gerektirme bağıntılarından ayrı olması gereği esastır. Yani, bizim betimsel kümesine giren bir bildirimin, tek başına, değerlendiriciler kümesine giren bir bildirimi sıkı gerektiremeyeceği yollu *ek* ve *ayrı* bir sonuç çıkarmadan önce, betimsel bir bildirimler kümesi ile değerlendirici bir bildirimler kümesini ayrı ayrı belirleyebilecek bir durumda olduğumuz varsayılmaktadır. Eğer biz 'değerlendirici' ile 'betimsel'i bu savda ileri sürüldüğü gibi *tanımlarsak*, sav tamamen saçma bir sav haline gelir. Bu tartışmada betimsel bildirimlerin değerlendirici bildirimleri sıkı gerektire-

meyeceği görüşünü savunanlar, genellikle, klasik çıkarım kalıbını çok saçma bir biçimde işin içine katarak savundukları görüşleri saçmalaştırma eğiliminde oldukları için bütün bunları söylüyorum. Rakiplerine şöyle diyorlar: "Bu betimsel bildirimlerin şu değerlendirici bildirimleri sıkı gerektirdiğini söylüyorsun; ancak bu sadece o görünüşte betimsel bildirimlerin gerçekte betimsel olmadıklarını ya da o görünüşte değerlendirici bildirimlerin gerçekte değerlendirici olmadıklarını gösterir." Böyle bir yanıt, yenilgiyi baştan kabul etmek demektir.

Benim getirdiğim karşı örneklerin amacı, klasik çıkarım kalıbının kurumsal olgulara bir açıklama getirebilecek durumda olmadığını göstermektir. Bir kişinin birtakım yükümlülüklerinin, kabullenmelerinin, haklarının, sorumluluklarının olması genellikle bir olgu sorunudur; ama kaba değil, kurumsal bir olgu sorunu. Benim bir '–dır'dan bir '–meli' türetmek için yukarıda yardımına başvurduğum şey de işte böyle kurumsallaşmış bir yükümlülük biçimi, yani söz vermedir. Bir adamın birtakım sözcükler sözcelediği yollu bir kaba olguyla başladım; sonra da kurumu, bizi, o adamın üstlendiği yükümlülük uyarınca bir başka adama beş dolar ödemesi gerektiği sonucuna götürecek kurumsal olgular üretecek bir biçimde kullanıma soktum. Burada bütün kanıtlama, söz vermenin bir yükümlülük üstlenmek demek olduğunu söyleyen oluşturucu kurala başvurulmasına dayanmaktadır. Bu kural ise, "betimsel" nitelikli 'söz verme' sözcüğünün anlamlarından biridir. Bütün bunlardan sonra "Hiçbir betimsel bildirim kümesi, en az bir değerlendirici öncül eklenmedikçe, değerlendirici bir sonucu sıkı gerektiremez" biçimindeki eski görüşü, "Hiçbir kaba olgu bildirimi kümesi, en az bir oluşturucu kural eklenmedikçe, bir kurumsal olgu bildirimini sıkı gerektiremez" görüşüyle değiştirebiliriz. Bu sonuncusunun gerçekten doğru olup olmadığını bilmiyorum, ama öyle olduğunu sanıyorum; en azından yukarıdaki türetmeyle tutarlı.

Artık, nasıl bu türden sonsuz sayıda kanıt üretebileceğimizi biliyoruz. Büyük oranda farklı olan şu örneği alalım. Beysbol oyununda yedinci devredeyiz ve vuruş sırası bizde. İkinci minderde olmak gibi büyük bir üstünlük sağlamış durumdayım. Atıcı dönüp topu ikinci minder ile üçüncü minder arasında oynayan içalan savunucusuna fırlatıyor ve ben çizgi üzerinde şöyle üç metre kadar ilerlemişken yakalanıyorum. Hakem "Dışarı!" diye bağırıyor. Ama

ben bir pozitivist olarak diretiyorum. Hakem bana yedek kulübesine dönmem gerektiğini anlatıyor. Ben, bir '–dır'dan bir '–meli' türetemeyeceğine dikkat çekiyorum. Olguları betimleyen hiçbir betimsel bildirim kümesinin benim oyun alanını terk etmem gerektiği yollu herhangi bir değerlendirici bildirimi sıkı gerektiremeyeceğini söylüyorum: "Sadece olgulardan yola çıkarak birtakım değerlendirmelere varamazsın. Bunu yapmak için değerlendirici bir büyük öncüle ihtiyacın var." Sonra da dönüp ikinci minderin üzerinde durmaya devam ediyorum (elbette, kısa süre sonra da karga tulumba oyun alanından atılıyorum). Sanırım herkes benim buradaki *iddialarımın* komik, mantıksal bakımdan saçmalık ölçüsünde komik bulacaktır. Elbette, bir '–dır'dan, bir '–meli' türetebiliriz. Aslında bu son örnekte türetme söz verme örneğinden daha karmaşık bir yapıda olabilir ama ilkece aralarında hiçbir fark yoktur. Beysbol oynamayı kabul etmekle, birtakım oluşturucu kuralların gereğini yerine getirmeyi de kabullenmiş olurum.

Şimdi, kişinin verdiği sözü tutması gerektiği yollu eşsözün, kurumsallaştırılmış yükümlülük biçimleriyle ilgili benzer eşsözlerden yalnızca biri olduğunu da görebilecek durumdayız.

Örneğin, 'İnsan çalmamalı', (zorunlu değil ama) bir şeyi bir başkasının mülkü olarak tanımanın, o kişinin o şeyi satma hakkını da tanımayı içerdiğini söylüyor diye alınabilir. Bu, özel mülkiyet kurumuyla ilgili oluşturucu bir kuraldır.[1] 'İnsan yalan söylememeli', bir kesinlemede bulunmanın zorunlu olarak doğru konuşma konusunda bir yükümlülük üstlenmeyi içerdiğini söylüyor diye alınabilir. Bir başka oluşturucu kural olan 'İnsan borçlarını ödeme-

1 Proudhon "Mülkiyet, hırsızlıktır" der. Mülkiyetle ilgili bir iç gözlem olarak alındığında bu sözlerin hiçbir anlamı yoktur. Aslında bu sözler, özel mülkiyet kurumuna saldıran ve onu yadsıyan bir dış gözlemi yansıtmak amacıyla söylenmişti. Çatışkı havasını ve anlamını, söz konusu kurıma saldırmak için kurumun içinden terimleri kullanmasından alır.

Kimi kurumların içinde kalınarak oluşturucu kurallarda ufak tefek değişiklikler yapılabilir, hattâ öteki kurumların kimileri bir kenara atılabilir. Peki, (bir '-dır'dan bir '-meli' türetme zorunda kalmaktan kurtulmak için) bütün kurumları bir kenara atabilir miydiniz? İnsan hem bunu yapıp hem de bizim insana özgü olduğunu düşündüğümüz davranışlarda bulunamaz. Proudhon'un sözlerine "Doğruluk bir yalandır, evlilik sadakatsizliktir, dil iletişimle ilgili değildir, yasa bir cinayettir" diye devam ettiğini (ve bunlarla yaşamını sürdürmeye çalıştığını) düşünün.

lidir' de, birinin bir şeyi bir borç olarak tanıması, zorunlu olarak onu ödeme yükümlülüğünü tanımayı da içerir diye yorumlanabilir. Yinelemek gerekirse, elbette, bütün bu tümceleri, sözcelendiklerinde dile getirilen önermelerin bir eşsöz olmasını gerektirmeyecek bir biçimde yorumlama yolları da var. Bütün bu ilkelerin, bir '–dır'dan bir '–meli' türetilemez savına nasıl karşı örnekler yaratacağını anlamak zor değildir.

Dolayısıyla, benim vardığım geçici sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Çizilen klasik resim, kurumsal olgulara bir açıklama getirmekten uzaktır.
2. Kurumsal olgular, oluşturucu kural dizgeleri içinde varolurlar.
3. Kimi oluşturucu kural dizgeleri birtakım yükümlülükleri, kabullenmeleri ve sorumlulukları içerir.
4. Bu dizgelerin kimilerinde, yukarıdaki ilk türetme kalıbına göre '–dır'lardan '–meli'ler türetebiliriz.

Bu sonuçlardan sonra bu altbölümün başında sorduğumuz soruya dönebiliriz artık: Nasıl oluyor da, bir adamla ilgili olarak onun bir söz verdiği yollu bir olguyu dile getirmek, onun o şeyi yapması gerektiği yollu bir görüşü kabullenmem demek oluyor? Bu soruyu yanıtlamaya, benim böyle bir kurumsal olguyu dile getirmemin zaten söz konusu kurumla ilgili oluşturucu kuralları kullanıma sokmam demek olduğu belirtilerek başlanabilir. 'Söz vermek' sözüne anlamını veren bu kurallardır. Bu kurallara göre, Jones'un söz verdiği görüşünü kabullenmem, onun, en azından söz verirken üstlendiği yükümlülük uyarınca o şeyi yapması gerektiği görüşünü kabullenmemi içerir. Eğer isterseniz, söz verme kavramının değerlendirici yükümlülük kavramıyla mantıksal bir bağı olduğunu gösterdiğimiz için 'söz verme'nin değerlendirici bir sözcük olduğunu gösterdiğimizi söyleyebiliriz; ama kavram aynı zamanda "betimsel" de olduğu için (çünkü bir kişinin söz vermesi ya da vermemesi bir olgu sorunudur) gerçekte gösterdiğimiz şey, bütün ayırımın bir kez daha gözden geçirilmesi gerektiği oldu. Betimsel bildirimlerle değerlendirici bildirimler arasında olduğu ileri sürülen ayırım aslında en az iki ayırımın bir karışımıdır. Bir yanda, biri

değerlendirmeleri öteki betimlemeleri içeren iki tür edimsöz edimi arasındaki ayırım vardır; bir yanda da doğruluğuna ya da yanlışlığına nesnel olarak karar verilebilen savlar içeren sözcelemler ile doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda nesnel olarak karar verilemeyen, "kişisel kararları" ya da "kanaatleri" dile getiren savlar içeren sözcelemler arasındaki ayırım vardır. Bunlardan ilkinin ikincisinin özel bir biçimi olduğu (olması gerektiği), bir şey bir değerlendirme edimsöz gücüne sahipse, olgusal öncüllerin onu sıkı gerektiremeyeceği düşünülmüştür. Eğer ben haklıysam, betimsel ile değerlendirici arasında olduğu kabul edilen ayırım, ancak iki edimsöz gücü, yani betimleme ile değerlendirme arasında bir ayırım olarak yararlı bir ayırımdır; ne var ki böyle alındığında bile öyle çok yararlı bir ayırım da değildir; çünkü bu terimleri tam anlamıyla alırsak, bu ikisi yüzlerce edimsöz gücünden ikisidir yalnızca. Ayrıca 5 ('Jones Smith'e beş dolar ödemeli') biçimindeki tümcelerin sözcelenmesi, tam olarak bu ikisine de girmemektedir.

Peki bütün bunların ahlak felsefesine etkisi ne? En azından şöyle bir etkisi olduğu söylenebilir: Genellikle, bir olgu bildirimleri kümesinden hiçbir etik bildirimin çıkmayacağı ileri sürülür. Bunun nedeni, etik bildirimlerin değerlendirici bildirimlerin bir alt türü olması, hiçbir değerlendirici bildirimin de bir olgu bildirimleri kümesinden çıkarılamaması diye düşünülür. Etikte karşımıza çıktığı biçimiyle doğalcılık yanılgısı, genel doğalcılık yanılgısının özel bir türünden başka bir şey değildir. Betimsel bildirimlerden değerlendirici bir bildirim türetmenin olanaksız olduğu biçimindeki genel savın yanlış olduğunu göstermeye çalıştım. Etik ya da ahlak bildirimlerinin olgu bildirimlerinden türetilemeyeceğini özel olarak göstermeye çalışmadım; hattâ onları hesaba katmadım bile. Ancak benim burada getirmeye çalıştığım açıklamadan, eğer bu özel sav kanıtlanacaksa, bunun ayrı bir temele dayandırılması gerektiği, genel sav temelinde kanıtlanmayacağı, çünkü, eğer benim yaptığım çözümleme doğruysa, genel savın yanlış olduğu kendiliğinden çıkar.

Yeri gelmişken, verilen sözü yerine getirme yükümlülüğünün, ahlaklılıkla zorunlu bir bağlantısı olabileceğini sanmıyorum. Genellikle, verilen sözü yerine getirme yükümlülüğünün bir ahlak yükümlülüğünün kalıbını taşıdığı düşünülür. Ama bir de çok sık karşılaşılabilecek türden şu örneği alalım. Düzenlediğiz akşam ye-

meğine gelme sözü veriyorum. Ancak söz konusu akşam, canım yemeğe katılmak istemiyor. Elbette, söz verdiğime göre katılmalıyım, katılmamak için haklı gerekçelerim de yok. Ama katılmıyorum işte. Şimdi ben *ahlakdışı* mı davranmış oldum? Gevşek davrandığımdan kuşku yok. Yemeğe katılmam bir nedenle çok önemli olsaydı, o zaman evde kalmak benim için ahlakdışı bir davranış olabilirdi. Fakat bu durumda da ahlakdışılık yemeğe katılmamın öneminden türeyen bir durum olurdu, söz verirken üstlendiğim yükümlülükten değil.

8.3 *İtirazlar ve Yanıtları*

Bu problem çevresindeki felsefe tartışmalarına yabancı olan okuyucuya 8.1 Altbölümünde ileri sürülen savlar zararsız ve yeterince açık görünebilir pekâlâ. Ancak, bu kitapta, o bölümde yapılan türetme kadar tartışmaya yol açacak ve açmış olan başka hiçbir şey de yoktur. O türetmeyle ilgili yayımlanmış eleştiriler iki ulam altında toplanıyor: *Ceteris paribus* tümceciğine saldıranlar ile söz verme, yükümlülük ve '–meli' arasında varolduğu ileri sürülen mantıksal bağıntıya saldıranlar. Kanıtlamamızdan *ceteris paribus* tümceciğini çıkararak ilk küme eleştirilere zemin bırakmamaya özen gösterdim. Meselenin tam özüne dokunan ikinci küme eleştirilere gelince, bunlar daha ayrıntılı bir hesaplaşmayı hak ediyor. Türetmeye karşı ileri sürülen bu itirazlar hem dil felsefesindeki hem de başka alanlardaki birçok problemi çok iyi gözler önüne seriyor. Aşağıda, kanıtlamaya karşı ortaya atılan itirazların en içtenleri olarak düşündüklerimi bir karşılıklı konuşma havasında sunup yanıtlayacağım.

İlk itiraz: Bütün açıklamanın arkasında bir tür tutuculuk yatıyor. Öyle anlaşılıyor ki, bir insan açısından, bir kişinin verdiği sözleri asla tutmaması gerektiğini düşünmenin mantıksal bakımdan tutarsız olduğunu, yoksa bütün söz verme kurumunun kötü olacağını söylüyorsun.

Yanıt: Bu itiraz, aslında bütün kanıtlamanın, hattâ bütün kitabın yanlış anlaşıldığını gösteren bir itiraz. Birinin çıkıp 'İnsanlar verdikleri sözleri asla tutmamalı' sözünü savunmasında benim getirdiğim açıklamaya aykırı düşen hiçbir nokta yoktur. Örneğin nihilist bir anarşistin, insanların, söz gelişi üstlenilen yükümlülükler-

le ilgili olarak duyulan uygunsuz bir kaygının kendini-gerçekleştirmeyi engellediği için, verdikleri sözü asla tutmaması gerektiğini savunduğunu düşünün. Böyle bir uslamlama aptalca gelebilir ama benim getirmiş olduğum açıklama açısından mantıksal olarak saçma değildir. Bu noktanın anlaşılabilmesi için söz verme kurumunun dışında kalanlarla içinde kalanların birbirinden ayrılması gerekir. Söz verilirken bir şey yapma yükümlülüğünün üstleniliyor olması, söz verme kavramının içinde yer almaktadır. Buna karşılık, bütün bir söz verme kurumunun iyi mi yoksa kötü mü olduğu, söz verilirken üstlenilen yükümlülüğün başka birtakım dış gerekçelerle yerine getirilip getirilmediği kurumun kendisinin dışında kalan sorulardır. Yukarıda geçen nihilist uslamlama, söz verme kurumuna yapılan bir dış saldırıdır yalnızca. Gerçekte, verilen bir sözü yerine getirme yükümlülüğünün, kurumun kötü olduğu düşünülen ırası yüzünden hiçbir zaman yerine getirilmemesi gerektiğini söylemektedir. Ancak, söz vermelerin yükümlülük üstlenmek demek olduğu noktasını yadsımamakta; yalnızca yükümlülüklerin, "kendini-gerçekleştirme" denen o dış gerekçe yüzünden yerine getirilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Benim açıklamamda, insanları, kurumların mantıksal bakımdan eleştirilemezliği ya da kişilerin söz konusu kurumu onaylamak ya da reddetmek zorunda olduğu görüşlerine götürecek hiçbir şey yoktur. Söylenmek istenen, bir kişinin kurallarını kullanıma sokarak kurumsal bir etkinliğe giriştiğinde, o kurumu onaylayıp onaylamadığına bakılmaksızın, onun şöyle şöyle davranmayı da zorunlu olarak kabullenmiş sayılacağıdır. Söz verme (ya da bildirimde bulunma) gibi dilsel kurumlar söz konusu olduğunda ilgili sözcükleri sözcelenmek, kişileri o sözcüklerin anlamlarının belirlediği biçimde bir şeyi kabullenmek zorunda bırakır. Birtakım birinci tekil kişi sözcelemlerinde, o sözcelemde bulunmak bir yükümlülüğü üstlenmek demektir. Birtakım üçüncü tekil kişi sözcelemlerinde ise, o sözcelemde bulunmak bir yükümlülüğün üstlenildiği yollu bir bildirimde bulunmak demektir.

İkinci itiraz: Birinci itiraza verilen yanıt, şöyle bir *reductio ad absurdum*'u akla getiriyor: Bu açıklamaya göre, herhangi bir insanın kendi keyfince oluşturduğu bir kurum, insanlara rasgele bir biçimde birtakım yükümlülükler yükleyebilecektir.

Yanıt: Bu itiraz, burada verilen açıklamanın içermediği yü-

kümlülüklerle ilgili yanlış bir kavrayışa dayanmaktadır. Yükümlülük kavramının kabul etme, onaylama, tanıma, üstlenme gibi yüklenimlerle, bu kavramı özü bakımından bağıt kavramına bağlayan yakın bir ilişkisi vardır.[1] Avustralya'da bir gurup insanın benim kesinlikle haberdar olmadığım, konulduğu andan başlayarak beni onlara haftada 100 $ ödemekle "yükümlü" kılan bir "kural" koyduklarını varsayalım. Bir biçimde bu kaynak bağıtın bir parçası olmadığım sürece bu insanların iddiaları anlaşılır değildir. Herhangi bir *X*'in tek başına keyfince verdiği bir karar *Y*'yi bir yükümlülük altına sokamaz.

Üçüncü itiraz: Fakat şimdi de, ilk değerlendirici kararın söz verme kurumunu kabul ya da ret kararı olduğu ortaya çıkıyor. Senin açıklamana göre, bir insan 'söz vermek' sözünü ciddi bir biçimde kullanır kullanmaz öyle bir kabullenme ediminde bulunmuş sayılır ki, bu kabullenme değerlendirici öncülün 1a olduğunu gösterir.

Yanıt: Bu itiraz meselenin özüne yaklaşıldığının bir işareti. 1a gerçekten son derece önemli bir öncül; çünkü bizi kaba düzeyden kurumsal düzeye, yani yükümlülükleri içeren düzeye taşıyan o. Fakat bu öncülün "onaylanması", belli bir ahlak ilkesinin onaylanması kararından oldukça farklıdır. 1a betimsel bir sözcüğün, yani 'söz verme'nin anlamı hakkında bir olguyu dile getirir. Dahası, bu sözcüğü düz anlamıyla ciddi bir konuşma sırasında kullanan kişi, onun birtakım yükümlülükler içeren mantıksal sonuçlarını da kabullenir. Bu durum, yalnızca söz vermelere özgü de değildir. Bildirimlerde, uyarılarda, öğütlerde, aktarımlarda, hattâ belki komutlarda da benzer kurallar ortaya çıkarılabilir. Benim burada sorguladığım şey, dilsel olguları belli bir betimleme biçimi. Bu betimleme biçimine göre, herhangi bir durumda olguları betimlediniz mi, "değerlendirmeler"le ilgili sorular bütünüyle yanıtsız kalır. Oysa benim burada savunduğum şey, birtakım kurumsal olgular söz konusu olduğunda, bu kurumsal olgulara ilişkin bildirimler onları gerektirdiği için yükümlülükler, kabullenmeler, sorumluluklar içeren değerlendirmeler konusunda hiçbir biçimde karar verilemeyeceği görüşünün artık doğru olamayacağıdır. "Doğalcılık karşıtı" yazarların bu konuyu düşünürlerken, kendi ideolojilerini bir kenara bıra-

1 Krş., E. J. Lemmon, "Moral Dilemmas", *Philosophical Review* (1962).

kıp sadece felsefe yaptıklarında, üstü örtük bir biçimde, betimselden değerlendirici türetmeyi onaylamaları, benim için her zaman bir hayranlık konusu olmuştur. R. M. Hare'de geçen[1] şu sözleri alalım: "Eğer bir kişi bir şeyin kırmızı olduğunu söylerse, belli bakımlardan ona benzeyen şeylerin aynı biçimde kırmızı olacağını da *kabullenir* (italikler bana ait)." Ayrıca, o kişinin "*o nesneye kırmızı deme*"yi (italikler bana ait) kabullenmiş olduğunu belirtir.[2] Hare'in söylediklerinin doğru olup olmadığı tartışılabilir[3], ama uslamlama biçimi benimkiyle aynı. Ben, bir kişi söz veriyorsa, söz verdiği şeyi yapmayı da kabullenir, bunun da nedeni bütünüyle 'söz vermek'in anlamıdır, diyorum.

İki sav arasındaki tek önemli fark, Hare'in örneğindeki kabullenmenin, gelecek dilsel davranışla ilgili olmasıdır. Benimkindeki kabullenme, dilsel davranışla sınırlandırılmamıştır. Yapıca özdeştirler. Bir an için birinin çıkıp bunların aynı olmadıklarını gösterdiğini varsayalım. Böyle bir durumda yapacağım tek şey türetmemi bu örnek üzerinden yürütmek olurdu. 'O nesneye kırmızı dedi' (örneğin, 'Söz verdi' gibi) doğrudan bir olgu bildirimidir. Buna karşılık 'Belli bir edimde bulunmayı kabullendi' değerlendirici bir bildirimdir; çünkü kabullenme (anlamca daha geniş olmakla birlikte), yükümlülükle aynı ailedendir. Dolayısıyla, değerlendirici bildirimlerin betimsel bildirimlerden çıktığı savı, Hare'in örneğinin de savıdır. Ancak Hare sav olarak 'Eşsözler yükümlülükler doğrur'u alır; onu rahatsız eden de işte bu savdır.[4] Ancak Hare eşsözlerin koşullu olduklarını, dolayısıyla da tek başlarına herhangi bir yükümlülük doğuramayacaklarını gözden kaçırmış görünmektedir. İnsanlar, söz gelişi, 'O nesneye kırmızı derse, ... kabullenmiş olur' der. Bunun için, '.. kabullenmiş oldu' sonucuna varmak için 'O nesneye kırmızı dedi' biçimindeki deneysel öncüle gereksinme vardır. Hiçkimse eşsözlerin koşulsuz olarak bir davranış "öngördüğünü" söylemiyor; söylenen, (Hare'in örneğinin de gösterdiği gibi) koşullu olarak kurumsal bir olguyu "öngördüğü" sadece.

1 R. M. Hare, *Freedom and Reason* (Oxford, 1963), s. 11.

2 A.g.e., s. 15.

3 15. sayfada dile getirildiği biçimiyle pek doğru olamaz. Bir insan bir nesneye kırmızı dediği halde bununla onun yanında gördüğü öteki kırmızı nesne hakkında hiçbir şey söylemeyebilir.

4 "The Promising Game", *Revue Internatiole de Philosophie* (1964), s. 403 vd.

Bu nokta açıklanırken, insanlar "kabullendi" dediklerinde bununla bütün anlatmak istedikleri şey, bu kabullenmeleri gözlemlemeyen bir konuşanın kendi kendiyle çelişeceğidir, denebilirdi. Nitekim, yüklenmeler "betimsel bir biçimde" yorumlanır. Fakat bu da soruyu ancak bir adım erteler. Bildirimleri kendiyle çelişik olan bir konuşan, neden kendiyle ilgili bir kaygıya düşer? Yanıt çok açıktır: Kendiyle çelişmenin (betimsel bir sözcük) bir eksiklik (değerlendirici bir sözcük) olması, bildirim (betimsel bir sözcük) kavramının içinde yer almaktadır da ondan. Yani bildirimde bulunan kişi (*ceteris paribus*) kendiyle çelişkiye düşmekten kaçınmayı da kabullenir. İnsanlar önce bildirimlerde bulunmaya karar verip arkasından da kendi kendileriyle çelişmeselerdi daha iyi olurdu biçiminde ayrı bir değerlendirici karar vermezler. Dolayısıyla, karşımıza bu durumda da özleri gereği olguların bir parçası olan kabullenmeler çıkıyor.

Dördüncü itiraz: Üçüncü itiraza verilen yanıt gerçekten işin özünü gözden kaçırıyor. Yaptığın türetmeyle bütün gösterdiğin, 'söz verme' sözcüğünün (ve elbette 'bildirme', 'betimleme' ve birtakım başka sözcüklerin), aslında değerlendirici olduğu. Bu, bizim önceleri betimsel olduğunu düşündüğümüz kavramların aslında değerlendirici olduklarını göstermek bakımından yararlı olabilir. Ama bu hiçbir biçimde betimsel-değerlendirici ayırımını ortadan kaldırmaz. 2'nin değerlendirici olduğu gösterilince, bundan bütün çıkan, betimsel nitelikli 1 ve 1b öncülleri tek başlarına 2'yi sıkı gerektiremeyecekleri için 1a'nın değerlendirici olması gerektiğidir.

Yanıt: 2'yi değerlendirici olarak nitelemeye iten tek şey, 3 gibi değerlendirici bir bildirimi sıkı gerektirmesi. Dolayısıyla böyle bir durumda, bir bildirimin betimsel olup olmadığının ölçütü değerlendirici bir bildirimi sıkı gerektirip gerektirmediği olacağı için bildirimlerin değerlendirmeleri sıkı gerektiremeyeceği savı değerini yitirmektedir. Ancak, daha sonra birinci sınıfa girenlerin ikinci sınıfa girenleri sıkı gerektiremeyeceğini ortaya çıkaracağımız, birbirinden bağımsız olarak tanımlanabilen betimsel bildirimler sınıfı ile değerlendirici bildirimler sınıfı yoksa, betimsel tanımımız 'herhangi bir değerlendirici bildirim sıkı gerektirmez'i içerecek; bu da bizim savımızı anlamsızlaştıracaktır. Sezgilerimiz 2'nin doğrudan bir olgu bildirimi olduğunu söylüyor. Eğer dil kuramımız bizi bunu yadsımaya, onun öznel bir değerlendirme olduğunu ileri sürmeye

zorluyorsa, kuramımızda yanlış olan noktalar var demektir.

Beşinci itiraz: Dördüncü itirazın yeniden dile getirilmesi gerekli. 'Söz vermek' gibi sözlerde gözden kaçmaması gereken nokta, bunların hem değerlendirici hem de betimsel bir anlamı olmasıdır. Betimsel anlamında (1. anlam) 'söz vermek' sadece *birtakım sözcükler sözcelemek* anlamına gelir. Değerlendirici anlamında ise (2. anlam) 'söz vermek' *bir yükümlülük üstlenmek* anlamına gelir. Dolayısıyla, 1a gerçekten betimsel ise, 1'den 2'ye bütün geçişlerin, Jones'un 1. anlamda söz verdiğini kanıtlar; ancak 2'den 3'e varmak için Jones'un 2. anlamda söz verdiğini kanıtlaman gerekirdi; bunda da değerlendirici bir öncüle gereksinmen olurdu.

Kısacası ortada 'söz vermek' sözünün çift anlamlılığından kaynaklanan bir yanılgı var sadece. Jones'un, sözcüğün 1. anlamda söz verdiğini kanıtlıyorsun; sonra da, hiç hakkın olmadığı halde sözcüğün iki anlamının aynı olduğunu düşünerek, buna Jones'un sözcüğün 2. anlamında söz verdiğinin kanıtı gözüyle bakıyorsun. 1. anlam ile 2. anlam arasındaki fark, yükümlükleri olan katılımcı ile yansız gözlemci arasındaki farktır. Yükümlükleri olan katılımcı ile yansız gözlemci arasında bir ayırım yapmak hem gereklidir hem de zorunlu; çünkü gerçek bir olgusal ya da betimsel bildirimde bulunan kişi yalnızca yansız gözlemcidir. 'Söz vermek' sözünü yükümlülükleri olan katılımcının bakış açısıyla yorumlayınca da kaçınılmaz bir biçimde bir değerlendirmeye kayıyorsun; oysa böyle yaptığın sürece bir şey kanıtlamış olmazsın. Her sözcüğün değerlendirici ya da betimsel etiketiyle geldiğini düşünmemelisin. Betimsel olarak görünen kimi sözcüklerin, betimsel anlamı yanında, tıpkı 'söz vermek'in 2. anlamı gibi, değerlendirici bir anlamı da olabilir. Tamamen betimsel olan, yalnızca 1. anlamında 'söz vermek'tir.

Yanıt: Ortada 1. anlam diye bir içlem yok. Yani, 'söz vermek'in, birtakım sözcükler sözcelemek diye bir düz anlamı yoktur. Daha doğrusu 'söz vermek', başka şeylerden farklı olarak, birtakım sözcükler sözcelenirken yerine getirilen söz edimlerini gösterir. Ancak 'söz vermek', birtakım sözcükler sözcelemek ve yükümlülükler üstlenmek gibi birden fazla anlam taşıyan bir sözcük değildir. Yukarıdaki itiraz, söz vermenin, 'Söz verdi' bildiriminde kurumsal bir olguyu değil kaba bir olguyu dile getiren bir anlamı olduğunu ortaya koymaya çalışıyor, ama sözcüğün böyle bir anla-

mı yok. Bu itirazdaki akılyürütme; dördüncü itirazdakiyle aynı. Klasik çıkarım kalıbını uyguluyor. Oysa, burada tartışmaya açılan, bu klasik çıkarım kalıbının özellikle kendisi.

Biraz daha ayrıntıya gireyim. Dilsel ıralamalar biçiminde dile getirilen dilsel olgular, bir dil kuramına birtakım sınırlamalar getirir. Kuram, en azından, bu olgularla uyum içinde olmalıdır; kabul edilebilir bir kuram ayrıca bu olguların hesabını verebilmeli ya da onları açıklayabilmelidir de. Aşağıdaki dilsel ıralamalar, şimdi kullanmakta olduğumuz örnekle ilgili birtakım olguları dile getirmektedir:

1. '*X* söz verdi' biçiminde bir bildirim nesnel bir olguyu dile getirir; birtakım sınır durumlar söz konusu olmadıkça da bu biçimdeki bildirimler öznel bir nitelik taşımazlar ya da bir kanaati dile getirmezler.

2. Söz vermek, tanım gereği, bir şeyi yapmak konusunda bir yükümlülük üstlenmek ya da bir şeyi yapmayı kabullenmek vb. demektir.

3. '*X* söz verdi' biçimde bir tümce, "*X* birtakım sözcükler sözceledi" ve "*X* gerçekten söz verdi" gibi birden fazla anlam taşıyan bir sözcük değildir. 'Söz vermek' eşadlı bir sözcük değildir.

4. Söz vermek, başka şeylerden farklı olarak, belli bağlamlarda belli yönelimlerle belli sözcükler sözceleyerek yerine getirilir.

5. '*X* bir yüklülük üstlendi' biçiminde bir bildirim, değerlendirici diye kabul edilen yükümlülük kavramını yükleyen bir bildirim olduğu için, değerlendiricidir.

Bu alanı ele aldığı iddiasında olan bir dil kuramı için bu olgularla uyum içinde olmak bir yeterlilik koşuludur. 4. itiraz 1. bildirime aykırıdır. 5. itiraz 3. bildirime aykırı düşerek bundan kurtulmaya çalışıyor. İki manevranın ikisinin de nedeni, klasik çıkarım kalıbının, 5. bildirimin kabul edilmesi durumunda, 1. ve 2. bildirimlere bir açıklama getirememesidir. Burada ileri sürülen kanıtlamaya karşı ileri sürülen itirazların neredeyse hepsi, bu dilsel ıralamalardan birini ya da birkaçını yadsımak biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

İleri sürdüğün son itiraz (5. itiraz), 'söz verme'ye, tamamen 4. bildirime dayanarak, "bir yükümlülük üstlenmek" dışında yeni bir anlam ekleme girişimidir. Ne var ki, 'söz vermek'in böyle bir düz

anlamı yoktur. Seni böyle bir manevraya iten, kuramında söz vermelerin yükümlülükler yarattığı gerçeği ile birinin söz vermiş olmasının bir olgu sorunu olduğu gerçeğinin ikisine birden yer olmaması.

Altıncı itiraz: Ben hâlâ ikna olmuş değilim, bunun için bir kez daha denememe izin ver. Bana öyle geliyor ki, sen benim yükümlülükleri olan katılımcı ile yansız gözlemci arasında yaptığım ayırımı yeterince kavramadın. 'Söz vermek' sözcüğünü düz ve koşulsuz bir biçimde kullanır kullanmaz işin içine bir değer öğesi girdiği konusunda seninle anlaşabiliriz; çünkü bu sözcüğü düz ve koşulsuz bir biçimde kullanmakla söz verme kurumunu kabullenmiş oluruz. Fakat bu bir değerlendirmeyi içerir, dolayısıyla sen önceki kullanımlardan hangisinin düz ve yükümlülüklü bir kullanım olduğunu belirttir belirtmez, onun gerçekte değerlendirici olduğunu görebiliriz.

Yanıt: Sen, bir bakıma, benim uslamlamamı sanki bana karşı bir itirazmış gibi sunuyorsun. Biz bir sözcüğü düz ve koşulsuz bir biçimde kullandığımızda gerçekten de o sözcüğün mantıksal özelliklerini kabullenmiş oluruz. Söz verme örneğinde, 'O söz verdi' kesinlemesinde bulunduğumuzda, o dediğimiz kişinin bir yükümlülük üstlendiği önermesini kabulleniriz. Tam da bunun gibi, 'üçgen' sözcüğünü kullandığımızda, onun mantıksal özelliklerini de kabullenmiş oluruz. Yani, söz gelişi '*X* bir üçgendir' dediğimizde, *X*'in üç kenarı olduğu önermesini de kabulleniriz. İlk örnekteki kabullenmenin yükümlülük kavramını içermesi, ondan "değerlendirici" bir sonuç türetebilecek durumda olduğumuzu gösterir; ancak nasıl '*X* bir üçgendir' bildiriminin mantıksal sonuçları olması, 'üçgen' sözcüğünün yükümlülük yaratan kullanımında işin içine ahlaki bir karar karıştığını göstermezse, söz verme örneğinde kabullenmenin yükümlülük kavramını içeriyor olması da 'O söz verdi' bildirimde öznel bir şeylerin olduğunu (bu bildirimin bir kanaati belirttiğini, bir olgu sorunu olmadığını ya da ahlaki bir karar konusu olduğunu) göstermez.

Sanırım burada kafanın karışmasının nedeni düpedüz şu. 'Söz verme kurumunu (onaylamayı) kabullenme' deyiminin, birbirinden *kökten farklı iki değişik anlamı var. Birinde (a)* "'söz vermek' sözünü, söz verme kurumunun içinde yer alan oluşturucu kurallar tarafından belirlenen düz anlamına uygun bir biçimde kullanmayı

üstlenmek" gibi bir anlam taşır. Deyimin ilkinden oldukça farklı ikinci anlamıysa (b) "kurumu iyi ya da kabul olunabilir bir kurum olarak onaylamak"tır. Adamın söz verdiğini düz bir biçimde kesinlediğimde, aslında kurumu (a) anlamında kabullenmiş olurum, (b) anlamında değil; türetmenin başarıyla sonuçlanmasının gerçek nedeni, sözcüğün düz anlamının beni bu (a) anlamında kabullenmeye götürmesidir. Söz verme kurumundan tiksinen birinin tamamen düz bir biçimde 'Jones söz verdi' demesi, böylece de Jones'un bir yükümlülük üstlendiği görüşünü kabullenmesi pekâlâ mümkündür. Kabullenmenin (b) anlamı (en azından şu anki tartışma çerçevesinde) gerçekten de bir kanaat konusudur, ama (a) yorumunda kabullenmeleri içeren bildirimlerde öznel hiçbir nokta yoktur. Biraz daha açmak gerekirse, bu ayırımın aynısı geometride de geçerlidir. Bütün geometriyi şeytan işi diye gören kişi de '*X* bir üçgendir' dediğinde, '*X* bir üçgendir'in bütün mantıksal sonuçlarını kabullenmiş olur. Her iki durumda da yüklenmelerde (öznellik anlamında) değerlendirici herhangi bir nokta yoktur. 'O söz verdi' bildirimi de, '*X* bir üçgendir' bildirimi de bir olgu bildirimidir. (Elbette, insanların sözcükleri abuk sabuk kullanarak söz vermeleri –ya da geometriyi– baltalamaya çalışmaları mantıkça mümkündür, ama her iki durumda da bunun türetmelerin geçerliliğiyle bir ilgisi yoktur.)

Dolayısıyla, bir şeyi düz ve koşulsuz bir biçimde söz verme diye nitelediğinizde işin içine bir değer öğesi girdiğini söylüyorsanız, bununla ya

1. Düz ve açık bir biçimde sözcelenen 'O söz verdi' bildirimi 'O bir yükümlülük üstlendi' yollu değerlendirici bildirimi sıkı gerektirir

ya da

2. 'O söz verdi' bildirimi, bu bildirimde bulunmak söz verme kurumunun iyi bir şey olduğunu düşünmeyi içerdiği için, daima özneldir, başka bir deyişle bir kanaat konusudur

demek istiyorsunuzdur.

Böyle bir durumda ilk söylediğiniz tamamen doğrudur ve as-

lında benim uslamlamamın düğüm noktası da yukarıdaki (a) yorumuna dayanan bu noktadır. Yok eğer söylemek istediğiniz şeyi (b) yorumuna dayanan ikinci sav dile getiriyorsa, o zaman söylediğiniz düpedüz yanlıştır. Hem 'O söz verdi'nin öznel olduğu ya da bir kanaat konusu olduğu yanlıştır, hem de koşulsuz bir biçimde 'O söz verdi' diyebilmesi için kişinin söz verme kurumunun iyi bir şey olduğunu düşünmesine gerek olduğu yanlıştır.

"Değerlendirici" bildirimlerle ilgili klasik kuramın, biri, sezgisel bir biçimde değerlendirici olduğu duyumsanan bir bildirimler sınıfının kabulü (ne yazık, bunun hiç de türdeş olmayan bir bildirim sınıfı olduğu ortaya çıkmıştır); öteki, bu tür bildirimlerin öznel ya da bir kanaat konusu olduğu biçiminde karşımıza çıkan iki ayrı yönü vardır. Benim karşı çıktığım nokta, bunlardan ilki değil. Öyle sanıyorum ki, ortada belli birtakım değerlendirici bildirim örnekleri var ve 'O bir yükümlülük altında' bildiriminin bunlardan biri olduğu konusunda da öğretisine sadık kuramcılarla aynı düşüncedeyim. Benim karşı çıktığım, kuramın ikinci yarısı; yani bu sınıfa giren her bildirimin öznel olması gerektiği, olgusal ya da nesnel hiçbir bildirimin bu sınıfa giren herhangi bir bildirimi sıkı gerektiremeyeceği yollu düşünce.

Yedinci itiraz: Ben hâlâ ikna olmuş değilim. Neden yansız bir insanbilimcinin konuştuğu gibi konuşamıyoruz? Bana öyle geliyor ki, bir insan pekâlâ "O, şu anda konuştuğumuz dili konuşan boyun üyelerinin söz vermek dediği şeyi yerine getirdi" anlamında 'O söz verdi' diyebilir. Bu da söz vermenin, hiçbir değerlendirici bildirimi kabullenmeyi gerektirmeyen, aradığımız o her bakımdan betimsel anlamlarından biridir. Yükümlülükleri olan katılımcı ile yansız gözlemci arasında bir ayırım yaparken benim dile getirmeye çalıştığım bu insanbilimci bakış açısıdır işte.

Yanıt: Elbette, *oratio obliqua** biçimini kullanabilir ve böylece dolaysızca konuşmaktan kaynaklanan kabullenmelerden kaçınabilirsiniz. Hattâ olağan konuşma biçimlerini kullanıp yine de üstü örtük bir *oratio obliqua* biçiminde konuşmuş ya da sözcüğü sizin yansız insanbilimcinin kullandığı anlamda kullanmış sayılabilirsiniz. Ancak bu tamamen bizim konumuz dışında bir durumdur; bildirimin içerdiği sözcüklerin farklı anlamlar taşıdığını ya da

* (Lat.) dolaylı anlatım (ç.n.)

kaynak bildirimin örtük bir değerlendirme olduğunu da göstermez. Çünkü, unutmayalım, istediğiniz her sözcükle aynı şey yapılabilir. Geometriye yansız bir insanbilimcinin tutumuyla yaklaşılabilir; hattâ başka bir gezegenden gelen kuşkucu bir insanbilimcinin bu yaklaşımı göstermesi de gerekirdi.[1] '*X* bir üçgendir' dediğinde, anlatmak istediği "*X*, şu anda konuştuğumuz dili konuşanların üçgen dediği şeydir" dışında başka bir şey olmamalıydı; ancak bu 'üçgen'in, biri bir yükümlülük yaratan ya da değerlendirici, öteki yansız ya da betimsel iki anlamı olduğunu göstermez. Bu, yaptığı kanıtlamaların, içinde geçen terimlerin yükümlülük yaratan bir kullanımını gerektirmesi nedeniyle, Euklides'in yansız bir ahlakçı olduğunu da göstermez. İnsanların herhangi bir şey karşısında yansız bir tutum takınmasının olanaklı olması, içerdiği sözcüklerin yükümlülük yaratan kullanımını gerektiren tümdengelimli çıkarımların geçerliliğiyle hiçbir ilgisi yoktur. Sözcükleri yansız bir insanbilimcinin kullandığı anlamda yorumlayarak geçersiz bir çıkarım ortaya koyabileceğimizi söylemek, yukarıda 8.1 Bölümünde yapılan türetmeye karşı ileri sürülebilecek geçerli bir itiraz olsaydı, aynı itiraz olanaklı bütün tümdengelimli çıkarımları geçersiz bir hale getirirdi; çünkü her geçerli çıkarım, türetme açısından can alıcı olan terimlerin yükümlülük yaratan geçişine dayanır. Bu itirazın bütün söylediği, ortada bir tümdengelimli çıkarım varsa, ona koşut olarak kuracağınız *oratio obliqua* biçimindeki herhangi bir çıkarımdan, ilk çıkarımın sonucunun geçerli olarak türetilemeyeceğidir. İyi de, bundan bize ne? Böyle olması, ilk çıkarımın geçerliliğini asla etkilemez. Her geçerli çıkarım gibi, benim çıkarımım açısından da gerekli olan şey, içerdiği anahtar sözcüklerin ciddi, düz ve *oratio obliqua* olmayan bir biçimde geçmesidir. Bu sözcüklerin ciddi olmayan başka biçimlerde de geçmesinin olanaklı olmasının bizim işimizle hiçbir ilgisi yoktur.

Bizim kanıtlamamıza karşı ortaya atılan uslamlamalardan insanbilimden çıkarılanı, hem en yaygın[2] hem en zayıf olanıdır. Şöy-

---

1 Sırası gelmişken, insanbilimcilerin aslında dinler hakkında bu biçimde, söz gelişi 'İki tanrı vardır; bunlardan yağmur tanrısı, yağmurları yağdıran o olduğu için, daha önemlidir' biçiminde konuştuğunu unutmayalım. Bu, burada geçen sözcüklerden birinin farklı anlamları olduğunu göstermez; belli bağlamlarda *oratio obliqua* biçimlerini kullanmadan *oratio obliqua* biçiminde konuşuyormuş gibi kabul edilebileceğimizi gösterir yalnızca.

2 İlk sunumda dikkate alınıp yanıtlanmış olduğu halde. Krş., J. R. Searle,"How to drive 'ought' from 'is'", *The Philosophical Review* (Ocak, 1964), s. 51 ve 52.

le bir yapısı vardır: Öncüllerden geçerli bir sonuç türetmeyi al; sonra öncüllerde *S* gibi anahtar bir sözcüğü al; bu 'söz vermek', 'üçgen', 'kırmızı' ya da çıkarım açısından anahtar olan istediğiniz herhangi bir sözcük olabilir. Bu *S* sözcüğünü, söz gelişi "başka birinin *S* dediği şey" anlamı dışında başka bir anlama gelmeyecek biçimde yeniden yorumla. Bütün bunlardan sonra, bu biçimde yeniden yorumlanmış *S* ile birlikte söz konusu türetmeyi yeniden yazıp hâlâ geçerli olup olmadığına bak. Büyük bir olasılıkla geçerli değildir; yok geçerliyse, geçerli olmayan bir biçimine varana dek aynı işlemi öteki sözcüklerle tekrarla. Sonuç: Türetme baştan beri geçersizdi.

Türetmeye karşı yöneltilen eleştirilerin sürekli olarak, sanki geçerli olsaydı bütün geçerli türetmeleri tehlikeye atacakmış gibi gelen bir uslamlamayı öne çıkarmaları, bu bölümün başında sözünü ettiğim tuhaflığı açıklıyor. Olgu ile Değer arasındaki metafizik ayırımı dile yansıtıp geçerli sıkı gerektirme bağıntılarıyla ilgili bir sav olarak yorumlama arzusunun birtakım karşı örneklere toslaması kaçınılmazdı; çünkü kabullenmeler, yükümlülük üstlenmeler, inandırıcı uslamlamalar ortaya koymalar vb. bir dili konuşmanın her noktasında karşılaşılan durumlardır. Karşı örneklerle yüz yüze gelince, bu karşı örneklerin terimler dizgesini "betimsel" bir nitelik vererek yeniden yorumlama, "yansız bir insanbilimcinin bakış açısını" benimseme aldatmacası kaçınılmaz olur. Ne var ki, ilkini yapmanın bedeli de sözcüklerin artık anlamına geldikleri anlama gelmemesi; "yansız insanbilimcinin bakış açısını" uygulamanın bedeli ise bütün geçerli sıkı gerektirmelerin sonudur. Sözcüklerin yükümlülük yaratan kullanımlarından kaçarak yakayı karşı örneklerden sıyırıp tutarsızlığı giderme çabası, ne olursa olsun sava sadık kalma arzusundan kaynaklanmaktadır. Ancak, sözcüklerin yükümlülük yaratan kullanımlarından kaçmak, dilin kendisinden de kaçmak anlamına gelir; çünkü, bir dili konuşmak, kurallara dayalı söz edimlerinde bulunmaktan başka bir şey değildir (kitabın ana izleği de buydu zaten); bu söz edimlerini de onların özünü oluşturan kabullenmelerden ayırmak olanaklı değildir.

DİZİN

(Yalnızca metnin aslında belirtilen sayfalar gösterilmiştir.)

açıklamalar (explanations), *ayrıca bkz.* dilsel açıklamalar: 82

adcılık (nominalism): 189; **– ve tümeller**: Bl. 5.2

adıllar (pronouns): 95, 98, 162, 179; **iyelik –ı** (possessive p.): 99 dn.

aile benzerlikleri (family resemblance): 130

Alston, W. P. : 132 dn.1, 193, 193 dn.1

anlam (sense/meaning): **betimsel –** (descriptive s.): 292 vd., 296; **değerlendirici –** (evaluative s.): 292 vd., 296; **Frege'nin – kuramı** (F's theory of s.): 181 vd., 252; **bir özel adın –ı** (s. of a proper name), *ayrıca bkz.* özel adlar: 262 vd.; **tümcelerin –ı** (m. of sentences): 85-86, 89, 121, 122; **tümcelerin –ını anlamak**: 121, 122; **sözcüklerin –ı** (m. of words): 228; **sözcüklerin –ı ile ilgili bir çözümleminin yeterlilik koşulları**: 228-30; **sözcüklerin –ı ile ilgili söz edimleri çözümlemesi**: 229-30; **–ı olmak** (to have m.): 114

anlam bileşeni (semantic component): 141

anlam kuralları (semantic rules): bkz. kurallar

anlam ve kullanım (meaning and use): Bl. 6.4

anlama/k (understanding), *ayrıca bkz.* anlatmak isteme/k: 115, 118, 120, 121, 122; **genel bir terimin anlamlamını –**: 189 vd., 207 vd.

anlatımlar (expressions): **belirleme – nın çeşitleri** (kind of identifying e.): 168; **belirtisel –** (indexical e.): 161, 205; **yüklem –ı** (predicate e.): 183, 184, 185, 200, 202, 208, 209; **yüklem–nın göndermede bulundukları savına karşı kanıtlama**: 186-87; **yüklem –nın özellikler atfetmek için kullanılması**: 184 vd.; **yüklem –nın terimleri belirlemek için kullanılması**: 200 vd.; **yüklem –nın kavramlara göndermede bulunmak için kullanılması**: 181 vd.; **yüklem –nın özelliklere göndermede bulunmak için kullanılması**: 183 vd.; **nesnelere yüklenen şeyler olarak –**: 95-96; **gönderme –ı** (referring e.): 95-99, 151, 152, 153,172, 173, 200, 254, 258; **belgili gönderme –ı** (definite r. e.): 161-62; **belgili gönderme –nın türleri**: Bl. 4.3; **belgili çoğul gönderme –ı**: 97, 99; **belgili tekil gönderme –ı**: 96, 97, 151; **belgisiz gönderme –ı** (indefinite r. e.): **belgisiz çoğul gönderme –ı**: 97; **belgisiz tekil gönderme –ı**: 97; **her zaman kullanıldıkları biçimde geçmeyen gönderme –ı**: 152, 157, **gönderme –nın anlamı** (sense of r. e.): 175; **tekil gönderme –ı** (singular r. e.): 152, 183; **koşulsuz tekil gönderme –ı** (categorical singular r. e.): 152; **koşullu tekil gönderme –ı** (hypothetical singular r. e.): 152; **gönderme –ının üç türü**: 98; **özne –ı** (subject e.): 201

anlatmak isteme/k (meaning): **– ve uylaşımlar**: 117; **– ve asalak söylem**: 159; **Grice'ın '–' çözümlemesi**: 115, 122-23; **Grice'ın – çözümlemesinin sınırları**: 115-22; **doğal olmayan yoldan –** (non-natural m.): 115; **birşey –** (m./to mean sth.): Bl. 2.6; **birşey –nin yönelinen etkisi** (intended effecs of m.): 117, 119-22; **birşey söylemek ve onu –** (to say sth. and to mean it.); Bl. 2.6

anma (mention): Bl. 4.1

Anscombe, G. E. M.: 124 dn. 1

Aristoteles: 210 dn.1

arkasında bir sayıltı olarak bulun (dur)ma/k (presuppose): 216, 262, 270

asalak söylem (parasitic discourse): 158; **– ve anlatmak isteme**: 159

Austin, J. L. : 86 dn.2, 92, 92 dn. 1, 93,

93 dn. 1, 94, 129, 129 dn. 1, 144, 144 dn. 1, 147, 228, 228 dn. 3 ve 5, 243, 273
bağıntısal olmayan bağ (non-relational tie): 200, 201
bağlam (context): 144, 172
belirleme ilkesi (principle of identification), *ayrıca bkz.* ilk-sav:161, 170, Bl. 4.6, 178, 209, 258, 261, 263, 264, 267, 270
belirleme/k (identify/ing), *ayrıca bkz.* belirleme ilkesi: 96, 167, 168, 201, 203-07; **bir tikelin belirlenmesi**: 163 vd., 203 vd.; **bir tümelin belirlenmesi**: 203 vd., 209
belirlenmesi gereken (terim) / belirlenmiş (terim) (determinable/determinate) 243-44
belirtisel öğeler (indexical indicators): 161
Benjamin, B. S.: 233 dn. 2
betimleme/ler (description/s): **belgili –** (definite d.), *ayrıca bkz.* **Russell'ın – kuramı** (*aşağıda*): 162, 166, 256, 258, 259, 261; **belirleme –i** (identifying d.): 168, 169, 170 vd., 178, 180; **Russell'ın – kuramı**: 151, 165, Bl. 7.1; **Russell'ın – kuramına yöneltilen temel itiraz**: 253-55; **Russel'ın – kuramının arkasındaki asıl keşif**: 177; **belgili tekil –** (singular definite d.), *ayrıca bkz.* betimleyici/ler: 151-53, 163-64
betimlemek/ de bulunmak (describing), *ayrıca bkz.* bildirim/ler, terim/ler: 221 vd., 286; **betimlemede bulunmanın olanaksız olduğu durumlar**: 173
betimleyici/ler (descriptor/s): 162, 164, 165, 166, 167, 171, 172, 173
bildirim/ler (statement/s), *ayrıca bkz.* kesinleme/ler: 99, 246; **betimsel –** (descriptive s.): 222 vd., 240-41, 247, 271, 272, 281 vd.; **değerlendirici –** (evaluative s.): 222 vd., 240-41, 247, 271, 272, 281 vd, 296; **varoluş –i** (existential s.), *ayrıca bkz.* önerme: 260; **özdeşlik –i** (identity s.): 260
bildirmek (state), *ayrıca bkz.* kesinlemek: 149
bilgi (knowledge): **kaba olgulara dayanan – kavrayışı** (brute fact conception of k.): 123 vd.; **kaba olgulara dayanan – kavrayışının yetersizliği**: 125-27; **olguların –si**: *bkz.* olgular; **kuralların –si**: *bkz.* kurallar
birey (individual): 96
Black, M.: 182 dn. 1
Carnap, R.: 160 dn. 1
ceteris paribus : 277, 287
Chomsky, N.: 81 dn. 1, 141
Church, A.: 193 dn. 1, 267 dn. 1
çeviri ve altta yatan kurallar (translation and underlaying rules): 111
çözümleme, felsefi (philosophical analysis): 130, Bl. 6
çözümleyici/lik (analytic/ity): 71 vd.
değerlendirme/k (evaluating), *ayrıca bkz.* bildirim/ler, terim/ler: 221 vd., 231, 286
değilleme (negation): 32; **edimsöz –si** (illocutinary n.)103-104; **önerme – si** (propositional n.): 103-104
derin yapı (deep structure): 101, 179
dışavurmak / dışavurum (express): 142-43
dil edimleri (linguistic acts): 83
dil (language): **– felsefesi** (philosophy of l.): 86; **– felsefesi X dilci felsefe** (philosophy of l. *vs.* linguistic philosophy): 70; **– kuramı** (theory of l.): 84; **– ve edimsöz edimleriyle ilgisinde –ler**: 111
dilegetirilebilirlik ilkesi (principle of expressibility): Bl. 1.5, 144, 170-71
dilsel açıklamalar (linguistic explanations): Bl. 1.2, 82, 241
dilsel uralamalar (linguistic characterizations): 70 vd., 79 vd., 241, 293; **–ın bilgisi:** 79 vd.
dilsel sezgi (linguistic intuition): 80; **– nin güvenilmezliği** (fallibility of l. i.): 81
'doğru' ("true"): 228, 246-47
doğrulama/k (affirm): 149
doğruluk (truth): 96
Dummett, M.: 183 dn. 1, 184, 184 dn. 5
edimsel fiiller (performative verbs): 103, 228; **– ile ilgili edimsöz çözümlemesi**: 228, 230-32
edimseller (performatives): 144
edimsöz (illocutionary): **– edimleri** (i. acts) 92, 93, 94, 95, 98, 114, 115, 118, 129, 130, 145, 146, 177, 178, 211, 212, 286; **– edimlerinin kusurlu olması** (defects of i. a.): 129, 133-34, 146; **– edimleri için gerekli ve yeterli koşullar**: 129; **– edim-**

lerinin yapısı: Bl. 3; **– ediminin türleri**: 149-50; **– et-kileri** (i. effects), *ayrıca bkz.* anlama/k: 118; **– gücü** (i. force): 139-41, 144, 146-48, 211, 212, 222, 286; **– gücü belirticisi / belirtme aracı** (i force indicator / i. force indicating device): 100 vd., 130, 133, 135, 140, 144, 211, 256; **– gücü belirticisinin kullanım kuralları**: Bl. 3.3, **– fiilleri** (i. verbs): 146, 147;

emir tümcesi/leri (imperative/s): 105, 141, 211

eşanlamlılık (synonymy): 72-79, 198

etkisöz edimi (perlocutionary act): 94, 116, 118

etkisöz etkisi (perlocutionary effect): 94, 118, 119, 123, 147

Fodor, J. A.: 141

Frege, G.: 88, 95, 95 dn. 1, 100, 157, 161, 175, 178 dn. 1, Bl. 5.1, 200-02, 252, 252 dn. 1, 263-67.

Geach, P.: 147 dn. 1, 183 dn. 2, 252, 252 dn. 3

geçerli tümdengelimli çıkarım (valid deductive argument): 223-26

geçerlilik (validity): 222-26

genellemeler (generalizations): **deneysel –** (empirical g.): 80, 82; **sayımsal –** (statistical): 80

gizli söz yapısı (underlying phrase marker): 101, 209

Goodman, N.: 75 dn. 2 ve 3

gönderge (referent): **birincil –** (primary r.): 162; **ikincil –** (secondary r.): 162, 168

gönderme (reference): **– ilksavı**: Bl. 4.2; **eksiksiz –** (fully consummated r.): 163; **eksiksiz – için gerekli koşullar**: 163-64, 168; **kısmen eksiksiz –** (partially consummated r.): 172; **belgili –** (definite r.): 98; **koşulsuz belgili –** (categorical definite r.): 162; **–de başarısızlık** (failure of r): 253 vd.; **belirleyici –** (identifying r.): 154; **tekil –sözedimi**: 177 vd., 215, 270; **asalak –** (parasitic r.): 171, 172, 267; **bir önerme edimi olarak –**: 177 vd., 254 vd.; **– kuralları**: Bl. 4.8; **bel-gili tekil –** (singular definite r.): 151; **belgili tekil – kuralları**: 180; **bir söz edimi olarak –**: Bl. 2.3, Bl. 4; **başarılı –** (successful r.): 163

göndermede bulunma/k (referring): 95; **– ve yönelme(k)/yönelimde olma(k)**: 165, 166, 167, 169; **– nın gerekli koşulları**: *bkz.* gönderme; **tikellere – X tümellere–** (r. to particulars vs. universals): 209; **bir önerme edimi olarak –**: 163; **bir önerme edimi ola-rak –nın işlevi**: 163; **– söz edimi**: 98; **konuşan kişinin –sı** (speaker reference): 92

göstererek sunum (demonstrative presentation): 168, 174

göstericiler (demonstratives): 168; **saf –** (pure d.): 168

gözlemleyiciler (constatives): 143, 144

Grice, P.: 75 dn. 1, 115, 115 dn. 1 ve 2, 116-23

Hall, R.: 242 dn. 1

Hare, R. M.: 100, 224 dn. 2, 228, 228 dn. 1, 290, 290 dn. 1 ve 4

Hume, D.: 271, 271 dn. 1

iletişim (communication): 83; **insan –i** (human c.): 119; **ku-rumsal – kuramları** (institutional theories of c.): 147; **dilsel –** (linguistic c.): 83; **dilsel –in temel özellikleri**: 115; **en küçük dilsel – birimleri**: 84; **doğalcı – kuramları** (naturalistic theories of c.): 148; **asalak – biçimleri** (parasitic forms of c.): 133; **ikincil – bi-çimleri** (secondary forms of c.): 132-33 (?)

ilksav (axiom): **varlık –ı** (a. of existence): 157, 163-64, 169-70, 178, 255; **belirleme –ı** (a. of identification): 160, 161, 163, 164, 167, 169, 170, 174, 209; **özdeşlik –ı** (a. of identity): 157, 160, 181; **gönderme –ı** (a. of reference): *bkz.* gönderme

istemeden (involuntary): 233, 243

isteyerek (voluntary): 233-37, 239, 242

'iyi' ("good"): 222, 228, 230, 231, 239, 243-46; **–nin anlamı** (meaning of "g."): 245

kabullenme/k (commit/ment): 135, 272, 283, 289-91, 294-95

kalitelendirme/k (grading): 226 vd., 244

Kant, I.: 279

Katz, J.: 86 dn. 1, 141, 141 dn. 1

kavram/lar (concept/s): 77, 78, 79; **Frege'nin – görüşü**: Bl. 5.1; **bitmemiş şeyler olarak –** (c. as incomplete): 185; **– X nesneler** (c. *vs.*

objects): Bl. 5. 1; **yüklemsel şeyler ola-rak –** (c. as predicative): 184, 185; **– ve özellikler**: 183 vd.; **dilbilgisel yüklemin göndergesi olarak –** (c. as reference of grammatical predicate): **doymamış şeyler ola-rak –** (c. as unsaturated): 185
kesinleme/ler (assertion/s), *ayrıca bkz.* bildirim/ler: 92, 142, 232-38, 240; **– ve göndermede bulunmak açısından başarısızlık**: 252 vd.; **– edimsöz edimi**: 142, 253 vd.; **– kurumu** (institution of asserting): 257
kişisel dil (idiolect): 80
kitabın varsayımı (hypothesis of the book): 108, 109
kitapta izlenen yol (methodology of the book): 82
komut/ komut verme(k) (command), *ayrıca bkz.* emir tümceleri: 149, 255-57
koşullar (conditions): **temel koşul** (essential c.): 137, 142, 143, 144, 149-150; **girdi ve çıktı –ı** (input and output c.): 132, 178; **hazırlayıcı –** (preparatory c.): 136, 142, 143, 149-50; **içtenlik koşulu** (sincerity c.): 137, 142, 143, 149-50; **–ın örtüşmesi** (overlap of c.): 144; **gerekli ve yeterli –** (necessary and sufficient c.): 130
kullanım (use): Bl. 4.1
kurala dayalı davranış (rule-governed behavior): 78, 80, 83, 88-89, Bl. 2, *özellikle bkz.* 110-14
kurallar (rules): 80, 81, 83; **–a uygun davranışlarda bulunmak**: 105 dn. 1; **–, edimler ve uylaşımlar**: 110-13; **oluşturucu –** (constitutive r.): Bl. 2.5, 283, 284; **kurumlar olarak oluşturucu –** (constitutive r. as institutions): Bl. 2.7; **anlam –ı olarak oluşturucu –** (constitutive r. as semantic r.): 108; **temel –** (essential r.): 140, 149-50; **içselleştirilmiş –** (internalized r.): 80; **–ın bilgisi**: 112-14; **hazırlayıcı –** (preparatory r.), 140, 149-50; **önerme içeriği –ı** (propositional content r.): 140, 149-50; **düzenleyici –** (regulative r.): Bl. 2.5.; **düzenleyici – X oluşturucu –**: 104 vd.; **– X düzenlilikler** (r. vs. *regularities*): 114; **anlam –ı** (semantic r.): 91, 108, 121, 122, 180; **içtenlik –ı** (sincerity r.)140, 149-50; **belgili tekil gönderme –ı**: *bkz.* gönderme
kurmaca varlıkları (fictional entities): 158-60
kurumlar (institutions), *ayrıca bkz.* olgular: Bl. 2.7; **–a yöneltilen dış saldırı** (external attack on i.): 288; **–a yöneltilen iç saldırı** (internal attack on i.): 288
kurumsal kavramlar (institutional concepts): 123 vd., 131
langue : 85
Leibniz yasası (Leibniz's law): 181 dn. 2, 188
Lemmon, E. J.: 289 dn. 1
Lenin, V. I.: 210 dn. 1
Lewis, C. I.: 110
Mates, B.: 71 dn. 2
Mill, J. S.: 176 dn. 1, 258, 258 dn. 1, 259 dn. 1, 266
Moore, G. E.: 143 dn. 1, 222, 222 dn. 1, 271, 271 dn. 2., 272 dn. 1
mükemmelleştirme (idealization): 131
nasıl olduğu bilgisi (knowing how): 82
ne olduğu bilgisi (knowing that), *ayrıca bkz.* bilgi: 82
nesne/ler (object/s): **bir özellikler toplamı olarak –** (o. as collections of properties): 259-60; **– X kavramlar**: *bkz.* kavramlar; **– X olgular**: *bkz.* olgular; **– X özellikler**: 259-60
nicele(n)me (quantification), *ayrıca bkz.* varlık kabulü/le-ri:177, 192 vd.; **özellikleri –** (q. over properties): 183, 186, 189 vd., 192 vd.
Ockhamın usturası (Ockham's razor): 189
olgu dile getiren önermeler (fact-stating language):124
olgular (facts): 175, 176; **kaba –** (brute f.): B. 2.7, 283; **kaba –ın bilgisi**: 123 vd.; **kurumsal –** (institutional f.): Bl. 2.7, 283, 285, 289; **kurumsal –ın bilgisi**: 123 vd.; **– X nesneler**: 176-77
oratio obliqua: 296, 297
oyunlar (games): Bl. 2.5; **–la benzerlik**: 141, 211-12; **–la benzerliğin sınırları**: 110, 115.
öğüt/te bulunma/k (advise): 150
ölçütler (*criteria*): 71-72, 78, 224 vd.; **kaplamsal –** (extensional c.): 72-78; **özdeşlik –i** (identity c.): 93, 263, 28, 269; **işler –** (operational c.): 78

önerme belirticisi (propositional indicator): 101
önerme edimi (propositional act), *ayrıca bkz.* gönderme, yükleme: 93, 95, 100, 151, 254
önerme içeriği (propositional content), *ayrıca bkz.* kurallar: 100, 133
önerme/ler (proposition/s): Bl. 2.4.; **– in iletilmesi** (communication of p.): 175, 268; **varoluş –i** (existential p.): 158, 176, 254, 260; **–in adları** (names of p.): 154; **özne-yüklem–i** (subject-predicate p.): Bl. 5.1, Bl. 5.4, 206, 207, 210; **–le ilgili terim kuramı** (term theory of p.): Bl. 5.4
övme edimi (act of commendation): 229-31, 243-45
övme(k)/övgüde bulunma(k) (commend): 228, 281
özel adlar (proper names): 95, 98, 151, 153, 154, 155, 156, 162, 171, 254, Bl. 7.2; **mantıkça –** (logically p.n.): 176; **yoz –** (degenerate p.n.): 270; **– ın betimsel içeriği** (descriptive content of p.n.): 261, 263-64; **–ın betimsel içeriğine itirazlar**: 261, 264; **varoluş önermelerinde geçen –**: 259-60, 261 dn. 1; **– ve genel terimler**: 262-63; **– kurumu** (institution of p.n.): 154, 270; **– ve belirleme ilkesi** (p.n. and principle of identification): 267-68, 270; **bir göndergesi olan ama bir anlamı olmayan şeyler olarak –**: 258 vd.; **– ın anlamı** (sense of p.n.): 258 vd.; **sözcüklerin –ı**: Bl. 4.1
özellik adları (property names): 208-09
özellikler (properties): 184, 190; **– ve kavramlar**, *ayrıca bkz.* kavramlar, tümeller: 183; **–in varlığı** (existence of p.), *ayrıca bkz.* adcılık, anlatımlar: 183; **doğal – X doğal olmayan –** (natural p. *vs.* non-natural p.): 271; **–i nicelemek** (quantifying over p.): 183, 187, 188 vd., 192 vd.; **– göndermede bulunmak** (referring to p.): 183
özne (subject), *ayrıca bkz.* belirleme, anlatım/lar, terim/ler: 201, 206, 207, 260
öznitelik (attribute), *ayrıca bkz.* özellikler: 105
parole: 85
Platon: 157
Postal, P.: 141, 141 dn. 1, 179 dn. 2
Proudhon, P.J.: 284 dn. 1
Putnam, H.: 196 dn. 1
Quine, W.: 71 dn. 1, 74, 74 dn. 2, 75 dn. 3, 152 dn. 1, 192, 192 dn. 1 ve 2, 193-200
Quinton, A. and M.: 264 dn. 1
Reichenbach, H.: 100
rica/rica etmek (request): 144, 145, 149
ruhsal durum (psychological state): 142
Russell, B.: 97, 97 dn. 2, 158, 158 dn. 1, 165, 165 dn. 1, 251, 252, 252 dn. 1-3, 253-54
Ryle, G.: 233, 233 dn. 3 ve 4, 234, 243
Saussure, F. de: 85
saydam olmayan bağlamlar (opaque contexts): 160
Scheewind, J.: 134 dn. 1
Searle, J.: 92 dn. 1, 216 dn. 1, 252 dn. 1, 273, 273 dn. 1
selamlama/k (greeting): 122, 143, 150
sezginin doğrulanması (verification of intiution): 79
sezindirir, sezindirme(k) (implies, impliying): 142
Sheffer, H.: 100
sıkı gerektirme (entailment): 222-27, 231-32, 271-74, 282
Sluga, H.: 283 dn. 1
soru tümceci (interrogative) *ayrıca bkz.* sorular: 102, 211, 228
soru/lar (question/s), ayrıca bkz. soru tümceleri: 145, 149, 255, 256, 257
soruyunu/larını gündeme getirme/k (raisin the question/s): 212 vd., 215, 216
söz edim/ler/i (speech act/s): 83, 84, 85, 86, 88, 89, Bl. 5.6; **– çözümlemesi** (s.a. analysis): 228 vd.; **–nin içeriği ve işlevi** (content and function of s.a.): 215
söz vermeler (promises): Bl. 3.1; **koşulsuz –** (categorical p.) 131; **koşullu –** (hypothetical p.): 131; **içten olmayan –** (insincere p.): 139; **içten – X içten olmayan –** (sincere p. *vs.* insincere p.): 136-36
sözceleme edimi (utterance act): 93, 94
Strawson, P. F.: 74 dn. 1, 120 dn. 1, 157, 200, 200 dn. 1, 201, 202, 209 dn. 1, 216, 228, 228 dn. 2, 246, 252, 252 dn. 2, 253
tanımlık, belgili (definite article): 166

Tarski, A.: 156 dn. 1
tebrik (etmek) (congratulate): 150
terim/ler (term/s): **betimsel –** (descriptive t.): 223, 224, 226; **değerlendirici –** (evaluative t.): 223; **genel –** (general t.): 202-03, 204, 207, 208, 209; **tikel –** (particular t.): 202; **yüklem –i** (predicate t.), *ayrıca bkz.* yüklem anlatımları: 211; **tekil –** (singular t.): 177; **önermelerle ilgili – kuramı** (t. theory of propositions): Bl. 5.4; **– kuramına itirazlar**: 202, 205-07; **tümel –** (universal t.): 201
teşekkür / teşekkür etmek (thank): 150
tırnak işaretleri (quotation marks): 153, 154, 155, 156
tikeller (particulars), *ayrıca bkz.* özne anlatımları: 96, 97, 98, 189, 191, 201, 202
Toulmin, S.: 228, 229 dn. 4
Tractatus: 259
tümel/ler (universal/s), *ayrıca bkz.* belirleme: 96 vd., 199, 200, 202, 204, 205, 206, Bl. 5.5; **–in varlığı** (existence of u.): Bl. 5.2, 202, 203, 204
tür (type), *ayrıca bkz.* ulam: 215
ulam (category): 215-17
Urmson, J. O.: 223, 223 dn. 1-3, 225-27, 244
uyarı/uyarmak (warn): 150
uylaşım/lar (convention/s)109, 111, 112; **kurmaca –ı** (c. of fiction), *ayrıca bkz.* kurmaca varlıkları: 159; **kullanma-anma –ı** (use-mention c.): 156;
uylaşım/sal (conventional): 108; **– araçlar** (c. devices): 112; **– öğeler** (c. elements): 112; **– biçimleri** (c. forms): 111; **kuralların – gerçekleşimleri** (c. realization of rules): 111, 112
varlık kabulü/leri (ontological committment): 189 vd., Bl. 5.3; **– ölçütleri** (criteria for o. c.): 192 vd.; **tümellerle ilgili –** (c. to universals): 189 vd.
White, M.: 71 dn.1
Whitehead, L.: 172 dn. 1
Wittgenstein L.: 76,76 dn. 3, 86, 117, 177 dn. 1, 130 dn. 1, 147, 176, 177 dn. 1, 233, 233 dn. 1, 245.
X, Y sayılır (counts as): 107-08, 121, 122, 125,
yanılgı (fallacy): **kesinleme –sı** (assertion f.): Bl. 6.3, 239, 241; **kesinleme –sının genel yapısı**: 237-38; **doğalcılık –sı** (naturalistic f.): 222; **doğalcılık–sı–sı** (naturalistic f. f.): Bl. 6.1, 240, 247, 249; **söz edimi –sı** (speech act f.): Bl. 6.2, 239; **söz edimi –sının genel yapısı**: 230; **doğalcılık –sı – sıyla ilgisinde söz edimi –sı**: 231-2
yansıtma (projection): 74 vd.
yerindelik (infelicity): 129
yönelim/ler (intention/s): 83; **– ve anlatmak isteme(k)** (i. and meaning): Bl. 2.6; **–in kav-ranması** (recognation of i.): 114, 137; **yansımalı –** (reflexive i.): 120, 122, 136-38, 178-79, 216
yönelme(k)/yöneliminde olma(k) ve göndermede bulunma(k) (intending and referring): *bkz.* göndermede bulunma(k)
yüklem/ler (predicate/s), *ayrıca bkz.* anlatımlar: 200, 201, 202, 203, 206, 207; **– ve tümeller** (p. and universals), *ayrıca bkz.* tümeller: Bl. 5.5; **– in tümellere önceliği** (priority over universals): Bl. 5.5
yükleme (predication): 92,94,95-96, 133, Bl. 5; **– koşulları** (conditions for p.): 215-16; **bir önerme edimi olarak –** (propositional act of p.): 181, 211-12; **bir söz edimi olarak –** (p. as a speech act): Bl. 5.6; **– ve doğruluk** (p. and truth): 214
yüklemek (to predicate): 95, 213
yükümlülük (obligation): 131, 137, 144, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 284, 285, 287, 288, 289
yüzey yapı (surface structure): 98, 101
Zipf yasası (Zipf's law): 136

Söz Edimleri

John R. Searle

Bildirmek, haber vermek, öndeyide bulunmak, söz vermek, tehdit etmek, rica etmek, emretmek, sormak, teşekkür etmek, taziyede bulunmak, karı-koca ilan etmek, hapse mahkum etmek ve daha niceleri. Bunlar sigara içmekten, yürümekten, balık tutmaktan farklı olarak çok büyük ölçüde dil olmadan yerine getiremediğimiz işlerdir, edimlerdir. Daha da önemlisi bir dili konuşmak, en temelde, "söz edimleri" denen bu edimlerde bulunmaktan başka birşey değildir. Söz edimlerinin bir başka özelliği daha vardır: Nasıl futbol ya da satranç gibi oyunların oynanmasının olanağını yaratan bir dizi kuralsa, söz edimlerinin yerine getirilmelerinin olanağını yaratan da bir dizi kuraldır. Sorulduğunda dile getirmekte zorlansak bile bildirirken, haber verirken, öndeyide bulunurken, söz verirken... uyduğumuz (ya da çiğnediğimiz) bu kurallardır. Sonra, bütün bunları yapmak için kullandığımız tümcenin anlamını bilmek demektir.

Ilk kez Austin'in ortaya attığı söz edimleri kuramını geliştirirken bu temel düşüncelerden yola çıkan Searle, *Söz Edimleri*'nde söz verme edimini ve bu edimde bulunurken kullanılan 'Söz, geleceğim' gibi bir anlatımı yöneten kurallardan genel bir kuram çıkarıyor.

ISBN 975-8087-38-X

9 789758 087389